BARRY STRAUSS

MARI COMANDANȚI

Alexandru, Hannibal, Cezar și arta conducerii

POLIROM

BARRY STRAUSS

MARI COMANDANŢI

Alexandru, Hannibal, Cezar şi arta conducerii

POLIROM

Table of Contents

Title Page

Cronologie

Glosar de nume-cheie

Mari comandanți

1. Zece calități ale comandanților de succes

2. Atacul

3. Rezistența

4. Ciocnirea

5. Strîngerea lațului

6. Momentul cînd trebuie să te oprești

Concluzie

Mulțumiri

Notă despre surse

Note

Index

BARRY STRAUSS

MARI COMANDANȚI

Alexandru, Hannibal, Cezar şi arta conducerii

Traducere de Paul Aneci

POLIROM - 2012

BARRY STRAUSS este profesor de istorie la Cornell University.

A obţinut un doctorat la Yale University şi a primit premiul Clark pentru excelenţă didactică la Cornell. Expert în istorie militară antică şi autor a numeroase cărţi, printre care: *Athens After the Peloponnesian War: Class, Faction, and Policy, 403-386 B.C.* (1987); *The Battle of Salamis: The Naval Encounter That Saved Greece – and Western Civilization* (2004); *The Trojan War: A New History* (2006); *The Spartacus War* (2009).

Lui Donald Kagan, Walter LaFeber şi

în memoria lui Alvin Bernstein

Cronologie

(toate datele sînt î.Hr.)

480-479 Imperiul Persan invadează Grecia, sub conducerea regelui Xerxes, şi este învins

356 Naşterea lui Alexandru

338 Macedonia îi învinge pe greci în bătălia de la Cheroneea; Alexandru comandă cavaleria

336 Filip al II-lea al Macedoniei este asasinat; Alexandru devine rege

Mai-iunie 334 Alexandru invadează Imperiul Persan; bătălia de la rîul Granicus

Toamna anului 334 Asediul cetăţii Halicarnas

Iunie 333 Moartea lui Memnon din Rodos

Noiembrie 333 Bătălia de la Issos

Ianuarie-august 332 Asediul oraşului Tyr

331 Revolta grecilor împotriva Macedoniei

1 octombrie 331 Bătălia de la Gaugamela

330 Alexandru incendiază Persepolisul; moartea lui Darius; executarea lui Parmenio şi Philotas

330-327 Campaniile din Bactriana şi Sogdiana

Mai 326 Bătălia de la Hydaspes

Iulie 326 Revolta din India

325 Alexandru se întoarce în Persia

324-323 Alexandru pregăteşte invadarea Arabiei

Vara anului 324 Banchetul de la Opis

Toamna anului 324 Moartea lui Hephaestion

10 iunie 323 Moartea lui Alexandru

280-275 Invadarea Italiei şi Siciliei de către Pyrrhos

264-241 Primul război punic

247 Naşterea lui Hannibal

237 Hamilcar Barca pleacă în Hispania, luîndu-l pe Hannibal cu el

228 Moartea lui Hamilcar; Hasdrubal cel Frumos, ginerele lui Hamilcar, este acum la comandă în Hispania

226 Tratatul de la Ebru

221 Moartea lui Hasdrubal cel Frumos; Hannibal este acum la comandă în Hispania

219 Hannibal capturează oraşul Saguntum după un asediu de opt luni; Roma dă un ultimatum

218-201 Al doilea război punic

Toamna anului 218 Hannibal traversează Alpii; îl lasă pe fratele său, Hasdrubal, la comandă în Hispania

Noiembrie 218 Bătălia de la Ticinus (Ticino)

Decembrie 218 Bătălia de la Trebia

Primăvara anului 217 Romanii înfrîng flota cartagineză pe fluviul Ebru din Hispania

21 iunie 2171 Bătălia de pe lacul Trasimeno

Vara-toamna anului 217 Fabius Cunctactor este numit dictator şi începe o strategie de întîrziere

2 august 216 Bătălia de la Cannae

Sfîrşitul anului 216 Capua (Santa Maria Capua Vetere) trece de partea lui Hannibal

215 Alianța dintre Hannibal şi regele macedonean Filip al V-lea; Siracusa trece de partea lui Hannibal

212 Hannibal cucereşte Tarentum, dar romanii nu cedează citadela; Roma recucereşte Siracusa

211 Hannibal mărşăluieşte către Roma; Roma recucereşte Capua

210 Scipio cucereşte Noua Cartagină

209 Bătălia de la Baecula; Roma recucereşte Tarentum

207 Bătălia de pe rîul Metaurus; Moartea lui Hasdrubal, fratele lui Hannibal

206 Bătălia de la Ilipa

205 Mago invadează Italia; Hannibal amplasează o inscripţie în templul Herei Lacinia

203 Hannibal se întoarce în Africa; moartea lui Mago

Toamna anului 202 Bătălia de la Zama

201 Cartagina semnează tratatul cu Roma care pune capăt celui de-al doilea război punic

196 Hannibal are funcţia de magistrat-şef al Cartaginei

195-183 Hannibal în Orient

183 Moartea lui Hannibal

149-146 Al treilea război punic

146 Cartagina este distrusă

100 Naşterea lui Cezar

82-81 Sylla este dictator

66-62 Pompei cucereşte Orientul

61-60 Cezar poartă campanii în vestul Hispaniei

58-50 Cezar cucereşte Galia

12 ianuarie 49 Cezar traversează Rubiconul

Februarie 49 Asediul cetăţii Corfinium

17 martie 49 Pompei evacuează oraşul Brundisium

Vara-toamna anului 49 Asediul Marsiliei

Iunie-august 49 Bătălia de la Ilerda

4 ianuarie 48 Cezar traversează Marea Adriatică

Aprilie-iulie 48 Campania de la Dyrrachium

9 august 48 Bătălia de la Pharsalos

28 septembrie 48 Moartea lui Pompei

Toamna anului 48 Cezar o întîlneşte pe Cleopatra

Iarna anului 48 –

primăvara anului 47 Războiul lui Cezar în Egipt

2 august 47 Bătălia de la Zela

25 decembrie 47 Cezar pleacă de la Roma către Africa

46 Cartagina reîntemeiată drept colonie romană

6 aprilie 46 Bătălia de la Thapsus

Vara anului 46 Cezar sărbătoreşte patru victorii

17 martie 45 Bătălia de la Munda

Octombrie 45 Cezar sărbătoreşte a cincea victorie

Februarie 44 Cezar este numit dictator pe viaţă

15 martie 44 Cezar este asasinat

1. Începînd de aici, toate lunile şi zilele specifice din această listă respectă calendarul roman care se folosea la vremea aceea.

Glosar de nume-cheie

Alexandru cel Mare sau Alexandru al III-lea (356-323 î.Hr.) – rege al Macedoniei şi cuceritor al Imperiului Persan.

Antipater (cca 397-319 î.Hr.) – guvernator al Macedoniei în lipsa lui Alexandru, a organizat apărarea frontului intern împotriva unei revolte a oraşelor-state greceşti.

Bessus (m. 329 î.Hr.) – satrap al Bactrianei, organizator al loviturii de stat împotriva lui Darius al III-lea şi pretendent la tronul persan sub numele Artaxerxe al V-lea, a fost capturat şi executat de Alexandru.

Craterus (m. 321 î.Hr.) – probabil cel mai bun general al lui Alexandru după moartea lui Parmenio, a avut un rol major la Issos şi Gaugamela şi în Sogdiana şi India.

Darius al III-lea (m. 330 î.Hr.) – a condus Imperiul Persan începînd din 336 şi a organizat rezistenţa împotriva lui Alexandru, cu care s-a confruntat în luptă la Issos şi Gaugamela.

Filip al Macedoniei sau Filip al II-lea, regele Macedoniei (382-336 î.Hr.) – tatăl lui Alexandru; a fondat Imperiul Macedonean şi a iniţiat proiectul

de a cuceri Persia.

Hephaestion (m. 324 î.Hr.) – cel mai apropiat prieten al lui Alexandru şi posibil iubitul acestuia; a avut o mare influenţă

asupra regelui.

Memnon din Rodos (m. 333 î.Hr.) – mercenar grec aflat în serviciul Persiei, a comandat flota persană şi a fost autorul unora dintre cele mai grave înfrîngeri ale lui Alexandru înainte de moartea sa prematură.

Parmenio (cca 400-330 î.Hr.) – general veteran al lui Filip al II-lea; a jucat un rol-cheie în calitate de comandant în luptele înverşunate ale lui Alexandru, însă în cele din urmă a fost executat ca rival.

Perdicas (m. 321 î.Hr.) – unul dintre cei mai buni generali ai lui Alexandru, atît în calitate de comandant de infanterie, cît şi de cavalerie.

Porus – rege indian care a luptat cu vitejie împotriva lui Alexandru în ultima bătălie înverşunată a macedonenilor, pe rîul Hydaspes (326 î.Hr.). A fost răsplătit de Alexandru cu şi mai multe pămînturi, în ciuda faptului că a fost învins.

Ptolemeu, fiul lui Lagus, sau Ptolemeu I (367-282 î.Hr.) –

unul dintre cei mai mari generali ai lui Alexandru; a devenit mai tîrziu rege al Egiptului şi a întemeiat o dinastie; de asemenea, a scris o importantă cronică a lui Alexandru.

Spitamenes (m. 328 î.Hr.) – războinic din Sogdiana şi, o vreme, unul dintre cei mai aprigi oponenţi ai lui Alexandru, dar, avînd ezitări, în cele din urmă a fost ucis de propriii soldaţi.

Caius Flaminius (m. 217 î.Hr.) – celebru om politic şi general roman care a căzut în capcana întinsă de Hannibal la lacul Trasimeno şi a fost doborît împreună cu cea mai mare parte a armatei sale.

Caius Terentius Varro (fl. 218-200 î.Hr.) – consul şi general roman aflat la comandă în bătălia de la Cannae (216 î.Hr.), împreună cu celălalt consul, adjunctul său, Lucius Aemilius Paullus, a aplicat tactici care au dus la dezastru.

Hamilcar Barca (m. 228 î.Hr.) – tatăl lui Hannibal şi cel mai

mare general cartaginez din vremea sa; a iniţiat cucerirea sudului Hispaniei şi este posibil să le fi transmis şi fiilor săi ura lui faţă de Roma.

Hannibal (247-183 î.Hr.) – cel mai mare general al Cartaginei; a fost forța motoare a războiului cu Roma şi strategul care a orchestrat invadarea Italiei.

Hasdrubal (m. 207 î.Hr.) – fratele mai mic al lui Hannibal; a fost lăsat la comandă în Hispania, dar a pierdut-o în favoarea romanilor. Împreună cu trupele rămase, a mărşăluit pe uscat către Italia, unde a fost învins şi ucis la Metaurus.

Mago (m. 203 î.Hr.) – cel mai mic frate al lui Hannibal; a invadat nord-vestul Italiei pe mare în 205, venind în sprijinul lui Hannibal, însă a fost înfrînt şi rănit, murind pe mare în timp ce se întorcea acasă.

Maharbal, fiul lui Himilco (fl. 217-216 î.Hr.) – unul dintre cei mai de seamă ofițeri de cavalerie ai lui Hannibal; a învins o numeroasă armată de cavalerie după bătălia de la Trasimeno şi l-a îndemnat pe Hannibal să îşi trimită cavaleria la Roma imediat după victoria de la Cannae.

Massinissa (238-148 î.Hr.) – rege al Numidiei a cărui trecere din tabăra Cartaginei în cea a Romei, cu excelenta sa cavalerie, a pecetluit soarta lui Hannibal la Zama.

Polibiu (cca 200 – cca 118 î.Hr.) – istoric; a făcut cea mai bună descriere a celui de-al doilea război punic ce s-a păstrat pînă

astăzi; a fost un om de stat grec care a fost trimis în Italia ca ostatic al romanilor şi a ajuns pe o poziție influentă în cadrul familiei Scipio.

Pyrrhos, regele Epirului (319-272 î.Hr.) – a invadat Italia pentru a sprijini orașele grecești împotriva Romei şi a cîştigat fiecare bătălie, dar a pierdut războiul. Pentru Hannibal a fost atît un model, cît şi un avertisment.

Quintus Fabius Maximus Verrucosus (m. 203 î.Hr.) – dictator în 217 şi un remarcabil general şi om politic în cea mai mare parte a celui de-al doilea război punic; a aplicat politica romană de întîrziere şi uzură care a zădărnicit acțiunile lui Hannibal în Italia.

Scipio Africanul sau Publius Cornelius Scipio Africanus Maior (236-183 î.Hr.) – cel mai mare general roman din al doilea război punic; a cucerit Hispania şi Africa de Nord şi l-a învins pe Hannibal la Zama.

Cato, Marcus Porcius sau Cato cel Tînăr (95-46 î.Hr.) – cel mai înverşunat şi mai principial duşman al lui Cezar; sinuciderea sa l-a transformat într-un simbol al libertății republicane.

Cicero, Marcus Tullius (106-43 î.Hr.) – cel mai mare orator roman; a ezitat în timpul războiului civil înainte de a-l susține pe Pompei; pînă la urmă a obținut iertarea din partea lui Cezar. Pentru noi este foarte important datorită scrisorilor și discursurilor sale, care aruncă lumină asupra vieții publice romane.

Cleopatra sau Cleopatra a VII-a (69-30 î.Hr.) – regină a Egiptului și amantă a lui Iuliu Cezar, iar mai tîrziu a lui Antoniu; a fost un strălucit om de stat care a știut să facă manevre pentru a obține puterea politică și pentru a menține independența regatului său.

Iuliu Cezar (Caius Iulius Caesar) (100-44 î.Hr.) – cel mai mare general al republicii romane și poate din întreaga istorie

romană; a fost un politician abil și un scriitor desăvîrșit.

Lucius Domitius Ahenobarbus (m. 48 î.Hr.) – om politic roman și dușman al lui Cezar, cu care s-a luptat la Corfinium, Massilia și Pharsalos.

Marc Antoniu sau Marcus Antonius (83-30 î.Hr.) – unul dintre cei mai mari comandanți ai lui Cezar; s-a dovedit mai priceput ca general decît ca politician.

Metellus Scipio sau Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio (m. 46 î.Hr.) – guvernator al Siriei; a comandat centrul avangardei lui Pompei la Pharsalos și a fugit în Africa de Nord, unde a condus opoziția contra lui Cezar și a fost înfrînt la Thapsus, după care s-a sinucis.

Pharnaces al II-lea (63-47 î.Hr.) – rege al Bosforului (pe teritoriul actual al Turciei) și fiul lui Mitridate, cunoscut dușman al Romei, Pharnaces a suferit o înfrîngere zdrobitoare în bătălia de la Zela împotriva lui Cezar și a fost ucis la puțin timp după aceea de un conațional.

Pompei sau Cnaeus Pompeius Magnus (106-48 î.Hr.) –

comandant roman întrecut doar de Cezar și om de stat către sfîrșitul republicii; după ce a fost aliatul lui Cezar, a ajuns să fie principalul său adversar – iar rezultatul a fost războiul civil.

Titus Labienus (cca 100-45 î.Hr.) – locțiitorul lui Cezar în Galia; i s-a alăturat lui Pompei și a luptat pînă la moarte împotriva fostului său comandant.

Mari comandanți

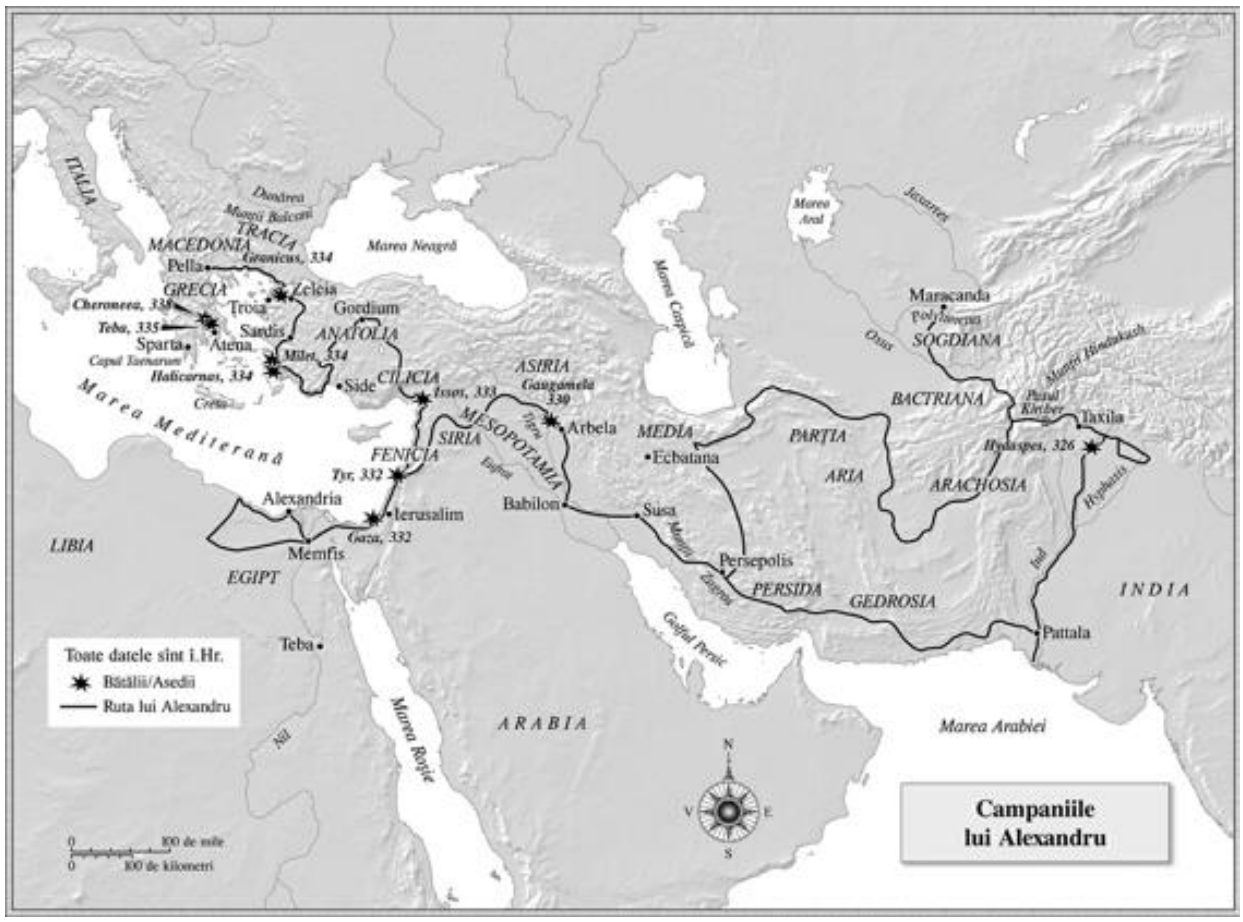
ITALIA
Dunărea
Munții Balcani
TRACIA
MACEDONIA
Granicus, 334
Marea Neagră
Pella
GRECIA
Troia
Ilcleia
Gordium
Cheroneea, 338
Teba, 335
Sparta
Atena
Sardis
ANATOLIA
Milet, 334
Capul Taenarum
Halicarnas, 334
Side
CILICIA
Issos, 333
ASIRIA
Gaugamela 330
Arbela
MESOPOTAMIA
SIRIA
FENICIA
Tyr, 332
Alexandria
Ierusalim
Gaza, 332
Memfis
EGIPT
LIBIA
Teba
Marea Mediterană
Eufrat
Tigru
Babilon
Susa
MEDIA
Ecbatana
PARȚIA
ARIA
Marea Caspică
Marea Aral
Iaxartes
Maracanda
Polytimetus
SOGDIANA
Oxus
BACTRIANA
Munții Hindukuș
Pasul Khyber
Taxila
Hydaspes, 326
ARACHOSIA
Hyphasis
Indul
INDIA
Persepolis
Munții Zagros
PERSIDA
GEDROSIA
Golful Persic
Pattala
Marea Arabiei
ARABIA
Marea Roșie
Nil
Toate datele sînt î.Hr.
Bătălii/Asedii
Ruta lui Alexandru
0 100 de mile
0 100 de kilometri
N
V
E
S
Campaniile
lui Alexandru

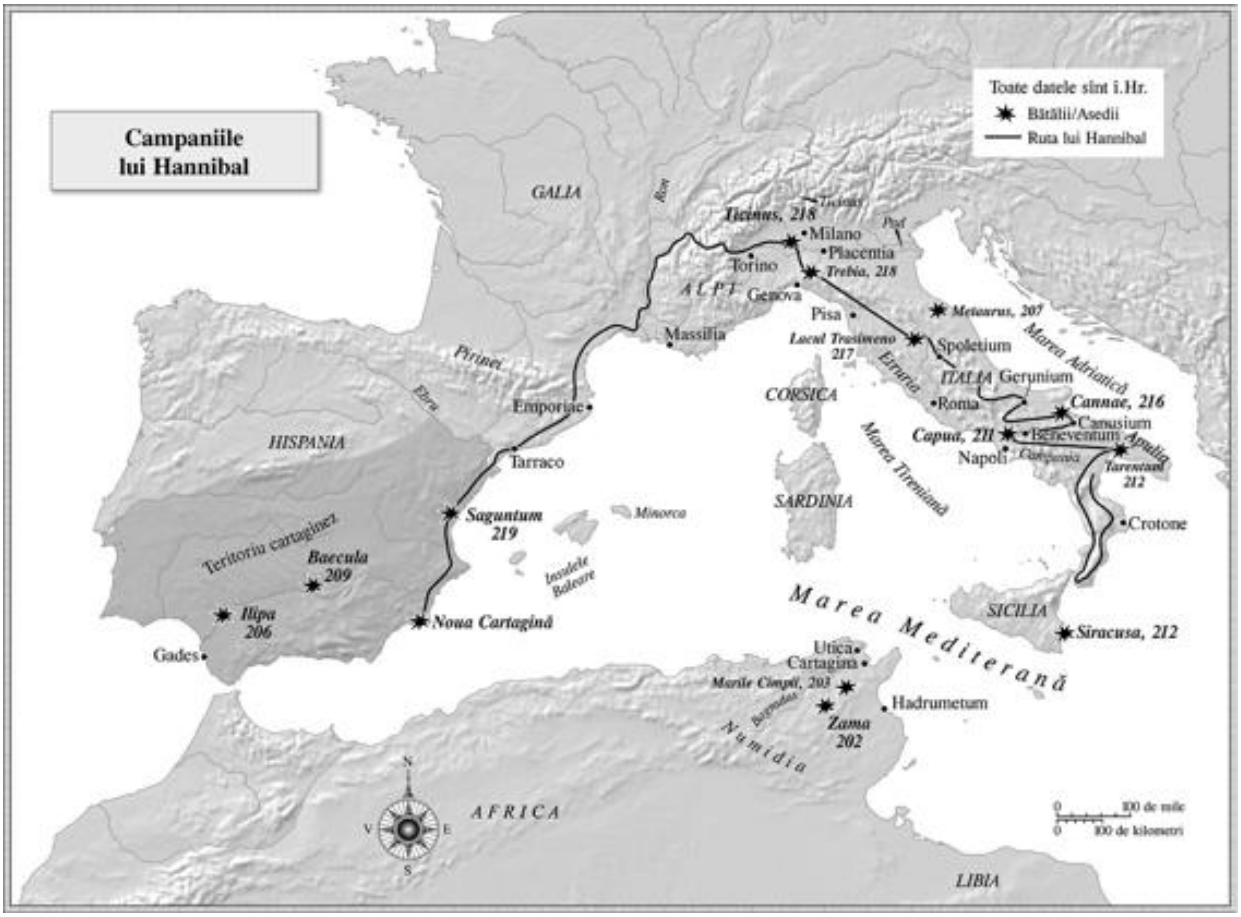
Campaniile lui Hannibal
Toate datele sînt î.Hr.
Bătălii/Asedii
Ruta lui Hannibal
GALIA
Rin
Ticinus, 218
Trebia, 218
Milano
Placentia
Torino
ALPI
Genova
Pisa
Massilia
Metaurus, 207
Lacul Trasimeno 217
Spoletium
Marea Adriatică
Etruria
ITALIA
Gerunium
Roma
Cannae, 216
Canusium
Capua, 211
Beneventum
Napoli
Apulia
Tarentum 212
Crotone
CORSICA
SARDINIA
Marea Tireniană
Pirinei
Ebru
Emporiae
Tarraco
HISPANIA
Saguntum 219
Minorca
Insulele Baleare
Teritoriu cartaginez
Baecula 209
Ilipa 206
Gades
Noua Cartagină
Marea Mediterană
SICILIA
Siracusa, 212
Utica
Cartagina
Marile Câmpii, 203
Hadrumetum
Zama 202
Numidia
AFRICA
LIBIA
0 100 de mile
0 100 de kilometri

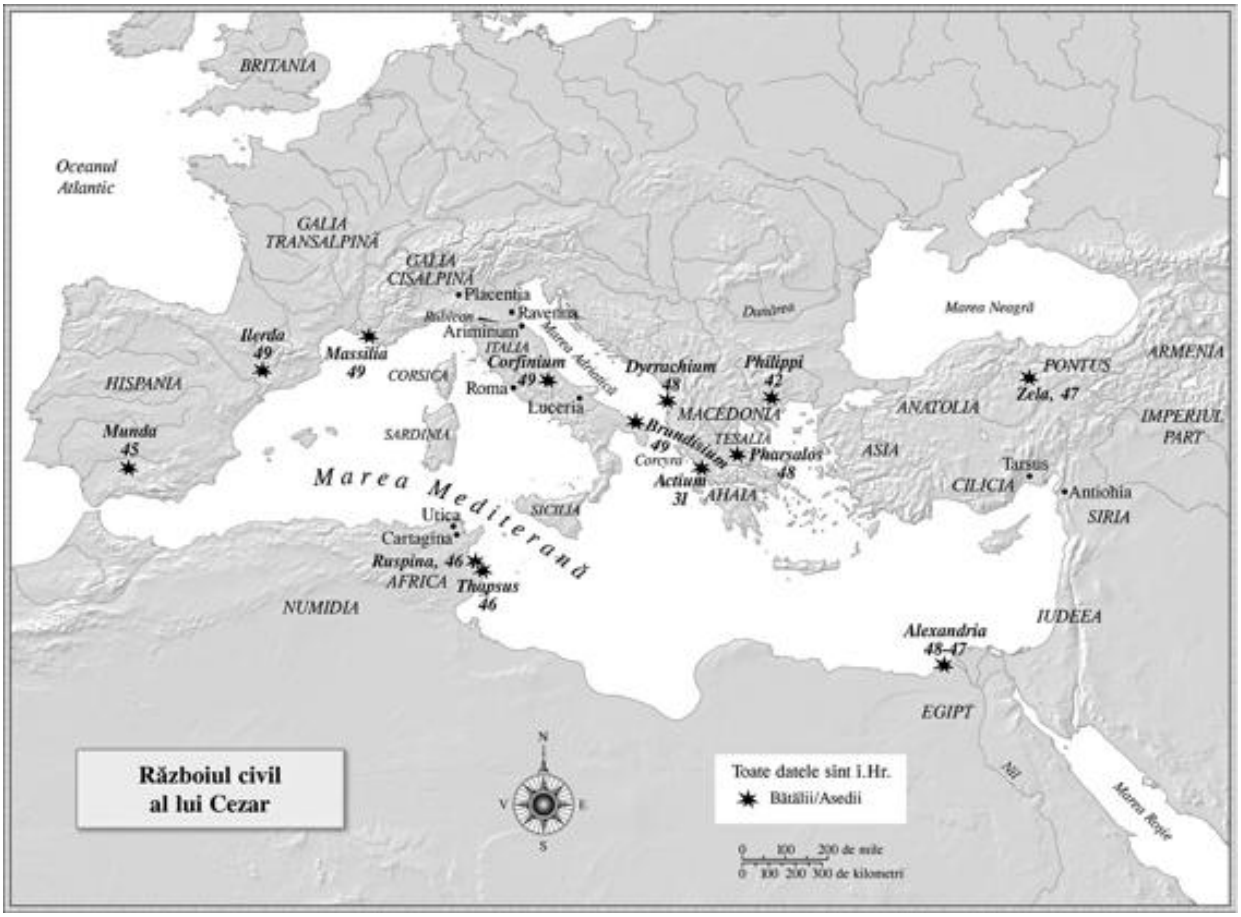

1. Zece calităţi ale comandanţilor de succes

Îţi dădeai seama imediat care este regele. În mijlocul bătăliei, în învălmăşeala aceea de soldaţi şi cai care se agitau, el ieşea totuşi în evidenţă. Era mic de stat, dar vînjos şi călărea un uriaş armăsar negru. În splendida lui armură strălucitoare, cu penele lungi şi albe prinse de o parte şi de alta a coifului, Alexandru cel Mare, regele Macedoniei, conducea al doilea val al cavaleriei de elită. Porniseră ca din arc la sunetul goarnelor şi la ordinul de atac, traversînd în galop apa deloc adîncă a rîului Granicus şi urcînd panta abruptă a celuilalt mal, sub privirile celor mai buni călăreţi ai Persiei. Îmbărbătaţi de victoria pe care o repurtaseră ţinînd piept primului val al atacului macedonean, perşii porniră la atac contra inamicului, slobozind strigăte de luptă.

Doi fraţi persani puseră ochii chiar pe Alexandru. Rhoesaces şi Sphithridates erau amîndoi de viţă nobilă; Sphithridates era chiar guvernatorul Ioniei, o provincie bogată pe coasta Mării Egee, pe teritoriul actual al Turciei. Cei doi fraţi atacară şi Sphithridates îşi înfipse sabia în coiful lui Alexandru, dar fără să îi atingă decît părul. Alexandru atacă la rîndul lui şi-i străpunse pieptul lui Sphithridates cu suliţa de

lemn. Pe cînd Spithridates cădea secerat, fratele său îşi roti sabia către capul descoperit al lui Alexandru şi încercă să-l doboare cu o lovitură. Dar într-o clipită, înainte să îşi atingă ţinta, un ofiţer macedonean, Cleitus cel Negru, îi reteză braţul cu sabia, salvîndu-i viaţa lui Alexandru. E o zi de mai în

nord-vestul Anatoliei (Turcia), în 334 î.Hr.

***

O sută optsprezece ani mai tîrziu, vacarmul bătăliei răsuna pe dealurile unduitoare din sudul Italiei, unde armatele Romei şi Cartaginei se încleştaseră într-o luptă pe viaţă şi pe moarte în apropiere de micul oraş Cannae. Pe măsură ce legiunile romane înaintau tot mai mult în marş, cartaginezii au scrîşnit din dinţi şi s-au retras, luîndu-şi răniţii cu ei. Oare aveau să cadă seceraţi de săbiile romanilor sau voiau să îşi atragă duşmanul într-o capcană?

Comandanţii ambelor tabere dădeau ordine de pe linia frontului. Consulul roman Paullus luă taurul de coarne, ordonîndu-le pedestraşilor lui să-l zdrobească pe inamic. Inamicul său cartaginez era chiar în faţa lui, nu departe, în centrul liniei infanteriei, ocupînd aceeaşi poziţie ca şi la începutul luptei, cu cîteva ore mai devreme. Hannibal al Cartaginei îşi comanda el însuşi trupele.

Hannibal era călare, purta o platoşă mică[1] şi un coif cu pene şi ţinea în mînă un scut rotund. I se dusese vestea pentru chipul lui luminos şi cumplit[2]. Nu vedea bine decît cu un singur ochi; pe celălalt îl pierduse din cauza unei boli care îl măcinase în timpul unui marş lung şi greu, cu un an înainte.

Bătălia ajunsese în momentul decisiv. Încă puţin şi cartaginezii îşi puteau închide capcana, dar avea să le fie dificil să reziste puterii Romei. Ştiind acest lucru, Hannibal era în mijlocul soldaţilor, încurajîndu-i şi îmbărbătîndu-i şi chiar intrînd în luptă cu duşmanii romani. Dacă riscul pe care şi-l asuma nu îl făcea să îşi piardă viaţa, Hannibal avea să iasă triumfător. Era după-amiaza zilei de 2 august 216 î.Hr.

Peste încă 167 de ani, în primăvara anului 49 î.Hr., Roma era măcinată de război civil. Conflictul a izbucnit mai întîi în Italia, Hispania şi sudul Galiei. Apoi frontul central s-a deplasat către est. Luptele se duceau acum mai ales pe coasta Epirului (Albania de astăzi), poarta de acces pe

mare către Adriatică şi Italia. Doi mari generali, Pompei şi Cezar, încercau să cîştige o poziţie cît mai bună pe uscat, în apropierea portului strategic Dyrrachium (astăzi Durrës, Albania). Fiecare dintre ei comanda o armată numeroasă, care îşi ridicase tabăra lîngă oraş.

Jucau un joc al aşteptării, întrerupt din cînd în cînd de lupte.

Nici una dintre armate nu se lăsa mai prejos şi încerca să-şi lase inamicul să moară de foame, construind o serie de ziduri, şanţuri, forturi şi turnuri pe acest teren deluros. Deodată, la începutul lunii mai, locul plictiselii a fost luat de o confruntare sîngeroasă. Nişte soldaţi care dezertaseră din armata lui Cezar au dezvăluit duşmanului un punct slab din liniile acestuia. Pompei a folosit aceste informaţii, organizînd un atac-surpriză împotriva lui Cezar.

Însă Cezar s-a repliat şi a lansat un contraatac chiar în aceeaşi zi.

Totul a început bine, dar apoi soldaţii lui s-au trezit într-un labirint de ziduri şi tranşee abandonate. Cînd au fost iarăşi atacaţi, au intrat în panică.

Cezar era acolo, în mijlocul soldaţilor săi, un exemplu de curaj. Înalt şi vînjos, nu s-a pierdut cu firea. În jurul lui, soldaţii

fugeau, retrăgîndu-se, ducînd încă în mîini steaguri de luptă – nişte prăjini lungi pe care erau prinse nişte discuri din metal, iar în vîrf aveau o mînă cioplită din lemn. Cezar a luat chiar el steagurile şi le-a ordonat soldaţilor să rămînă pe loc. De obicei vorbele sale erau foarte convingătoare şi ochii săi negri scăpărau de energie. Cu toate acestea, nici măcar un soldat nu i-a dat ascultare; unii şi-au plecat privirile în pămînt, ruşinaţi, iar alţii chiar au aruncat steagurile pe care le duceau. În cele din urmă, unul dintre aceştia, ţinînd steagul invers, a cutezat chiar să-l împungă pe Cezar cu prăjina. Gărzile de corp ale împăratului i-au retezat însă braţul în ultima clipă, salvîndu-i viaţa lui Cezar. Dacă nu ar fi fost ei, poate că războiul civil s-ar fi încheiat chiar în acel moment.

Trei generali, trei bătălii, dar acelaşi tipar: o viaţă riscată în vîrtejul luptei. Însă lupta nu era decît preţul de intrare. Aceştia nu erau doar comandanţi – erau oameni de stat şi soldaţi care cucereau un imperiu. Alexandru cel Mare, Hannibal şi Iuliu Cezar sînt cei trei mari comandanţi din istoria militară antică. Alexandru a stabilit acest tipar. Cu un secol mai tîrziu, Hannibal îl numea pe Alexandru cel mai mare general al tuturor timpurilor. Peste încă 150 de ani, Cezar a plîns, în tinereţe, cînd a văzut o statuie reprezentîndu-l pe Alexandru, lamentîndu-se că el, Cezar, încă nu cucerise nimic pînă atunci.

Fiecare dintre ei a fost un maestru în arta războiului. Ei au trebuit să privească mult mai departe de cîmpul de bătălie. Au trebuit să hotărască nu doar cum să lupte, ci şi împotriva cui să lupte şi de ce. Au trebuit să definească victoria şi să ştie cînd să pună capăt războiului. Au trebuit să-şi imagineze cum va arăta lumea după război şi să conceapă o nouă ordine mondială care să aducă cu sine stabilitate şi putere durabilă. Pe scurt, au fost nu doar comandanţi ai operaţiunilor militare, ci şi oameni de stat.

Şi totuşi, probabil că fiecare dintre ei ar vrea să fie ţinut minte ca erou pe cîmpul de luptă. Nu mai contează nenumăratele ore petrecute făcînd planuri în minte, discutarea lor la nesfîrşit cu ceilalţi generali, negocierile pentru constituirea unor alianţe cu care să cîştige războaiele, detaliile obositoare ale unor probleme precum asigurarea proviziilor de cereale sau urnirea carelor înţepenite în noroi. Cel mai bine se simţeau în toiul unei bătălii sîngeroase – primitivă, elementară.

În luptă, au fost nişte eroi. În calitate de comandanţi ai operaţiunilor de pe cîmpul de bătălie, conducători ai armatei în luptă şi în campanii, au fost fără egal. Ca strategi, au avut parte şi de victorii, dar şi de înfrîngeri. Planurile lor de război ţinteau foarte departe, însă doar Alexandru şi Cezar şi-au atins obiectivul.

Ca oameni de stat, toţi trei au lăsat de dorit. Nici Alexandru, nici Cezar (şi cu atît mai puţin Hannibal) nu au rezolvat vreodată următoarea problemă: cum să instituie sau cum să menţină noua ordine mondială pe care a dorit-o fiecare dintre ei.

Alexandru (356-323 î.Hr.) a cucerit cel mai mare imperiu care existase pînă atunci – Persia. Dar a murit la scurt timp după ce a împlinit 33 de ani, după o revoltă umilitoare a soldaţilor săi şi fără să-şi asigure succesiunea ori să conceapă un plan de administrare a vastului său nou domeniu. Imperiul său a fost imediat cuprins de război civil şi de haos. După 50 de ani, se transformase în şase noi regate, toate guvernate de greci, dar nici unul nu era condus de familia lui Alexandru. Departe de a pune bazele unei dinastii, Alexandru a fost ultimul din spiţa sa care a ajuns pe tron.

Hannibal (247-183 î.Hr.) a preluat comanda unui imperiu colonial în Hispania, întemeiat de tatăl său şi extins de cumnatul său. Apoi Roma i-a pus la încercare controlul. Roma şi Cartagina erau duşmani aprigi; deja purtaseră un mare război pentru controlul asupra Siciliei, pe care îl cîştigase Roma. Acum, cu ajutorul guvernării din Cartagina, Hannibal a pornit un război menit să smulgă colţii Romei o dată pentru totdeauna. A reuşit în mod spectaculos să traverseze Alpii cu armata şi cu elefanţii săi şi a ajuns în Italia. Aici romanii au avut parte de cele mai cumplite

înfrîngeri pe cîmpul de luptă, inclusiv una dintre cele mai categorice victorii din analele războiului, la Cannae (216 î.Hr.). Şi totuşi, a pierdut războiul. Ca şi Alexandru, a fost ultimul membru al familiei sale care a deţinut puterea politică în stat.

După cucerirea epocală a Galiei, Cezar (100-44 î.Hr.) a purtat un război civil împotriva bogăţiei şi armatei imense a republicii romane. Cezar a iniţiat un program legislativ menit să transforme republica într-o monarhie, dar politica îl plictisea. Era mai interesat de începerea unei noi campanii împotriva parţilor (un regat persan). Şi totuşi, înainte să poată pleca pe front, a fost ucis de un grup de senatori romani, lîngă statuia duşmanului său, de Idele lui Marte. Cezar a întemeiat însă o dinastie – de fapt, nu el, ci strănepotul său, Octavian (63 î.Hr. – 14 d.Hr.). În testamentul său, Cezar a menţionat că îl adoptă şi îl desemnează moştenitorul lui, dar Octavian a trebuit să mai lupte 15 ani lungi şi sîngeroşi pînă să fie acceptat şi de restul lumii romane. Octavian este mai bine cunoscut după numele pe care l-a ales mai tîrziu – Augustus, primul împărat roman.

Fiecare dintre cei trei generali a fost un geniu militar – şi şi-a asumat riscuri. Ei au înfruntat imperii: adversari care aveau armate mult mai numeroase decît ale lor; adversari care se bucurau de control strategic pe mare; şi adversari care aveau avantajul de „a juca pe teren propriu”. Şi totuşi, aceşti generali au riscat totul pentru victorie.

Toţi trei au măturat teritoriul inamic cu armatele pe care le conduceau: Cezar a traversat Rubiconul, Hannibal a traversat Alpii, iar Alexandru a traversat strîmtoarea Dardanele. Alexandru a pornit un lung război în Imperiul Persan (334-323 î.Hr.), Hannibal a început o confruntare cu Roma cunoscută astăzi drept al doilea război punic (218-201 î.Hr.), iar Cezar a aprins scînteia războiului civil (49-45 î.Hr.). Fiecare dintre aceşti bărbaţi a avut apoi parte şi de succese, şi de eşecuri, după care a cîştigat bătălie după bătălie. Şi totuşi, pînă la urmă, Hannibal a pierdut războiul, iar Alexandru şi Cezar au avut doar victorii iluzorii.

Am scris această carte pentru a explica de ce s-a întîmplat astfel. Povestea acestor trei comandanţi supremi este astăzi la fel de actuală ca şi acum două mii de ani. Din ea au de învăţat lideri din multe domenii, de la centrul de comandă pînă la sala de consiliu – lecţii şi avertismente.

Cele zece chei ale succesului

În 1889, cînd Theodore Ayrault Dodge i-a numit pe Alexandru, Hannibal şi Cezar „mari căpitani” – într-o carte intitulată chiar astfel –, cei mai mulţi dintre cititorii săi admirau ambiţiile imperiale. Astăzi, după sîngerosul secol XX, nu mai sîntem chiar atît de siguri de asta.

Grandoarea acestor trei mari generali nu ne face să ne gîndim decît la înfiorătoarea lor capacitate de a provoca moartea. Sînt trei zei ai războiului, dar şi trei demoni. Îi admirăm pe aceşti oameni din acelaşi motiv pentru care ne temem de ei, deoarece în unele privinţe par să fie supraoameni. Numele lor înseamnă măreţie – dar şi ambiguitate. Au fost nişte oameni mari, dar nu şi oameni buni. Sau, mai degrabă, în ei binele era amestecat cu răul.

Avem deci cu atît mai multe motive să ne întrebăm ce îi ajută pe marii comandanţi să aibă succes – virtuţile sau viciile lor?

Fiecare dintre ei a avut un stil propriu. Alexandru este descris în Cartea lui Daniel3 din Biblie ca un ţap puternic şi impetuos, cu un singur corn, însă eu prefer să îl asemăn cu un cal – dinamic, rapid, rezistent şi mai mult decît capabil să dea o lovitură devastatoare atunci cînd este nevoie. Hannibal semăna cu una dintre marile feline care sînt animale de pradă, leopardul – şiret, puternic, agil, sprinten, ascuns şi oportunist. Cezar ar putea fi asemănat cu un lup – rapid şi stăruitor, un vînător priceput şi sîngeros.

Însă principala cauză a succesului lor au constituit-o lucrurile pe care le aveau în comun. Au ştiut cum să joace jocul războiului şi chiar l-au îmbunătăţit. Să începem prin a descrie aceste calităţi, după care vom analiza jocul.

Unele dintre aceste calităţi sînt admirabile, altele nu. Unele sînt admirabile doar aplicate cu moderaţie. Însă cuceritorii nu prea dau dovadă de moderaţie – cu atît mai puţin Alexandru, Hannibal şi Cezar.

La baza succesului pe care l-au avut aceşti trei mari comandanţi în războaie stau zece calităţi. Primele nouă sînt ambiţia, judecata, calitatea de lider, îndrăzneala, agilitatea, infrastructura, strategia, teroarea şi crearea unei anumite imagini despre sine. A zecea este diferită, deoarece este mai degrabă ceva care i se întîmplă unui comandant, nu ceva ce are – providenţa.

1. Ambiţia

Grecii au exprimat-o cel mai bine. Cuvîntul grecesc pentru „ambiţie” este *philotimia*, care înseamnă literal „dorinţă de a fi stimat”.

Termenul grecesc pentru „pornire lăuntrică” este *horme*, care duce cu gîndul la emoţii – gîndiţi-vă la cuvîntul *hormon*. Iar un al treilea termen grecesc, *megalopsychia*, nu are o traducere exactă, dar avem nevoie de el pentru a-i înţelege pe aceşti mari lideri. Înseamnă „măreţie sufletească”,

referindu-se la un impuls nestăvilit de a realiza lucruri măreţe şi a fi răsplătit cu o preţuire supremă.

Să îl introducem în ecuaţie pe Alexandru, Hannibal sau Cezar.

Ei au fost membri a ceea ce Abraham Lincoln numea odată „tribul vulturului” 4. Erau extraordinar de talentaţi şi aveau o încredere în sine fără margini. Oameni cu o ambiţie nemăsurată, aveau o dorinţă arzătoare de a se face remarcaţi. Nu îi putea satisface nimic altceva decît cucerirea unor noi lumi.

Ţelurile lor erau măreţe, dar în acelaşi timp egoiste şi nedrepte. Alexandru a răspîndit democraţia şi civilizaţia greacă, dar a atacat Persia pentru a cuceri un imperiu, nu pentru a îndrepta o nedreptate. Hannibal a vrut să-şi elibereze ţara din strînsoarea Romei, dar nu a fost de acord să negocieze pentru că îşi dorea să facă şi el cuceriri, ca Alexandru. Cezar a apărat interesele oamenilor de rînd, dar îşi dorea cu ardoare să fie cel mai important om din Roma şi nu a ezitat să răstoarne republica.

Marii comandanţi nu erau contabili care să-i încurajeze pe directorii executivi să nu-şi mai facă planuri atît de mari. Odată ce începeau cuceririle, nu se mai puteau opri, aşa cum leii nu se mai pot opri atunci cînd îşi vînează prada.

2. Judecata

O judecată sănătoasă, ghidată de educaţie, intuiţie şi experienţă, defineşte succesul în război al tuturor celor trei comandanţi. Cînd vine totuşi vorba de politică, Cezar intră într-o categorie aparte, urmat de Alexandru şi, la o diferenţă mare, de Hannibal.

Ei erau extraordinar de inteligenţi, dar la fiecare era vorba de ceva mai mult decît atît – o calitate cunoscută drept intuiţie strategică. Cînd se confrunta cu o situaţie nouă, fiecare dintre ei era capabil să se bazeze pe experienţă pentru a găsi soluţia potrivită.

Ştiau să acţioneze fără să aibă la dispoziţie toate informaţiile necesare şi îşi păstrau stăpînirea de sine în situaţii tensionate, aveau o gîndire creativă, rapidă şi eficientă. Şi îi citeau pe ceilalţi ca pe o carte deschisă. Se pricepeau şi la război, dar şi la oameni.

Nu aveau nevoie de „training la locul de muncă”. Înainte de a traversa Hellespontul, Alpii sau Rubiconul, toţi cei trei conducători ai noştri ajunseseră deja experţi în arta războiului.

Alexandru şi Hannibal au învăţat de la faimoşii războinici ai căror fii erau – Filip al II-lea, regele atotbiruitor al Macedoniei, şi Hamilcar Barca,

generalul cartaginez care a luptat contra Romei pînă i-a oprit înaintarea. Cezar provenea dintr-o familie aristocrată şi practica artele tradiţionale ale nobilimii romane – oratoria şi războiul. Pînă în momentul cînd a traversat Rubiconul, în 49 î.Hr., la vîrsta de 50 de ani, urmase cursurile celei mai mari şcoli de război: cucerise Galia (adică echivalentul celei mai mari părţi a Franţei moderne şi a Belgiei).

Deşi extrem de competenţi ca soldaţi, fiecare dintre cei trei comandanţi avea punctul său slab. Alexandru nu a dat atenţie flotelor militare, Hannibal a ignorat asediile, iar Cezar abia dacă avea habar de logistică. Acestea au reprezentat dezavantaje semnificative.

Înainte să devină un cuceritor, Cezar a fost politician şi era priceput în jocul puterii de la Roma. Înainte de a invada Persia, Alexandru ajunsese să înţeleagă cum funcţionează intrigile de curte şi loviturile pe la spate în Macedonia, însă aceasta era cu totul altceva decît guvernarea unui imperiu uriaş. Cînd a atacat Roma, Hannibal nu mai pusese piciorul în Cartagina de la vîrsta de 9 ani – cu aproape 20 de ani înainte; cît despre politica internă, abia dacă ştia cîteva noţiuni de bază. În cele din urmă, avea să plătească pentru această ignoranţă.

3. Calitatea de lider

Aveau un suflet de oţel. Marii comandanţi erau hotărîţi, convingători şi siguri pe sine. Aveau oameni cu care se consultau – şi ale căror păreri le respingeau adesea. Se simţeau în elementul lor cînd porunceau. Soldaţii îi ascultau – şi nu doar pentru că le erau inferiori: se supuneau deoarece comandantul lor le cîştigase respectul. Soldaţii învăţaseră să-şi încredinţeze viaţa în mîinile conducătorului lor.

Emanau demnitate prin toţi porii. Doar Alexandru a fost rege, însă Hannibal şi Cezar au fost nişte nobili adevăraţi. Dar toţi au avut acelaşi talent, mai ales Cezar, care era politician.

„Nu am susţinut cauza. L-am susţinut pe om – şi mi-a fost prieten.” 5

Prin aceste vorbe simple, un locotenent al lui Cezar a rezumat unul dintre secretele succesului marilor comandanţi. Ei le cereau adepţilor lor să-i urmeze adresîndu-li-se nu doar în calitate de cuceritori sau de căpetenii, ci şi ca oameni. Deţineau acele calităţi personale speciale care îi inspirau pe alţii la un nivel emoţional profund. În afară de talentul oratoric – cu toate că şi acesta era important –, contau şi gesturile simple, dar elocvente. Hannibal acoperit numai cu o mantie soldăţească6, odihnindu-se pe pămîntul gol, alături de oamenii săi, ori Alexandru în deşert, refuzînd un coif plin cu apă atunci cînd soldaţii lui sufereau de sete, sau Cezar dormind în tinda unei colibe rechiziţionate

pentru ca înăuntru să se poată odihni prietenul său bolnav, Oppius – aceste scene le insuflau armatelor mai multă încredere decît ar fi putut-o face o sută de discursuri.

Aceasta nu înseamnă că aceşti comandanţi se bazau pe ideea de prietenie pentru a-şi gestiona armatele – nici pe departe. Fiind actori talentaţi, puteau să înflăcăreze o armată ori să-i potolească avîntul. O dată Cezar a pus capăt unei revolte cu un singur cuvînt: „cetăţeni". Adresîndu-li-se soldaţilor săi cu un termen civil, i-a readus cu picioarele pe pămînt – şi le-a reamintit cît de mult tînjeau să fie aprobaţi de conducătorul lor.

Ştiau cum nu se poate mai bine cum să împartă recompense şi pedepse. Pentru a stimula curajul, acordau onoruri şi bani. Îşi plăteau bine trupele – în caz contrar, se confruntau cu revolte. Erau generoşi şi voiau ca toată lumea să ştie acest lucru – îşi păstrau o parte relativ mică din pradă pentru ei, dar le-o împărţeau cu generozitate celor care le erau prieteni.

Cît despre cei mai buni soldaţi ai lor, precum macedonenii lui Alexandru sau africanii lui Hannibal, făceau tot posibilul ca numărul de morţi şi răniţi să fie cît mai mic. În acelaşi timp, îi asigurau pe toţi soldaţii că, dacă aveau să cadă în luptă, văduvelor şi orfanilor lor nu le vor lipsi cele necesare.

Îi învăţau să ştie şi de frică, pedepsind pe oricine le călca porunca, soldaţi şi ofiţeri deopotrivă. Bătăile, execuţiile şi chiar crucificările au constituit de asemenea instrumente folosite pentru a conduce.

4. Îndrăzneala

Onoarea era esenţa caracterului lor. Curajul era însuşi sîngele care le curgea prin vene. Însă virtutea războinicului pe care o întruchipează cel mai bine Alexandru, Hannibal şi Cezar deopotrivă este îndrăzneala.

Fiecare, în felul său, escalada Everestul. Cine şi-ar fi imaginat că regele micii Macedonii avea să cucerească vastul imperiu al Persiei? Sau că guvernatorul Galiei avea să dea peste cap Senatul roman şi armatele sale? Ori că acel comandant cartaginez din sudul Hispaniei avea să traverseze rîuri şi munţi şi să invadeze Italia?

Dar ei au avut îndrăzneala să facă imposibilul.

„Pentru că iubea onoarea, iubea pericolul" [7] – ceea ce spunea Plutarh despre Cezar în luptă este valabil şi în cazul lui Alexandru şi Hannibal. Au luptat cot la cot cu oştenii lor, iar pericolele nu au lipsit: în timpul invadării Imperiului Persan, Alexandru a fost rănit de şapte ori, dintre

care cel puțin trei răni au fost grave, și a suferit și de o boală serioasă, de care s-a vindecat în cele din urmă.

Această abordare era însă și eficientă, deoarece un general care se expunea aceloraşi riscuri ca și soldații săi îi cucerea pe aceştia.

Au dat dovadă de îndrăzneală în campaniile militare pe care le-au conceput. Deşi în majoritatea timpului cei mai mulți generali se fereau să-și asume riscuri, aceştia trei procedau exact invers.

Întotdeauna au încercat să preia inițiativa. Fiecare a încercat să distrugă centrul de greutate al inamicului înainte ca dușmanul să-l distrugă pe al său. La fel ca toți liderii de succes, cei trei știau și cînd să *nu* fie îndrăzneți.

Alexandru, Hannibal și Cezar și-au asumat fiecare riscuri uriașe în anumite momente, dar de obicei și-au cîntărit bine șansele. Și-au condus armatele în bătălie, dar rareori o făceau fără să se asigure. Și totuși, fiecare dintre ei a crezut în destinul său glorios și în noroc, ceea ce i-a făcut să rişte și uneori să dea greș.

Dar, spre deosebire de majoritatea oamenilor, ei își reveneau uimitor de repede după un eșec.

5. Agilitatea

Erau soldați pînă în măduva oaselor. Sau aproape: se adaptau din mers la schimbările de pe cîmpul de luptă, însă chiar și agilitatea lor avea limite. Iar în politică s-au confruntat cu provocări și mai dificile decît pe cîmpul de luptă.

Cînd condițiile de luptă se schimbau, ei se reorganizau. După ce excelase în războiul convențional în Asia de Sud-Vest, Alexandru a trecut la contrainsurgență atunci cînd s-a confruntat cu lupte de gherilă în Asia Centrală. Hannibal a utilizat cu aceeași ușurință luptele deschise și ambuscadele. Cezar se simțea în largul lui pe cîmpul de bătălie, dar s-a aruncat în lupte de stradă în Alexandria și a reușit să iasă victorios.

Pentru ei, cuvîntul de ordine era *viteza*, iar mobilitatea îi caracteriza. Colosala cavalerie grea a lui Alexandru, călăreții ușori și agili ai lui Hannibal și infanteria lui Cezar care avansa fulgerător – acestea au fost cheile succesului. În mîinile lor, chiar și elefanții puteau fi făcuți să se mişte grațios, ca atunci cînd elefanții lui Hannibal au fost convinși să urce pe nişte plute pentru a traversa Ronul.

Se deplasau fără să care după ei prea multe provizii. Soldații lor se hrăneau cu ceea ce găseau pe teritoriile unde ajungeau – cei ai lui

Alexandru aveau o viaţă mai îmbelşugată decît soldaţii lui Hannibal sau cei ai lui Cezar, deoarece macedonenii acordau mai multă atenţie logisticii şi făceau eforturile necesare pentru a face rost de provizii.

Se pricepeau foarte bine să facă mai multe lucruri în acelaşi timp. Cezar dicta scrisori stînd pe cal, avînd de-a dreapta şi de-a stînga cîte un secretar călare, fiecare dintre ei notînd altă scrisoare.

Aceşti comandanţi munceau continuu cu o forţă herculeană şi îşi gestionau timpul cu îndemînarea unui campion la box. Doar nevoia de somn şi de sex8, spunea Alexandru, îi mai amintea că e om.

Însă şi agilitatea are limitele sale. Alexandru aproape că a fost învins de flota persană. Hannibal a plătit scump pentru incapacitatea sa de a coordona asediile în Italia. Armata lui Cezar a suferit de foame în timpul asediului cetăţii Dyrrachium din cauză că strategia a fost prost concepută.

De asemenea, un războinic agil nu este neapărat şi un bun politician. Războiul înseamnă claritate; politica înseamnă frustrare.

Alexandru a cucerit cu plăcere Imperiul Persan, dar şi-a pierdut repede interesul cînd a trebuit să-l administreze. Hannibal a descoperit că era mai uşor să îşi găsească aliaţi în Italia decît să şi-i supună. Lui Cezar cîmpul de luptă i se părea mai puţin dificil decît Forumul; el a fost doborît la pămînt nu de nişte armate senatoriale, ci de nişte pumnale în Camera Senatului.

6. Infrastructura

Pentru a cîştiga un război este nevoie de anumite lucruri concrete: arme şi platoşe, nave, alimente, bani, bani şi iar bani. Dacă ai suficienţi bani, pe restul le poţi cumpăra. Poţi să plăteşti şi soldaţi – chiar şi soldaţi disciplinaţi şi experimentaţi –, adică mercenari.

Singurul lucru care nu poate fi cumpărat cu bani este sinergia.

Banul nu poate cumpăra o forţă armată combinată (infanterie uşoară şi grea, cavalerie, precum şi genişti), soldaţi instruiţi să lupte împreună ca un tot unitar – şi acţionînd la ordinele liderului lor. O astfel de armată trebuie să o creezi tu însuţi.

Iar cei trei generali ai noştri exact asta au făcut. Fiecare dintre ei a moştenit un instrument uluitor şi apoi l-au perfecţionat, transformîndu-l într-o armă mortală şi mai periculoasă.

Filip al II-lea a creat armata macedoneană şi Alexandru a încununat-o de glorie cînd a condus cavaleria către victorie în cea mai mare bătălie a lui Filip – cea de la Cheroneea. Apoi, după moartea lui Filip, Alexandru s-a aflat în fruntea armatei în anii săi de glorie din Asia. Hannibal a moştenit armata care clădise un nou imperiu cartaginez în Hispania pentru tatăl său, Hamilcar. Cezar a preluat legiunile romane şi le-a transformat. Călite în creuzetul războaielor galice, au devenit cea mai puternică armată din lumea romană.

7. Strategia

În sensul său iniţial din limba greacă, termenul *strategie* se referă la tot ceea ce face un general, de la tacticile aplicate în bătălii pînă la arta operaţiunilor militare (combinarea unor bătălii pentru a atinge un obiectiv mai complex) şi strategie (cum să cîştige un război). Iar la acestea adăugăm şi ceea ce astăzi numim *grand strategy* (mare strategie) – obiectivul politic mai amplu căruia îi serveşte un război.

Marii comandanţi trebuie să fie experţi în toate aceste lucruri.

Alexandru, Hannibal şi Cezar au avut cu toţii o comprehensiune instinctivă a operaţiunilor militare. Cu toate acestea, măiestria lui Cezar în domeniul tacticii nu se compara nici cu a lui Alexandru, nici cu a lui Hannibal.

Hannibal era mai ales un expert în folosirea elementului surpriză. Marşul său peste Alpi l-au lăsat pe duşman mut de uimire.

El a strîns laţul în jurul romanilor cu o mulţime de trucuri de care nu se mai pomenise pînă atunci, a reuşit să spargă porţile unui oraş puternic, a dezlănţuit o şarjă a cavaleriei dintr-un loc ascuns din spatele liniilor inamice şi şi-a retras armata într-o noapte chiar pe sub nasul romanilor.

Nici Alexandru, nici Cezar nu s-au ridicat la înălţimea lui Hannibal, însă au avut şi ei trucurile lor. Cînd persanii au blocat o trecătoare din munţi către centrul Persiei, Alexandru a reuşit să traverseze colinele şi i-a luat prin surprindere, atacîndu-i din spate. Cînd s-a confruntat cu Pompei într-o bătălie pe viaţă şi pe moarte, Cezar şi-a ascuns cele mai bune trupe pînă cînd cavaleria inamică a atacat – apoi şi-a scos la iveală soldaţii şi a frînt avîntul călăreţilor. Dar cînd a fost vorba de strategie de război, Alexandru şi Cezar au fost mai pricepuţi decît Hannibal. Au gîndit în perspectivă şi au dat dovadă de tenacitate. Ştiind că nu poate învinge Persia pe mare, Alexandru s-a mulţumit să cucerească porturile mediteraneene ale perşilor, amînînd pentru o vreme marea bătălie la care tînjea. Gîndindu-se în perspectivă la o confruntare cu Pompei, Cezar a trimis acasă, oamenilor de rînd din Italia, prada pe care o strînsese în

Galia – de fapt, el le-a cumpărat astfel voturile. Hannibal era mai puțin meticulos. Lui îi plăcea să facă totul rapid și să vrăjească, însă nu era deloc interesat să-i asuprească pe aliații Romei.

Dar, în ciuda succesului său, Hannibal nu gîndea pe termen lung. Victoriile sale de pe cîmpul de luptă au năucit Roma, însă nu au anihilat-o. Iar cînd dușmanul său a ripostat, Hannibal nu avea nici un plan de rezervă. Nu știm cine era mai de condamnat, Hannibal sau cei aflați la conducere în țara sa, dar știm bine cine a rîs la urmă – Roma.

Toți acești trei comandanți au avut o mare strategie. Alexandru a vrut să cucerească Imperiul Persan, Hannibal – să frîngă pentru totdeauna puterea Romei, iar Cezar – să obțină supremația politică.

Dar, pentru a atinge aceste țeluri, trebuiau puse la punct foarte multe detalii.

8. Teroarea

Ei erau dispuși să ucidă oameni nevinovați și toată lumea știa lucrul ăsta. Și acesta a fost unul dintre secretele succesului lor.

Scenă dintr-un război civil: cînd un tînăr funcționar public a încercat să îl împiedice pe Cezar să pătrundă în vistieria Romei, acesta din urmă a ridicat tonul și l-a amenințat că îl omoară dacă nu se dă la o parte. „Și, tinere", a spus el, „trebuie să știi că mi-a fost mai greu să spun acest lucru decît mi-ar fi să-l fac" 9. Atunci, funcționarul a plecat înfricoșat.

Dar a-l amenința cu moartea pe un funcționar nu era nimic pe lîngă a masacra populații întregi din cetăți, așa cum au făcut marii comandanți. Cezar a prădat micul oraș grecesc Gomfoi drept pedeapsă pentru că l-a trădat. Alexandru a distrus marea metropolă greacă Teba doar ca să demonstreze ce le poate face rebelilor. Și mai rău avea să fie mai tîrziu în Asia Centrală și de Sud, unde macedonenii furioși au masacrat oraș după oraș.

Cezar a făcut la fel în Galia, unde biograful Plutarh spune că a omorît un milion de oameni și pe încă un milion i-a făcut sclavi10.

Probabil că cifrele sînt exagerate – însă îndeajuns de aproape de adevăr pentru ca majoritatea italienilor să se predea imediat atunci cînd el a traversat Rubiconul. Apoi, în mod inteligent, Cezar a avut o reacție surprinzătoare, iertîndu-i pe dușmanii săi, ceea ce i-a cîștigat aprecierea populației, care a răsuflat ușurată.

Primul lucru pe care l-a făcut Hannibal cînd a ajuns în Italia, în 218, a fost să masacreze populația din Torino – doar un orășel pe atunci –

pentru a înfrînge rezistența din zonă. Cînd în sfîrşit a părăsit Italia, 15 ani mai tîrziu, în 203, Hannibal i-a ucis pe romanii care au refuzat să plece cu el – şi nu a ezitat să facă asta nici în incinta unui templu. Sau cel puțin aşa au afirmat romanii11.

9. Crearea unei anumite imagini despre sine Oamenii cu ambiții imperiale nu pornesc un război din cauza unor lucruri neînsemnate cum ar fi diferendele privind frontierele. Ei au nevoie de cauze măreţe şi de simboluri clare.

Toți trei au fost nişte cameleoni. Nici unul nu a fost popular, dar toți s-au prefăcut a fi populişti.

Alexandru a început ca răzbunător şi eliberator şi a sfîrşit ca semizeu. A promis să răzbune faptul că Persia invadase Grecia cu 150 de ani înainte, a proclamat eliberarea oraşelor greceşti pe care le-a cucerit şi le-a transformat în democrații, cu sau fără voia lor.

După ce a ajuns în Persia, a purtat anumite obiecte de îmbrăcăminte persane şi a insistat ca şi soldații lui să folosească salutul persan în prezența sa, ca semn de respect față de noii lui supuşi orientali. În acest timp, le-a poruncit aliaților săi greci să-l venereze ca pe fiul lui Zeus.

Şi Hannibal a proclamat răzbunarea şi eliberarea şi a mers pe drumul lui spre zei. A promis Cartaginei că va răzbuna înfrîngerea pe care o suferise mai demult din partea Romei; romanilor le-a promis că îi va elibera de sub jugul Romei. A pretins că beneficiază de protecția zeului cartaginez Melqart – sau Herakles.

Şi i-a încurajat pe adepții săi celți să-l considere un erou din miturile lor.

Cezar s-a străduit foarte mult să arate că era mai mult decît un simplu guvernator de provincie care se revolta împotriva cîrmuirii legitime de la Roma. A afirmat că luptă pentru drepturile poporului roman şi pentru a dobîndi prestigiu – acesta din urmă fiind un principiu foarte prețuit de romani. De asemenea, Cezar a trasat o linie de demarcație foarte clară între sine şi generalii dinaintea lui care mărşăluiseră împotriva Romei. Ei îşi pecetluiseră războaiele prin regimuri ale terorii, pe cînd politica lui era îndurarea.

Cît îi priveşte pe zei, familia lui Cezar avea strămoşi care descindeau chiar din Venus.

Cezar a primit onoruri divine din partea Senatului încă din timpul vieții, iar după moarte a fost deificat. Însă Cezar a mai dobîndit ceva ce valora

şi mai mult – celebritatea. *Commentarii de Bello Gallico* l-au transformat într-un simbol al măiestriei militare.

Doi ani mai tîrziu, cînd a traversat Rubiconul, prestigiul lui Cezar i-a mărit forţa.

10. Providenţa

Napoleon a vrut generali care să nu fie doar buni, ci şi norocoşi. În repetate rînduri, el ar fi fost mulţumit de Alexandru, Hannibal şi Cezar. Însă numai providenţa, nu doar norocul poate explica îndrumarea şi protecţia necesare pentru a ajunge pe culmile atinse de ei. Dacă cei nouă factori anteriori au fost necesari, providenţa a fost esenţială.

Providenţa a îndrumat paşii tinerilor născuţi să fie cuceritori, precum Alexandru şi Hannibal, dar şi paşii unui politician între două vîrste care a plecat la război şi s-a dovedit a fi cel mai mare general dintre toţi – Cezar. Doar providenţa îi poate împinge în prăpastie pe duşmanii cuiva. De exemplu, fără să trebuiască să mişte nici măcar un deget, Alexandru a văzut cum, pe neaşteptate, cel mai mare duşman al său moare.

Romanii i-au făcut jocul lui Hannibal cînd şi-au trimis cea mai mare armată împotriva lui. El aştepta la Cannae. Aici, Hannibal a obţinut una dintre cele mai mari victorii pe cîmpul de luptă din istoria lumii, dar după bătălia de la Cannae nu a mărşăluit spre Roma – iar din cauza aceasta a pierdut războiul.

Vorba aceea, omul îşi face planuri, Dumnezeu rîde.

Cele cinci etape ale războiului

Un mare conducător cunoaşte ritmul războiului. Acest lucru este esenţial deoarece în război, ca în mai toate celelalte domenii, coordonarea este totul. Succesul nu depinde doar de cele zece calităţi despre care tocmai am discutat; trebuie şi să ştii cînd să le foloseşti. Acest lucru este valabil mai ales în ceea ce priveşte tipul de război la care se gîndeau Alexandru, Hannibal şi Cezar.

Toate cele trei războaie ale lor au avut un tipar asemănător.

Fiecare a început cu o combinaţie de atac şi apărare, respectînd regula fundamentală de luptă: de fiecare dată cînd tragi un pumn, te descoperi, creîndu-i adversarului ocazia de a ataca, aşa că trebuie să te protejezi. Ca atare, generalii noştri au invadat ţara duşmanului anticipînd în acelaşi timp un contraatac al acestuia. Fiecare a avut probleme la început, pentru că în război lucrurile nu merg niciodată conform planului, dar după aceea s-au regrupat rapid. Apoi a urmat o mare victorie într-o

luptă înverşunată care a zdrobit capacitatea ofensivă a inamicului. După aceea fiecare dintre cei trei comandanţi a încercat să termine treaba lăsîndu-şi inamicul fără bani şi fără soldaţi – doi dintre ei chiar au reuşit. Ultimul pas a fost să culeagă fructele victoriei printr-un acord de pace pentru lumea postbelică, dar nici unul dintre căpitani nu a reuşit să facă asta.

Cele trei războaie au avut un tipar similar – însă, la urma urmei, acest lucru este valabil pentru toate războaiele. În ciuda numeroaselor schimbări ale tehnologiei, încă din cele mai vechi timpuri, principiile războiului s-au schimbat la fel de puţin ca şi natura umană.

Fiecare dintre aceste războaie a avut cinci faze. Eu le numesc cele cinci etape ale războiului: 1) atacul; 2) rezistenţa; 3) ciocnirea; 4) strîngerea laţului; 5) momentul cînd trebuie să te opreşti.

În faza de *atac*, decizia de a porni un război duce la izbucnirea unor lupte ghidate de un plan. Planul de război este crucial – vorba aceea, dacă nu îţi planifici paşii, planul este că o să dai greş. Dar fiecare plan se loveşte de obstacole – să le numim *rezistenţă*. În această etapă, atacatorul trebuie să depăşească obstacolele dacă nu vrea să eşueze. Generalii noştri au reuşit şi şi-au forţat oponenţii să se implice într-o *ciocnire* – bătălia sau bătăliile în urma căreia (cărora) armata invadatoare a cîştigat supremaţia. Însă nu este suficient să cîştigi o bătălie. Un general de succes trebuie să-şi îngenuncheze duşmanul prin orice mijloace – urmărire, asediu, blocadă, contrainsurgenţă sau alte tactici. Trebuie să dispună de resurse politice şi financiare, precum şi militare. Trebuie să fie pregătit pentru critici în ţara sa şi insurgenţe în ţara cucerită.

Strîngerea laţului este etapa cea mai complexă şi mai dificilă dintre toate. În sfîrşit, un soldat-om-de-stat are avantajul de *a şti cînd să se oprească*. El încetează luptele într-un moment şi un mod care nu doar pun capăt ostilităţilor, ci aşază şi temelia lumii postbelice.

Majoritatea oamenilor cred probabil că războiul este un proces format din trei etape: atac, luptă şi victorie sau înfrîngere. Însă acest model este greşit, deoarece simplifică şi distorsionează natura războiului. Nu putem înţelege războiul fără să ţinem cont de imprevizibilitatea şi de natura lui fundamental politică.

Marii comandanţi ştiau acest lucru. Ei nu doar au plănuit să cîştige, ci au anticipat eşecul şi au ştiut cum să îşi revină după aceea. Au pus cîmpul de luptă în context. Au ştiut că poţi să cîştigi o bătălie, dar să pierzi războiul. De asemenea, au înţeles că o victorie militară nu echivalează cu succesul pe plan politic.

Războiul este imprevizibil. În Antichitate mulţi soldaţi venerau zeul Norocului, şi nu fără motiv. Comandanţii lor întocmeau planuri detaliate, dar nici un om care face planuri nu cunoaşte fiecare colină şi nu ştie ce se află în spatele ei; nici un meteorolog nu poate să controleze vremea ori să prezică ce ne-a pregătit providenţa. Şi mai e şi duşmanul. În război nu lupţi de unul singur; războiul este un meci cu o ţintă mobilă. Inamicul se deplasează în moduri neprevăzute şi îţi dă peste cap chiar şi cel mai bine gîndite planuri.

De exemplu, persanii au dezlănţuit un contraatac pe mare împotriva bazei lui Alexandru din Grecia, iar romanii au lansat un atac contra bastionului lui Hannibal din Hispania. Atît Alexandru, cît şi Hannibal au reacţionat greşit, dar Alexandru a avut noroc.

Hannibal a primit o lovitură grea. Poate că Pompei ar fi atacat baza lui Cezar din Italia pornind din Hispania, însă Cezar i-a luat-o înainte, invadînd el Hispania.

În război, politica reprezintă o constrîngere în două moduri.

Nici un general nu poate întreprinde acţiuni militare decît dacă se poate baza pe soldaţii săi în luptă, dar şi pe susţinătorii săi în ţară.

Nici o victorie militară nu poate da roade decît dacă îl forţează pe inamic să facă aşa cum vrei tu. E inutil să cîştigi o bătălie dacă duşmanul poate lupta mai departe, pînă obţine victoria.

Negocierile de pace se pot dovedi a fi înşelătoare, şi mulţi generali au cîştigat războiul, dar au pierdut pacea. De exemplu, generalul Lisandru (m. 395 î.Hr.) a condus Sparta către victorie împotriva Atenei în războiul peloponesiac (431-404 î.Hr.), dar politicile sale de după război au fost atît de dure, încît aliaţii lui s-au întors împotriva sa şi Sparta l-a înlăturat din funcţie, Atena avînd astfel ocazia de a se ridica din nou ca ameninţare militară. În timpurile moderne, armata franceză i-a înfrînt pe rebeli din punct de vedere militar în războiul algerian (1954-1962), dar cu costuri atît de mari, încît guvernul francez, cu sprijinul populaţiei, a hotărît să renunţe. Algeria, după ce fusese colonie franceză mai bine de un secol, a devenit stat independent.

Atunci cînd examinăm îndeaproape natura războiului – imprevizibilitatea şi natura lui politică –, înţelegem de ce este atît de util acest model cu cinci etape. Modelul bazat pe cinci etape se potriveşte nu doar războaielor purtate de Alexandru, Hannibal şi Cezar, ci este valabil pentru orice război în general, inclusiv pentru unele mai recente, precum cele din Irak şi Afghanistan. El descrie cel mai bine războiul convenţional, dar se potriveşte şi luptelor de gherilă şi războaielor de

uzură, în care ciocnirea nu constă într-o bătălie propriu-zisă, chiar dacă este totuşi o luptă, indiferent cît de îndelungată sau de amorfă.

Deşi Alexandru, Hannibal şi Cezar sînt cunoscuţi ca maeştri ai războiului convenţional, ei oferă lecţii care pot fi aplicate şi războaielor neconvenţionale, de la reorganizarea de către Alexandru a armatei sale, transformînd-o într-o forţă suficient de flexibilă pentru a-i înfrînge pe nomazii şi luptătorii din munţii Afghanistanului, pînă la şiretenia lui Hannibal în zona deluroasă a Italiei, luptele de stradă purtate de Cezar în Alexandria şi iniţiativele conflictuale pe care toţi cei trei generali le-au aplicat asupra populaţiilor inamice.

Măreţia nu mai este ce era odată

Noi, istoricii, trebuie să fim obiectivi, dar cele trei personaje care fac obiectul acestei cărţi au îngreunat această sarcină. Ei incită pasiuni, de la dragoste la ură, adesea cîte puţin din fiecare.

Poate că lumea încă iubeşte eroii. Oricum, biografii sigur îi iubesc.

Se confruntă cu riscul de a se îndrăgosti de cei care constituie subiectul cărţilor lor, iar aceştia – mai ales Alexandru şi Cezar – au avut mulţi biografi. Însă eroii din Antichitate servesc diferitor interese în timpurile moderne.

De exemplu, Alexandru. El a fost un cuceritor, dar a rămas în istorie ca un personaj emblematic. Pentru liberali, a fost un vizionar; pentru conservatori, a fost un apărător al civilizaţiei occidentale; iar pentru mai multe tradiţii religioase, a fost aproape un sfînt. Conform tradiţiei evreieşti, Alexandru a vizitat Templul din Ierusalim şi a arătat respect. De atunci, „Alexandru" a devenit un prenume evreiesc des întîlnit – cum a rămas şi astăzi, chiar şi în rîndul evreilor practicanţi. Creştinii cred că Alexandru pregătea calea Domnului aducînd civilizaţia grecească în Orient şi punînd bazele unificării umanităţii. Pentru că era „fiul unui zeu", pentru că afirma că îi eliberează pe oameni şi pentru că a murit de tînăr, unora li se pare că Alexandru îl prefigurează pe Hristos. Şi islamul îl aminteşte pe Alexandru, poate chiar în cel mai sfînt dintre textele sale: mulţi specialişti cred că Dhul-Qarnain, un personaj menţionat în Coran şi considerat de mulţi oameni profet, se referă de fapt la Alexandru.

Dar nu trebuie să fii o persoană religioasă ca să îl venerezi pe Alexandru. Toţi naţionaliştii, din Grecia pînă în India, şi-l revendică. Activiştii pentru drepturile homosexualilor îl consideră un prototip al lor pentru că iubea deopotrivă bărbaţii şi femeile. Cu toate acestea, o cercetătoare mi-a spus că îl vede pe Alexandru ca pe un personaj de poveste ce reprezintă lupta

dintre aventură şi responsabilitate. Unii spun că a fost un măcelar şi o brută. Totuşi, majoritatea istoricilor îl ridică în slăvi.

Cezar nu seamănă nici pe departe cu un sfînt, însă chiar şi aşa îi dă bătăi de cap oricărui cercetător. Cezar îşi apără singur prestigiul, deoarece strălucitele sale cărţi *Commentarii de Bello Gallico* şi *Commentarii de Bello civili* domină mărturiile istorice ale Antichităţii. În vremurile mai moderne, Cezar are cel mai bun avocat dintre toţi – pe Shakespeare, care l-a înzestrat cu o demnitate tragică. Totuşi, faptele lui vorbesc de la sine şi nu întotdeauna sînt de admirat. A invadat Galia fără nici un motiv justificat şi aici a vărsat rîuri de sînge. Apoi a declanşat un război civil la Roma, nu pentru a apăra vreun principiu, ci pentru a-şi urmări propriul interes. A ajuns un dictator care a distrus libertatea republicii romane. Chiar şi astăzi cezarism înseamnă dictatură militară sau imperială şi absolutism politic.

În cazul lui Hannibal ne confruntăm cu o problemă total diferită. Pentru că nu a reuşit să înfrîngă Roma, el ar putea părea mai degrabă un perdant, nu un campion, aşa cum a fost în realitate.

Hannibal este admirat de perdanţi, ceea ce uneori conduce la nişte asocieri foarte ciudate. În copilărie, Sigmund Freud l-a idolatrizat pe Hannibal, considerîndu-l „semitul" care a cucerit Roma la fel cum Freud s-a opus antisemitismului în Viena catolică. Afro-americanii l-au considerat mereu pe Hannibal un erou de culoare.

Probabil că nu a avut pielea închisă la culoare, spre deosebire de mii dintre soldaţii din armata sa.

Cu toate acestea, atracţia pe care o exercită Hannibal asupra perdanţilor are un fundament solid. După ce s-a opus unui imperiu arogant şi l-a zguduit din temelii, a pierdut totul. Dar şi-a păstrat demnitatea. Învins, Hannibal s-a reinventat ca administrator, a reînceput lupta împotriva Romei în Est şi a refuzat să se lase umilit de duşman printr-un marş triumfător. A murit învins, dar dîrz.

Marii generali trebuie să fie pregătiţi să moară de tineri, şi mulţi cuceritori de-a lungul istoriei au avut această soartă. De asemenea, trebuie să accepte posibilitatea mereu prezentă a eşecului. O cucerire nu e lucru uşor. Succesul depinde de o combinaţie de măreţie militară şi abilitate politică absolută. Foarte puţini oameni excelează la ambele capitole.

Astăzi generalii noştri nu încearcă să exceleze la amîndouă, ceea ce este un lucru bun. Ei se înclină în faţa autorităţii civile. Nu ei hotărăsc dacă să plece la război sau nu, ci doar cum să poarte un război, şi chiar şi la acest

capitol trebuie să cedeze în fața politicienilor. Ei nu decid strategia politică, ci doar pe cea militară. E bine ca puterea politică și cea militară să nu se afle în mîinile unui singur om.

Ei nu dorm noaptea din cauză că omoară oameni. Nu duc războaie de agresiune, ci doar defensive. Desigur, uneori apărarea necesită atacarea altui stat care complotează împotriva noastră sau își asuprește populația ori ocupă teritorii care ne aparțin de drept, însă toate acestea sînt cu totul altceva decît o declarație conform căreia teritoriul altui stat este „cucerit cu sulița” 12, cum a făcut Alexandru.

Marilor comandanți ai lumii antice le lipsea modestia pe care trebuie să o aibă marii oameni de stat. Au fost oameni extraordinari, dar nu și binefăcători ai rasei umane; au ajuns mai mult să distrugă decît să realizeze. În multe sensuri, exemplele pe care le oferă trebuie să fie prețuite mai mult pentru că au încălcat regulile. Însă tot putem învăța ceva de la ei.

Nici un om nu a întrecut vreodată realizarea lui Alexandru de a cuceri un imperiu atît de întins într-un timp atît de scurt și la o vîrstă atît de tînără13. Nici un strateg nu a reușit vreodată o invazie mai îndrăzneață decît expediția lui Hannibal în Italia, pornind din Hispania, traversînd Pirineii, Ronul și Alpii. Nici un comandant nu a cîștigat vreodată o victorie tactică mai desăvîrșită decît Hannibal la Cannae. Nici un general nu a aruncat vreodată zarurile cu mai multă îndrăzneală decît Cezar atunci cînd a traversat Marea Adriatică în pragul iernii fără nave de război sau provizii – și a cîștigat războiul.

Nimeni nu a înțeles vreodată mai bine decît acești trei comandanți faptul că războiul înseamnă politică. Nici un cuceritor nu a îndrăznit vreodată să îi coopteze pe cei cuceriți de el într-un mod atît de strălucit cum a făcut Alexandru cînd s-a declarat rege al Asiei – și chiar a jucat acest rol. Nici un invadator nu și-a cîștigat atît de ușor adepți dintre cei pe care îi invadase precum Hannibal cînd a pătruns în Italia strigînd „Italia pentru italieni”.

Nici un soldat-om-de-stat nu a combinat vreodată răsplata – iertarea – cu pedeapsa – forța militară – cu atîta dexteritate precum Cezar.

Iar apoi, în momentul triumfului, nimeni nu a uitat vreodată regula conform căreia războiul înseamnă politică la fel de total – sau dezastruos – ca ei. Îmbătați de victorie și de succes, fiecare dintre ei a făcut singurul lucru pe care nici un general de succes nu poate îndrăzni să-l facă vreodată: a cedat în fața propriei vanități.

Nici generalii din timpurile moderne nu sînt imuni la orgoliul excesiv. Dar, în democrații, cel puțin, legile îl împiedică pe orice individ să facă prea mult rău. Istoria ne avertizează.

2. Atacul

Un tînăr de 22 de ani stătea pe locul cîrmaciului și conducea nava-amiral către sud, peste apele albastre ale Hellespontului, canalul strîmt care separă Europa de Asia. Cînd corabia mai avea puțin pînă să ajungă destinație, el aruncă o suliță de pe vas, care se înfipse în pămînt. Apoi, îmbrăcat în armură din cap pînă în picioare, fu primul om care sări de pe corabie și puse piciorul pe țărmul asiatic. Asta însemna că pămîntul acesta a fost „cucerit cu sulița", teritoriu pe care i-l dăduseră zeii ca să și-l însușească cu forța. Avea cu el 37 000 de soldați cu care să își împlinească revendicarea în acea zi de primăvară din anul 334 î.Hr.

Cam cu o sută de ani mai tîrziu și cu o mie de mile mai departe, un tînăr de 29 de ani conducea o armată. Înainta cu greu pe un teren dintre cele mai dificile din lume, Alpii acoperiți de zăpadă, cu 40 000 de soldați pedeștri și 8 000 călare. Iar cireașa de pe tort erau cei 37 de elefanți de luptă! Numai vreo jumătate dintre soldați aveau să supraviețuiască acestei traversări brutale a munților, dar, în ziua aceea de noiembrie din anul 218 î.Hr., cînd au ieșit la lumină dintre versanți, au mărșăluit pe teritoriul roman și au dat Italia peste cap. Aveau să urmeze 17 ani de război și distrugeri.

Peste încă 150 de ani și ceva, cu trei sute de mile mai la sud, un bărbat de 51 de ani, avînd sub comanda sa doar 5 000 de soldați, traversa un rîu care străbătea o cîmpie din nordul Italiei.

Dar acest rîu – care abia dacă era mai răsărit decît un pîrîiaș – marca hotarul dintre provincia sa, unde avea dreptul prin lege să conducă o armată, și Italia propriu-zisă, unde nu avea acest drept.

Scurta sa călătorie dintr-o zi de toamnă tîrzie a marcat începutul unui război civil care a durat aproape 90 de ani, înghițind imperiul mediteranean al Romei de la un capăt la altul. Era 12 ianuarie 49 î.Hr., conform calendarului roman inexact care se folosea atunci – cam 24 noiembrie 50 î.Hr., după calendarul solar pe care îl folosim astăzi.

Alexandru cel Mare din prima poveste, Hannibal din a doua și Iuliu Cezar din a treia ilustrează fiecare aceeași idee: istoria se concentrează adesea asupra trecerii unei frontiere la începutul unui mare război. Expediția lui Alexandru în Persia a început cu traversarea Hellespontului. Al doilea

război punic a început atunci cînd Hannibal a plecat din Hispania, mărşăluind prin sudul Galiei, şi a traversat Alpii, ajungînd în Italia. Războiul civil roman a izbucnit atunci cînd Cezar a traversat Rubiconul.

Dar trecerea unei frontiere doar marchează izbucnirea unui război, nu este o cauză a lui. Cezar poate că a spus „Zarurile sînt aruncate" atunci cînd a traversat Rubiconul, dar jocul deja începuse. Cu cinci zile înainte Senatul roman îl scosese pe Cezar în afara legii, forţîndu-l astfel să lupte ori să renunţe la cariera sa politică şi militară (şi poate chiar şi la viaţa sa). Dar relaţia dintre Cezar şi Senat care se îndrepta către un conflict era evidentă de cîteva luni, dacă nu chir mai mult. Cu cel puţin o lună înainte de a traversa Rubiconul, Cezar ordonase ca două legiuni din Galia să traverseze Alpii şi să i se alăture în Italia. Cînd Alexandru a traversat Hellespontul, el continua un război pornit cu trei ani înainte de tatăl său. Cînd Hannibal a mărşăluit peste Alpi, continua un război cu Roma care izbucnise cu un an înainte în Hispania. Iar dacă e să dăm crezare izvoarelor antice, Hannibal aşteptase încă de cînd era copil să poarte acest război.

Cezar, Hannibal şi Alexandru hotărîseră să plece la război cu mult înainte să vadă Rubiconul, Alpii şi Hellespontul. Această decizie a fost cea mai importantă alegere pe care avea să o facă fiecare dintre ei. De ce au ales ei războiul?

De ce războiul?

Alexandru: aşchia nu sare departe de trunchi

Războiul lui Alexandru contra Imperiului Persan nu a fost un caz de autoapărare. Nici el, nici ţara sa nu aveau motive să se teamă de Persia. După cum arăta istoricul Polibiu (cca 200-118 î.Hr.) în vremurile vechi, Alexandru a dus un război de cucerire; de fapt, războiul era moştenirea pe care i-o lăsase tatăl său, regele Filip al II-lea. Victoriile obţinute în trecut de greci împotriva persanilor îl convinseseră pe Filip că Imperiul Persan putea fi cucerit; nu era nici o îndoială în ceea ce priveşte „splendoarea marii răsplăţi pe care o promitea războiul" 1.

Deştept şi sofisticat, Filip ţinea legătura cu intelectualii greci din vremea sa. O anumită carte se poate să-l fi interesat în mod special, *Educaţia lui Cirus* a scriitorului şi soldatului atenian Xenofon. Acesta oferea o relatare fictivă, dar captivantă a modului în care Cirus, regele unui mic stat din sud-vestul Iranului de astăzi, a creat puternicul Imperiu Persan prin forţa armelor. În descrierea lui Xenofon, Cirus era un om de onoare şi curajos care, prin forţa caracterului său, îi atrăgea în jurul lui pe cei mai remarcabili oameni din vremea sa. Indiferent dacă Filip a citit sau nu această carte, probabil că auzise de ea. Iar dacă auzise, sigur s-a întrebat:

„Dacă Cirus a putut să o facă, eu de ce n-aş fi în stare?”.

Cînd venea vorba de ambiţie, Alexandru se ridica la înălţimea tatălui său. Şi el visa să cucerească Imperiul Persan. Era o sarcină dificilă, dar Alexandru era un om al destinului. Se născuse ca să poarte acest război. Ca şi tatăl său, avea o personalitate de cuceritor, fiind ferm convins de faptul că este capabil să facă asta şi chiar că are o natură divină. Filip a insinuat public că cei 12 zei din Olimp ar trebui să-l includă şi pe el în rîndurile lor. Alexandru pur şi simplu s-a proclamat zeu.

Alexandru credea că descinde din miticul erou grec Ahile. Încă din copilărie, Alexandru s-a identificat cu el. Eticheta de al doilea Ahile a fost o sabie cu două tăişuri. Ahile nu a fost doar cel mai mare erou al Greciei, ci şi cel mai egoist. Nu îi păsa deloc de ţara sa, ci doar de onoarea lui. A ales să se acopere de glorie în loc să aibă o viaţă lungă. Ahile iubea războiul şi nu prea îl interesa casa şi căminul. După cum avea să se dovedească, Alexandru îi va semăna întru totul.

Cu siguranţă, a fost foarte priceput în ceea ce priveşte războiul.

Încă din adolescenţă s-a remarcat prin curaj şi îndemînare. Chiar înainte de moartea lui Filip, Alexandru s-a dovedit a fi un mare comandant de cavalerie şi un mare conducător. Însă, chiar dacă ar fi fost mai timid ori s-ar fi îndoit de sine, ar fi fost nevoit să-şi ascundă emoţiile. Dacă nu ar fi plecat la război, consecinţele ar fi fost cumplite. Alexandru trebuia să demonstreze că se ridica la înălţimea tatălui său. La vîrsta de 22 de ani, a mai fost nevoit să demonstreze şi că îşi poate asuma responsabilităţile unui adult.

Tatăl lui Alexandru, Filip, supravieţuise 23 de ani pe tronul instabil al Macedoniei dedicîndu-şi aproape întreaga domnie războiului. Expansiunea sa în alte teritorii i-a asigurat popularitatea în ţară, dar pînă la urmă tot a fost asasinat. Ultima acţiune militară a lui Filip fusese să înceapă îndelung plănuita invazie a Anatoliei persane trimiţînd forţe de avangardă.

Încă un lucru: Filip cheltuise practic toţi banii din vistieria Macedoniei ca să-şi plătească armata. Cînd Alexandru a invadat Persia, Macedonia, cel mai bogat regat din Europa, nu mai avea nici un ban. Alexandru trebuia să lupte pentru a plăti datoriile ori să se confrunte cu falimentul.

Dacă Alexandru nu ar fi continuat războiul, ar fi fost considerat laş şi probabil că ar fi sfîrşit la fel ca tatăl său – ucis de mîna unuia dintre conaţionalii săi războinici.

Hannibal: o afacere de familie

Şi Hannibal a avut un tată faimos. Hamilcar Barca s-a remarcat ca un mare general în timpul primului război punic (264-241 î.Hr.), o luptă cu Roma pentru controlul asupra Siciliei. Deşi Cartagina a pierdut războiul, Hamilcar a cîştigat fiecare bătălie. Apoi s-a întors acasă şi a obţinut un succes şi mai mare înăbuşind o brutală răscoală a mercenarilor (239 î.Hr.). Datorită lui Hamilcar, Barca a devenit prima familie războinică a Cartaginei.

Un politician la fel de abil pe cît era de strălucit ca general, Hamilcar i-a apărat pe oamenii de rînd într-un oraş dominat de o elită bogată. S-a bucurat de sprijinul masiv al populaţiei pentru a primi sarcina să lupte în Hispania. Aici, Hamilcar a cucerit un nou imperiu, în sudul Hispaniei, care să-l înlocuiască pe cel pe care Cartagina îl pierduse în Sicilia. Hispania avea mine de aur şi de argint şi un număr foarte mare de soldaţi, care acum erau sub controlul Cartaginei. Oraşul şi-a recăpătat puterea.

Hamilcar l-a luat cu el în Hispania pe fiul său de 9 ani, Hannibal. Băiatul a crescut într-o tabără militară, sub oblăduirea a doi soldaţi excepţionali – tatăl şi unchiul lui –, şi a fost înzestrat cu calităţile genetice ale familiei sale. Hannibal a avut doi fraţi: Hasdrubal şi Mago. Hamilcar îi numea pe fiii săi „pui de leu" – iar Hannibal era masculul alfa din haită. Educat pentru a fi comandantul perfect, nu a dezamăgit atunci cînd a ajuns la maturitate.

„Prin firea sa, era un om cu totul minunat", sune Polibiu despre Hannibal, „cu o personalitate pe măsura constituţiei sale fizice originale pentru a duce la capăt oricare dintre treburile omeneşti"2. Era un om al extremelor. Avea o minte ageră şi abilă, iar corpul său nu simţea durerea. Avea simţul umorului şi un temperament violent. Era un om de onoare, dar criticii lui spuneau că, atunci cînd îi convenea, nu se ţinea de cuvînt şi că avea o slăbiciune pentru bani.

Inima curajoasă a lui Hannibal tînjea după fapte ambiţioase. Cu un fizic impozant, arăta ca un adevărat comandant. Era un lider înnăscut şi a cîştigat afecţiunea şi loialitatea soldaţilor săi.

Eroic, expansionist şi binecuvîntat de zeii Cartaginei – iată cum îşi promova familia Barca „brandul". Membrii acestei familii îi acordau o atenţie deosebită lui Melqart, un zeu al eroismului şi al istoriei. Zeul regal al oraşului Tyr – oraşul-mamă al Cartaginei –, Melqart, i-a făcut pe cartaginezi mîndri de trecutul lor. În Hispania, templul lui Melqart se afla pe o insulă din Oceanul Atlantic, în apropierea oraşului Gades (astăzi Cádiz), şi simboliza curajul de a face faţă necunoscutului fără limite. Grecii îl asociau pe Melqart cu eroul lor, Herakles, iar familia Barca promova această legătură pe monedele lor. Din profil, Melqart-Herakles

este un personaj fioros, cu barbă şi grumaz puternic, cu cununa învingătorului pe cap şi o măciucă pe umăr. Reversul monedei accentuează impresia de ferocitate reprezentînd imaginea unui elefant de război.

Ambiţia lui Hannibal era la fel de strălucitoare ca şi monedele de argint ale lui Barca. În tinereţe, Hannibal a studiat cu un profesor grec. Bănuiesc că, dintre toţi eroii Greciei, Alexandru cel Mare era preferatul lui Hannibal. Ca adult, este clar că l-a imitat pe macedonean – a păşit pe urmele lui Alexandru invadînd un mare imperiu cu o armată mică, dar formată din luptători de elită şi proclamîndu-se un eliberator care avea o misiune divină.

Dar Hannibal era un fiu al Cartaginei. Ca şi ţara sa, era dinamic, expansionist – şi ne vine greu să reconstituim personajul.

Roma a distrus Cartagina în 146 î.Hr., printr-un act de anihilare totală pe care mulţi specialişti o consideră astăzi genocid. Datorită arheologilor, o parte din cultura materială a Cartaginei a fost dezgropată, dar s-au descoperit foarte puţine scrieri cartagineze.

Adevărata Cartagină a fost bogată, dinamică şi crudă.

Economia ei se baza pe comerţ şi pe bogăţia agricolă. Armatele şi flotele sale luptau din Hispania pînă în Libia, în timp ce marinarii ei ajungeau pînă în Irlanda şi Africa de Vest. Elita sa admira cultura greacă şi nu se mai sătura de ea. Oamenii săi politici îi pedepseau pe generalii învinşi prin crucificare. Părinţii îşi sacrificau copiii ca ofrandă adusă zeilor mînioşi în vremuri de criză – dovezile arheologice demonstrează că mărturia autorilor greci în această privinţă nu era un mit.

Hannibal a fost cel mai vestit fiu al Cartaginei, dar nu a supravieţuit pînă azi nici un izvor cartaginez care să vorbească despre el. Sursele noastre cu privire la Cezar sînt excelente, iar cele referitoare la Alexandru nu sînt nici ele rele, dar, pentru informaţii despre Hannibal, depindem aproape exclusiv de autorii greci şi romani, mai ales de Polibiu şi Titus Livius. Pur şi simplu, despre Hannibal ştim mai puţin decît despre ceilalţi doi comandanţi. Concluziile istoricilor despre Hannibal se bazează într-o anumită măsură şi pe presupuneri.

Să revenim la Hamilcar: acesta a fost un cetăţean loial al Cartaginei, dar s-a bucurat de o putere aproape absolută în Hispania. Deşi avea inamici politici în Sfatul Bătrînilor, care domina politica în Cartagina, avea mult mai mulţi susţinători.

Facţiunea Barca credea în faptul că naţiunea va obţine gloria prin război şi imperiu. Şi era hotărîtă să ţină piept Romei.

Roma a dezamăgit Cartagina cucerind Sicilia în primul război punic, dar a şi umilit-o la scurt timp după aceea, punînd stăpînire pe încă o insulă cartagineză – Sardinia. Aceasta era o încălcare clară a tratatului, dar Cartagina era prea slăbiţă ca să reacţioneze în acel moment. Dar lucrurile s-au schimbat. Între resursele Hispaniei şi talentul pentru război al celor din familia Barca, Cartagina putea spune: „Asta nu se va mai repeta niciodată!". Într-adevăr, afirmă izvoarele greceşti şi romane, familia Barca a plănuit în mod activ un război vindicativ.

Se spune că în 237 î.Hr., pe cînd Hannibal era doar un copil, Hamilcar l-a pus să jure solemn ură eternă Romei. Indiferent dacă această poveste este sau nu adevărată, acţiunile lui Hannibal din pragul războiului arată cît de puţină încredere avea el în Roma.

La moartea lui Hamilcar, în 228 î.Hr., la tron a urmat ginerele său, Hasdrubal cel Frumos. Acesta a oferit Hispaniei cartagineze o capitală pe care a numit-o Cartagina (Cartagena de astăzi), un mare port în sud-estul Hispaniei. (Romanii au numit-o mai tîrziu Noua Cartagină şi, pentru a evita confuziile, aşa vom proceda şi noi.) Nu ştim dacă şi Hasdrubal plănuia să se războiască cu Roma, deoarece a fost asasinat în 221, înainte să apuce să treacă la fapte.

Forţele cartagineze din Hispania au ales un succesor prin aclamaţiune, iar populaţia cartagineză a confirmat această alegere.

Alesul lor era Hannibal, acum în vîrstă de 26 de ani şi comandant al imperiului colonial hispanic creat de tatăl său. Hannibal şi-a manifestat rapid aptitudinea pentru război luînd cu asalt mare parte a Hispaniei Centrale şi lărgind graniţele imperiului cartaginez.

Roma privea cu admiraţie şi cu teamă cum creşte puterea Cartaginei în Hispania. Hannibal şi tatăl (şi unchiul) său făcuseră o revoluţie. Cînd au început, Cartagina se închina la picioarele Romei. Acum Roma a început să se teamă că ar putea ajunge să se închine ea la picioarele Cartaginei.

Aşa încît Roma s-a folosit de oraşul hispanic Saguntum (astăzi Sagunto) pe post de ic pentru a despica în bucăţi Hispania cartagineză. Saguntum stîrnise unele triburi hispanice împotriva lui Hannibal. Cînd cartaginezii au insistat să contraatace Saguntum, Roma a ameninţat că se va răzbuna. Dar Hannibal a rămas ferm pe poziţie. Era, scrie Polibiu, „tînăr, plin de ardoare marţială, încurajat de succesul iniţiativelor sale şi impulsionat de îndelungata lui duşmănie faţă de Roma" 3.

Conform Romei, atacînd Saguntum, un aliat al romanilor, Cartagina încălcase obligațiile prevăzute într-un tratat încheiat de Roma cu Hasdrubal, pe cînd acesta fusese la comanda Hispaniei.

Însă Cartagina a contestat afirmațiile Romei pe temeiuri legale, pe cînd cercetătorii de astăzi se îndoiesc că Saguntum a fost aliat sau măcar „prieten" cu Roma – statut care îi permitea Romei să lupte pentru Saguntum fără să se angajeze să îl şi apere.

Refuzînd să se retragă, era clar că Hannibal va trebui să se războiască cu Roma, altfel ar fi însemnat că acceptă extinderea Romei în Hispania. Nimeni care cunoştea cît de cît istoria Romei nu se îndoia unde avea să ducă aceasta pînă la urmă: la un lanț care s-ar fi strîns tot mai mult în jurul imperiului cartaginez din Hispania. Întrebarea era: cum putea Cartagina să împiedice asta?

O posibilitate era abordarea împăciuitoare. Să accepte superioritatea Romei, să facă anumite concesii şi să se mulțumească să fie o putere de mîna a doua ca satelit al Romei. O altă posibilitate era să lupte, dar să rămînă în defensivă. Să lase Roma să îşi epuizeze forțele încercînd să învingă armatele cartagineze pe terenul lor, în Hispania şi probabil şi în Africa de Nord. Cu un general strălucit ca Hannibal de partea lor, cartaginezii aveau să-i epuizeze în cele din urmă pe romani.

A treia posibilitate, pe care a ales-o Hannibal, era îndrăzneala.

Avea să atace şi să şocheze inamicul invadînd Italia – o prelungire a raidurilor făcute de tatăl său, Hamilcar. Hannibal s-a gîndit că victoriile sale din Italia îi vor face pe aliații Romei să treacă de partea lui, aceasta forțînd Roma să încheie pace. Apoi Cartagina nu ar mai fi trebuit să îşi facă griji din cauza agresivității Romei.

Atacarea Romei – acesta era stilul familiei Barca.

Aşadar, la fel ca Alexandru, Hannibal a preluat cu plăcere afacerea familiei şi ofensiva militară pe care o implica aceasta.

Cezar: nici o şansă pentru pace

Povestea lui Cezar este mai complicată. Spre deosebire de Alexandru sau Hannibal, Cezar nu era fiul unui mare general. Deşi descindea dintr-o familie romană patriciană veche, Cezar era un războinic care se realizase prin propriile puteri. Nici nu se remarcase de la o vîrstă fragedă, precum ceilalți doi generali. Dar Cezar nu suferea de un complex de inferioritate. Familia sa pretindea că descinde din legendarul strămoş al Romei, Enea, iar prin acesta, din zeița Venus. La vîrsta de 16 ani Cezar a fost preot

într-un templu al lui Jupiter şi mai tîrziu a permis Senatului să îi acorde onoruri divine.

A fost un bărbat extrem de ambiţios. Acumulînd succes după succes, Cezar a vrut să devină cel mai puternic dintre toţi romanii – sau, după cum a spus-o chiar el pe şleau, să fie primul bărbat din Roma4.

Un soldat extraordinar, ambiţiosul Cezar a urcat constant în ierarhia militară. În 49 î.Hr., cînd a traversat Rubiconul, la vîrsta de 50 de ani, făcuse cea mai bună şcoală posibilă: cucerise Galia.

A fost una dintre cele mai brutale, mai depline şi mai profitabile victorii din lunga istorie a Romei.

În afară de faptul că era un general strălucit, Cezar era şi un demagog talentat şi un politician abil. A plănuit să profite de succesul pe care îl obţinuse în Galia, pentru a cîştiga şi mai multă putere şi onoruri la Roma, iar apoi o altă campanie importantă în calitate de comandant, de data aceasta împotriva parţilor (un imperiu iranian). Însă numeroşii duşmani politici pe care şi-i făcuse pe parcursul ascensiunii sale meteorice nu aveau nici o intenţie să permită aşa ceva. Pe măsură ce obţinea victorii după victorii în Galia, devenind extrem de bogat şi puternic şi creîndu-şi o forţă militară gigantică, tot mai multe voci dintre oamenii politici de la Roma îi cereau capul.

Dacă nu ar fi pornit un război, Cezar ar fi riscat foarte mult.

Dacă ar fi menţinut pacea, ar fi trebuit să renunţe la funcţia de guvernator al Galiei, provincia pe care o cucerise pentru Roma. Ar fi trebuit să se întoarcă în Italia ca un cetăţean obişnuit, iar aici, anumiţi senatori de seamă afirmaseră că îl vor judeca imediat pentru tot felul de ilegalităţi pe care le făcuse de-a lungul carierei sale. Cezar se aştepta ca, la fel cum se întîmplase într-un proces recent care se judecase la Roma, adversarul său politic Pompei să pună soldaţii să încercuiască clădirea tribunalului, pentru a-i „convinge” pe juraţi ce verdict să dea. Rezultatul aproape sigur ar fi fost condamnarea, urmată de exilare sau de execuţie. Ar fi fost sfîrşitul carierei publice a lui Cezar, care ar fi putut chiar să-şi piardă şi viaţa. Plecînd la război, avea mai multe şanse să îşi împlinească vechea ambiţie de a cîştiga puterea supremă.

Ascensiunea lui Cezar s-a produs pe fundalul crizei republicii romane. Marele oraş care cucerise un imperiu era într-o formă cam proastă. Cînd Cezar a traversat Rubiconul, Roma trecuse prin 90 de ani de tulburări intermitente pe plan intern, inclusiv revolte şi asasinate (133-121 î.Hr.), o revoltă a aliaţilor (90-88 î.Hr.), un război al sclavilor (73-71 î.Hr.) şi o rebeliune a datornicilor (63

î.Hr.). Cel mai rău dintre toate a fost un război civil (86-82 î.Hr.) care a arătat clar că un anumit general cu o armată de soldați experimentați putea călca în picioare puterea politică a Senatului roman. După o îndelungată rivalitate între generalii romani Marius și Sylla, acesta din urmă și-a cucerit propria țară, masacrîndu-și inamicii și devenind dictator pe viață. Moartea sa prematură (79

î.Hr.) a permis Senatului să-și restabilească autoritatea. Cînd Cezar a traversat Rubiconul, Roma era din nou republică de 30 de ani, dar generali ca Pompei și Cezar îi amenințau libertatea.

Ca și Cezar, Pompei și-a dorit și el să fie cel dintîi bărbat din Roma. Născut în 106 î.Hr., și-a făcut un renume ca general cînd încă nu împlinise 30 de ani, luptînd de partea lui Sylla în războiul civil. Sylla l-a numit Pompeius Magnus, „Pompei cel Mare". Dar tot în această perioadă a mai primit o poreclă, mai puțin măgulitoare: „măcelarul adolescent", referindu-se probabil la faptul că îi masacrase pe oponenții capturați.

În restul carierei sale militare, Pompei a făcut tot felul de lucruri timp de 15 ani, între 76 și 63 î.Hr. Mai întîi l-a înfrînt pe rebelul roman Sertorius după o luptă de cinci ani în Hispania. Apoi și-a atribuit meritul de a-l fi înfrînt pe gladiatorul rebel Spartacus în Italia (de fapt un alt general, Marcus Licinius Crassus, a făcut aproape toată treaba). În sfîrșit, a urmat o serie de victorii spectaculoase în estul Mediteranei: împotriva piraților, pe care i-a eradicat; împotriva rebelului Mitridate, pe care l-a făcut să-și ia viața; și împotriva mai multor teritorii întinzîndu-se de la Marea Neagră pînă la rîul Iordan, pe care le-a adus sub controlul Romei.

Apoi Pompei s-a întors la Roma, rămînînd aici între anii 63 și 49 î.Hr. A fost mai mult decît bucuros să calce în picioare autoritatea Senatului în această perioadă și să domine politica printr-o serie de înțelegeri secrete cu Cezar și Crassus. Dar Crassus a căzut pe cîmpul de luptă (53 î.Hr.), iar Cezar s-a acoperit de glorie în Galia.

Pompei nu putea suporta gîndul că Cezar se va întoarce din Galia și va domina politica romană, așa că a descoperit virtuțile vechiului sistem de guvernare republicană al Romei. A hotărît să vină în ajutorul Senatului și să pună mîna pe arme în numele acestuia. Senatorii nu aveau încredere în el, dar aveau nevoie de priceperea sa militară.

„Nu despre republică este vorba aici", avea să scrie Cicero în curînd. „Lupta se dă pentru a se decide cine va fi rege. "5 În 49

î.Hr., Pompei și Senatul au încheiat o alianță incomodă. Un inamic neînduplecat precum Cezar putea exploata suspiciunea lor reciprocă.

Spre deosebire de Alexandru sau Hannibal, Cezar nu a purtat războiul pe care şi l-a dorit; ar fi preferat să conducă o armată împotriva Parţiei, nu împotriva concetăţenilor săi romani. Dar nu s-a eschivat de la războiul civil atunci cînd acesta a devenit necesar.

Duşmanii din ţară ai lui Cezar s-au purtat nedrept cu el, dar, traversînd Rubiconul, Cezar a făcut ceva şi mai grav: un act de trădare. Era un general rebel care ataca guvernul legitim al ţării sale. Un om mai modest şi-ar fi cruţat ţara.

În *Commentarii de Bello civili*, Cezar a oferit două justificări ale acţiunii sale. Le-a spus soldaţilor săi, în cadrul unei întîlniri publice, că lupta să apere puterea tribunilor Romei – reprezentanţii poporului. Cezar a mai subliniat şi ideea demnităţii (*dignitas* în latină). Această problemă, le-a spus Cezar soldaţilor săi într-o întîlnire publică, era „prestigiul şi demnitatea” 6 comandantului lor.

Lui Pompei, Cezar i-a scris că întotdeauna considerase „demnitatea republicii” 7 mai importantă decît viaţa, iar demnitatea în discuţie era „un avantaj conferit mie [Cezar] de poporul roman” 8 – cu alte cuvinte, comanda asupra Galiei. Soldaţii au remarcat ce spunea Cezar. După cum îi scria Cicero unui confident,

„El [Cezar] spune că face totul de dragul demnităţii” 9. Pentru romani, demnitatea era o valoare fundamentală, la fel cum libertatea, securitatea sau comunitatea este o valoare fundamentală pentru alegătorii din vremurile noastre. Apărîndu-se pe sine, Cezar pretindea că apără de fapt modul de viaţă roman.

Sau cel puţin aşa spunea. Este greu să nu ne gîndim că „libertatea poporului”, „statutul sacrosanct al tribunilor”, „demnităţile nobililor” – toate acestea, pentru el, însemnau „Cezar”.

Strategiile militare

Cam atît despre motivele pentru care Alexandru, Hannibal şi Cezar au plecat la război. Cum intenţionau să cîştige? Iată o întrebare importantă, deoarece există motive întemeiate pentru care fiecare dintre ei ar fi trebuit să piardă.

Iniţial toţi s-au confruntat cu o situaţie strategică la fel de sumbră. Fiecare dintre ei era pe punctul de a invada o ţară a cărei forţă militară era mult superioară numeric şi financiar. Fiecare se confrunta cu un inamic care deţinea supremaţia pe mare. Nici Hannibal, nici Cezar nu aveau flote, iar flota militară a lui Alexandru nu putea concura cu cea a inamicului său.

Şi totuşi, fiecare dintre ei se aştepta să iasă victorios. Povestea fiecăruia în parte a fost un caz clasic ilustrînd ceva care s-a întîmplat în repetate rînduri de-a lungul istoriei. Un general neîndurător cu o mică armată călită formată din luptători de elită încearcă să doboare un gigant slăbit. Uneori merge: Hernando Cortés, de exemplu, avea doar şase sute de soldaţi cînd i-a atacat pe azteci, în 1519; în 1521 cucerise Mexicul. Alteori nu merge – ca atunci cînd Robert E. Lee a invadat Pennsylvania, în 1863, şi a fost învins la Gettysburg sau ca atunci cînd Hitler a invadat Rusia, în 1941, iar mai apoi a pierdut la Stalingrad.

Toţi cei trei comandanţi ai noştri aveau anumite avantaje. În ciuda unor relative deficienţe în ceea ce priveşte banii sau numărul de soldaţi, aveau un avantaj clar la capitolul infrastructură. Toţi comandau armate experimentate care de obicei dominau în luptele înverşunate – adică o ciocnire formală dinainte plănuită şi desfăşurată pe un teren anume ales. Fiecare organizase campanii, era un maestru al mobilităţii care îşi împingea armata mereu înainte. Toţi erau lideri excepţionali, înzestraţi cu capacitatea de a-i inspira pe soldaţi şi îndeajuns de abili ca să se asigure că primesc un flux constant de recompense materiale. Aveau calităţi morale şi fizice remarcabile – curaj, răbdare, energie şi rezistenţă –, dar cele morale erau şi mai importante. Fiecare dintre ei avea un intelect superior şi o voinţă de neclintit. Erau plini de îndrăzneală şi nu ezitau să-şi asume riscuri. Capacitatea de a anticipa, abilitatea şi puterea minţii sînt esenţiale pentru un mare comandant; o judecată sănătoasă, mai ales în timpul unei crize, este cea mai importantă calitate dintre toate. Fiecare era ferm convins de destinul şi capacitatea lui, ca să nu mai vorbim de natura sa divină.

La fiecare dintre cei trei comandanţi se manifesta o combinaţie rară de instinct şi aroganţă. Fiecare avea o judecată sănătoasă, cu care să îşi măsoare corect adversarul. Marii oameni cred că îşi cunosc duşmanul şi îl disprețuiesc. Iar unul dintre lucrurile care contribuie la măreţia lor este faptul că de obicei au dreptate.

Alexandru, de exemplu, ştia că persanii nu puteau rezista în bătălie, la fel cum şi Hannibal ştia că nici romanii nu vor rezista. Cezar ştia că Pompei nu poate trăi clipa.

Toţi cei trei bărbaţi au fost înzestraţi cu o viziune strategică.

Fiecare avea un plan pentru a obţine victoria: o schiţă cu ajutorul căreia să transpună în realitate succesul pe cîmpul de luptă. Şi totuşi, fiecare a improvizat şi a fost oportunist, gata să profite de orice posibilitate.

Pentru Hannibal, totul se reducea, bănuim noi, la ştiinţă; pentru Cezar, la caracter; iar pentru Alexandru, la cultură. Alexandru aflase de la

profesorul său, filosoful Aristotel, că persanii sînt nişte barbari care nu iubesc libertatea, ca grecii, şi care nu sînt dispuşi să o apere cu loialitate ori să moară pentru ea. „Duşmanul ar fi cîştigat dacă ar fi avut un general” 10 – iată estimarea necruţătoare pe care o face Cezar cu privire la calităţile de lider ale lui Pompei într-o zi de lupte grele din 48 î.Hr. Hannibal ştia că, utilizîndu-şi capacitatea de a face ca infanteria şi cavaleria să coopereze în luptă, de a face manevre şi a induce în eroare, era un maestru al ştiinţei militare – era un adevărat artist pe cîmpul de luptă; prin comparaţie, romanii erau nişte brute.

Alexandru: în căutarea luptei

Alexandru a condus una dintre cele mai victorioase armate din istorie şi una dintre cele mai versatile. O moştenise de la tatăl său, Filip, rege al Macedoniei, căruia i se datora superioritatea ei militară. Filip a fost genial. Aplicînd înapoiatei armate a Macedoniei cele mai recente progrese făcute de greci în domeniul militar, a creat o forţă armată disciplinată, profesionistă, permanentă.

Macedonia, care avea din belşug cîmpii şi cai, era o ţară a călăreţilor, iar Filip a conferit o nouă semnificaţie cavaleriei.

Cavaleria grea macedoneană, cunoscută acum sub numele de Cavaleria Camarazilor (*hetairoi*), beneficia mereu de noi recrutări, instrucţie, arme noi, tactici noi şi o nouă doctrină. Fiii de nobili plecau la curte în adolescenţă şi erau instruiţi pentru a face parte din cavalerie. Erau echipaţi cu nişte sulițe foarte lungi cu care puteau lovi la o distanţă mai mare decît inamicii lor. Învăţau să lupte în formaţii de tip „vîrf de lance”, mai uşor de manevrat decît dacă ar fi fost aranjaţi în linie şi care penetrau mai eficient trupele inamice. Doctrina lor era agresivitatea combinată cu isteţime: căutau o breşă în linia inamicului şi apoi atacau acel punct cu o forţă ucigătoare. Pe scurt, noua cavalerie macedoneană excela la tacticile de şoc.

Alexandru a invadat teritoriul persan cu 1 800 de *hetairoi*.

Aceştia erau organizaţi în opt escadroane, elita lor fiind Escadronul Regal, în fruntea căruia se afla însuşi Alexandru. Deşi nu era formată dintr-un număr mare de luptători, Cavaleria Camarazilor a fost una dintre cele mai eficiente unităţi de călăreţi din istoria militară.

Cavaleria a deschis calea victoriilor obţinute de macedoneni, dar nu ar fi reuşit fără ajutorul celorlalte unităţi din armata macedoneană, care fuseseră şi ele reorganizate de Filip. Infanteria grea macedoneană lupta într-o formaţie cu rîndurile foarte strînse, falanga, la fel ca şi infanteriştii greci înaintea lor. Dar aveau nişte lănci foarte lungi cu care ţineau

inamicul la distanţă şi făceau instrucţie pe tot parcursul anului. Un corp de infanterie de elită, cunoscut ca *hypaspişti*, făceau legătura între cavalerie şi infanterie.

Sarcina lor era să micşoreze golul care se crea inevitabil atunci cînd călăreţii porneau la atac în viteză, lăsînd în urmă infanteria, care se deplasa mai încet. La rîndul lor, unităţile specializate de prăştieri, arcaşi şi suliţaşi sporeau capacitatea armatei de a face faţă tuturor provocărilor. Toate acestea erau rezultatul priceperii cu care Filip stăpînea tehnologia asediului, pe care l-a adus la un nivel de eficienţă nemaiîntîlnit pînă atunci în Orientul Apropiat.

O bătălie macedoneană reprezenta un echilibru bine orchestrat între cavalerie şi infanterie, unităţile specializate jucînd şi ele un rol important. Tactica standard era să se plaseze infanteria în centru şi cavaleria pe flancuri, cei mai buni călăreţi ocupînd flancul drept. De obicei, infanteria grea a macedonenilor ţinea piept inamicului şi încerca să creeze un punct slab în rîndurile acestuia. Apoi intra în scenă cavaleria, care deschidea o breşă în formaţia inamicului. Infanteriştii echipaţi cu arme uşoare, special instruiţi să alerge printre cai, veneau în ajutorul cavaleriei. Urma cavaleria grea, care termina treaba.

Deşi nucleul armatei lui Alexandru era format din macedoneni, printre soldaţii lui se numărau şi aliaţi pe care se putea baza. Se remarcau călăreţii din Tesalia (în Grecia Centrală), suliţaşii agriani din munţii Serbiei de astăzi, precum şi prăştierii şi arcaşii cretani. La fel şi mercenarii, care erau folosiţi în număr mare.

Alexandru avea sub comanda sa cîţiva generali excepţionali pe care se putea baza, conduşi de mareşalii lui Filip. Deşi în mod sigur tînărul rege ar fi vrut să-i înlocuiască cu oameni de-ai lui, era prea inteligent ca să o facă. Ştia că oamenii lui Filip reprezentau nobilimea orgolioasă şi unită a Macedoniei. Aceştia se bucurau de susţinerea soldaţilor şi, în afară de asta, el nu avea pe nimeni care să fie la fel de priceput şi de experimentat ca ei. Alexandru avea un instinct foarte bun în ceea ce priveşte realitatea politică şi militară.

Aşa că i-a păstrat pe generalii lui Filip. În acest timp, Alexandru a devenit mai apropiat de soldaţii săi dînd dovadă de viziune strategică, curaj în luptă şi o infinită încredere în sine.

Avînd în vedere comandanţii şi soldaţii pe care îi conduceau aceştia, armata lui Alexandru a fost una dintre cele mai remarcabile din istorie. Dacă persanii hotărau să poarte bătălii convenţionale, atunci macedonenii aveau şanse mari să cîştige, în ciuda evidentei lor inferiorităţi numerice şi financiare. Dar dacă persanii alegeau o altă

strategie, una bazată pe o combinaţie de război neconvenţional pe uscat şi ofensivă navală pe mare, atunci ar fi putut transforma armata lui Alexandru într-un mecanism magnific, dar irelevant. Chiar şi marile armate pot pierde războaie dacă inamicul este viclean, hotărît şi ingenios.

Persanii conduceau cel mai vast imperiu din istorie pînă în momentul acela, care se întindea din Asia Centrală pînă în Egipt şi includea probabil o cincime din populaţia lumii. Cu sursele lor inepuizabile de soldaţi, persanii le erau cu mult superiori numeric macedonenilor. Foarte buni călăreţi, persanii aveau o excelentă cavalerie şi îşi compensau punctele slabe în ceea ce priveşte infanteria tocmind mercenari pricepuţi din Grecia. Însă lipsa lor de experienţă, faptul că nu aveau generali în care să se poată încrede şi – în cazul cavaleriei – echipamentul inferior le-au creat persanilor un mare dezavantaj în luptă comparativ cu macedonenii.

Grecii îl numeau pe împăratul Persiei „Marele Rege". Probabil că lui Darius al III-lea, care ocupa tronul în acel moment, i s-ar fi potrivit mai degrabă adjectivul *cel bun*. Era un bun comandant pe cîmpul de luptă şi avea un excelent talent organizatoric în domeniul militar. Era un politician abil şi un diplomat iscusit. Dar îi lipsea experienţa şi legitimitatea: ca şi Alexandru, abia urcase pe tron (domnia sa a început în 336 î.Hr.), dar, spre deosebire de el, Darius nu era nici moştenitorul tronului, nici fiu de rege. Născut Codomanus, era un militar remarcabil, dar nu a vînat tronul. Darius a devenit rege abia după ce monarhul persan Artaxerxe al III-lea, care a avut o domnie lungă (358-338 î.Hr.), şi fiul său Arses (care a domnit între 338 şi 336 î.Hr.) au fost asasinaţi de marele dregător. Darius era un văr îndepărtat al acestora. Mulţi persani l-au considerat pe Darius un uzurpator şi nu l-au susţinut deloc.

Alexandru avea o echipă de generali experimentaţi care serveau un scop comun, însă Darius avea de suferit din cauza sfetnicilor săi care nu erau deloc uniţi şi nici experimentaţi.

În ceea ce priveşte dimensiunile şi resursele, în Imperiul Persan era o diferenţă foarte mare între realitate şi aparenţă. Multe dintre provinciile de la marginile imperiului nu prea erau sub controlul persanilor. Egiptul, de exemplu, era mai tot timpul răsculat, ultima oară în anii 340; satrapii (guvernatorii provinciilor) din Anatolia au organizat o revoltă în anii 360 care a mocnit pînă în anii 340; provinciile din Asia Centrală şi de Sud erau mai mult sau mai puţin independente.

Cu toate acestea, în ciuda dezavantajelor Persiei, un conducător strălucit cu o mînă sigură şi mult noroc l-ar fi putut învinge pe Alexandru. Din păcate, deşi era curajos, inteligent şi un excelent organizator, lui Darius îi

lipseau priceperea şi experienţa lui Alexandru în calitate de comandant al operaţiunilor terestre.

Şi totuşi, Darius ştia îndeajuns de multe ca să contracareze invazia grecilor prin strategia verificată a Persiei: o contraofensivă navală. Această strategie oprise înaintarea Spartei în 395 î.Hr., după ce aceasta invadase Anatolia. Părea că va avea şanse de reuşită şi acum, în 334, cînd flota militară a Macedoniei era mică şi nesigură, formată aproape exclusiv din aliaţi atenieni, deşi majoritatea atenienilor nu suportau hegemonia Macedoniei. Flota militară a Persiei era mare şi demnă de încredere. Dacă organiza o expediţie pe celălalt ţărm al Mării Egee, Persia putea stîrni o rebeliune în spatele frontului lui Alexandru, în oraşele-state greceşti. Flota militară persană l-ar fi putut învinge pe Alexandru cînd el abia îşi începea invazia.

Hannibal: forţă şi inducere în eroare

Puţini generali au abordat cîmpul de luptă cu atîta forţă şi amăgire ca Hannibal. Puţini au reuşit asemenea isprăvi de mobilitate. Hannibal avea pregătite tot atîtea trucuri cîte peruci şi deghizări folosea ca să îi încurce pe cei are ar fi vrut să îl asasineze. Dar era şi un războinic necruţător pe cîmpul de luptă.

Armata lui Hannibal era formată dintr-o combinaţie eterogenă de oameni şi abilităţi. Într-adevăr, una dintre cele mai mari realizări ale sale a fost să-i transforme într-un tot coeziv.

Armata romană din vremea lui Hannibal era formată din cetăţeni-soldaţi. Bărbaţii romani – oameni obişnuiţi, majoritatea ţărani – îşi serveau patria ca soldaţi. Alături de ei luptau soldaţi din oraşele aliate ale Italiei, dintre care majoritatea erau tot cetăţeni-soldaţi.

Armata Cartaginei era total diferită. Doar unii dintre ofiţeri erau cartaginezi; soldaţii erau de alte naţionalităţi. Unii erau mercenari, dar cei mai mulţi fuseseră recrutaţi din rîndul diferitor populaţii din Africa de Nord şi Hispania, care se aflau sub dominaţie cartagineză. Unii erau neexperimentaţi, dar alţii erau în armată de suficient de mult timp ca să fie consideraţi profesionişti.

Cei mai buni soldaţi ai lui Hannibal erau nord-africani – libieni şi numidieni (astăzi i-am numi algerieni). Urmau hispanicii, cărora le-a adăugat curînd şi celţi din nordul Italiei. Ca pedestraşi, cei mai buni dintre ei – libienii – rivalizau cu vestiţii legionari ai Romei, dar erau mult mai puţini decît aceştia. Ceea ce îi oferea un avantaj lui Hannibal erau călăreţii şi capacitatea lui de a-i manevra pe cîmpul de luptă. El a folosit

cavaleria cu mai mult succes decît oricare general de după Alexandru, deşi trecuse un secol.

Tatăl lui Hannibal, Hamilcar Barca, învăţase cum să cîştige bătălii de la experţi militari greci. Metoda sa era să împingă inamicul în centru, prinzîndu-l în cleşte pe flancuri şi chiar din spate. Nu era o manevră uşor de realizat, dar, cînd era dusă la bun sfîrşit, putea fi devastatoare. Hannibal, care a învăţat aceste tactici de la tatăl său, le aplica în mod strălucit. Hannibal comanda atît cavaleria grea, cît şi pe cea uşoară. Împreună, aceste trupe puteau încercui cavaleria romană. Călăreţii lui Hannibal erau instruiţi să lupte în tandem cu infanteriştii. Combinaţi, dădeau o dublă lovitură mortală. Deoarece erau profesionişti, soldaţii lui Hannibal aveau pregătirea necesară pentru a face manevre la care cetăţenii-soldaţi romani nici nu visau. În acelaşi timp, elefanţii formau un scut care proteja infanteria lui Hannibal şi semănau groaza printre duşmani.

Rezultatul era ştiinţă militară foarte avansată.

Armata lui Hannibal avea anumite avantaje care ţineau de comandă şi de experienţă. El era sprijinit de generali remarcabili.

În Italia, ofiţeri ca Maharbal, fiul lui Himilco, Hanno, fiul lui Bomilcar, şi Hasdrubal (altul decît fratele lui Hannibal) făceau praf armatele romane. Însă generalii lui Hannibal nu se prea descurcau singuri, fără îndrumarea lui, începînd cu cei doi fraţi ai săi, Mago şi Hasdrubal. Singura excepţie, Mottones, comandantul cavaleriei din Sicilia ales chiar de Hannibal însuşi, s-a remarcat în bătălie, dar s-a săturat de luptele politice interne din Cartagina şi a dezertat, devenind cetăţean – şi general! – roman.

Cît despre armata cartagineză, iată cum îi descrie Polibiu pe soldaţii lui Hannibal: ei „îşi primiseră instrucţia constant participînd la lupte adevărate încă de cînd erau foarte tineri, aveau un general care crescuse împreună cu ei şi care era obişnuit încă din copilărie cu operaţiunile de pe cîmpul de luptă, cîştigaseră multe bătălii în Hispania…” 11.

Aceasta nu înseamnă că Hannibal îşi putea permite să ignore coeziunea şi stabilitatea legiunilor romane! Totuşi, spre deosebire de majoritatea oponenţilor Romei, el avea şansa să o înfrîngă.

Tactician genial, Hannibal a estimat că, fiind un general mai bun decît romanii, putea să-i învingă pe aceştia în bătălie şi să le provoace foarte multe pierderi. Dar trebuia să se deplaseze cu o viteză devastatoare şi cu o forţă copleşitoare. Altfel, putea sfîrşi la fel ca Pyrrhos.

Regele Pyrrhos al Epirului a invadat sudul Italiei în 280 î.Hr.

General charismatic, la fel ca Hannibal, Pyrrhos avea tot o armată mică, dar experimentată, completată de cavalerie și de elefanți.

Spre deosebire de Hannibal, el chiar avea mulți aliați italieni.

Pyrrhos a cîştigat două bătălii înverşunate împotriva Romei, dar a avut pierderi atît de mari, încît au fost numite „victorii *à la* Pyrrhos" – expresie pe care o folosim şi astăzi. Mai important, Roma a refuzat să se recunoască învinsă. Aliaţii Romei din Italia Centrală erau fermi pe poziţii şi trimiteau întăriri, dar soldaţii lui Pyrrhos se împuţinau văzînd cu ochii.

Mai mult decît atît, Roma a cîştigat susţinerea unui aliat-cheie din afara Italiei. În mod ironic, Cartagina era cea care se temea că Pyrrhos îi va invada teritoriul în Sicilia. Şi chiar aşa s-a şi întîmplat – dar în Sicilia Pyrrhos nu s-a descurcat cu mult mai bine decît în Italia. Între timp, Roma i-a biruit pe aliaţii lui din Italia, aşa că Pyrrhos s-a întors să îi ajute, fiind învins în luptă. În 275, Pyrrhos s-a întors în ţara sa, fără să fi realizat nimic.

Hannibal risca să aibă aceeaşi soartă. De fapt, risca şi mai mult, deoarece pe vremea lui Pyrrhos Roma nu avea flotă. Acum avea o flotă militară puternică, însemnînd că putea contraataca în Hispania. Cartagina nu prea se putea lăuda cu cine ştie ce flotă, deoarece fusese distrusă în primul război punic.

În 218 î.Hr., Roma avea 220 de nave de război, în timp ce Cartagina nu avea decît o sută. Însă nu este vorba doar despre cifre. De cînd cîştigaseră primul război punic, marinarii Romei deveniseră mai pricepuţi şi mai curajoşi, însă marinarii cartaginezi rămăseseră la acelaşi nivel. În 218 Cartagina avea nevoie nu doar de mai multe corăbii, ci şi de o nouă cultură navală, mai îndrăzneaţă. Însă printre amiralii săi nu se număra nici un Hannibal.

O altă problemă o constituia geografia. Roma controla porturile vitale din Sicilia şi Sardinia. În Antichitate, corăbiile trebuiau să acosteze frecvent, aşa încît cine controla porturile acestor insule din centrul Mării Mediterane controla şi căile maritime.

Din toate aceste motive, Hannibal nu îşi putea trimite soldaţii în Italia cu corăbiile. Singura rută pe care o putea folosi era pe uscat, implicînd un marş epuizant de o mie de mile din sudul Hispaniei pînă în nordul Italiei. Iar pe drum îşi putea pierde mulţi dintre soldaţi, numărul lor avînd o importanţă vitală.

Secretul puterii Romei era confederaţia. Între 350 şi 270 î.Hr., Roma cucerise toate comunităţile din Italia aflate la sud de rîurile Pad şi Rubicon. Acum trebuia să controleze o suprafaţă foarte mare şi utiliza diferite strategii în acest scop, de la anexarea unor teritorii, construirea

de drumuri şi crearea de colonii pînă la intervenţiile în caz de nevoie, care aveau ca scop instalarea la putere a unor politicieni binevoitori.

Însă două dintre politicile Romei au fost mai importante. Mai întîi, Roma s-a transformat într-un gigant demografic oferind statutul de cetăţeni romani multora dintre populaţiile cucerite. În 225 î.Hr., populaţia Romei, din oraşul Roma şi din teritoriile aflate sub controlul său în toată Italia, se apropia de un milion de oameni liberi, dintre care 300 000 erau bărbaţi adulţi, deci care puteau face serviciu militar. În al doilea rînd, Roma le cerea aliaţilor ei să trimită soldaţi care să facă parte din armata romană. În 225, trupele aliate numărau 460 000 de soldaţi. Aşadar Roma avea în total 760000 de potenţiali soldaţi.

Era o cifră uluitoare, mai ales dacă ne gîndim că armata lui Hannibal număra abia vreo 60 000 de soldaţi cînd a plecat din Hispania, dar nu a mai ajuns în nordul Italiei decît cu 26 000 după acel marş devastator. Şi atunci cum voia el să învingă Roma?

De fapt, intenţiona să distrugă confederaţia romană. Hannibal plănuia să şocheze Italia prin nişte înfrîngeri atît de răsunătoare ale Romei în luptă, încît aliaţii acesteia să înceapă să treacă de partea lui, cîţiva la început, apoi din ce în ce mai mulţi. Astfel Hannibal avea să îşi mărească armata, iar cea a Romei urma să se diminueze. Era posibil ca Roma să reziste iniţial, dar în cele din urmă Hannibal avea să atragă de partea sa atît de multe dintre trupele aliate Romei, încît aceasta avea să se aşeze le masa negocierilor.

Pentru a-şi mai uşura puţin sarcina, Hannibal nu a intenţionat să distrugă Roma, ci doar să-i smulgă colţii. Spunea că luptă doar pentru „onoare şi imperiu” 12. Voia să protejeze imperiul Cartaginei din Hispania şi să recîştige Sardinia şi probabil şi Sicilia.

Aşadar, pentru Hannibal, victoria depindea de două lucruri: cîştigarea bătăliilor şi defecţiunile aliaţilor Romei. Putea el oare să îşi atingă scopul?

Polibiu credea că nu. Istoricul l-a criticat pe Hannibal pentru că a pornit un război pe baza unor motive emoţionale, şi nu în urma unei analize raţionale: Hannibal era „cu totul sub influenţa unei mînii iraţionale şi violente” 13. Roma era pur şi simplu prea puternică şi Hannibal nu ar fi trebuit să invadeze Italia, după părerea lui Polibiu.

Polibiu este un istoric formidabil, însă nu recunoaşte meritele îndrăznelii. Mai corect ar fi să spunem că Hannibal a avut un plan riscant, dar foarte bine gîndit. El începea cu un marş lung şi periculos, urmat de o serie de lovituri fulgerătoare asupra teritoriului Romei, atît

de puternice şi de rapide, încît confederaţia italiană a Romei avea să se sfărîme în bucăţi. Era nevoie şi de tact diplomatic în abordarea aliaţilor italieni ai Romei, precum şi de dibăcie politică în manipularea celor aflaţi la conducerea Cartaginei.

Nici un general în afară de Alexandru nu mai dovedise o abilitate ofensivă atît de mare. Dacă putea cineva să o facă, atunci Hannibal era acela; dar era oare Roma într-adevăr prea puternică?

Cezar: viteza ucide

Pe cînd îşi făcea planuri, înainte să traverseze Rubiconul, Cezar se poate să-şi fi calculat avantajele şi dezavantajele. De departe, punctul lui cel mai tare era armata sa. Armata lui Cezar nu era doar eficientă, ci era a lui. Opt ani în Galia creaseră o legătură între el şi soldaţi, născută din sînge şi fier şi credinţă. Armata credea în Cezar.

La rîndul său, el îi făcea să joace aşa cum le cînta. Le trecea cu vederea scăpările şi punctele slabe, dar îi pedepsea aspru pe dezertori. Nu îi numea niciodată „soldaţi", ci „camarazi". După un masacru în Galia, a jurat să nu îşi mai tundă părul sau barba pînă nu îi va răzbuna pe cei morţi – şi, după cum ştia toată lumea, ţinea foarte mult la felul cum arată, deci a fost cu adevărat un sacrificiu.

Soldaţii lui Cezar îi venerau inteligenţa, curajul, indulgenţa şi charisma. Treizeci de mii de soldaţi îl considerau căpitanul, protectorul, liderul şi chiar părintele lor. În Galia i-a condus la victorii şi cîştiguri. Oamenilor nu le lipseau niciodată recompensele materiale: avea grijă Cezar de asta. Acum, le promisese cea mai mare demnitate din statul roman.

Este adevărat că războiul civil oferea mai puţine surse de pradă decît confruntările de pe teritoriile altor state, iar aceasta avea să genereze tensiuni. Şi totuşi, abilităţile politice ale lui Cezar aveau să-i menţină pe soldaţii săi mulţumiţi; în plus, războiul civil oferea fiorul generat de ideea că făceau ceva ilegal, conştientizarea faptului că fiecare soldat din armata lui se transformase într-un proscris în momentul în care traversase Rubiconul. Alternativa victorie sau moarte a creat legături extraordinare între conducător şi conduşi. Pe scurt, era o poveste de dragoste.

Forţele cu care Cezar a traversat Rubiconul nu erau numeroase, dar urmau să primească întăriri. Pînă una-alta, îi avea pe soldaţii din Legiunea a XIII-a. Veterani ai luptelor din Galia, aceştia erau experimentaţi şi disciplinaţi. Ştiau cum să se infiltreze într-un oraş şi abia după aceea să-şi facă cunoscută prezenţa, pe neaşteptate. O legiune – cinci mii de oameni – era suficientă pentru asedierea unui oraş mai

mic, iar armata lui Cezar era specialistă în asedii. Dacă creştea numărul soldaţilor, puteau asedia şi oraşe mari.

Nu existau îndoieli nici cu privire la capacitatea lor de a se deplasa rapid. Alexandru şi Hannibal au fost rapizi, dar Cezar era ca argintul viu – un atlet al cîmpului de luptă. Puţini generali au înţeles mai bine decît el faptul că viteza ucide. Iar lui Cezar nu îi lipsea nici rezistenţa. Armata sa combina viteza unui ghepard cu rezistenţa unei furnici.

După ce avea să primească întăriri, Cezar urma să se delecteze întîlnindu-şi inamicul faţă în faţă, în luptă. Dar probabil şi-a închipuit că Pompei nu va vrea să rişte să-şi arunce soldaţii într-o confruntare cu veteranii lui Cezar. Mai degrabă, Cezar trebuia să se deplaseze mai rapid decît Pompei şi să aibă un avantaj asupra lui, prinzîndu-l într-un orăşel pe care ar fi putut să-l asedieze sau chiar să-l ia cu asalt.

Cezar îl cunoştea personal pe Pompei şi se pare că ţinea cu adevărat la el, dar nu avea nici o îndoială că îi este superior lui Pompei ca general. Indiferent dacă credea că Pompei şi-a ieşit din mînă sau că nu s-a priceput niciodată la asta, Cezar era convins că el este mai bun.

Dar nu mai conta. Indiferent de ce ar fi fost în stare Pompei, avea un mare dezavantaj: nu deţinea comanda supremă, ci o împărţea cu mai mulţi senatori importanţi. Armatei sale îi lipsea acea unitate la nivel superior necesară de obicei pentru a triumfa.

Lider necontestat, Cezar nu trebuia să se lupte cu alţi generali – nu era preşedinte de comitet, ci conducător.

Acest avantaj era contrabalansat de un mare dezavantaj militar: Cezar nu avea o flotă. Dacă nu îşi putea birui duşmanii în Italia, ei puteau să fugă cu corăbiile. Şi poate că Pompei nu era chiar atît de inferior cum credea Cezar. Un motiv în plus pentru Cezar să se mişte rapid şi ferm.

Cezar era îndeajuns de realist ca să ştie că probabil nu îl va prinde pe Pompei într-o bătălie decisivă în Italia. Pentru a cîştiga războiul, Cezar trebuia să-şi compenseze dezavantajul pe mare, să-şi transporte trupele afară din ţară şi să-l împingă pe Pompei într-o bătălie pe viaţă şi pe moarte. Oare putea să o facă? Aceasta avea să fie cea mai grea încercare pentru Cezar.

Ţinte dificile şi ţinte uşoare

Cînd Alexandru şi Cezar au pornit un război, inamicul – Imperiul Persan ori republica romană – era deja slăbit de decenii de rebeliuni locale şi războaie civile. Mercenarii şi aventurierii din armată străbătuseră deja

de mulţi ani Marea Egee în lung şi în lat atunci cînd Alexandru a pornit invazia. Cezar nu era primul general rebel care mărşăluia împotriva Romei. Nici Persia lui Darius, nici Roma lui Pompei nu îi oferea invadatorului un front unit; fiecare suferea de scizionism.

În schimb, republica romană atacată de Hannibal era relativ unită. Confederaţia italiană a Romei era vulnerabilă în nordul Italiei, unde celţii fuseseră cuceriţi de Roma abia de curînd, Italia de Sud avînd şi ea *independistas.* Dar nucleul confederaţiei romane din centrul Italiei era de neclintit. Pentru a cîştiga războiul, Hannibal trebuia să-l distrugă. Nu era imposibil, dar nici uşor nu era.

Aşadar Hannibal a avut o sarcină mai dificilă decît Cezar sau Alexandru, iar politica o îngreuna şi mai mult. Hannibal nu era rege sau dictator, ci un general al statului cartaginez. Deşi Hispania îi oferea o sursă de putere, avea nevoie de ajutor din partea Cartaginei dacă nu învingea Roma foarte rapid. Iar acest ajutor nu era garantat.

Majoritatea cartaginezilor ardeau de nerăbdare să lupte cu duşmanii lor de moarte, romanii, dar aceasta nu înseamnă că aprobau planurile de război ale lui Hannibal. Unii nu erau de acord cu strategia sa, în timp ce alţii nu aveau încredere în el sau nu le plăcea familia Barca. Iar Hannibal văzuse ultima dată Cartagina cînd avea 9 ani. Era mult mai familiarizat cu domeniul armelor decît cu politica internă.

Şi ceilalţi doi comandanţi aveau probleme pe plan intern.

Alexandru era un rege urît de majoritatea oraşelor-state greceşti care îi erau, teoretic, aliaţi. Mulţi dintre aliaţii greci ai lui Alexandru erau nerăbdători să se răzvrătească şi să se alieze cu Persia. Cezar nu era rege, ci un general de provincie rebel care se ridicase împotriva autorităţii legitime; lui îi lipsea legitimitatea.

Deşi Cezar a cucerit Italia, nu avea o flotă cu care să deschidă căile maritime necesare pentru a aduce provizii de cereale; dacă Pompei ajungea să aibă supremaţie pe mare, putea lăsa Italia să moară de foame.

În concluzie, Hannibal avea sarcina cea mai dificilă. Pentru a sfărîma confederaţia Romei din centrul Italiei avea să fie necesară investirea unor resurse uriaşe în infrastructură exact la locul potrivit. Hannibal trebuia să facă rost de aceste resurse de la cei care se aflau la conducere în Cartagina şi să le direcţioneze acolo unde era necesar. Pentru aceasta trebuia să se priceapă şi la strategie, şi la politică. Războiul avea să dovedească faptul că Hannibal era priceput la amîndouă.

Strategiile politice

Toţi cei trei bărbaţi au purtat războaie cu o dimensiune accentuat politică. La fel ca majoritatea generalilor de astăzi, nici unul nu şi-a permis luxul să aplice exclusiv logica militară. Fiecare a trebuit să ia în considerare şi politica.

Alexandru: om politic şi general

Marşul lui Alexandru către Imperiul Persan nu a fost doar o rută de invazie, ci şi o formă de război informaţional, vizînd două ţinte: armata persană şi opinia publică din Grecia. Mesajul său adresat Persiei era că se apropie în forţă. Timp de doi ani, armata macedoneană din Anatolia fusese formată dintr-o forţă de avangardă de 10 000 de soldaţi. Acum, în 334, la invazie participau aproape 50 000 de macedoneni – încă 32 000 de infanterişti şi 5 000 de călăreţi –, susţinuţi de o flotă de 160 de nave de război şi numeroase provizii. Grecilor, Alexandru le-a prezentat expediţia ca pe o răzbunare – a promovat-o ca pe cruciadă panhelenică ce avea să răzbune invazia persanilor din 480 î.Hr. Aceasta se întîmplase cu mult timp înainte, dar majoritatea grecilor îi considerau pe persani tot „barbari", aşa cum îi numiseră şi strămoşii lor.

Însă Alexandru trebuia să compenseze sprijinul insuficient – şi chiar ameninţarea unei rebeliuni a grecilor – din spatele frontului, inclusiv flota militară ateniană, pe care nu se putea baza. Trebuia să demonstreze că îi susţinea pe greci şi că oricare dintre aceştia care ar fi sprijinit Persia avea să fie aspru pedepsit. A făcut asta îmbinînd crearea unei anumite imagini despre sine cu represalii brutale.

Pentru a accentua tema răzbunării grecilor, Alexandru a condus armata macedoneană către răsărit, spre strîmtoarea Hellespont, pe o rută aproape similară cu cea urmată de regele persan Xerxes atunci cînd mărşăluise spre vest pentru a invada Grecia, în 480 î.Hr. Alexandru a traversat Hellespontul din Sestos, ajungînd la Abydos, exact locul prin care şi Xerxes traversase canalul (cu galerele) în direcţia opusă. În timp ce traversa Hellespontul, Alexandru a adus jertfe zeilor şi a făcut o libaţie în mare, spre deosebire de Xerxes, care îi lăsase pe soldaţii lui să biciuiască Hellespontul şi să arunce lanţuri în mare ca să „pedepsească" apa pentru o furtună distrugătoare, fapte pe care grecii le considerau blasfematoare.

Cînd a debarcat în apropiere de Abydos, Alexandru a păşit pe ţărmul Asiei echipat cu armură din cap pînă în picioare. Deja aruncase o suliţă de pe corabie, semn că el considera Imperiul Persan un teritoriu „cucerit cu suliţa" de la zei, după cum avea să spună mai tîrziu. Pentru a respecta traseul, Alexandru a trecut prin cetatea Troiei – sau, mai exact,

Ilion, oraşul grecesc construit pe ruinele Troiei –, care se afla în apropiere. Xerxes făcuse şi el acest pelerinaj în 480, iar Alexandru nu se putea lăsa mai prejos.

După ce dusese o campanie de propagandă pentru a-şi demonstra devoţiunea faţă de cauza Greciei, Alexandru revenea acum la scopul principal al expediţiei în Anatolia: s-a alăturat armatei sale.

Alexandru a invadat Imperiul Persan în 334 î.Hr. avînd un plan clar, dar un scop nu foarte bine stabilit. Voia măcar să cucerească vestul Anatoliei (Turcia de astăzi) şi să o anexeze regatului său.

Cît priveşte obiectivul cel mai înalt, ei bine, există motive să credem că Filip intenţionase să cucerească întregul Imperiu Persan, cît era el de întins. Aceasta includea şi posesiunile mai vechi ale Persiei din Asia de Vest – Siria, Palestina, Egiptul şi Mesopotamia –, şi teritorii aflate mai departe spre răsărit – Podişul Iranian şi cel puţin o parte din teritoriile actualelor state Kazahstan, Afghanistan, Tadjikistan, Uzbekistan, Pakistan şi nord-vestul Indiei. Era o ambiţie nemăsurată, iar unora probabil că li s-a părut o poveste de domeniul mitologiei. Nimeni nu putea conduce un imperiu atît de mare fără să devină un monarh absolut; sfetnicii lui Alexandru ştiau acest lucru, iar în cele din urmă mulţi dintre ei au dat înapoi, îngroziţi de această perspectivă. Însă probabil că la început această posibilitate a părut puţin probabilă, de vreme ce Imperiul Persan nu era uşor de cucerit. Deşi în ultimii ani dăduse semne de slăbiciune din punct de vedere militar, Persia deţinea încă avantaje enorme la capitolele bani, soldaţi, galere şi cunoaştere a terenului.

Fiecare pas făcut de Alexandru în campania sa a fost în sine o sarcină dificilă. De exemplu, Anatolia. Pentru a o cuceri, Alexandru a trebuit să împiedice flota militară persană să deschidă un al doilea front în Grecia, în timp ce el urma să învingă armata persană în Anatolia. De asemenea, trebuia să cîştige aliaţi şi să facă rost de hrană pentru soldaţii săi. Şi, nu în ultimul rînd, trebuia să facă rost de bani, deoarece un război este costisitor, iar vistieria macedoneană era goală.

În 334 î.Hr. Alexandru avea 22 de ani şi urcase pe tron doar de doi ani. Şi totuşi, era deja un comandant experimentat al operaţiunilor terestre. La vîrsta de 16 ani, Filip l-a făcut regent al Macedoniei, iar Alexandru a condus o expediţie rapidă în Tracia, înăbuşind o revoltă şi transformînd un oraş într-un avanpost macedonean numit Alexandropolis. La vîrsta de 18 ani, sub supravegherea lui Filip, Alexandru a condus cavaleria macedoneană într-o şarjă victorioasă prin care a cucerit Grecia în bătălia de la Cheroneea (338 î.Hr.). La 20 de ani a devenit rege. În

următorii doi ani, în calitate de comandant suprem al armatei macedonene, a mărşăluit o mie de mile cu armatele sale, a înăbuşit răscoale în Grecia şi în Balcani şi a distrus Teba, cea mai mare putere terestră a grecilor. De asemenea, şi-a extins graniţa de nord a imperiului pînă la Dunăre, a cîştigat o serie de victorii singur, fără ajutorul celor mai buni generali ai lui Filip, şi a pus în aplicare atît operaţiuni foarte clar plănuite, cît şi improvizaţii strălucite. Alexandru a demonstrat că are şi alte abilităţi, cum ar fi priceperea sa în coordonarea operaţiunilor combinate, în care folosea cavaleria şi infanteria uşoară şi grea. S-a dovedit capabil să se mişte rapid atunci cînd era nevoie, evaluînd pe loc atît inamicul, cît şi terenul şi dînd exact ordinele potrivite. Era foarte inventiv. O dată i-a pus pe soldaţii lui să taie trepte pe versantul stîncos al unui munte, iar altă dată le-a ordonat să lege una de alta ambarcaţiunile unei flote improvizate pentru a traversa Dunărea.

Cea mai creativă manevră dintre toate pe care le-a făcut a fost utilizarea, pentru prima dată în istorie, a artileriei de cîmp.

Alexandru cîştigase dragostea soldaţilor săi. De asemenea, i-a făcut pe aliaţii greci şi balcanici ai Macedoniei să se teamă de el, fără ca Alexandru să aibă totuşi încredere în ei. Astăzi provincia Macedonia (a nu se confunda cu ţara independentă aflată mai la nord) face parte din Grecia, însă în epoca lui Alexandru mulţi greci îi considerau pe macedoneni nişte sălbatici şi s-ar fi revoltat bucuroşi dacă ar fi avut ocazia. Flota militară persană le oferea această ocazie. Pentru a-i descuraja pe greci, Alexandru a lăsat 13 500 de soldaţi (27% – adică mai mult de un sfert – din totalul forţelor sale armate) în Macedonia atunci cînd a invadat Persia.

Misiunea lor era să fie pregătiţi să invadeze orice oraş-stat grec care ar fi trecut de partea persanilor.

Toate oraşele-state importante din partea continentală a Greciei, cu excepţia Spartei, se alăturaseră coaliţiei lui Alexandru.

Sparta se încăpăţîna să rămînă pe dinafară. Epoca sa de glorie trecuse însă, iar acum nu mai era decît un oraş mic şi izolat, cu un nume încununat de glorie. Chiar dacă refuzul său a fost dureros, Sparta nu merita efortul să fie cucerită.

Alexandru plănuia şi o reacţie politică faţă de posibila ofensivă navală a persanilor. Izgonindu-i pe persani din oraşele greceşti din Anatolia, s-a proclamat eliberator al tuturor grecilor.

Dar s-a dovedit a fi şi un ucigaş: în prima bătălie i-a executat pe cei mai mulţi dintre mercenarii greci pe care i-a prins luptînd de partea Persiei,

ceea ce a fost un act brutal, avînd în vedere că de obicei mercenarii capturaţi erau uşor de convins să schimbe tabăra. El voia să sublinieze o anumită idee din punct de vedere politic, nu militar, pentru a-i descuraja pe alţi greci să mai lupte pentru Persia.

Hannibal: diplomatul

Cînd a pornit marşul împotriva Romei, în 218 î.Hr., Hannibal era deja un comandant desăvîrşit. Timp de doi ani, cucerise triburile hispanice ostile şi apoi atacase un aliat hispanic al Romei, Saguntum.

A cucerit oraşul după un asediu de opt luni. Cînd Roma a declarat război, Hannibal era pregătit să pună în aplicare un plan îndrăzneţ: un marş pe uscat ce implica traversarea Pirineilor şi a teritoriului ostil din sudul Galiei, iar apoi a Alpilor – cu tot cu elefanţi.

Hannibal îi zdrobise pe inamicii lui hispanici şi cîştigase dragostea soldaţilor săi. Dovedise că este un militar curajos şi că are calităţi de lider, la care se adăuga talentul de a stabili relaţii cu oamenii. Se folosea cu dexteritate de religie pentru a atrage diferitele populaţii celtice în armata sa. Spre deosebire de Alexandru, Hannibal nu a pretins niciodată că este zeu, ci a afirmat că este ocrotit de zei. S-a autointitulat noul Hercule.

Înainte de a pleca din Noua Cartagină, s-a dus pînă la Gades ca să se roage la altarul lui Melqart, un Hercule punic. În Alpi, se vorbea că un zeu – probabil Hercule – îl ghida pe Hannibal prin munţi. În timpul marşului prin nordul Hispaniei, Hannibal a povestit că visase un tînăr trimis de regele zeilor să-l călăuzească în drumul lui spre Italia şi să-i devasteze pămînturile ca un şarpe uriaş.

În ciuda acestui şarpe, Hannibal era un diplomat care plănuia să cîştige sprijinul unor potenţiali aliaţi în teritoriul inamicului.

Roma cucerise pe rînd populaţiile din centrul şi sudul Italiei. Multe dintre ele nu acceptau dominaţia acesteia. Dar o problemă mai mare era controlul fragil al Romei asupra celţilor, ale căror triburi reprezentau majoritatea populaţiei din valea rîului Pad şi cea mai mare parte din nordul Italiei de astăzi (inclusiv Piemontul, Lombardia, Veneto şi Emilia-Romagna). În rîndul acestora izbucnise o mare răscoală între 225 şi 222 î.Hr., iar nemulţumirile nu se stinseseră după ce fuseseră înfrînţi de Roma. Înainte de a porni în expediţie, Hannibal a trimis soli la celţi, obţinînd promisiunea unora dintre triburi că-i vor acorda ajutor.

Între timp, în centrul şi sudul Italiei, populaţia nu îşi exprima atît de deschis atitudinea antiromană, dar şi în aceste regiuni mocneau resentimente profunde. Hannibal plănuia să le aţîţe. Avea să le spună italienilor că venise nu ca un cuceritor, ci ca eliberator.

După fiecare dintre victoriile pe care le-a obţinut, i-a făcut sclavi pe romani, dar i-a eliberat pe toţi italienii capturaţi de soldaţii săi.

Faptul că Hannibal se compara cu Hercule – Herakles la greci – a prins în Italia de Sud. Şi Pyrrhos se asemuise cu Herakles, la fel şi cel mai mare cuceritor grec din istorie, Alexandru.

Hannibal mai trebuia să se gîndească şi la alte două publicuri politice, unul din Hispania şi celălalt din Africa de Nord. Unele triburi hispanice încă nu se împăcaseră cu stăpînirea cartagineză; dacă Hannibal şovăia în Italia, vestea ar fi putut aprinde scînteia răzvrătirii în rîndul acestora. Aşa că, atunci cînd a pornit marşul spre Italia, a lăsat nişte soldaţi, corăbii şi elefanţi în Hispania sub comanda fratelui său Hasdrubal pentru a-i ţine pe hispanici sub control.

Şi mai importantă pentru Hannibal era politica dusă de cei aflaţi la conducerea Cartaginei. Hannibal a protejat Cartagina trimiţînd 16 000 de soldaţi din Hispania în Africa de Nord atunci cînd a plecat spre Italia. Cartagina îl sprijinise pe Hannibal cînd Roma i-a cerut capul, după asedierea oraşului Saguntum. Oraşul preferase să lupte în loc să-l predea pe Hannibal, dar cartaginezii voiau şi să păstreze Hispania – şi ştiau că, pentru asta, trebuie să-l protejeze pe Hannibal. Atunci cînd s-a pus problema campaniei italiene, se poate ca ei să fi fost de altă părere.

La fel ca la Roma, şi în Cartagina un sfat al bătrînilor (sau Senat) juca un rol principal în guvernare. Membrii săi aveau opinii amestecate faţă de războiul lui Hannibal. Pe de o parte urau Roma, dar, pe de altă parte, mulţi dintre ei nu aveau încredere în Hannibal. Familia Barca cucerise pentru Cartagina o provincie profitabilă în Hispania, dar îşi crease şi o bază de putere pentru sine. Dacă acum Hannibal urma să adauge şi Italia în sfera sa de influenţă, avea să domine Cartagina. Titanii politici întotdeauna stîrnesc nelinişte în sfatul bătrînilor. De obicei, mottoul lor este

„Unde-s doi, puterea creşte”.

Aşadar Senatul cartaginez îl susţinea pe Hannibal, dar nu în totalitate. Mulţi senatori aveau propria agendă – să recîştige coloniile pierdute din Sicilia şi Sardinia – şi considerau războiul din Italia un mijloc prin care îşi puteau atinge scopul. Dacă Hannibal făcea greşeli aici, ei erau

pregătiţi să deschidă noi fronturi în insule şi să apeleze la alţi comandanţi – preferabil unii care nu aveau ambiţii politice atît de mari.

Pentru a cîştiga războiul din Italia, Hannibal trebuia deci să fie cu mult mai mult decît un general excepţional. Trebuia să fie şi un diplomat clarvăzător, un propagandist priceput şi iscusit în ceea ce priveşte politica internă.

Cezar: un comandant de şoc şi groază

Ceea ce construise familia Barca în Hispania a realizat şi Cezar în Galia: cucerirea unei provincii bogate care era fieful său personal.

Totuşi, spre deosebire de Hannibal, care părăsise Cartagina pentru totdeauna la vîrsta de 9 ani pentru a-l însoţi pe tatăl său în Hispania, Cezar îşi făcuse o carieră la Roma înainte de a pleca în Galia: era deja un politician cu vechime atunci cînd, pe la 40 şi ceva de ani, a devenit un cuceritor. Atît acţiunile lui Cezar de dinainte să traverseze Rubiconul, cît şi cele care au urmat demonstrează cît de bine stăpînea arta de a fi un general politic – pe scurt, de a fi Cezar.

Cezar s-a folosit bine de victoria pe care o obținuse în Galia.

Pentru a-şi face cunoscute succesele, şi-a scris lucrarea clasică *Commentarii de Bello Gallico*, prin care s-a consacrat ca geniu militar. Încă din celebra frază cu care începe – „Galia este împărţită în trei" –, Cezar îşi afirma în faţa poporului roman priceperea militară şi politică; la urma urmei, „dezbină şi cucereşte" era cea mai veche maximă a artei războiului la romani.

Cartea a extins pînă în ţară puterea armatei lui Cezar. Aceasta era rapidă, eficientă, necruţătoare şi dispusă să comită acte de teroare: despre Cezar se spunea că era responsabil de uciderea unui milion de oameni în timpul cuceririi Galiei şi de înrobirea a încă un milion, mulţi dintre ei civili.

Cît a stat în Galia, Cezar a luat tot timpul pulsul politicii de la Roma. Galia era o provincie mare, suficient să-i permită lui Cezar să-şi petreacă iernile la Ravenna, în nordul Italiei, la doar 200 de mile de Roma. În 49 î.Hr., Italia de Nord nu era considerată teritoriu roman; era o provincie străină, aflată sub controlul unui guvernator roman – Cezar. Nordul Italiei era numit Galia Cisalpină, „Galia de pe această parte [partea de sud] a Alpilor", şi era sub comanda lui Cezar. Iarna, cît stătea în Ravenna, Cezar comanda o singură legiune. Celelalte legiuni ale sale erau la nord de Alpi, dar trei dintre ele erau pregătite să ajungă rapid la el, dacă era nevoie.

După ce şi-a construit o reputaţie ca populist, înainte de a pleca în Galia, Cezar a continuat tradiţia, trimiţînd acasă o parte din pradă pentru a finanţa proiecte de lucrări publice. A oferit poporului roman un program de asigurări sociale, care l-a făcut mai popular decît nobilii din Senatul roman, care nu voiau să dea nimic de la ei. Dar, spre deosebire de mulţi politicieni, Cezar nu a jubilat cînd oponenţii săi făceau greşeli.

Cezar se confrunta cu două grupuri principale de oponenţi în momentul în care a traversat Rubiconul: pe de o parte, conservatorii din Senat, iar pe de altă parte, Pompei şi susţinătorii săi. Senatorii nu voiau să facă nici un compromis: nu suportau ideea că un singur om ar putea domina politica romană ca dictator, aşa cum făcuse dictatorul Sylla (82-79 î.Hr.). Ei îl considerau pe Cezar ceea ce astăzi s-ar numi un „dictator roşu", cineva ale cărui politici populiste ar putea avea ca rezultat puterea absolută. Lui Pompei nu îi păsa de principii, ci de Pompei. Înainte de cucerirea Galiei de către Cezar, Pompei fusese figura militară şi politică dominantă la Roma. Acum, steaua sa pălea şi cea a lui Cezar devenise o supernovă. Pompei nu voia să împartă puterea cu Cezar; senatorii nu suportau să i se supună unui aristocrat care devenise un demagog populist. Dar nici cu Pompei nu erau prea bucuroşi să colaboreze, deşi era şi el o figură dominantă, dar senatorii şi-au dat seama, în mod corect, că acesta reprezintă pentru ei o ameninţare mai mică decît Cezar. Aşa că au dispus arestarea lui Cezar, iar el a reacţionat traversînd Rubiconul cu armata sa, îndreptîndu-se către Roma.

Mulţi nu crezuseră că Cezar va îndrăzni să facă acest pas şi aveau motive întemeiate: în Italia el nu avea decît o singură legiune, adică 5 000 de soldaţi. Pompei avea două legiuni (8-10 000 de oameni) şi autoritatea de a mai recruta încă 130 000, care să fie conduşi de el şi de diferiţi senatori de vază. Pompei mai avea şapte legiuni în Hispania şi, deşi se aflau departe, puteau fi aduse în Italia. Cezar avea zece legiuni la nord de Alpi; după cum s-a dovedit, trei erau gata să i se alăture cam într-o lună. În plus, fără nici o îndoială, el ştia ceea ce avea să spună mai tîrziu un general: „Nu armatele mari cîştigă bătăliile, ci cele bune" 14.

Dacă pare surprinzător faptul că nici una din tabere nu avea la dispoziţia sa o armată numeroasă, amintiţi-vă, aşa cum au făcut şi Pompei şi Cezar, că într-un război civil mai puţin înseamnă mai mult. Amîndoi ştiau că populaţia vrea pace, aşa că nici unul din cei doi generali nu voia să fie acuzat că a stîrnit războiul. Fiecare era dispus să rişte o anumită lipsă de pregătire pentru a nu-şi asuma responsabilitatea războiului. Rezultatul a fost că, odată cu izbucnirea conflictului, fiecare dintre cele două tabere a trebuit să se joace de-a prinselea. Aceasta l-a avantajat pe Cezar.

Cezar avea comanda unică şi supremă asupra forţelor sale armate, în timp ce Pompei trebuia să împartă comanda cu un comitet de senatori care trăgeau fiecare în altă direcţie. Pompei şi aliaţii săi din Senat aveau la fel de multă încredere unul în altul ca şi Hitler şi Stalin după ce s-au înţeles să-şi împartă Polonia. Dacă Cezar l-ar fi evaluat la rece pe Pompei înainte de a traversa Rubiconul, ar fi trebuit să admită că se confrunta cu un mare general. Printre realizările lui Pompei se numărau victorii în Africa de Nord, Hispania şi estul Mediteranei, din Anatolia pînă în Iudeea, şi pe mare, împotriva piraţilor. Acesta era inteligent, disciplinat şi avea excelente abilităţi organizatorice. Şi totuşi, pe cînd Cezar lua cu asalt Galia, Pompei se obişnuise cu o viaţă uşoară, de civil: trecuseră aproape 15 ani de cînd nu mai comandase o armată pe cîmpul de luptă. În plus, din punct de vedere militar, Pompei era specialist în apărare. Cezar, în schimb, se specializase în ceea ce astăzi numim tactica şoc şi groază.

Un general bun trebuie să îşi dea seama cum gîndeşte inamicul său. Înainte de a traversa Rubiconul, Cezar probabil că a ghicit strategia lui Pompei: în loc să rişte să lupte cu veteranii lui Cezar călîţi în Galia, Pompei avea să recruteze rapid trupe noi în Italia şi apoi să le evacueze în Grecia. Aici le putea instrui pentru a le transforma într-o mare armată, după care avea să se întoarcă în Italia cu ele şi să-l învingă pe Cezar.

Cezar ştia că Pompei are doi aşi în mînecă. Spre deosebire de Cezar, Pompei avea o flotă militară, ceea ce însemna că, după ce fugea din Italia, se putea întoarce în forţă pe mare. Mai mult decît atît, el îşi avea baza în Orient, la fel cum Cezar îşi avea baza în Galia. Pompei cucerise pentru Roma o mare parte din estul Mediteranei în anii 60 î.Hr., creîndu-şi astfel o uriaşă reţea de oameni care îi erau datori.

Însă Pompei avea nevoie de timp. Îi trebuia timp ca să-i convingă pe senatori că era logic să evacueze Italia. Mulţi dintre ei aveau să refuze să recunoască faptul că Cezar avea avantajul psihologic de a controla „pămîntul sfînt" al Italiei – idee subliniată de nimeni altul decît Napoleon, care a studiat istoria antică în anii petrecuţi în exil. Pompei avea nevoie de timp şi pentru a recruta noi trupe în Italia. Spre ghinionul lui Pompei, Cezar era un hoţ al timpului. Războiul era o cursă de alergare, iar în termeni militari, Cezar era un campion.

Trei victorii rapide – urmate de multe altele

În momentul cînd au invadat teritoriul inamic, Alexandru, Hannibal şi Cezar demonstraseră deja că sînt periculoşi. Fiecare mînuia ceva asemănător unui pumnal: o armată loială, experimentată şi victorioasă.

Pentru a se apăra, inamicul nu avea decît o alternativă: fie să lupte cu o forță egală, fie să se retragă.

Retragerea îi dezgustă pe cei mai mulți soldați, însă uneori este necesară pentru o victorie viitoare, în ciuda faptului că este rușinoasă. Retrăgîndu-te, poți să-ți hărțuiești inamicul în confruntări izolate în timp ce te urmărește, să-i limitezi posibilitățile de aprovizionare cu alimente incendiind holdele și otrăvind fîntînile pe unde treci (tactica pămîntului pîrjolit) și să te regrupezi pentru a porni din nou la luptă mai tîrziu.

Și totuși, retragerea înseamnă că soldații nu mai au ocazia să lupte și puțini sînt dispuși să tolereze acest lucru. Majoritatea armatelor aleg să rămînă pe poziții și să lupte, așa cum au făcut persanii în confruntarea cu Alexandru și romanii împotriva lui Hannibal.

Alexandru: o primă victorie rapidă

Lucrurile mergeau cum nu se poate mai bine pentru Alexandru atunci cînd armata sa a invadat Anatolia, în primăvara anului 334. Pentru a ajunge din Europa în Asia trebuia să traverseze strîmtoarea Hellespont (sau Dardanele, cum se numește astăzi). Punct strategic, Hellespontul atrăgea bătăliile navale în Antichitate așa cum un ring îi atrage pe boxeri, dar nici urmă de puternica flotă a Persiei.

Macedonenii controlau ambele maluri în punctul de trecere, iar în vechime flotele militare nu se aventurau să lupte dacă nu aveau siguranța unui țărm la care să acosteze dacă trebuiau să se retragă.

Forțele lui Alexandru au traversat strîmtoarea fără să fie atacate și au debarcat în apropiere de Troia. Erau în total cam 50 000 de soldați.

Totuși, baza lor logistică era foarte nesigură. Alexandru nu avea provizii decît pentru o lună. Mai rău, nu avea nici un ban.

Macedonia își cheltuise și ultima drahmă pentru a aduna armata de invazie. Pentru a-și hrăni soldații, Alexandru trebuia să convingă ori să forțeze orașele Anatoliei să-și deschidă porțile – și hambarele.

Darius a luat în serios amenințarea macedoneană. A aranjat ca satrapii celor cinci mari provincii din Anatolia să se întîlnească și să își reunească resursele militare sub comanda celui mai de seamă general mercenar al momentului. Însă acest general nu deținea comanda supremă. Privind retrospectiv, Darius a făcut o greșeală permițînd împărțirea comenzii între mai multe persoane, cînd de fapt ar fi trebuit

să aplice o singură politică unitară. Comitetele nu sînt nişte generali eficienţi.

Pe cînd armata lui Alexandru păşea pe pămîntul Asiei, un consiliu al comandanţilor persani se întrunea la vreo 75 de mile către est, în micul oraş Zeleia. Printre cei prezenţi se numărau satrapi şi membri ai familiei regale, precum şi cel mai mare comandant mercenar din acea vreme, Memnon din Rodos, un bărbat „căruia i se dusese vestea pentru judecata sa înţeleaptă ca general” 15.

Memnon era grec. Ar putea părea surprinzător să găsim un grec printre comandanţii Persiei, însă acest lucru era ceva obişnuit.

Persanii erau călăreţi foarte pricepuţi, dar mediocri ca infanterişti, spre deosebire de greci. Cînd venea vorba de război, cîrmuitorii Persiei erau pragmatici şi relativ deschişi la minte, aşa că tocmeau soldaţi şi generali greci.

Memnon provenea din cea mai de seamă familie a vremii. El şi fratele său Mentor petrecuseră 20 de ani în serviciul Persiei, unde urcaseră pînă în vîrful scării ierarhice. Şi totuşi, se căsătoriseră cu fete din cea mai de seamă familie rebelă a Persiei, familia lui Artabazus, satrap al Frigiei (o zonă importantă din nord-vestul actualei Turcii). Mentor s-a căsătorit cu fiica lui Artabazus, Barsine; după moartea lui Mentor, în 340, Barsine s-a căsătorit cu Memnon. (Iar Artabazus s-a căsătorit cu sora lui Mentor şi Memnon.) În anii 350, Artabazus s-a răzvrătit împotriva regelui persan Artaxerxe al III-lea. Intensitatea războiului a cunoscut urcuşuri şi coborîşuri pînă în 352, cînd Artabazus şi Memnon au fugit în Macedonia, la curtea lui Filip al II-lea. Mentor s-a dus în Egipt şi în cele din urmă a reuşit să reintre în graţiile lui Artaxerxe al III-lea ajutînd aici la înăbuşirea unei răscoale. În schimb, Artabazus şi Memnon au fost iertaţi şi li s-a permis să se întoarcă pe teritoriul Persiei în 343. Ei au venit cu informaţii direct de la sursă despre planurile şi puterea macedonene. Cînd Darius al III-lea a devenit rege, în 336, atît Memnon, cît şi Artabazus îi erau slujitori credincioşi.

Memnon şi-a folosit cunoştinţele despre Macedonia pentru a obţine o serie de victorii împotriva forţelor de avangardă ale lui Alexandru în Anatolia în anii 336-335. Într-o bătălie, l-a învins chiar pe comandantul macedonean, celebrul veteran Parmenio, şi l-a împins înapoi către Hellespont. Însă Memnon era inteligent şi nu şi-a supraestimat succesul. Ştia că a învinge o forţă de avangardă puţin numeroasă era una, iar a lupta contra armatei principale conduse de regele ei era cu totul altceva.

Memnon ştia exact cît de experimentat şi de nemilos era tînărul Alexandru, aşa încît a tras concluzia că o bătălie convenţională împotriva Macedoniei era prea periculoasă, din cauza inferiorităţii persanilor în ceea ce priveşte infanteria. În schimb, „a susţinut o politică de… pustiire a pămînturilor, folosindu-se de lipsa proviziilor pentru a opri înaintarea macedonenilor” 16. În acelaşi timp, stăruia în favoarea unei ofensive navale.

Conduşi de unul dintre satrapi, militarii adunaţi la Zeleia au respins recomandarea lui Memnon. Ei considerau că datoria lor este să-şi apere pămîntul, nu să-l pustiască. Este posibil să nu le fi plăcut nici că un străin ca Memnon le dădea sfaturi. Poate că unii chiar i-au pus la îndoială loialitatea, avînd în vedere că macedonenii îi cruţaseră proprietăţile din apropiere de Troia şi nu le distruseseră. (Acesta era într-o anumită măsură un război psihologic care viza să-i facă pe persani să nu mai aibă încredere în Memnon.)

Persanii de la Zeleia au hotărît să lupte pe viaţă şi pe moarte.

Ştiau că Alexandru avea mai mulţi infanterişti decît ei, dar probabil ştiau şi că majoritatea dintre cei 30 000 de pedestraşi ai acestuia erau trupe aliate neverificate şi care nu prezentau siguranţă. Persia avea 6 000 de veterani şi mercenari greci pe care se putea baza, precum şi avantajul numărului în ceea ce priveşte cavaleria: 20 000 de călăreţi, faţă de cei 5 000 ai macedonenilor.

Persanii plănuiau să-i forţeze pe macedoneni să se implice într-o bătălie a cavaleriilor. Şi ştiau că îşi puteau alege terenul, pentru că Alexandru trebuia să ajungă la ei, şi nu invers.

Atît timp cît persanii aveau o armată lîngă Zeleia, Alexandru nu putea mărşălui spre sud, deoarece inamicul i-ar fi putut tăia căile de comunicaţie cu Hellespontul. Aşa că Alexandru s-a îndreptat către Zeleia, care se afla cam la trei zile depărtare de Troia. După cum probabil şi-a închipuit şi inamicul, majoritatea celor 30 000 de infanterişti au rămas pe loc; nu şi-a luat cu el decît 12 000 de soldaţi din infanteria grea, toţi macedoneni de încredere, precum şi 1 000 de soldaţi traci echipaţi cu arme uşoare. A mai luat cu el şi toată cavaleria, 5 000 de oameni.

Armata persană l-a întîmpinat pe principalul drum care lega Răsăritul de Apus, la vest de Zeleia. În timp ce armata lui Alexandru mărşăluia către est, iscoadele sale i-au spus cum sînt localizaţi persanii la capătul celălalt al Cîmpiei Adrasteia, pe malul de răsărit al rîului Granicus. Îşi aleseseră un teren bun. Deşi rîul nu era adînc (doar vreo trei picioare în luna mai), apele sale erau repezi, iar albia era alunecoasă şi protejată de

maluri abrupte şi mîloase. Soldaţilor macedoneni avea să le fie destul de dificil să traverseze rîul în mod disciplinat. Persanii plănuiau să profite de dezordinea inevitabilă care avea să se creeze în rîndurile inamicului pentru a aplica o strategie de decapitare. Intenţionau chiar să-l caute pe Alexandru şi să-l ucidă.

Era deja după-amiază cînd macedonenii i-au localizat pe persani. Consilierii lui Alexandru l-au sfătuit să amîne confruntarea pentru a doua zi, sperînd că în timpul nopţii duşmanul se va retrage de pe malul mocirlos al rîului, permiţîndu-le macedonenilor să traverseze în dimineaţa următoare. Alexandru a stăruit să lupte chiar atunci. De obicei un fin psiholog, ştia că, dacă acţionează, aceasta îi va însufleţi pe soldaţii săi şi îi va descuraja pe duşmani.

Cavaleria persană s-a aliniat pe malul estic al rîului Granicus, atît pe buza malului, cît şi în lunca netedă, lată de vreo trei sute de yarzi. Infanteria, formată exclusiv din mercenari greci, era ţinută în rezervă pe culmile mai înalte din spatele călăreţilor, ştiindu-se că era inutilă desfăşurarea acestei forţe împotriva unui inamic care deţinea superioritatea numerică. Infanteria putea fi folosită mai tîrziu, dacă era nevoie.

Pe partea cealaltă a rîului, macedonenii lui Alexandru nu i-au imitat pe persani, ci şi-au aranjat infanteria astfel încît să fie flancată de cavalerie. Alexandru şi cavaleria macedoneană ocupau flancul drept; Parmenio şi cavaleria tesaliană aliată ocupau flancul stîng. Ca de obicei, cavaleria avea să atace prima. Nu putea porni într-un asalt frontal, însă iscoadele descoperiseră cîteva pante mai line, acoperite cu pietriş de-a lungul malurilor abrupte ale rîului.

Pe acolo intenţionau călăreţii să traverseze.

Şi astfel cele două grupuri de călăreţi, cu care a început această carte, i-au atacat pe persani. Alexandru a început cu o mişcare deşteaptă. A trimis un escadron format din aproximativ o mie de călăreţi să-l atragă pe inamic în albia rîului. A reuşit, dar cu pierderi grele în rîndul macedonenilor. Abia după ce l-a forţat pe inamic să îşi rupă rîndurile, Alexandru a atacat. Şi-a condus oamenii, aranjaţi oblic către amonte, adică acoperind o suprafaţă mai mare spre dreapta sa, pentru a atinge două scopuri. Alexandru voia atît să-i atace pe persani prin spatele flancului lor, cît şi să se asigure că soldaţii săi vor forma o avangardă compactă în faţa inamicului în loc să iasă din rîu aranjaţi în coloană, caz în care puteau fi decimaţi unul cîte unul. Nu era deloc un novice, aşa cum demonstrase cu patru ani mai devreme, cînd condusese o şarjă de cavalerie împotriva grecilor în bătălia de la Cheroneea.

Dar nici persanii nu erau nişte ageamii în domeniul tacticii. O unitate de călăreţi aranjaţi într-o formaţie de tip „vîrf de lance", conduşi de unii dintre cei mai de seamă bărbaţi ai Persiei, s-a năpustit asupra inamicului. Îl căutau pe Alexandru, sperînd să smulgă însăşi inima invaziei ucigîndu-i liderul. Şi aproape au reuşit. De fapt, ar fi schimbat istoria dacă regele nu ar fi fost salvat de Cleitus de atacul aproape mortal al lui Rhoesaces, după cum am văzut în capitolul 1.

După ce macedonenii l-au salvat pe Alexandru, asaltul lor s-a dovedit a fi devastator pentru persani. În ciuda eleganţei operaţiunilor iniţiale ale lui Alexandru, bătălia de pe rîul Granicus s-a transformat într-o simplă încăierare. Izvoarele vorbesc despre haos[17] şi despre „cai care se luptau într-o învălmăşeală cu alţi cai şi oameni învălmăşiţi cu oameni" [18]. Soldaţii lui Alexandru erau superiori din punctul de vedere al echipamentului şi al competenţei tehnice, iar mulţi dintre ei, mai ales gărzile sale de corp, erau pur şi simplu nişte bărbaţi voinici şi puternici. Macedonenii aveau lănci din lemn de corn, nişte arme grele folosite pentru a lovi de la distanţă care erau mult mai eficiente decît sulițele uşoare ale persanilor, care erau aruncate. O lance lungă de 12 picioare, împinsă de greutatea unui cal în galop şi a călăreţului, putea zdrobi craniul unui om, iar macedonenii ţinteau exact feţele persanilor şi ale cailor lor. În timp ce călăreţii macedoneni îi forţau pe persani să se retragă, infanteria uşoară tracă, pătrunzînd printre călăreţi, le dădea şi mai multe bătăi de cap persanilor. Aceştia se pricepeau foarte bine să alerge printre călăreţi şi să-şi arunce sulițele.

Între timp, în centru, infanteria macedoneană înainta. Cu o eficienţă înfricoşătoare şi cu lăncile lor imense îndreptate în faţă, soldaţii din falangă au traversat rîul, au urcat malul opus şi l-au forţat pe inamic să se retragă. Persanii au rupt rîndurile în centru şi cavaleria a întors spatele şi s-a retras. Pe flancul stîng al macedonenilor, cavaleria tesaliană lupta cu distincţie. Mercenarii greci din tabăra persană erau în ariergardă, uluiţi şi înfricoşaţi de ceea ce se întîmpla; se pare că nimeni nu le-a ordonat să atace.

Alexandru şi soldaţii săi au cîştigat o mare victorie. A fost un tribut adus profesionalismului şi forţei armatei şi a reflectat perfect cutezanţa lui Alexandru în calitate de comandant al operaţiunilor pe cîmpul de luptă şi curajul său ca războinic. Dar le-a oferit o ocazie şi persanilor, care, la urma urmei, aproape că îl omorîseră pe regele duşmanilor lor. Şi totuşi, persanii aveau acces la resurse uriaşe de efective militare. Dacă strîngeau o armată suficient de mare, cu mulţi mercenari greci şi o cavalerie îndeajuns de numeroasă încît să-i încercuiască pe macedoneni pe flancuri, aveau o şansă în luptă.

Cu excepţia escadronului de o mie de călăreţi, pierderile macedonenilor au fost mici, deşi probabil nu chiar atît de mici cum pretind izvoarele promacedonene: se spune că nu au murit decît 84 de călăreţi şi 30 de pedestraşi. Cifrele morţilor din rîndul macedonenilor aveau să crească în următoarele bătălii, dar, una peste alta, au rămas la un nivel destul de scăzut. Aceasta a fost una dintre cheile succesului lui Alexandru: avea grijă să nu-şi piardă prea mulţi oameni.

De asemenea, era excesiv de binevoitor cu ei. După bătălie, Alexandru s-a asigurat că răniţii săi sînt bine îngrijiţi şi chiar i-a vizitat în persoană. Poruncise ca macedonenii morţi să fie îngropaţi cu tot cu armele lor, iar pe familiile acestora le-a scutit de plata impozitelor. În sfîrşit, a comandat un grup statuar din bronz în onoarea celor 25 de membri ai cavaleriei de elită macedonene care au căzut în primul atac. Alexandru i-a încredinţat această sarcină lui Lysippus, cel mai vestit sculptor din acea vreme, şi a pus să se ridice aceste statui în Macedonia.

Pierderile de vieţi omeneşti ale persanilor au fost foarte mari.

Au fost ucişi cam o mie de călăreţi. Opt generali persani au căzut în luptă, inclusiv doi satrapi, comandantul mercenarilor şi doi militari înrudiţi cu familia regală, precum şi nepotul unui fost rege.

Un alt satrap a scăpat cu viaţă, dar s-a sinucis la scurt timp după aceea. Şi Memnon a scăpat, însă el era decis să continue lupta.

Cei şase mii de mercenari greci au avut o soartă mult mai rea.

Pentru că lupta era pe sfîrşite, grecii au crezut că se vor putea preda. Însă macedonenii i-au înconjurat şi i-au atacat. Grecii s-au apărat, macedonenii au suferit pierderi, dar pînă la urmă a fost un masacru. Doar două mii de greci au supravieţuit şi au fost trimişi în Macedonia şi puşi la munci grele. Chiar şi pentru vremea aceea era o brutalitate, însă nu era o acţiune militară, ci una politică.

Alexandru a vrut să pună eticheta de trădător tuturor grecilor care i se opuneau. Acest mesaj îi viza nu doar pe grecii din armata persană, ci şi pe potenţialii rebeli de pe frontul intern grec.

Pentru a sublinia acest mesaj, Alexandru a trimis la Partenon, în Atena, trei sute de armuri persane pe care le capturase, însoţite de următorul bilet: „Alexandru, fiul lui Filip şi al grecilor, cu excepţia spartanilor, de la barbarii care trăiesc în Asia”. Din punctul de vedere al grecilor, textul însemna că Alexandru lupta pentru întreaga Grecie într-o ciocnire a civilizaţiilor împotriva unui inamic sălbatic care trăia pe alt continent. Pentru toţi grecii, cu excepţia spartanilor! Aceasta era o insultă: în

vremurile vechi, Sparta ținuse piept Persiei la Termopile. Acum, Macedonia pretindea a fi noua Sparta, ceea ce însemna că Alexandru este un mare erou, ca și legendarul rege Leonidas al Spartei – însă, desigur, spre deosebire de Leonidas, care a murit la Termopile, Alexandru intenționa să trăiască în continuare.

Hannibal: două victorii clare și 37 de elefanți Cel mai impresionant lucru legat de Hannibal și armata sa în momentul în care ieșeau din Alpi, prin noiembrie 218 î.Hr., era însuși faptul că se aflau acolo. Tocmai terminaseră unul dintre lungile marșuri epice din istoria războiului. A fost o luptă purtată de-a lungul a cinci luni și o mie de mile împotriva unui dușman reprezentat atît de natură, cît și de oameni. În afară de Pirinei și Ron, ei au trebuit să traverseze și Alpii acoperiți de zăpezile sfîrșitului de toamnă. S-au luptat cu membrii unor triburi ostile și au scăpat de o forță expediționară romană. Au avut parte de dezertări, boli, soldați uciși în luptă și înfometare. Și mai erau și elefanții, aceste animale uluitoare pe care soldații lui Hannibal le-au adus cu ei peste Ron și prin trecătorile înghețate din Alpi.

Cînd înaltul comandament al Cartaginei dezbătea propunerea referitoare la acest marș din Hispania spre Italia, unul dintre generalii lui Hannibal l-a prevenit că este periculos. Generalul, care se numea tot Hannibal, dar era poreclit „Gladiatorul", a schițat un tablou al teribilelor obstacole logistice. Soldații vor fi nevoiți să mănînce carne de om ca să supraviețuiască, a spus Hannibal „Gladiatorul". Aceasta era o exagerare, dar nu una foarte mare.

Trebuiseră să plătească un preț greu pentru a reuși. Cînd Hannibal a plecat din Noua Cartagină (aflată în Hispania), probabil prin iunie, avea 90 000 de infanteriști, 12 000 de călăreți și 37 de elefanți. I-a lăsat 15 000 de soldați fratelui său Hasdrubal pentru a ține în frîu centrul și sudul Hispaniei, cedînd încă 11 000 pentru a restabili pacea în nord-estul țării; alți 10 000 de soldați au fost trimiși acasă. Hannibal a traversat Pirineii, ajungînd în Galia cu 50 000 de infanteriști, 9 000 de călăreți și elefanții. Cînd a ajuns la Ron, cam prin octombrie, mai avea 38 000 de pedestrași, 8 000 de călăreți și 37 de elefanți; majoritatea pierderilor recente erau cauzate de dezertări. Apoi, a traversat Alpii cam în 15 zile. Pe la sfîrșitul lunii noiembrie, după aproximativ cinci luni de cînd își începuse călătoria, a ajuns în Italia cu doar 20 000 de infanteriști și 6 000 de călăreți – lunga călătorie prin Alpi îl costase viețile a aproape jumătate din soldații care îi mai rămăseseră. Unii au căzut în luptă înfruntînd triburile ostile care trăiau în munți, în timp ce alții nu au rezistat zăpezii și frigului pătrunzător. Mulți alții pur și simplu au dezertat. În mod sigur Hannibal se așteptase să-și piardă unii

dintre oameni în timpul marşului, însă probabil că nu îşi imaginase că pierderile vor fi atît de mari.

Polibiu subliniază cît de mult au ajutat elefanţii armata lui Hannibal în Alpi. Nici el, nici alte izvoare nu amintesc de moartea vreunui elefant, deşi afirmă că au murit un număr mare de cai şi vite de povară. Poate că toţi cei 37 de elefanţi cu care pornise Hannibal la drum au supravieţuit traversării Alpilor.

Dezertarea a fost cauza principală a pierderilor lui Hannibal în ceea ce priveşte efectivele sale militare. Totuşi, vestea bună era că majoritatea celor mai bune trupe ale sale îi erau încă alături.

Aceşti soldaţi proveneau din Africa de Nord, destinaţie prea îndepărtată pentru a fi motivaţi să dezerteze. Majoritatea dezertorilor erau probabil hispanici. Dar şi aceştia erau buni soldaţi.

Abilitatea lui Hannibal de a-i ţine lîngă el pe cei mai buni soldaţi din armata sa în nişte condiţii îngrozitoare se datorează calităţilor lui de lider. Şi totuşi, nu putem să nu o spunem: Hannibal a plecat din Hispania cu 59 000 de soldaţi şi a ajuns în Italia cu 26 000. În campania care a urmat, principala sa problemă au constituit-o efectivele reduse. Aşadar pierderile iniţiale ale lui Hannibal l-au bîntuit mulţi ani după aceea.

Ce mai rămăsese din armata lui Hannibal erau nişte trupe ca vai de capul lor cînd au ajuns în Italia. „Pentru că ostaşii acestuia nu doar se chinuiseră cumplit trudindu-se să urce şi să coboare prin trecători şi pe cărările pieptişe", scrie un autor antic, „ci erau şi într-o stare jalnică din pricina lipsei de provizii şi a delăsării, mulţi fiind complet demoralizaţi din cauza îndelungatei osteneli şi a lipsei de merinde" 19.

Avînd în vedere dimensiunile şi forma armatei care a păşit pe pămîntul Italiei abia mai ţinîndu-se pe picioare în noiembrie 218, războiul s-ar fi putut încheia aici. Hannibal nu putea învinge Roma pe termen lung fără să primească întăriri substanţiale. Însă pe termen scurt Hannibal a întors lucrurile în favoarea sa, graţie calităţilor lui de lider şi rezistenţei soldaţilor săi. Şi nu numai atît – apoi a cîştigat victorie după victorie pe cîmpul de luptă, ceea ce pare aproape o minune.

Ca şi Alexandru, Hannibal stătea cu biciul pe oamenii săi, dar le cunoştea limitele. Ei aveau nevoie de odihnă, iar Hannibal i-a lăsat să se odihnească. Aveau nevoie şi de mîncare, dar singurul mod de a face rost de alimente era să lupte cu duşmanul şi să-i ia resursele – o treabă grea, dar victoria avea să refacă atît fizicul, cît şi moralul cartaginezilor.

Cam la o lună după ce ajunsese în Italia, Hannibal a cîştigat această victorie – de fapt, mai multe victorii. A făcut o demonstraţie de virtuozitate etalîndu-şi priceperea în calitate de comandant. Ca diplomat, a alternat politicile de intimidare cu cele de împăcare şi a avut de cîştigat de fiecare dată. Ca administrator, Hannibal a dovedit că îşi cunoaşte oamenii la fel de bine cum se pricepe la arta războiului. În calitate de comandant, a aplicat o combinaţie de şiretenie, ingeniozitate şi îndrăzneală care a învins armatele romane de două ori, mai întîi într-o confruntare a cavaleriilor şi apoi într-o bătălie majoră. Şi a realizat toate acestea pînă la solstiţiul de iarnă, în jurul datei de 22 sau 23 decembrie 218 î.Hr.

Însă nici romanii nu au stat degeaba. Au demonstrat că au o gîndire strategică. Deşi nu erau tacticieni desăvîrşiţi, ca Hannibal, au dat dovadă de curaj şi rezistenţă. Infanteria romană – faimoasele legiuni – putea da o lovitură grea, iar Hannibal aflase asta pe pielea lui. Ca şi cartaginezii, romanii au demonstrat mobilitate şi rapiditate în operaţiunile lor. Într-adevăr, un observator neutru de la sfîrşitul anului 218 ar fi rămas fără suflare dacă ar fi trebuit să străbată distanţele pe care le acoperise fiecare dintre cele două tabere, cu viteza cu care se deplasaseră şi cu flexibilitatea cu care mutau piesele pe tabla de şah militară.

Totuşi, în ceea ce priveşte surpriza strategică, Hannibal era în avantaj. Romanii se aşteptau ca el să rămînă în defensivă, aşa încît au fost şocaţi de marşul său agresiv către Italia.

După ce a ieşit din Alpi, Hannibal s-a îndreptat către valea Padului, unde iscoadele sale luaseră deja contact cu cele mai mari triburi celtice – vechi duşmani ai Romei. Marele rîu Pad izvorăşte din Alpi şi se varsă în Adriatica. Cine controla valea acestui rîu controla Italia de Nord. Romanii se luptaseră cu celţii pentru a cîştiga controlul asupra acestei zone şi abia de puţin timp izbutiseră să-i biruiască. Mai întîi Hannibal trebuia să traverseze zona din jurul actualului oraş Torino, locuită pe atunci de celţi care îi erau ostili. A atacat principala aşezare a acestora şi i-a măcelărit pe locuitori. Celelalte triburi din zonă şi-au învăţat lecţia şi i s-au alăturat.

Între timp, romanii s-au grăbit să ajungă la faţa locului. După ce, în vara care trecuse, declaraseră război Cartaginei, aleseseră o dublă ofensivă, atacînd atît Hispania, cît şi Africa de Nord. Cînd s-a aflat că Hannibal se apropie prin sudul Galiei, şi-au anulat ofensiva din Africa, dar au hotărît să menţină presiunile asupra Hispaniei, care servea drept bază pentru puterea militară a lui Hannibal. Roma şi-a dat seama, în mod chibzuit,

că această încleştare s-ar putea să dureze mult timp, aşa că era crucial să-l împiedice pe Hannibal să primească întăriri din Hispania.

Înainte ca Hannibal să ajungă în Italia, Roma trimisese trupe în valea Padului pentru a-i potoli pe celţi. Cu doar cîteva luni înainte mai înfiinţase două noi colonii militare în această vale, una la Cremona şi alta la Placentia (Piacenza), fiecare poziţionată strategic. Pe măsură ce Hannibal se apropia, şi mai multe trupe romane s-au îndreptat către nordul Italiei sub comanda lui Tiberius Sempronius Longus, unul dintre cei doi consuli (magistraţi aleşi anual) din 218 î.Hr. Celălalt consul, Publius Cornelius Scipio, conducea expediţia în Hispania, dar cînd a ajuns aici i-a cedat comanda locotenentului (şi fratelui) său şi s-a grăbit să ajungă şi el în nordul Italiei.

Campania din noiembrie-decembrie 218 s-a concentrat asupra triunghiului strategic ale cărui vîrfuri erau marcate de oraşele Placentia, Clastidium şi Ticinum. Placentia, noua colonie romană de pe cursul mijlociu al Padului, se afla chiar la est de valea rîului Trebia şi de trecătoarea ce ducea la portul Pisa, din nordul Italiei.

Mai la vest de Placentia, cîteva culmi ale munţilor Apenini se întindeau dinspre sud şi aproape că atingeau Padul, făcînd ca acest loc îngust să aibă o importanţă strategică. Iar la vest era Clastidium (astăzi Casteggio), un fort celtic pe care romanii îl cuceriseră şi îl transformaseră într-o fortăreaţă. Atît Placentia, cît şi Clastidium se aflau pe malul sudic al Padului. Pe malul nordic, chiar la est de Clastidium, rîul Ticinus se varsă în Pad. Cîteva mile mai în aval pe Ticinus se afla Ticinum (astăzi Pavia), o aşezare celtică. Cine controla aceste trei oraşe deţinea cheia întregii văi a Padului.

Scipio, primul roman care a ajuns la faţa locului, a fost şi primul roman care a simţit gustul bătăliei cu Hannibal. Folosind ca bază Placentia, a pornit ofensiva. Genistii lui Scipio au construit poduri improvizate peste Pad şi Ticinus, iar el a ordonat trupelor să traverseze aceste rîuri şi să-l caute pe Hannibal. Scipio l-a găsit pe o cîmpie care se afla undeva la vest de Ticinus şi la nord de Pad. Era spre sfîrşitul lui noiembrie 218.

Cîmpia netedă era terenul clasic al cavaleriei – însă de data aceasta cîmpul era fragmentat de păduri, smîrcuri şi pîraie. Aceste elemente o făceau să fie perfectă pentru genul de ambuscade şi surprize pe care lui Hannibal îi plăcea atît de mult să le folosească. El era un maestru al tacticii, nu în ultimul rînd pentru că exploata la maximum caracteristicile geografice. Cel mai probabil Hannibal a utilizat astfel de tactici şi pe acest teren.

Rîul Ticinus era mai propice pentru o confruntare a cavaleriilor decît pentru o bătălie propriu-zisă. Cavaleria nu a fost niciodată punctul forte al Romei; armata romană era în primul rînd o armată de pedestraşi. Cavaleria lui Hannibal era şi mai numeroasă, şi mai eficientă decît a romanilor. Cavaleria lui grea era formată din hispanici, iar Hannibal i-a aşezat pe aceştia în centru atunci cînd i-a atacat pe romani. În acelaşi timp, şi-a folosit cu pricepere cavaleria uşoară, formată din uimitorii călăreţi din Numidia (Algeria de astăzi). Foarte pricepuţi să hărţuiască şi să disperseze formaţiile inamicului, în bătălia de pe rîul Ticinus călăreţii numidieni i-au ocolit pe romani pe flancuri şi i-au atacat din spate. Romanii nu doar s-au întors şi au luat-o la fugă, ci erau să-şi piardă chiar şi comandantul, pe Scipio. Trupul său rănit a fost tîrît pînă la un loc ferit şi, conform unei tradiţii, a fost salvat de fiul său de 19 ani, pe care îl chema tot Cornelius Scipio (iar mai tîrziu avea să fie numit Scipio Africanus), chiar acela care avea să-l înfrîngă în cele din urmă pe Hannibal, 16 ani mai tîrziu.

Scipio îl subestimase foarte mult pe Hannibal. Poate că acest lucru este de înţeles, avînd în vedere atît tinereţea lui Hannibal, cît şi informaţiile, care probabil au ajuns şi la urechea lui Scipio, despre starea proastă a armatei lui Hannibal, care abia se mai ţinea pe picioare după traversarea Alpilor. Sau poate că Scipio o căuta cu lumînarea. Cînd cartaginezii traversaseră Ronul în sudul Galiei, în octombrie, Scipio încercase – fără succes – să îi ajungă din urmă la timp pentru a-i opri, după care s-a întors în Italia cu coada între picioare.

După înfrîngerea suferită în bătălia de pe rîul Ticinus, romanii s-au retras rapid, lăsînd în urmă soldaţi care să distrugă podurile după ei. S-au regrupat spre sud-est, în apropiere de colonia romană Placentia, pe rîul Pad. Hannibal a pornit după ei, iar pe parcurs alaiul său a fost sporit de aliaţi celţi şi de prizonieri romani. A intrat în Clastidium, cînd comandantul fortăreţei a deschis porţile: acesta şi soldaţii din garnizoană erau aliaţi romani din sudul Italiei.

Cartaginezii au profitat de ocazie pentru a face propagandă, tratîndu-i pe prizonieri extrem de bine în mod ostentativ şi chiar conferindu-i distincţii liderului lor. În încercarea de a-i atrage pe aliaţii Romei, Hannibal purta un război şi pe frontul politic, nu doar pe cel militar. Între timp, o parte dintre celţii aliaţi cu Roma au trecut din tabăra lui Scipio în cea a lui Hannibal şi au făcut o cu totul altă declaraţie. I-au ucis pe unii dintre romani şi le-au tăiat capetele, pe care le-au luat cu ei.

Cele două armate şi-au aşezat tabăra în valea rîului Trebia (Trebbia), la vest de Placentia şi la sud de punctul de confluenţă cu Padul. La

începutul lunii decembrie, Tiberius Sempronius Longus şi trupele sale li s-au alăturat lui Scipio şi soldaţilor acestuia.

Hannibal îşi completase armata, aceasta numărînd acum 28 000 de infanterişti, însă romanii, cu 36-38 000 de pedestraşi, deţineau în continuare superioritatea numerică. Şi totuşi, Hannibal avea 10 000 de călăreţi, spre deosebire de Roma, care nu avea decît 4 000. În sfîrşit, mai erau şi cei 37 de elefanţi.

Cele două tabere s-au ciocnit. Un raid aproape că s-a transformat într-o confruntare totală, soldaţii lui Hannibal, copleşiţi, retrăgîndu-se în dezordine. Însă Hannibal a arătat că îşi conduce trupele cu o mînă de fier. Le-a dat instrucţiuni clare ofiţerilor şi gorniştilor. Soldaţii care se retrăgeau trebuiau să stea pe loc şi să îşi menţină poziţia, atîta tot; el nu avea să le ordone să atace. Hannibal nu voia să lupte decît în termenii lui, adică într-un loc, într-un moment şi în condiţiile pe care le alesese el cu grijădinainte. Astăzi am spune că era un *control freak*.

Însă Hannibal chiar se gîndea la o confruntare generală la Trebia, pe un teren pe care îl alesese cu grijă. A ales cîmpiile întinse aflate la vest de rîu, unde lunca netedă, fără copaci, era traversată de ravene.

Hannibal ştia că romanii miroseau ambuscadele cînd intrau în pădure şi că aveau să fie cu ochii în patru. Însă în cîmp deschis nu vor mai fi atît de vigilenţi – s-a gîndit Hannibal. Într-o noapte, a reuşit să ascundă două mii de soldaţi într-o ravenă mai adîncă din spatele liniei de bătaie probabile a romanilor.

Hannibal îşi cunoştea duşmanul. După cum scria Polibiu, Hannibal a înţeles că nimic nu este „mai important pentru un general decît cunoaşterea principiilor şi caracterului inamicului său” 20. Un general trebuie să depisteze nu doar punctele slabe21

ale corpului inamicului, ci şi pe cele ale minţii acestuia. Exact asta a făcut Hannibal – şi Polibiu era copleşit de admiraţie.

În dimineaţa următoare, Hannibal i-a atras pe romani în luptă, sub comanda lui Sempronius. Călăreţii numidieni le-au strigat vorbe de batjocură romanilor şi aceştia au muşcat momeala.

Văzîndu-i pe cartaginezi că se retrag, se poate ca Sempronius să fi crezut în mod greşit că el îi pusese pe fugă.

Înainte de a ieşi la luptă, Hannibal şi-a pregătit trupele cu mare grijă. Le-a dat să mănînce bine dimineaţă, i-a lăsat să se încălzească în jurul focurilor şi le-a spus să se ungă cu ulei de măsline ca să se apere de frig.

În schimb, romanii nu au avut timp pentru mic dejun şi nu au folosit ulei pentru a se proteja.

Cartaginezii aveau de străbătut doar o distanţă mică pînă să ajungă

pe cîmpul de luptă. Romanii aveau mai mult de mers şi trebuiau să

traverseze şi rîul. Apa rece le ajungea pînă la piept, aşa că, pînă să ajungă faţă în faţă cu inamicul, erau deja uzi leoarcă şi obosiţi. Era solstiţiul de iarnă, cam 22 sau 23 decembrie 218 î.Hr.

Ca şi la Ticinus, Hannibal a plănuit să cîştige prinzînd ca întrun cleşte inamicul, pe flancuri. Şi-a aranjat infanteriştii în centru şi a împărţit cavaleria în două, plasînd-o pe flancuri. Hannibal a împărţit şi elefanţii în două grupuri, aşezîndu-i în faţa infanteriei, pe care o încadrau. Armatele romane îşi desfăşurau de obicei legiunile pe trei rînduri, cu cavaleria pe flancuri, iar Tiberius Sempronius Longus a procedat întocmai. În bătălia care a urmat, legionarii Romei, care de obicei erau o forţă, au rezistat în faţa cartaginezilor. Însă aceştia au copleşit flancurile inamicului. După ce au alungat cavaleria romană de pe cîmpul de luptă, soldaţii lui Hannibal au folosit o combinaţie de cavalerie, înaintaşi şi elefanţi pentru a forţa flancurile romanilor. În acelaşi timp, cei 2 000 de cartaginezi ascunşi în văioagă au ieşit la iveală şi i-au atacat pe romani din spate.

Legionarii romani care se aflau în centru – 10 000 de oameni – au reuşit să scape străpungînd linia inamicului. Şi majoritatea călăreţilor au scăpat. Însă aproximativ 28 000 de soldaţi – două treimi din armata romană – au fost ucişi sau capturaţi. Dintre soldaţii lui Hannibal au fost ucişi mai ales infanterişti celţi care ocupau poziţia centrală. După bătălie, din cauza vremii reci, au murit şi majoritatea elefanţilor care îi mai rămăseseră lui Hannibal.

Tiberius Sempronius Longus nu a îndrăznit să raporteze Romei cum s-a desfăşurat cu adevărat bătălia, ci a trimis un mesaj în care spunea că nu obţinuse victoria din cauza unei furtuni. Este adevărat că Hannibal a atacat ca o furtună, dar şiretenia şi agilitatea lui au şocat Roma.

Cînd adevărul despre bătălia de la Trebia a ajuns la urechile Romei, Hannibal a mai dat o lovitură de propagandă. În timp ce prizonierii săi romani abia dacă erau ţinuţi în viaţă, pe italieni îi trata cu respect. El i-a adunat pe toţi la un loc şi a spus că „venise mai presus de orice pentru a le reda italienilor libertatea şi a-i ajuta să îşi recupereze cetăţile şi teritoriile pe care le ocupaseră romanii” 22. Apoi i-a trimis acasă fără să ceară nici o răscumpărare.

Hannibal a transmis astfel un dublu mesaj: măcel şi eliberare.

Întrebarea era dacă acesta avea să semene discordie între Roma şi aliaţii ei.

Cezar: îndrăzneala terorii şi usturimea clemenţei

Cezar a făcut primul pas cu viteza şi agilitatea unui lup. Înainte de a traversa Rubiconul a trimis nişte centurioni în haine civile la Rimini, un oraş-cheie aflat la răscrucea a două drumuri romane. Pe 12 ianuarie 49 î.Hr. (24 noiembrie 50 î.Hr., conform calendarului solar), Cezar a traversat Rubiconul. Cînd a atacat oraşul cu legiunea sa, oamenii lui Cezar deja deschiseseră porţile. Rimini a capitulat, iar acesta era un semn a ceea ce avea să urmeze.

După cum spune un scriitor antic despre Cezar, „el credea că surpriza, îndrăzneala şi exploatarea imediată a oricărei ocazii puteau fi mai eficiente decît pregătirea unei invazii obişnuite; voia să îi facă pe duşmanii lui să intre în panică" 23. Un altul spune că, întrucît Cezar „depindea de surpriza pe care o producea rapiditatea cu care se mişca şi de teroarea cauzată de îndrăzneala sa, şi nu de nişte pregătiri impresionante, a hotărît, împreună cu cei 5 000 de soldaţi ai săi, să atace el primul în acest mare război şi să ocupe poziţii strategice în Italia înaintea inamicului" 24. Metodele acestea au dat roade.

În doar o lună, Cezar şi soldaţii săi au cucerit principalele oraşe din nordul şi centrul Italiei fără măcar să trebuiască să facă vărsare de sînge. În unele locuri duşmanul a fugit, în altele s-a predat, fie din proprie iniţiativă, fie în urma presiunilor de la nivel local. Îngroziţi, italienii se treziseră în ograda lor cu armata care cucerise Galia.

Între timp, Pompei a părăsit Roma, ajungînd mai întîi în Capua şi apoi la Luceria, un oraş din cîmpia Apuliei. Doar un comandant inteligent şi experimentat s-ar angaja într-o retragere strategică; Pompei era un astfel de general. Criticii l-au acuzat de laşitate, dar Pompei şi locotenenţii săi adunau trupe în centrul şi sudul Italiei şi apoi le deplasau spre sud. Ei au fost mereu cu un pas înaintea lui Cezar, iar lucrurile au mers ca unse pînă la Corfinium.

Corfinium rezumă politica războiului civil din Italia. A fost singurul oraş care i-a opus cu adevărat rezistenţă lui Cezar. Însă Corfinium nu a reprezentat doar o operaţiune militară; a fost un „nou tip de cucerire", cum s-a exprimat însuşi Cezar. Corfinium simbolizează ingeniozitatea strategiei – dar şi riscurile acesteia.

Corfinium era important datorită aşezării sale geografice. Se afla la mare altitudine, în Apenini, într-o vale mănoasă înconjurată de munţi. Oraşul se afla cam la 100 de mile est de Roma, pe străvechea Via Valeria, principalul drum către Marea Adriatică.

Alte fortăreţe din apropiere controlau drumurile care mergeau spre sud şi spre vest.

Cu vreo 40 de ani înainte, în 90 î.Hr., italienii care se răzvrătiseră împotriva Romei îşi aleseseră drept capitală Corfinium în timpul Războiului Social (91-88 î.Hr.). Ei i-au dat alt nume – Italica –, un nou forum şi o clădire a Senatului, dar nu peste mult timp au predat cetatea în mîinile romanilor. Aparent, nu a avut loc nici o confruntare – altfel romanii ar fi distrus zidurile de fortificaţie ale oraşului, care în 49 î.Hr. încă erau în picioare. În restul Italiei, Războiul Social a implicat lupte grele. Roma a înăbuşit răzmeriţa, dar s-a învoit să le acorde aliaţilor cetăţenia romană.

Poziţia strategică a oraşului a rămas evidentă. Îndreptîndu-se spre sud, Cezar nu îşi putea permite să treacă pur şi simplu pe lîngă Corfinium şi să lase în spatele său o puternică forţă inamică.

Dacă inamicul decidea să opună rezistenţă aici, el trebuia să lupte.

Şi chiar aşa a fost.

În februarie 49 (după calendarul roman; în decembrie 50 după calendarul solar), pe cînd Cezar se apropia dinspre nord, Lucius Domitius Ahenobarbus a hotărît să-şi menţină poziţia la Corfinium.

Domitius era un om al faptelor mari şi al opiniilor extreme, căruia i se dusese vestea pentru că adusese în arenă o sută de lei din Africa şi fiindcă se căsătorise cu sora lui Cato, cel mai conservator membru al Senatului roman. Pentru a dovedi că aşchia nu sare departe de trunchi, stră-stră-strănepotul lui Domitius a fost însuşi Nero!

Cînd venea vorba de Cezar, Domitius era foarte critic. El provenea dintr-o familie bogată care fusese în prim-plan încă din zorii republicii romane. Domitius îl atacase adesea în public pe Cezar – de altfel, ca şi Pompei, înainte ca acesta să rupă legăturile cu Cezar. Domitius ameninţase o dată că îl va chema pe Cezar înapoi din Galia; recent, Senatul îl numise pe el guvernator al Galiei, în locul lui Cezar. Fost consul, Domitius era acum un general de marcă al armatelor Senatului.

În a doua săptămînă din luna februarie, a hotărît să-şi apere poziţia la Corfinium. Pompei îşi evacuase deja trupele la Luceria, aflată cam la o

sută de mile sud-est de Corfinium. Domitius şi-ar fi putut uni aici forţele cu Pompei, dar s-a gîndit că este mai bine să opună rezistenţă într-o fortăreaţă de pe drumul spre Roma decît în cîmp deschis, departe de capitală. În Corfinium şi în împrejurimi avea o armată numeroasă, căci adunase 12 cohorte de soldaţi dintre populaţiile de munteni viguroşi din vecinătate. Locotenenţii lui Pompei au mai adus 19 cohorte din Italia Centrală, totalizînd 31 de cohorte: pe hîrtie, cam 15 000 de oameni. Dar, temîndu-se ca nu cumva Cezar să-l izoleze pe Domitius, Pompei i-a trimis acestuia un mesaj urgent să se retragă.

În acest moment, Cezar avea două legiuni sau 8-10 000 de soldaţi. A ajuns la Corfinium pe 15 februarie şi şi-a ridicat tabăra lîngă zidurile oraşului. Şapte dintre cohortele lui Domitius aflate într-un orăşel din apropiere au dezertat imediat, trecînd în tabăra lui Cezar. Două zile mai tîrziu, alte 22 de cohorte formate din noi recruţi din Galia şi trei sute de călăreţi străini i s-au alăturat lui Cezar, totalizînd aproximativ 27-30 000 de soldaţi. Armata lui Cezar era cam de două ori mai numeroasă decît cea a lui Domitius.

Cînd Cezar a ajuns la Corfinium, Domitius trimisese mesageri la Pompei, cerîndu-i să vină de îndată cu forţele sale ca să blocheze trecătorile, să întrerupă liniile de aprovizionare ale lui Cezar şi să-l prindă ca într-un cleşte între cele două armate ale lor.

Pe cînd aştepta să sosească ajutoarele, Domitius şi-a organizat trupele în poziţii defensive, a aranjat artileria pe zidurile cetăţii şi, în faţa soldaţilor adunaţi, a făgăduit cîte o bucată din pămînturile sale ca răsplată pentru fiecare dintre ei.

Dar tot degeaba. În Corfinium iernile sînt destul de blînde pentru operaţiunile militare, iar Cezar profita de aceasta. El a mai ridicat o tabără în cealaltă parte a oraşului şi a fortificat ambele tabere cu mari întărituri de pămînt. Apoi s-a pregătit să asedieze Corfinium construind ziduri şi forturi în jurul său. Nu degeaba era Cezar cunoscut ca inginer strălucit! În acest timp, Pompei i-a trimis răspuns lui Domitius. Răspunsul lui a sosit pe 19 februarie; era un refuz clar. Departe de a-şi aduce trupele la Corfinium, Pompei l-a sfătuit din nou pe Domitius să îşi retragă armata şi să i se alăture la Luceria; orice altă acţiune era prea riscantă. Dacă ar fi putut, Pompei i-ar fi ordonat lui Domitius să vină la el – dar nu putea.

Spre deosebire de Cezar, Pompei nu deţinea comanda supremă.

Pompei a insistat însă că nici nu l-a sfătuit, nici nu a dorit ca Domitius să opună rezistenţă la Corfinium. Departe de el ideea de a lupta în Italia – Pompei chiar a decis să plece din peninsulă.

Avea să se îndrepte către est şi, cu ajutorul vastei sale reţele de contacte din lumea greacă, avea să-şi facă o nouă armată. Dacă Domitius a ştiut acest lucru, nu a fost de acord. Dacă Pompei părăsea Italia şi ataca apoi, obţinînd victoria cu ajutorul prietenilor săi din răsărit, nu Senatului trebuia să-i mulţumească pentru asta.

Dar dacă ei îl biruiau pe Cezar acum la Corfinium, Senatul avea să îşi asume o parte din merite. Pompei nu a fost impresionat, spunînd că nu avea cum să facă faţă veteranilor lui Cezar.

Aşa că Domitius a fost lăsat să se descurce singur. El a încercat să-şi însufleţească soldaţii, dar aceştia şi-au dat seama că era o situaţie disperată. Erau blocaţi în munţi şi asediaţi de cea mai eficientă armată din lumea romană. Susţinînd că generalul lor încearcă să scape, ofiţerii l-au arestat pe Domitius. Indiferent cum au stat lucrurile în realitate, Domitius a fost un cadou excelent pentru Cezar, căruia s-au oferit imediat să i se predea. Era 21 februarie. Pompei plecase deja de la Luceria şi înaintase mai spre sud, pînă în călcîiul „cizmei" italiene.

În doar şapte zile, marea fortăreaţă de la Corfinium căzuse. Şi asta nu este cea mai uluitoare parte a poveştii; mai surprinzător este ceea ce s-a întîmplat după aceea, în momentul cînd Cezar ar fi trebui să se răzbune: nu s-a întîmplat nimic. El le-a interzis soldaţilor lui să intre în cetate şi să o jefuiască. Între timp, i-a primit pe cei mai de seamă dintre reprezentanţii apărătorilor oraşului: 50 de bărbaţi, printre care se numărau senatori, dregători şi fiii acestora. Cezar i-a iertat pe toţi. Domitius a cerut să fie omorît; Cezar nu numai că i-a dăruit viaţa, ci i-a înapoiat şi cei şase milioane de sesterţi pe care Domitius îi adusese cu el cînd ajunsese în oraş (şi pe care autorităţile oraşului îi predase lui Cezar). „A făcut aceasta", scria Cezar, „ca să nu pară că este mai stăpîn pe sine cu privire la viaţa soldaţilor săi decît cu privire la banii lor" 25.

A fost un remarcabil gest de generozitate, iar Cezar ştia asta.

Într-o scrisoare pe care i-a scris-o lui Cicero luna următoare, Cezar îşi exprima hotărîrea de a nu păşi pe aceeaşi cale sîngeroasă ca şi dictatorul Sylla, care ucisese mii de oameni în Italia. „Să fie aceasta un nou tip de cucerire", scria Cezar, „să devenim mai puternici prin milă şi generozitate" 26.

Strategia lui Cezar era generoasă, dar şi politică: el voia să cîştige bunăvoinţa tuturor italienilor, precum şi susţinerea soldaţilor lui Domitius, cărora le-a ordonat să i se alăture de îndată, jurîndu-i credinţă. Cezar nu doar îşi crescuse armata cu 15 000 de soldaţi, ci îi anulase lui Pompei posibilitatea de a-i folosi el. Pentru că era un război civil, nu era ieşit din comun ca oamenii să treacă dintr-o tabără în alta.

Prin politica sa de clemență, Cezar și-a creat o imagine de cuceritor care dădea dovadă de generozitate – dar nu absolută. În ochii romanilor, clemența era un dar făcut unui adversar străin învins. Așadar gestul lui Cezar implica și o insultă și toată lumea știa acest lucru. Cicero, de exemplu, a numit-o „clemență insidioasă" 27. Oponenții lui Cezar nu aveau să-l ierte niciodată pentru îndurarea sa. Nu e de mirare că mulți dintre cei care au înfipt cuțitul în el de Idele lui Marte, cinci ani mai tîrziu, primiseră iertarea lui Cezar.

Esența deciziei

A porni un război nu este ca și cum ți-ai scoate un certificat de depozit. Nu există nici o garanție că vei avea de cîștigat. Gîndiți-vă la război mai degrabă ca la o firmă recent înființată din domeniul tehnologiei de vîrf. Dacă un comandant își face treaba ca lumea, întreprinderea va avea o temelie solidă, însă chiar și așa există un risc. În război nimic nu este sigur. De la traversarea Rubiconului de către Cezar pînă astăzi, războiul a rămas tot un joc cu miză mare.

Și totuși, paradoxal este că acești trei generali ai noștri ar fi considerat că pacea era prea riscantă. Pacea l-ar fi costat pe Cezar cariera și poate chiar și viața. Macedonenii nu l-ar fi tolerat niciodată pe Alexandru dacă ar fi refuzat să invadeze Persia. Se poate ca lui Hannibal să-i fi fost teamă de Roma pentru că era puțin paranoic, dar aceeași atitudine o aveau majoritatea formatorilor de opinie ai Cartaginei. Oricît de cutezători erau uneori, Alexandru, Hannibal și Cezar au fost prudenți alegînd războiul. Pacea era sigură – și însemna ruinare. Războiul era riscant, dar cînd riscul este singura soluție, este o alegere inteligentă.

Nu că războaiele lor ar fi fost simple – departe de asta. Însă Alexandru, Hannibal și Cezar au făcut ca ele să pară simple, iar măreția lor constă și în asta. Vistieria lui Alexandru era goală, în spatele frontului oamenii erau agitați, iar pînă în momentul acela trupele sale de avangardă nu înregistraseră decît o serie de eșecuri în Anatolia. Cezar nu avea decît o legiune cu care să lupte împotriva statului roman. Hannibal avea probleme și mai mari, mai presus de toate călătoria descurajantă din Hispania pînă în nordul Italiei. Cînd a traversat Alpii, cam la cinci luni după ce pornise la drum, își pierduse aproape jumătate din soldați. Mai important era totuși faptul că *făcuse* această călătorie – iar apoi a mers mai departe și a cîștigat o bătălie.

Ca un bun general, Hannibal se pregătise cît mai bine posibil.

„Oamenii sînt înclinați să creadă în momente de criză că, atunci cînd totul este gata, ei tot mai au ceva de făcut și, cînd s-a spus totul, că încă nu au spus destul" 28, scria Tucidide în jurul anului 400 î.Hr., iar

adevărul acestor cuvinte încă nu a pălit. Şi totuşi, ele nu spun toată povestea.

Pentru a avea succes în război trebuie nu doar să te cunoşti pe tine, ci să-ţi cunoşti şi inamicul. La o lună după ce păşiseră pe teritoriul inamic, Alexandru, Hannibal şi Cezar erau îndreptăţiţi să considere că îşi evaluaseră corect duşmanul. Alexandru contase pe faptul că persanii îl vor provoca la o confruntare directă în loc să adopte tactica pământului pîrjolit. Hannibal făcuse o apreciere asemănătoare cu privire la romani. Faptele au dovedit că fiecare dintre ei a avut dreptate. Bătăliile de pe rîurile Granicus şi Ticinus şi de la Trebia au fost nişte triumfuri ale celor două maşinării de război invadatoare.

Cezar se poate să fi sperat ca Pompei să-i facă favoarea de a-i înfrunta armata de veterani într-o luptă directă, dar acest lucru era puţin probabil, iar Cezar în mod sigur ştia asta. Un comandant versat ca el trebuie să fi anticipat tactica lui Pompei: să recruteze soldaţi şi să se retragă rapid spre est împreună cu ei. În cel mai bun caz, Cezar putea spera să-l alunge pe Pompei din Italia înainte ca acesta să apuce să adune multe trupe. Rezistenţa stîngace a lui Domitius la Corfinium a fost norocul lui Cezar. Dar, la şase săptămîni după ce traversase Rubiconul, Cezar încă nu îl capturase pe Pompei şi nici nu-l împiedicase să părăsească Italia împreună cu armata sa.

Deocamdată, dintre cei trei generali, Alexandru se descurcase cel mai bine. Traversase Hellespontul împreună cu armata sa fără să întîmpine rezistenţă, cîştigase o luptă deschisă avînd puţine pierderi de vieţi omeneşti şi era pregătit să preia controlul asupra provinciilor din vestul Anatoliei şi asupra resurselor acestora.

Cezar a capturat o armată inamică condusă de un duşman neîndemînatic şi a cîştigat puncte în jocul propagandei printr-un comportament generos, dar încă nu-l capturase pe principalul său adversar, Pompei, cu armata sa. Războiul lui Hannibal a fost cel mai dificil din cauza pierderilor grele suferite în timpul marşului spre Italia. Pe termen lung, avea nevoie de întăriri. Totuşi, Hannibal îşi ţinuse armata laolaltă, ajunsese în Italia, îşi unise forţele cu aliaţii săi şi zdrobise armata romană, toate acestea fiind nişte succese remarcabile.

Alexandru, Hannibal şi Cezar îşi începuseră bine războiul. Însă nici unul dintre ei nu îşi permitea luxul de a confunda norocul începătorului cu o victorie definitivă. Războaiele lor, ca orice acţiune aflată la început, aveau să fie judecate în funcţie de rezultatele lor finale, nu de performanţele iniţiale – chiar dacă aceste performanţe fuseseră spectaculoase.

De fapt, războaiele au obiceiul de a deveni cu atît mai complicate cu cît durează mai mult. Odată ce se declanşează ostilităţile, ele urmează o logică proprie. După ce a supravieţuit şocului iniţial, fiecare din tabere tinde să-şi mărească investiţia, ceea ce o face să fie mai puţin dispusă să cedeze. Rezultatul: ceea ce ar fi putut părea o mutare decisivă înainte de război se dovedeşte a fi doar o mutare de deschidere odată ce începe lupta.

În etapele iniţiale ale războiului, Persia, Roma şi coaliţia dintre Pompei şi Senat primiseră o lovitură grea. Dar nici unul dintre aceşti adversari nu era pregătit să se dea bătut.

Aşadar, pentru Alexandru, Hannibal şi Cezar, războiul era abia la început.

3. Rezistenţa

Într-o dimineaţă de toamnă din anul 334 î.Hr., Alexandru, regele Macedoniei, privea în jos de pe coasta unei coline, admirîndu-şi prada. La picioarele sale, într-un amfiteatru natural, se întindea marele oraş Halicarnas, dincolo de care scînteia marea albastră. Oraşul era principala bază navală a Persiei de pe coasta egeană a Anatoliei şi fusese cucerit de armata lui Alexandru după un lung asediu.

Însă persanii nu s-au predat înainte de a opune o rezistenţă stoică şi s-au retras în ordine într-o dimineaţă, după ce incendiaseră jumătate din oraş cu o noapte înainte. Mai rău pentru Alexandru era faptul că persanii nu au plecat propriu-zis, ci s-au retras din cea mai mare parte a oraşului, dar şi-au păstrat cele două citadele fortificate (una construită pe un deal, iar cealaltă pe o insulă) care flancau portul. Halicarnas era o bază navală persană înainte de a fi asediată de Alexandru, şi la fel a rămas şi după aceea.

Astfel că, atunci cînd soldaţii lui Alexandru au intrat în Halicarnas, au văzut cum navele de război persane intrau şi ieşeau liniştite din port ca şi cum nu avusese loc nici o bătălie. Pe una dintre aceste galere se afla comandantul armatei inamice, principalul strateg al războiului care nu se desfăşura aşa cum plănuise Alexandru – Memnon din Rodos.

Cu aproximativ o sută de ani mai tîrziu şi 3 500 de mile mai departe, într-o zi de primăvară din anul 217 î.Hr., planul de război al altui comandant începea să se destrame. În ziua aceea, două flote, una cartagineză şi alta romană, s-au ciocnit într-o bătălie în apropierea coastei de nord-est a Hispaniei. Se aflau în apropierea deltei fluviului Ebru. Comandanţii erau reprezentanţii celor mai mari familii militare în acest război: Hasdrubal, fratele lui Hannibal, era în fruntea

cartaginezilor, iar Cnaeus Cornelius Scipio, unchiul celui care mai tîrziu avea să fie numit Scipio Africanus, îi conducea pe romani.

Cartaginezii deţineau superioritatea numerică, cu 40 de corăbii, faţă de romani, care aveau 37; de asemenea, cei dintîi erau susţinuţi şi de o armată terestră; romanii nu aveau decît soldaţii de la bordul navelor. Însă romanii erau mult mai însetaţi de victorie.

Ştiind că ţărmul era controlat de oamenii lor, cartaginezii au renunţat practic imediat ce inamicul a făcut primele victime în rîndul lor. Hasdrubal probabil că privea ruşinat cum aceştia îşi eşuau corăbiile pe plajă şi o luau la sănătoasa. Romanii au îndrăznit să se apropie şi au remorcat 25 dintre corăbiile inamicului – aproape două treimi din flotila lui Hasdrubal.

Aceasta nu a fost însă o operaţiune decisivă, iar Cartagina încă deţinea controlul asupra Hispaniei. Dar a fost un semn de rău augur că pe Hannibal îl păştea o ameninţare tot mai mare din spate.

Hannibal avusese încredere că fratele său Hasdrubal va apăra baza hispanică a Cartaginei în timp ce el îi învingea pe romani în Italia.

Dacă Hasdrubal dădea greş, dacă pierdea controlul asupra Hispaniei în favoarea Romei, atunci tot planul de război al lui Hannibal se putea prăbuşi.

Cu 150 de ani şi ceva mai tîrziu şi 800 de mile mai spre est, în întunericul tot mai dens al unei seri de iarnă în sudul Italiei, dezamăgirea lovea din nou. Soldaţii lui Iuliu Cezar stăteau pe un chei şi se uitau la flota militară a inamicului care fugise chiar de sub nasul lor. Cu două săptămîni înainte, Pompei sosise împreună cu 27 000 de soldaţi în portul fortificat Brundisium, unde îi aştepta o flotă. Plănuia să-şi urce trupele pe corăbii şi să traverseze Marea Adriatică pînă în nordul Greciei, unde avea să adune altă armată, mai mare, ajutat de numeroşii săi aliaţi din Est. De vreme ce deţinea controlul pe mare, Pompei ştia că poate să se întoarcă în anul următor şi să lupte de pe o poziţie de forţă.

Cezar plănuia să-l oprească. Ordonase ca o parte din armata lui să asedieze Brundisium şi restul să încerce să izoleze portul, în afara zidurilor de apărare, construind un dig de-a lungul său. Însă Pompei a ripostat.

În cele din urmă, cînd trupele lui Cezar au reuşit să pătrundă în Brundisium, nu mai era nici urmă din soldaţii lui Pompei, în afară de două corăbii blocate de digul lui Cezar. Toţi ceilalţi fugiseră.

Pompei reuşise să scape din capcana marelui său adversar.

„Nici un plan de bătaie nu rezistă la contactul cu inamicul."

Cînd a scris această maximă celebră, generalul german Helmuth von Moltke (1800-1891) se gîndea la războiul franco-prusac din 1870-1871, însă ar fi putut foarte bine să fie vorba şi despre cei trei comandanţi ai noştri. La scurt timp după declanşarea războiului, fiecare dintre ei a trebuit să-şi refacă planurile.

Alexandru a descoperit cît rău îi poate face flota persană sub comanda unui mare amiral. Hannibal s-a confruntat cu un inamic care s-a ferit de atacul său în Italia, dar ameninţa să-l atace din spate, în Hispania. Cezar a întîlnit un inamic care a refuzat să lupte cu el şi s-a regrupat pentru un contraatac. Toţi cei trei bărbaţi erau frustraţi.

Teoreticienii militari, atît din Antichitate, cît şi din timpurile moderne, în mod sigur ar înţelege. Cei mai mulţi generali şi regi, scria Polibiu, nu se gîndesc decît la succes; ei „nu îşi imaginează consecinţele neşansei şi nu se gîndesc deloc cum ar trebui să se comporte şi ce ar trebui să facă dacă s-ar întîmpla un dezastru, deşi… este nevoie de o mare capacitate de anticipare" 1.

Amiralul american James Stockdale a exprimat această idee în cîteva cuvinte: „Provocarea educaţiei nu este să pregătească un om pentru succes, ci să-l pregătească pentru eşec"2.

Cît erau de pregătiţi pentru eşec Alexandru, Hannibal şi Cezar?

S-au adaptat ei cu uşurinţă?

Alexandru

După ce i-a zdrobit pe persani la Granicus, Alexandru se putea apuca de treabă. În mod hotărît, această treabă *nu* era să se îndrepte către est, împotriva lui Darius. Nu încă. Ceea ce trebuia să facă Alexandru imediat era să procure hrană pentru soldaţii săi şi bani cu care să-i plătească. Ceea ce însemna că trebuia să cucerească oraşele din vestul Anatoliei, dintre care majoritatea erau greceşti. Folosindu-se de armata sa ca să le reamintească cine este şeful, Alexandru a oferit recompense şi pedepse. În ovaţiile populaţiei, a înlocuit oligarhiile cu democraţii. Nu era vorba atît despre idealism, cît despre pragmatism din partea lui Alexandru.

Aristotel îl învăţase că democraţiile sînt mai stabile decît oligarhiile3. În vestul Anatoliei, unde Persia susţinuse mult timp oligarhia, democraţii erau aliaţii naturali ai Macedoniei. De asemenea, a impus şi unele dări,

pe care le-a redenumit mai frumos, „contribuţii”. Localnicii au aclamat democraţia şi au acceptat dările cu resemnarea unor oameni obişnuiţi cu cuceritorii.

Alexandru a pretins că venise să „elibereze” aceste oraşe, dar oamenii ştiau că nu trebuie să creadă în aparenţe.

Înainte de a se îndrepta către est, Alexandru trebuia să controleze Vestul. Deocamdată cîştigase o bătălie, dar nu cîştigase războiul. Flota militară persană deţinea controlul asupra Mării Egee; o nouă armată persană extrem de numeroasă se putea îndrepta către vest. Forţele lui Alexandru erau încă destul de puţine şi de slabe. În curînd avea să aibă nevoie de întăriri care să ia locul soldaţilor căzuţi în luptă, celor bolnavi sau lăsaţi în garnizoane pentru a controla teritoriile cucerite.

Situaţia avea să se schimbe încă de foarte multe ori în acest conflict. De fiecare dată cauza a fost un contraatac al persanilor; de fiecare dată Alexandru a fost pus la încercare. Cele mai importante trei astfel de evenimente sînt ofensiva navală a lui Memnon, bătălia de la Issos şi asediul Tyrului.

Zidurile de lemn: primul contraatac al Persiei

Patru sute de galere persane – „ziduri de lemn”, după cum numise o dată un grec navele de război – dominau estul Mediteranei. Cu superioritatea lor navală, persanii puteau să taie căile de comunicare ale inamicului, să debarce în Grecia şi să stîrnească o revoltă împotriva Macedoniei. Aceasta l-ar fi obligat pe Alexandru să se întoarcă acasă ori să rişte să piardă Macedonia, ţara în care se născuse şi locul de unde putea primi întăriri. Alexandru putea rezolva problema învingînd flota persană – dar cum să nimicească o flotă militară mult mai bună decît a lui?

Pe uscat! Alexandru spunea că, utilizîndu-şi armata şi maşinile de război pentru a captura porturile maritime ale Persiei, putea să-l împiedice pe inamic să-şi folosească flota. Dar persanii nu prea s-au lăsat convinşi.

Memnon din Rodos reprezenta şi inteligenţa, şi forţa fizică din spatele politicii navale a Persiei. Îndrăzneala lui strategică şi vigoarea sa tactică erau egale cu ale lui Alexandru, dar, spre deosebire de acesta, nu Memnon era regele, ci Darius. Pentru că era străin şi se înrudise cu o familie persană rivală, Memnon nu a cîştigat niciodată încrederea deplină a lui Darius. Dimpotrivă, ca să rămînă la comandă, Memnon a fost forţat să îşi trimită soţia şi copiii la curtea lui Darius ca ostatici. Însă cînd Memnon a pornit la luptă, Alexandru a avut ceva de furcă.

Runda întîi s-a desfăşurat în vara anului 334 la Milet, un port esenţial de pe coasta egeană a Anatoliei. Flota militară persană nu s-a descurcat chiar aşa de bine cum sperau unii şi ne-am putea întreba dacă se afla şi Memnon acolo, aşa cum afirmă o sursă – una singură. În orice caz, simpla prezenţă a flotei persane l-a speriat pe Alexandru, după cum s-a dovedit. Iată cum s-a întîmplat.

Milet se afla pe o peninsulă îngustă din golful Latmos, protejat de insula Lade, poziţionată strategic în apropiere. Oraşul era guvernat de un grup de politicieni pro-Persia cu ajutorul unei garnizoane de mercenari greci. În timp ce armata lui Alexandru se apropia pe uscat, conducătorii oraşului au primit vestea bună că flota persană formată din 400 de galere era în drum spre ei. Însă flota militară a lui Alexandru (160 de corăbii) a ajuns prima la Milet. Cine controla insula Lade controla şi calea de acces către Milet, aşa că macedonenii au debarcat pe Lade şi au campat aici 500 de soldaţi. Persanii au fost obligaţi să ancoreze dincolo de golful Latmos, cam la trei mile depărtare. (În vechime, flotele militare aveau întotdeauna nevoie de un ţărm prietenos unde să găsească alimente şi apă şi unde să ancoreze în timpul nopţii.) Între timp, macedonenii dezbăteau strategia pe care să o urmeze. Principalul locotenent al lui Alexandru era Parmenio, un bărbat mult mai bătrîn, o forţă politică în sine şi cel mai bun general al lui Filip. Alexandru îl respecta pe Parmenio, dar nu avea încredere în el. Acum Parmenio a propus o bătălie navală, dar Alexandru a refuzat să îşi asume acest risc avînd în vedere că se confrunta cu un inamic care avea superioritate numerică şi mai multă experienţă. El era îngrijorat din cauză că „aliaţii" săi din Grecia arau atît de agitaţi, încît aveau să se revolte dacă aflau vestea că macedonenii au suferit o înfrîngere pe mare.

În loc să se implice într-o bătălie navală, Alexandru şi-a folosit flota ca scut. Corăbiile sale ţineau flota persană la distanţă în timp ce, pe uscat, armata lui asedia Miletul. Maşinile sale de război au spart rapid zidurile oraşului şi cetatea a fost cucerită. Unii soldaţi din garnizoana inamică au încercat să scape înotînd, dar flota militară a lui Alexandru i-a capturat. Cu toate acestea, Alexandru se temea să nu se întoarcă flota persană şi să o biruiască pe a sa, aşa că a trimis o unitate de cavalerie să ocolească golful pînă la locul de ancorare al persanilor, unde i-a zdrobit pe inamicii de pe ţărm. Acum persanii trebuiau să meargă tocmai pînă pe insula Samos pentru provizii, la o distanţă de cinci mile. Bătălia pentru Milet practic luase sfîrşit.

Flota lui Alexandru jucase un rol în cîştigarea victoriei, dar nu l-a impresionat. Armata sa fusese cea care cucerise oraşul şi cavaleria izgonise flota persană. În plus, Alexandru nu a avut niciodată încredere deplină în marinari, care proveneau dintre aliaţii săi greci, nu tocmai

loiali. El considera că flota militară nu este o afacere bună, date fiind cheltuielile pe care le presupuneau soldele marinarilor şi menţinerea corăbiilor în stare bună. Aşa că Alexandru a luat o decizie îndrăzneaţă: a trimis acasă cea mai mare parte a flotei.

Alexandru a renunţat la 140 de corăbii, păstrînd doar 20 de vase ateniene care să transporte echipamentul de asediu; de fapt, cei cîteva mii de marinari atenieni erau practic ostatici. Aceasta a fost o gafă de proporţii. După cum a demonstrat campania de la Milet, flota lui Alexandru avea o utilitate limitată, dar nu era complet inutilă. Mai rău, lipsa totală a unei flote militare însemna că nu se mai putea apăra dacă persanii declanşau un atac dincolo de Adriatică. Dacă persanii hotărau să atace, Alexandru le crease o ţintă deschisă.

Alexandru îşi asuma riscuri, dar de obicei se gîndea foarte bine înainte. Nu a fost cazul şi atunci cînd şi-a trimis acasă flota militară. Pe neaşteptate, Alexandru a renunţat la unul dintre fundamentele strategiei sale şi l-a înlocuit cu o teorie neverificată: că era posibil să înfrîngă de pe uscat o putere navală. Această decizie a fost o greşeală. Fiind macedonean, Alexandru era dintr-un neam de marinari de apă dulce. Poate că pur şi simplu nu avea încredere în corăbii.

Flota persană se îndrepta acum spre sud, către Halicarnas, altă bază navală majoră de pe coasta Mării Egee. Alexandru a luptat cu îndîrjire – pe uscat – pentru a cuceri oraşul, în timp ce Memnon a luptat cu şi mai multă îndîrjire pentru a organiza apărarea acestuia.

La Halicarnas, spre deosebire de Milet, persanii deţineau controlul asupra mării, ceea ce oferea forţelor lui Memnon mobilitate şi acces la provizii.

Pînă la urmă, Halicarnas i-a oferit lui Alexandru o victorie tactică, dar şi o înfrîngere strategică. Alexandru l-a forţat pe Memnon să se retragă din oraş – însă nu şi din portul fortificat, care a rămas în mîinile persanilor. În timpul asediului, Memnon le-a provocat pierderi grave macedonenilor. A respins şi atacul lui Alexandru asupra oraşului-port din apropiere, trimiţînd întăriri navale garnizoanei de acolo. Memnon i-a evacuat pe cei mai mulţi dintre soldaţii săi din Halicarnas pe insula Kos. Însă persanii şi-au menţinut prezenţa pe coasta egeană a Anatoliei: în garnizoana lor de la Halicarnas, la Myndus şi în două oraşe-porturi aflate mai departe spre sud, Cnidus şi Caunus, ambele dificil de atacat de pe uscat. Pe scurt, Alexandru nu a alungat flota persană din toate bazele ei de pe coasta Anatoliei.

Era sfîrşitul anului 334 î.Hr. şi marca momentul de glorie al lui Memnon. Războinicul veteran l-a convins în cele din urmă pe Darius să-

l lase să lanseze o ofensivă navală majoră, la care să participe 300 de galere şi 15 000 de mercenari. Cum Alexandru practic nu mai avea nici o flotă, această forţă putea traversa Marea Egee şi să pornească războiul în Grecia. Era ceea ce Churchill avea să numească mai tîrziu o strategie de tip *soft underbelly* („burtică moale")4: atacarea inamicului nu acolo unde era puternic şi protejat, ci acolo unde era slab.

Memnon şi-a început ofensiva navală în primăvara anului 333.

A cucerit imediat mai multe insule importante din Marea Egee aliate cu Alexandru, inclusiv Chios şi tot Lesbosul, cu excepţia marelui oraş Mytilene, care a căzut şi el după un asediu. Conform unei surse, persanii au recucerit şi Miletul.

Alexandru era îngrijorat. Pariul său riscant de a-şi dizolva flota militară părea acum imprudent. Mai avea timp să-şi revizuiască planurile. A trimis o sumă uriaşă de bani în Grecia pentru a încropi o nouă flotă, dar aceasta avea să fie gata abia peste cîteva luni.

Apoi şi-a continuat înaintarea către sud şi est, spre coasta mediteraneană a Anatoliei, unde putea restricţiona accesul Persiei la o importantă sursă de marinari şi cherestea pentru galere şi unde mai putea cuceri şi alte porturi. Fără aceste porturi, era mult mai riscant pentru galerele persane să călătorească între Marea Egee şi bazele navale majore ale Persiei din Fenicia (Libanul de astăzi).

Alexandru a mai făcut încă un lucru: a strîns bani de la oraşele bogate din sudul Anatoliei. Dacă refuzau să fie „eliberate", le ataca.

În tot acest timp, Alexandru nu pierdea din ochi pe Memnon şi Marea Egee. După ce a părăsit Halicarnasul, şi-a împărţit forţele.

A păstrat cu el jumătate din armată, trimiţînd restul soldaţilor, sub comanda lui Parmenio, către oraşul Gordium din partea central-nordică a Anatoliei. Gordium era punctul de articulaţie perfect. De aici, Parmenio putea să se întoarcă în Macedonia, dacă Memnon ataca, ori să-i trimită întăriri lui Alexandru, dacă era nevoie.

Alexandru îşi cultiva o imagine de om de acţiune. Dar, cu excepţia faptului că renunţase la flotă, în general politica sa din primul an petrecut în Anatolia a fost aplicată lent şi atent. Mitul era total diferit. Nimic nu îl simbolizează mai bine decît o întîmplare petrecută la Gordium în primăvara anului 333. Aici, Alexandru „a împlinit" o profeţie conform căreia avea să cucerească Imperiul Persan dacă dezlega un nod extrem de complicat: el „a dezlegat" nodul tăindu-l cu sabia. Omul care a tăiat nodul gordian nu avea răbdare să facă lucrurile încet şi atent. Era

un tînăr erou impetuos care mergea mereu înainte. Dar acesta nu era decît un mit.

De fapt, Alexandru era îndeajuns de precaut ca să ştie cînd să oprească un atac, chiar dacă după aceea duşmanii lui se lăudau că îl biruiseră pe puternicul Alexandru. Myndus, portul de lîngă Halicarnas, a fost doar un exemplu al reţinerii sale; el a procedat la fel şi în cazul oraşelor Termessus şi Syllium, amîndouă poziţionate pe continent, în dreptul coastei mediteraneene a Anatoliei. Un bun comandant ştie cînd să se retragă, iar Alexandru ştia. La urma urmei, avea el probleme mai mari.

Pentru un moment din primăvara anului 333, se părea că victoriile obţinute iniţial de Alexandru ar putea fi anulate de contraatacul persanilor. Însă providenţa i-a zîmbit: în iunie, Memnon a murit din cauza unei boli. Nepotul său, Pharnabazus, şi locotenentul lui, Autophradates, au continuat campania, dar nu se ridicau la înălţimea lui Memnon. Nu erau la fel de pricepuţi în arta războiului, nu cunoşteau la fel de bine Macedonia şi nici nu aveau aceeaşi influenţă asupra lui Darius.

Moartea lui Memnon a fost un punct de cotitură. Dacă ar mai fi trăit, poate că ar fi aprins scînteia în Grecia. Probabil că ar fi cucerit şi alte insule greceşti strategice şi ar fi debarcat pe continent cu 15 000 de mercenari greci. Oraşe-state importante erau gata să treacă de partea persanilor în luptă, în special Sparta, care nu acceptase niciodată dominaţia macedoneană. În 331, aceste state chiar s-au răzvrătit împotriva Macedoniei, dar era prea tîrziu.

Alexandru adunase deja atît de multă pradă, încît putea plăti încă o armată de mercenari care să vină în ajutorul micii armate pe care o lăsase în urmă ca să apere Macedonia. Rebelii au fost zdrobiţi.

Dar în 333 o rebeliune l-ar fi forţat pe Alexandru să se întoarcă în ţară pentru a apăra Macedonia. Ceea ce nu ar fi fost uşor dacă Memnon ar fi blocat Hellespontul.

În mai 333 se părea că politica lui Alexandru dăduse greş: nu putea opri ofensiva navală a Persiei fără să aibă şi el o flotă militară. Dar în iunie, moartea lui Memnon l-a salvat.

Darius a pus capăt ofensivei navale. A hotărît să-şi retragă majoritatea mercenarilor de pe galere şi să-i transfere pe continent.

Dacă Memnon nu ar fi murit, poate l-ar fi convins pe regele persan să se răzgîndească. Dar aşa, Darius a decis să nu mai investească resurse în

războiul maritim, unde inamicul era slab, ci să le transfere înapoi în luptele terestre, unde era punctul forte al dușmanului.

Bătălia de la Issos: al doilea contraatac al Persiei Este cea mai celebră confruntare din istoria artei. Un mozaic de la Pompei prezintă scena. Alexandru cel Mare, călare şi cu sulița în mînă, îl atacă pe Darius al Persiei. Pe cei doi regi războinici îi despart doar trei călăreți persani şi un rînd de lănci. Înaintînd, alături de călăreții săi, Alexandru este pregătit să-l omoare pe Darius.

Regele persan este în pericol şi ştie lucrul ăsta: stă în picioare, cu ochii larg deschişi, pe carul său de luptă, cu fața spre Alexandru.

Însă conducătorul carului de luptă al lui Darius este pregătit: a întors caii din calea lui Alexandru, iar acum trage frîiele şi pocneşte dintr-un bici ca să scape cît mai iute.

Încremenit în timp, acest moment surprinde punctul culminant al unei ciocniri dramatice între doi regi: bătălia de la Issos, în jurul datei de 1 noiembrie 333 î.Hr. Într-o după-amiază de toamnă, armata macedoneană şi cea persană s-au luptat pentru a decide soarta imperiului. Macedonenii aveau o forță armată victorioasă şi experimentată, dar şi persanii aveau unele avantaje şi erau de două ori mai mulți decît macedonenii.

Bătălia de la Issos este cunoscută drept ciocnirea regilor care a scos în evidență eroismul lui Alexandru. Iar aceasta nu este o întîmplare. Ca şi familia Kennedy sau prințesa Diana, Alexandru se pricepea la relații publice şi îşi punea în evidență valoarea. Dar, în realitate, în bătălia de la Issos a fost nevoie de alte calități: nu atît eroismul lui Alexandru, cît stăpînirea de sine, hotărîrea şi precauția lui au cîştigat bătălia.

Zarurile au fost aruncate în favoarea luptei în primăvara anului 333, cînd Darius a adunat o armată. El cunoştea, desigur, riscul de a lupta împotriva macedonenilor într-o bătălie generală. Însă nici armata lui Darius nu era chiar de lepădat. Regele ştia că Alexandru se îndrepta spre sud şi est. De fapt, în vara anului 333, Alexandru a ajuns în Cilicia, cîmpia fertilă şi bogată de pe coasta sudică a Turciei şi poarta de intrare în Siria. În lunile care trecuseră, îşi reunise forțele cu Parmenio şi restul armatei la Gordium, unde a primit şi întăriri – 4-6 000 de soldați, majoritatea din Macedonia.

Nevrînd să rişte ca Alexandru să pătrundă în inima imperiului, în Mesopotamia (Irakul de astăzi), Darius a ales să lupte cu el în Siria. Persanii trebuiau să reacționeze rapid, ceea ce însemna că nu avea timp să adune toate forțele imperiului care se aflau la mare distanță. În

special, Darius trebuia să se descurce fără remarcabilii călăreţi din Asia Centrală. Însă, chiar şi aşa, avea să adune o armată puternică.

În septembrie, Darius şi soldaţii săi erau gata să pornească la drum. În octombrie 333 îşi aşezaseră tabăra în cîmpiile Siriei, cu munţii Amanus înălţîndu-se spre apus, dincolo de care se afla Cilicia – şi macedonenii. Alexandru sigur aflase planurile lui Darius, dar descoperea uluit cît de aproape se află duşmanul: în Siria, la mai puţin de o săptămînă de mers.

Ambele armate voiau să lupte, dar în locuri total diferite.

Persanii voiau ca înfruntarea să aibă loc pe cîmpiile întinse din Siria, unde puteau să se răspîndească şi să profite de superioritatea lor numerică. Alexandru spera să lupte într-un spaţiu îngust dintre munţi şi mare, unde persanii nu îşi puteau desfăşura trupele în voie.

Terenul potrivit era în jurul oraşului de coastă Issos, la marginea golfului Issos (astăzi golful Iskenderun din Turcia). Aici, o fîşie de coastă largă de doar cîteva mile se întinde de la munţii Amanus pînă la Mediterana. După cum s-a dovedit, Alexandru reuşea să lupte *unde* voia, dar nu şi *cum* voia.

Iată cum s-a întîmplat: Alexandru, care îşi aşezase tabăra către vest, a refuzat să muşte momeala şi să traverseze munţii spre Siria şi persani. Aşa că, fie din nerăbdare, fie din cauză că armata sa rămînea fără provizii, Darius a hotărît să traverseze el munţii şi să se lupte cu Alexandru în Cilicia, unde vastele cîmpii de coastă constituiau un substitut acceptabil pentru cîmpul de luptă pe care îl alesese în Siria. Darius a pătruns în Cilicia prin pasul Amanus (trecătoarea Bahçe din Turcia). Dar Alexandru plecase deja. Se îndrepta spre sud, trecînd pe lîngă Issos şi urmînd linia coastei mediteraneene, către Siria.

Darius i-a luat urma, ceea ce a fost bine pentru Alexandru, exceptînd faptul că acesta din urmă se aştepta ca Darius să vină către el dinspre sud, după ce ar fi traversat munţii Amanus prin pasul sirian (trecătoarea Belen din Turcia).

Însă Darius l-a luat prin surprindere pe Alexandru, venind dinspre nord, prin pasul Amanus. Cînd Darius a ajuns la Mediterana, în apropiere de Issos, s-a trezit în spatele lui Alexandru, tăind liniile de aprovizionare ale macedonenilor. Ce şoc pentru Alexandru! Un general mai slab ar fi fost descumpănit de faptul că Darius îi căzuse pe neaşteptate în spate. Însă Alexandru şi-a păstrat calmul. La urma urmei, el era soldat de cavalerie, iar cavaleria este obişnuită să acţioneze departe de bază. Situaţia de criză l-a făcut pe regele macedonean să dea tot ce are mai bun.

Era seară. După ce soldaţii săi au mîncat, Alexandru a pornit în marş cu toată armata spre locul unde se aflau persanii, acoperind o distanţă de aproximativ zece mile. După ce şi-au ridicat tabăra într-o trecătoare îngustă, a doua zi în zori au început din nou marşul, străbătînd încă vreo zece mile în direcţia persanilor, după care s-au aşezat în formaţii de luptă.

Fără nici cel mai mic efort, Alexandru şi-a întors rapid armata şi a desfăşurat-o în poziţie de luptă. A dat dovadă de agilitate, îndrăzneală şi, mai presus de toate, intuiţie strategică. A fost capabil să evalueze rapid situaţia şi să găsească soluţia potrivită.

Darius ar fi trebuit să încerce să-l atragă pe Alexandru înapoi spre nord, în cîmp deschis. Dar surpriza este un factor care creşte spectaculos eficienţa unei armate, şi poate persanii au crezut că îl luaseră pe Alexandru pe nepregătite. Sau poate că, aşa cum afirmă o sursă, era prea periculos să se retragă avînd în vedere că Alexandru era pregătit pentru luptă. Aşa că persanii au rămas pe loc şi au luptat.

Cele două armate s-au întîlnit pe malurile abrupte ale rîului Pinarus, care curgea printre dealurile de la poalele munţilor Amanus, vărsîndu-se în Mediterana pe o plajă netedă. (Aproape sigur poate fi identificat cu actualul Payas Çay.) Aici, conform izvoarelor antice, cîmpia măsura cam o milă şi jumătate în lăţime.

Jocul mutărilor şi al indiciilor greşite se încheiase, Alexandru deţinînd clar avantajul. Darius intenţionase să lupte în cîmp deschis, iar Alexandru pe un teren îngust; Alexandru cîştigase.

Este clar că Alexandru avea mult mai puţini soldaţi. O estimare avizată indică faptul că avea aproape 30 000 de infanterişti şi cam 5 000 de călăreţi. Forţele lui Darius numărau 65 000 de infanterişti, inclusiv 15 000 de mercenari greci, şi 15 000 de călăreţi. Mercenarii erau soldaţi de prima clasă, ceea ce nu se poate spune şi despre ceilalţi infanterişti persani.

Alexandru şi-a poziţionat trupele pe malul sudic al rîului Pinarus. I-a aranjat în ceea ce va deveni poziţia sa clasică de luptă.

Falanga macedoneană era în centru, pentru a-i contracara pe mercenarii greci din faţa lor. Pe flancul stîng, cavaleria aliaţilor şi trupele purtînd arme uşoare au luat o poziţie defensivă, sub comanda experimentatului general Parmenio. Flancul drept era braţul cu care loveau macedonenii, avînd în frunte cavaleria de elită, condusă de însuşi Alexandru. Sarcina lor era să caute o breşă

în linia inamicului şi să o forţeze.

Alexandru a urmat o strategie simplă la Issos: decapitarea. În mod tradiţional, regele persan stătea cam în centrul liniei sale de atac, în spatele unei unităţi de infanterie care îl proteja. La Issos, Darius era mai aproape de flancul stîng. Alexandru s-a îndreptat drept spre Darius, sperînd să-i învingă gărzile – infanteria persană, mai slabă, şi nu mercenarii greci – şi să-l forţeze pe regele persan să fugă pentru a-şi salva viaţa. S-a gîndit că, atunci cînd armata lui Darius va afla că liderul său fugise, speriat, soldaţii se vor preda – chiar dacă s-ar fi întîmplat să fie în avantaj în respectiva zonă a cîmpului de luptă. Alexandru spera mai ales să-l ucidă pe Darius, ceea ce ar fi zguduit din temelii sistemul politic persan şi poate chiar să îl facă să se prăbuşească.

Darius s-a poziţionat pe malul abrupt dinspre nord al rîului Pinarus. Era un teren bun pentru defensivă, dar el trebuia să atace.

Aceasta era sarcina cavaleriei; infanteria avea să amortizeze atacul inamicului. Persanii şi-au plasat cavaleria pe flancuri şi infanteria în centru. În cel mai bun caz, speraseră să lupte în cîmp deschis, dar, din nefericire pentru Darius, Issos era un loc strîmt. Dacă ar fi luptat în cîmpie, Darius ar fi încercuit armata macedoneană cu cavaleria sa, mult mai numeroasă. Dar la Issos Marea Mediterană şi munţii protejau flancurile macedonenilor. Darius avea nevoie de un alt plan.

Şi a venit cu un plan nou, dovedind că are o gîndire rapidă şi creativă. Darius şi-a dat seama de două puncte slabe ale armatei macedonene: falanga (din centrul forţelor macedonene) şi cavaleria aliaţilor (pe flancul stîng). Era încrezător că falanga sa formată din mercenari greci putea ţine piept falangei macedonenilor, dar nu era sigur că, pe flancul drept al persanilor, călăreţii lui puteau străpunge rîndurile cavaleriei inamice. Aşa că a crescut forţa loviturii sale transferînd majoritatea călăreţilor din flancul stîng al persanilor pe flancul drept, sperînd ca astfel să-i ajute pe persani să străpungă linia inamicului în apropierea mării.

Din păcate, aceasta a făcut ca flancul stîng al persanilor, plasat lîngă dealurile de la poalele munţilor, să fie vulnerabil. Darius a încercat să apere acest flanc trimiţînd trupe de infanterie uşoară, înarmate cu proiectile, precum suliţe şi săgeţi, în zona deluroasă, pe unde puteau să facă un ocol şi să atace inamicul din spate.

Ambele mutări păreau promiţătoare – însă Alexandru le-a parat. Şi el s-a ridicat la înălţimea provocării de a se readapta sub tensiune. I-a aşezat pe arcaşi şi pe suliţaşi în zona dealurilor din dreapta sa pentru a bloca atacul lui Darius. Apoi, chiar înainte de a începe bătălia,

Alexandru i-a mutat pe cei mai buni călăreţi din cavaleria aliaţilor, pe tesalieni, în flancul stîng – şi a făcut-o pe ascuns, mutîndu-i prin spatele liniilor. Încă o dată, Alexandru a dat dovadă de intuiţie strategică.

Probabil că aşezarea armatelor pe poziţii a durat toată dimineaţa; bătălia a început după-amiază. Cele două armate erau deja fiecare în raza vizuală a celeilalte, dar nu şi în bătaia sulițelor. Izvoarele povestesc că Alexandru călărea în fruntea stegarilor din linia întîi şi îşi striga comandanţii pe nume pentru a-i încuraja. Fără îndoială că şi persanii făceau cam la fel. Apoi, în final, s-au mai întîmplat două lucruri care i-au însufleţit pe soldaţi.

În ambele armate gorniştii au dat semnalul de atac şi soldaţii au slobozit strigătele de luptă. Ecoul răcnetului[5] s-a izbit de munţii acoperiţi cu păduri dese.

Bătălia nu s-a desfăşurat conform aşteptărilor. În centru, mercenarii greci ai lui Darius nu doar au ţinut piept falangei macedonene, ci chiar au găsit breşe în ea şi i-a făcut pe macedoneni să-şi dea tributul de sînge. În stînga macedonenilor, Parmenio a coordonat o apărare dîrză care a împiedicat înaintarea cavaleriei persane. Lovitura lui Darius fusese oprită. În acelaşi timp, macedonenii au dezlănţuit şi ei atacul pe flancul drept.

Alexandru a traversat rîul Pinarus în fruntea cavaleriei de elită, a urcat malul opus şi a pătruns printre infanteriştii persani. Unele izvoare afirmă că au atacat, iar altele spun că doar au pornit în galop. Apropiindu-se de primele linii ale persanilor, cavaleria de elită a pătruns printre ei pînă cînd Alexandru a ajuns să lupte chiar în apropierea lui Darius. În acest moment a avut loc celebra confruntare a celor doi regi cu care a început această secţiune.

După ce şi-a dat seama că nu are nici o şansă dacă rămîne pe poziţie, Darius s-a întors şi a luat-o la sănătoasa. A înţeles că pierduse o bătălie, dar că încă putea cîştiga războiul – dacă reuşeşte să rămînă în viaţă.

În tot acest timp, judecata lui Alexandru a mai fost pusă o dată la încercare, iar el a trecut din nou testul. În ciuda tentaţiei de a porni în galop în urmărirea lui Darius, a fost îndeajuns de matur ca să-şi stabilească priorităţile: aşa că s-a întors către centrul trupelor sale pentru a-şi ajuta falanga. Aceasta a schimbat cursul evenimentelor, iar macedonenii i-au forţat pe mercenarii greci să dea înapoi. Alexandru a fost rănit uşor la coapsă în învălmăşeala luptei. Între timp, Parmenio şi tesalienii din flancul stîng al macedonenilor au lansat un contraatac împotriva cavaleriei persane. Fie ca urmare a acestui atac, fie pentru că aflaseră despre fuga lui Darius, persanii au întors spatele şi s-au retras

în galop, căutînd să-şi scape viaţa. Însă infanteria lor le bloca drumul, iar mulţi soldaţi au murit călcaţi în picioare de cai.

Macedonenii au pierdut mai mulţi oameni la Issos decît la Granicus. Izvoarele, care probabil subestimează pierderile, vorbesc despre 500 de morţi şi 400 de răniţi în rîndul macedonenilor. Pierderile persanilor au fost mult, mult mai mari: o armată care încearcă să fugă pe un teren accidentat în mod clar are de suferit. Nu există date sigure privind pierderile persanilor.

Bătălia de la Issos a avut acest rezultat din trei motive: manevrele făcute înainte de bătălie, abilitatea armatei macedonene şi buna judecată a lui Alexandru. Fără să-şi facă iluzii, Alexandru ştia cît de mult depinde de generalii săi. Fără apărarea eroică de pe flancul stîng sub conducerea lui Parmenio, de exemplu, persanii poate că l-ar fi atacat pe Alexandru din spate şi rezultatul ar fi fost cu totul altul. Persanii nu erau nici pe departe incompetenţi. Au luptat bine, dar macedonenii i-au întrecut.

Darius avea abilităţi organizaţionale şi tactice şi era foarte ager la minte. Însă îi lipseau încrederea în sine şi determinarea lui Alexandru, precum şi talentul acestuia în calitate de comandant al operaţiunilor terestre. În plus, în comparaţie cu mecanismul militar al Macedoniei, armata persană era fragilă şi neexperimentată.

Issos a reprezentat o mare victorie pentru Alexandru, dar nu a hotărît soarta războiului. Darius a supravieţuit, ca şi o parte din armata sa. El controla în continuare cea mai mare parte a unui vast imperiu, avînd la dispoziţie uriaşe resurse militare şi financiare, inclusiv cea mai importantă flotă din Mediterana.

De fapt, Alexandru se poate să fi fost frustrat de rezultatul bătăliei. Fusese atît de aproape de a-l omorî pe omul care, mai mult decît orice armată, stătea între el şi controlul asupra unui imperiu. Acum, Alexandru trebuia să lupte din nou cu el ori să negocieze.

Însă competiţia nu avea să se mai desfăşoare la acelaşi nivel ca înainte. Alexandru îşi îmbunătăţise enorm de mult poziţia. Ca bonus pe lîngă victoria obţinută pe cîmpul de luptă, a capturat bani şi oameni foarte importanţi. Regii persani îşi aduceau familia pe cîmpul de luptă, probabil ca semn al încrederii în forţele proprii.

Obligat să fugă ca să-şi salveze viaţa, Darius şi-a lăsat în urmă mama, soţia principală, fiicele şi fiul, care au căzut cu toţii în mîinile lui Alexandru, iar acum erau ostatici. De asemenea, Alexandru l-a trimis pe Parmenio în grabă la Damasc, unde a capturat peste 3 000 de talanţi

(aproximativ 175 000 de lire sterline) de aur şi argint şi a mai luat şi alţi ostatici. Unul dintre ostatici, văduva lui Memnon, Barsine, a devenit în cele din urmă iubita lui Alexandru.

Ziduri şi cuvinte: al treilea contraatac al Persiei La Issos, Darius a primit o lovitură amară, dar nu a fost învins definitiv. El a hotărît să reînceapă războiul pe mare în Egeea şi să încerce încă o dată să stîrnească o revoltă în Grecia. Nu avea să rămînă totul liniştit pe frontul de vest – nu şi dacă putea face şi Darius ceva.

Alexandru ştia asta, aşa că s-a grăbit să cucerească porturile maritime din Fenicia. Aceste oraşe fuseseră întotdeauna cei mai fideli aliaţi ai Persiei. În trecut serviseră adesea ca baze navale în ofensivele Persiei împotriva Greciei. Acum s-au predat toate macedonenilor – toate cu excepţia Tyrului, care a încercat să-şi menţină neutralitatea. Poate că tyrienii pariau pe o revenire a Persiei. Alexandru nu putea permite Tyrului să servească drept simbol al rezistenţei şi ca potenţială bază navală pentru persani.

Aşa că a început un asediu de proporţii.

Amplasat pe o insulă aflată la oarecare distanţă de continent, Tyrul era o fortăreaţă naturală. Nu avea să se dea bătut fără luptă.

De fapt, a rezistat cu îndîrjire timp de opt luni, cam din ianuarie pînă prin august 332, cînd în sfîrşit a căzut. Pentru a cuceri acest oraş, macedonenii au construit un dig uriaş pornind de pe continent şi au adus maşini de război. Totuşi, soarta bătăliei s-a hotărît pe mare. Cînd celelalte oraşe feniciene i s-au predat lui Alexandru, flotele lor maritime erau departe, luptînd de partea persanilor. În cele din urmă, au schimbat tabăra şi s-au întors în Fenicia ca să lupte împotriva Tyrului. Aceasta a pecetluit soarta oraşului.

Macedonenii au pătruns în Tyr, au omorît între 6 000 şi 8 000 de locuitori, iar pe aproximativ 30 000 i-au vîndut ca sclavi. Alţi 15 000 au fost salvaţi de corăbii trimise în ajutor de alte oraşe, încă aliate. Ca şi la Teba, Alexandru a arătat cît poate fi de brutal.

Asediind Tyrul, Alexandru a trecut încă o dată testul contraatacurilor persane. Sîngeros, frustrant, costisitor şi îndelungat, asediul Tyrului a fost totuşi necesar. Macedon a ştiut să-şi protejeze flancul dinspre mare înainte de a se întoarce spre răsărit, către Persia. La Tyr, strategia lui Alexandru de a cîştiga o bătălie navală de pe uscat a funcţionat, mulţumită flotei militare feniciene.

Dar dacă Alexandru ar fi avut propria flotă militară, poate că asediul nu ar fi durat opt luni. Aşa, depindea de fenicieni ca să îi trimită corăbii şi era nevoie de timp ca să îi cîştige de partea sa.

În această vreme, Persia lupta pe două teatre de război din vest. Flota, condusă de succesorul lui Memnon, Pharnabazus, a cucerit sau recucerit mai multe insule greceşti strategice, printre care şi Lesbos (şi mai ales principalul său oraş, Mytilene), Chios, Tenedos, Siphnos, Cos şi părţi ale Cretei, precum şi oraşele anatoliene de pe continent Milet şi Halicarnas. Armata persană, care se pusese din nou pe picioare după Issos, încerca să-şi croiască drum spre Lidia, o provincie bogată şi strategică din partea central-vestică a Anatoliei. Într-o acţiune îndrăzneaţă, persanii au atacat iarna, anotimp în care de obicei nu se purtau războaie. Cucerind Lidia, aceasta le-ar fi oferit persanilor o bază în interiorul ţării care putea susţine garnizoanele din Milet şi – puţin mai departe – Halicarnas.

Ofensiva din Lidia a fost un atac strategic al Persiei, însă macedonenii au răspuns printr-o demonstraţie a profundului lor talent militar. Antigonus „Chiorul", un comandant veteran din armata lui Filip, poreclit astfel pentru rana pe care o primise în război, i-a învins pe persani „în trei bătălii din diferite regiuni" 6 – din păcate, nu au ajuns pînă la noi şi alte detalii. Dar rezultatul era clar: Lidia nu avea să fie din nou stăpînită de persani. Nu e deci de mirare că în primăvara anului 332 diferite contingente ale flotei persane au dezertat, trecînd de partea lui Alexandru la Tyr.

Dacă analizăm evoluţia războiului între bătălia de la Granicus şi căderea Tyrului, putem observa unde a procedat bine Alexandru, unde a greşit şi unde a avut noroc. Datorită talentul său în calitate de comandant al operaţiunilor terestre, bătălia de la Issos s-a încheiat cu o victorie. Era îndeajuns de inteligent ca să cucerească una cîte una bazele navale ale inamicului, dar asta nu era suficient.

Alexandru a cochetat cu dezastrul atunci cînd şi-a dizolvat flota.

Dacă Memnon ar mai fi trăit sau dacă Darius ar fi continuat ofensiva navală şi ar fi evitat bătălia terestră, poate că persanii ar fi stîrnit o revoltă în Grecia şi l-ar fi forţat pe Alexandru să se întoarcă în ţară. În esenţă, reacţia lui Alexandru la contraatacul Persiei a fost să spere că inamicul se va poticni. A meritat să-şi asume acest risc, căci Persia a pierdut războiul în Vest. Însă un comandant înţelept nu îl lasă pe inamic să ia iniţiativa, lecţie pe care pînă la urmă Alexandru avea să o înveţe pe pielea lui.

Cum deocamdată nu mai avea nici o opţiune militară, Darius a apelat la diplomaţie. Oricum, trebuia să încerce să negocieze, pentru că membrii familiei sale erau ţinuţi prizonieri. Darius i-a făcut lui Alexandru mai multe oferte: în schimbul încetării războiului şi eliberării familiei marelui rege, Darius i-a oferit lui Alexandru o mare sumă de bani ca răscumpărare, o prinţesă persană de la curtea sa ca mireasă şi partea de apus a Imperiului Persan. La început Darius a definit acest teritoriu destul de zgîrcit, drept vestul şi centrul Anatoliei, iar apoi, mai realist, porţiunea cuprinsă între Mediterana şi Eufrat (în Irakul de astăzi). Conform izvoarelor, cel mai de seamă general al lui Alexandru, Parmenio, a răspuns pozitiv, spunînd: „Alexandru, dacă aş fi în locul tău, eu aş accepta". Se zice că regele ar fi răspuns: „Şi eu, dacă aş fi Parmenio" 7.

Istoricii se îndoiesc că această anecdotă are vreo legătură cu realitatea, de vreme ce în ultimii ani propagandiştii lui Alexandru au pătat reputaţia lui Parmenio. Dar, indiferent dacă anecdota este adevărată sau nu, Parmenio i-a dat un sfat destul de bun. Orice înaintare spre est avea să fie riscantă. Darius avea resurse uriaşe.

Putea organiza o nouă armată, mai mare decît cea de la Issos. Mai rău, putea refuza să se confrunte cu Alexandru în luptă. Dacă Darius accepta pînă la urmă strategia pămîntului pîrjolit propusă de Memnon, la care adăuga raiduri neaşteptate ale călăreţilor, putea opri armata macedoneană din înaintarea sa către est.

Dar dacă macedonenii cîştigau? Deşi nu ştim ce era în mintea lui Parmenio, este uşor să ni-l imaginăm aplicînd o cu totul altă

mare strategie decît cea a lui Alexandru. După cum poate gîndea Parmenio, scopul războiului era cîştigarea unor noi teritorii şi bogăţii pentru Macedonia, care avea să rămînă totuşi centrul de greutate; ea avea să guverneze noul regat. Dacă Alexandru îşi continua totuşi cuceririle, raportul de forţe avea să se schimbe, iar Asia de Vest, cu suprafaţa sa masivă, avea să depăşească Macedonia ca importanţă. Iar atunci, cine avea să guverneze pe cine? Şi cît de stabil avea să fie noul imperiu? Puteau Alexandru şi următorul rege al Macedoniei să menţină controlul asupra lui sau acesta avea să se rupă în bucăţi?

Dacă Parmenio şi-ar fi exprimat aceste îndoieli, Alexandru ar fi putut răspunde astfel: continuarea războiului era riscantă, dar la fel era şi acceptarea ofertei lui Darius. Pacea avea să-i ofere lui Darius răgaz să se regrupeze şi să atace din nou – într-un moment ales de el. Era mai bine ca Alexandru să continue războiul acum şi să-l învingă definitiv pe Darius, misiune pe care excelenta şi experimentata armată a Macedoniei avea şanse reale să o ducă la îndeplinire. În plus, pentru a pune capăt tulburărilor din Grecia, Alexandru trebuia să cucerească cele două capitale ale Persiei, Susa şi Persepolis, pentru că altfel nu putea spune că şi-a îndeplinit promisiunea de a răzbuna cucerirea Atenei de către Xerxes în 480 î.Hr. În afară de asta, vistieria persană – cea mai mare din lume – avea să-l transforme pe Alexandru în cel mai bogat om de pe pămînt şi cel mai puţin vulnerabil.

Dar este posibil ca pe Parmenio să-l fi chinuit şi alt gînd, nerostit, o problemă de politică internă şi nişte consideraţii constituţionale. Regele Macedoniei nu fusese niciodată un monarh absolut; iar Marele Rege asta era. Parmenio şi ceilalţi aristocraţi macedoneni puteau să nu cedeze în faţa regelui Macedoniei, dar, dacă Alexandru devenea regele Asiei, avea să-i eclipseze.

Alexandru a răspuns ofertei lui Darius cerîndu-le persanilor să recunoască faptul că el, Alexandru, era acum „regele Asiei”.

Termenul era vag, dar însemna clar ceva măreţ, frizînd puterea absolută. Şi se pare că tocmai acest lucru îl îngrijora pe Parmenio.

În anul care a urmat cuceririi Tyrului, din 332 pînă în 331 î.Hr., Alexandru avea să înainteze către Egipt, cucerind Gaza prin forţă şi Iudeea prin diplomaţie. Apoi a început o cucerire sîngeroasă a bogatului regat legendar al Nilului, unde a pus să fie încoronat ca faraon. În tot acest timp, privea totuşi către răsărit, spre inima Imperiului Persan, Mesopotamia şi Iran.

Alexandru spera acum ca Darius să-l provoace la luptă.

Alternativa, o combinație între tactica pământului pîrjolit şi ambuscade, îi făcea pe macedoneni să se înfioare. Alexandru nu avea de ce să îşi facă griji; în 331 urma să aibă parte de bătălia mult dorită. Însă avea să fie nevoie de un efort suprem pentru a o cîştiga.

Hannibal

Imediat ce a venit primăvara în nordul Italiei în 217 î.Hr., Hannibal s-a îndreptat către sud. Planul său era să cîştige nişte bătălii care să-i convingă pe aliații Romei că acum Cartagina dicta regulile, astfel încît să fie determinați să schimbe tabăra. Dacă rămînea fără susținători, Roma avea să ceară pacea. Sau, cel puțin, aşa spera Hannibal.

Întrebarea care îl preocupa cel mai mult pe Hannibal era, aşa cum s-a spus în anii 1960: dacă ei declarau război, dar nu venea?

Sau, mai exact, dacă romanii refuzau să se implice într-o confruntare directă? Dacă, în schimb, îi ardeau proviziile şi făceau raiduri ca să atace trupe izolate din armata lui?

Cealaltă întrebare care îl frămînta pe Hannibal era dacă aliații Romei chiar aveau să treacă în tabăra lui. Spre deosebire de Alexandru, care în Anatolia a cîştigat de partea sa multe oraşe, Hannibal încă nu îşi găsise o sursă de aprovizionare. Fără alimente, într-o țară ostilă, cît aveau să-l mai urmeze oamenii săi?

Dacă războiul din Italia se transforma dintr-o confruntare glorioasă pe cîmpul de luptă într-o luptă cu foamea şi nevoile?

O traversare, o capcană şi o cale care nu a fost urmată Hannibal a avut ghinion cu traversările. Traversarea Alpilor în 218 î.Hr. aproape că i-a distrus armata. Traversarea Apeninilor din Emilia în Etruria (Toscana) în primăvara anului 217 (cam în luna mai) l-a costat mai puțin, dar tot a fost dificilă. Erau mai multe drumuri pe care se puteau traversa Apeninii către centrul Italiei.

Hannibal l-a ales pe cel mai scurt şi mai puțin umblat, pentru a-i lua prin surprindere pe romani. Ei nu se aşteptau să rişte cineva să traverseze mlaştinile rîului Arno, însă Hannibal a avut curajul să facă exact acest lucru. În 217, din cauza inundațiilor masive, s-au format zone mocirloase aproape imposibil de străbătut, probabil la nord şi vest de Florența. A fost nevoie de patru zile ca să traverseze acest teren îngrozitor.

Hannibal şi-a aşezat armata astfel încît cele mai bune trupe să fie în frunte, înainte ca zecile de mii de picioare ale soldaților să transforme

pământul în mocirlă. Cînd a venit şi rîndul celţilor să treacă pe acolo, pământul era atît de îmbibat de apă, încît mulţi s-au înecat în mlaştini. Dar Hannibal considera că de soldaţii celţi se putea lipsi. Ca şi de vitele de povară, pentru că se aştepta să facă rost de multe altele în sud; majoritatea au murit şi ele aici. Iar din cei cîţiva elefanţi care îi rămăseseră nu a mai supravieţuit decît unul. Fie, a spus probabil Hannibal. Dar sigur nu s-a aşteptat la ceea ce a urmat.

Hannibal s-a îmbolnăvit de o infecţie la ochi pe care a refuzat să şi-o trateze în timpul dificilei traversări a mlaştinilor, iar din această cauză a ajuns să nu mai vadă (aproape) deloc cu ochiul stîng (izvoarele se contrazic). Nu s-a mai putut vindeca niciodată.

Ca soldat, Hannibal nu pare să fi suferit prea mult din cauza acestui handicap. Ca lider, s-ar putea chiar să fi avut de cîştigat.

Trupele sale de celţi, ca multe populaţii din Antichitate, credeau în puterea simbolică a unui singur ochi. Celţii îl venerau ca pe unul dintre cei mai importanţi zei ai lor pe Lug, care închidea un ochi atunci cînd făcea războiul vrăjit. Aşadar, pentru că nu mai avea decît un ochi, Hannibal s-ar putea să fi părut că „vede" lucrurile chiar mai bine decît înainte. „Brandul" Barca devenise şi mai puternic.

În afară de victoriile obţinute în nordul Italiei, armata lui Hannibal nu prea avea de ce să se bucure de cînd pornise din Hispania în această lungă călătorie. Cu tot cu celţi, numărau acum aproximativ 60 000 de soldaţi. Toţi erau epuizaţi după traversarea mlaştinii din lunca rîului Arno. Unii dintre ei avuseseră de suferit şi în timp ce traversau Alpii şi nu erau obişnuiţi cu iernile friguroase din nordul Italiei. Prost hrăniţi, mulţi dintre ei erau afectaţi de scorbut, care îi făcea să-şi piardă treptat puterile. Dar cîmpiile bogate ale Etruriei erau aproape, după cum sigur le-a spus şi Hannibal. Încă o dată, a dat dovadă de calităţi de lider într-o situaţie de criză. În timp ce traversau Apeninii, s-ar putea ca soldaţii să fi observat că vegetaţia continentală este înlocuită de cea mediteraneană: mai întîi pinii şi apoi, cînd au început să coboare în vale, măslinii. Aici soarele ardea mai puternic decît în valea Padului. Hannibal pătrunsese în unul dintre cele mai bogate şi mai intens cultivate teritorii din zona mediteraneană. Însetaţi de pradă, cartaginezii au jefuit bogata zonă rurală dintre Arretium (Arezzo) şi Cortona.

Însă romanii erau aproape. Iscoadele lui Hannibal i-au spus că o armată romană îşi aşezase tabăra la Arretium, iar alta la mai puţin de o săptămînă de mers, la Ariminium (Rimini), pe coasta Adriaticii. Fiecare armată număra aproximativ 25 000 de soldaţi şi era condusă de un

consul: Cnaeus Servilius la Ariminium şi Caius Flaminius la Arretium. Flaminius, un general şi politician de seamă, jucase un rol-cheie în cucerirea Italiei de Nord cu un deceniu mai devreme. Acum trupele sale duceau cu ele lanţuri cu care să-i lege pe inamicii pe care erau siguri că-i vor învinge.

Ştiind acest lucru, Hannibal a mărşăluit cu soldaţii săi chiar pe lîngă Flaminius pentru a-l atrage într-o confruntare. Planul a funcţionat.

În dimineaţa zilei de 21 iunie 217 î.Hr., Flaminius a pornit pe urmele lui Hannibal, de-a lungul malului nordic al marelui lac Trasimeno, din centrul Italiei. Poate că romanul se simţea deja învingător. Probabil s-a gîndit că-l încolţise pe Hannibal între armata sa şi cea a lui Servilius, aflată mai departe, spre nord-est.

Cu cîţiva ani înainte, Flaminius atrăsese într-o capcană asemănătoare o armată celtică. Dar, cînd a pătruns într-o trecătoare îngustă în această dimineaţă ceţoasă, Flaminius a fost cel care a căzut în cursă.

Malul nordic al lacului Trasimeno este format dintr-o serie de văi, fiecare înconjurată de munţi care ajung chiar pînă la ţărm. Era un teritoriu cu vegetaţie luxuriantă, care astăzi este acoperit cu livezi de măslini, pajişti şi fîneţe. Camuflată şi deluroasă, era, după cum scrie istoricul Titus Livius, o zonă parcă anume făcută pentru ambuscade8. Totuşi, nu era uşor să ascunzi 60 000 de oameni, iar Hannibal are meritul de a fi reuşit acest lucru. La un semnal, ei au coborît de pe coastele din jur. Romanii au fost luaţi prin surprindere şi total nepregătiţi.

Cartaginezilor le-au trebuit cam trei ore ca să secere armata romană. Cum nu se puteau alinia în ordine decît un număr mic de romani, a fost mai degrabă un masacru decît o bătălie. Unii dintre romani şi-au căutat scăparea în mlaştinile care încă mărginesc ţărmul, dar au fost măcelăriţi în apă. Oamenii lui Hannibal au omorît 15 000 de soldaţi romani şi au capturat încă 10-15 000.

Flaminius a căzut şi el în luptă; conform unei relatări, un celt s-a răzbunat ucigîndu-l şi decapitîndu-l pe cuceritorul Italiei de Nord.

Armata lui Hannibal a pierdut doar 1 500 de oameni, mai ales celţi. Cînd celălalt consul, Servilius, şi-a trimis în recunoaştere cei 4 000 de călăreţi din Ariminium, Hannibal a trimis împotriva lor o forţă combinată de infanterie şi cavalerie, condusă de strălucitul său locotenent Maharbal. Toţi călăreţii lui Servilius au fost ucişi sau capturaţi de cartaginezi.

Cît ai clipi, Hannibal distrusese una dintre cele două armate consulare ale Romei şi o lăsase pe cealaltă practic imobilizată.

Era o umilinţă totală şi absolută pentru armata romană. Din partea lui Hannibal, era o demonstraţie uimitoare de judecată înţeleaptă a unui comandant.

Acum Roma se temea de ce e mai rău. Calea către capitală era deschisă, şi totuşi Hannibal nu a vrut s-o urmeze. De ce? Roma se afla la doar 85 de mile distanţă, ce puteau fi acoperite în patru zile de marş pe Via Flaminia, un drum construit recent de nimeni altul decît Flaminius. Garnizoana Romei probabil că nu număra mai mult de 10 000 de soldaţi. Pe lîngă armata sa, Hannibal ştia că o flotă cartagineză se află în largul coastei, în apropiere de Pisae (Pisa), unde aranjase dinainte să se întîlnească cu aceasta. Dar de ce să nu atace Roma de pe uscat şi să-i impună o blocadă pe mare?

Izvoarele fac aluzie la o discuţie care a avut loc între comandanţii cartaginezi exact pe această temă[9]. Însă forţele lui Hannibal pur şi simplu nu erau în stare să facă asta. Soldaţii încă nu îşi reveniseră după eforturile pe care le făcuseră. Înconjurată de un zid masiv, ar fi putut fi necesar un asediu îndelungat pentru a cuceri Roma. Dacă oraşul nu cădea rapid, soldaţii lui Servilius şi legiunile din Sicilia şi Sardinia ar fi avut destul timp să vină în ajutorul Romei. Iar Roma încă avea resurse militare substanţiale.

Hannibal realizase multe cu oameni puţini, dar acum avea nevoie de întăriri.

Ar fi putut să ceară întăriri oraşelor aliate cu Roma. La sud de lacul Trasimeno se aflau oraşele etruscilor, dintre care mulţi se împotriveau stăpînirii romane. Dacă ajungea pînă sub zidurile lor, poate că Hannibal le-ar fi dat curaj să deschidă porţile şi să-l lase să intre.

Dar, ca şi Roma, oraşele etrusce păreau probabil o provocare prea mare pentru armata slăbită a lui Hannibal. Aşa că s-a îndreptat către est şi a mărşăluit spre coasta Adriaticii. Pe drum, a adunat atît de multă pradă, „încît armata sa nu o putea căra cu sine pe toată” [10]. Cam la două săptămîni după bătălia de la lacul Trasimeno, armata lui Hannibal a ajuns la Marea Adriatică. Aici, „într-o zonă care abunda de toate tipurile de fructe şi legume” [11], Hannibal şi-a lăsat în sfîrşit soldaţii şi caii să se bucure de odihna de care aveau atîta nevoie. Stilul de conducere al lui Hannibal era să fie dur cu oamenii săi, dar apoi să-i răsplătească cu generozitate.

Hannibal a trimis acum un mesaj în Cartagina în care îşi anunţa succesul; în mod uimitor, era prima dată cînd în oraş ajungea vreo veste de la Hannibal de cînd ajunsese în Italia. Cartaginezii au fost încîntaţi de succesul lui, dar se întrebau cînd va sări generalul lor la jugulara duşmanului.

Fabius cel răbdător

În faţa dezastrului, romanii au făcut ceea ce au făcut mereu oamenii de-a lungul timpului: au ales un dictator. Romanii au creat termenul *dictator*, pe care îl folosim şi astăzi; pentru ei, acesta era un magistrat suprem ales să guverneze în timpul unei situaţii de urgenţă.

Un dictator deţinea autoritatea supremă, însă doar pentru cel mult şase luni. Puterea unui dictator nu era tocmai dictatorială: ea putea fi contestată de locotenentul său, care era numit maestrul cailor (*magister equitum*). Romanii nu mai aleseseră un dictator de două generaţii, dar iată că venise vremea. Pentru funcţia de dictator, în iulie 217 romanii s-au gîndit la un lider experimentat, un aristocrat care fusese consul şi cucerise triburile liguriene din nord-vestul Apeninilor: Quintus Fabius Maximus. Fostul consul Marcus Minucius servea ca *magister equitum* al lui Fabius.

Ca şi Memnon din Rodos, Fabius era un general demn de adversarul său. La vîrsta de 58 de ani, era încă în putere; avea şiretenia unui comandant cu experienţă, precum şi o intuiţie strategică şi o grandoare a viziunii care se măsurau cu ale lui Hannibal. Spre deosebire de predecesorii săi, Fabius a hotărît să nu pornească ofensiva, ci a optat pentru un război de uzură, avînd ca scop epuizarea lui Hannibal. Era o tactică a pămîntului pîrjolit, foarte asemănătoare cu cea pe care o recomandase Memnon şi pe care o respinseseră persanii. Fabius a înţeles că puterea lui Hannibal stătea în armata sa, iar punctul lui forte era lupta faţă în faţă. Punctul slab al lui Hannibal era necesitatea de a-şi împrospăta proviziile şi efectivele, ducînd lipsă de amîndouă. Roma, în schimb, se bucura de „provizii şi efective inepuizabile” 12.

Fabius a refuzat să se implice în altă confruntare directă cu Hannibal. El le-a ordonat romanilor să-l urmărească şi să-l hărţuiască pe cartaginez, tăind în acelaşi timp accesul armatei sale la potenţialele surse de hrană. Fabius a luat diferite măsuri pentru a-şi proteja trupele – de exemplu, îşi aşeza mereu tabăra pe un teren mai ridicat, unde era ferit de cavaleria lui Hannibal, şi nu îşi lăsa niciodată soldaţii să caute hrană acolo unde putea fi periculos pentru ei. În acelaşi timp, a omorît sau a capturat numeroşi cartaginezi care căutau provizii.

Fabius ameninţa să-l lase pe Hannibal să moară de foame.

Planul său, conform lui Plutarh, era „să trimită ajutoare aliaţilor lor, să menţină un control strict asupra oraşelor cucerite de ei şi să

aibă răbdare pînă cînd energia extremă a lui Hannibal avea să

scadă şi să se stingă de la sine, ca o flacără ce răbufneşte cînd pui ceva mic pe foc13. El le-a poruncit civililor din calea lui Hannibal să îşi ardă cîmpurile, să îşi dărîme casele şi să se mute într-un oraş

fortificat, unde erau în siguranţă.

Hannibal înţelegea foarte bine strategia lui Fabius. „Aşa că s-a hotărît", scrie Plutarh, „ca, prin orice strategie şi constrîngere

posibile, să îl facă pe duşmanul lui să lupte..." 14. La început Hannibal s-a aşezat în fruntea armatei sale şi s-a apropiat de tabăra romanilor în formaţie de luptă. Mai apoi a mărşăluit din Apulia pînă în Campania, sperînd că romanii se vor lupta pentru această

regiune fertilă şi strategică. Însă Fabius nu a vrut să muşte momeala, ci l-a lăsat pe Hannibal să facă raiduri în cîmpiile şi fermele din Campania.

Cartaginezii au adunat o pradă bogată, dar, spre frustrarea lor, nici măcar un singur oraş italian aflat la sud de valea rîului Pad nu şi-a deschis porţile pentru a-i primi pe cei care se proclamaseră

eliberatori. Nu mai era nevoie decît de o singură victorie, spera Hannibal, pentru ca aliaţii să intre în panică şi să lase baltă Roma.

Însă Fabius îl exaspera, iar aliaţii rămîneau loiali.

Ca şi Memnon, Fabius avea intuiţie strategică. Din nefericire pentru Roma, Fabius semăna cu Memnon şi din alt punct de vedere: autoritatea sa era limitată, după cum a arătat cursul evenimentelor.

Stilul lui Fabius de a purta război a fost atît de marcant, încît, chiar şi astăzi, numim tactica de pîrjolire a pămîntului „strategie fabiană". Dar în 217 î.Hr., Fabius nu era popular. Cultura romană

venera ofensiva militară şi disprețuia defensiva. Soldaţilor lui Fabius nu le convenea pasivitatea comandantului lor, iar populaţia romană l-a poreclit „servitorul lui Hannibal" 15. Picătura care a umplut paharul a căzut atunci cînd Hannibal şi-a încheiat raidurile prin Campania.

Încărcat de pradă, Hannibal spera să se retragă spre est, în Apulia, dar în munţi Fabius a blocat pasul pe unde trebuia să treacă

Hannibal. În acelaşi timp, Fabius a ameninţat că îl atacă dacă

Hannibal încearcă să-şi continue marşul prin Campania. Era o capcană, dar Hannibal a reuşit să scape.

Într-o noapte, Hannibal i-a pus pe soldaţii lui să lege torţe de două mii de boi şi să îi mîne de-a lungul unei creste pentru a-i ademeni pe romani după ei. Romanii care păzeau trecătoarea au umblat după cai verzi pe pereţi, crezînd că urmăresc armata lui Hannibal. În acest timp, Hannibal şi cea mai mare parte a armatei sale au fugit cu tot cu pradă în Apulia. Pentru romani a fost o experienţă umilitoare – şi sîngeroasă; cartaginezii au omorît cam 1 000 de soldaţi romani drept cadou de despărţire.

A fost o ilustrare perfectă a agilităţii lui Hannibal. Un autor roman frustrat, Florus, a numit-o „arta înşelătoriei punice” 16. De fiecare dată cînd romanii făceau un pas înainte, se trezeau că se împiedică iar de vreuna din stratagemele lui Hannibal.

Locotenentul lui Fabius, *magister equitum* Marcus Minucius, nu a fost de acord cu strategia de uzură a dictatorului. Minucius voia să lupte. Cartaginezul cucerise micul oraş Gerunium din nordul Apuliei, îi măcelărise pe locuitori şi îl folosea acum ca să-şi adăpostească trupele şi proviziile. La un moment dat, cînd Fabius se întorsese pentru scurt timp la Roma, Minucius a profitat de ocazie ca să-i atace pe soldaţii lui Hannibal care căutau hrană.

Minucius a cîştigat o victorie minoră, cu care s-a lăudat ca şi cum ar fi fost un mare succes, dar Hannibal a contraatacat. El l-a atras pe Minucius într-o ambuscadă. Doar faptul că Fabius a ajuns în ultima clipă cu întăriri l-a salvat.

Hispania: contraatacul Romei

La sfîrşitul anului 217 î.Hr., Hannibal se simţea frustrat în Italia. Însă

din Hispania au sosit veşti şi mai proaste. Romanii trimiseseră acolo o armată, în ciuda ameninţării pe care o reprezenta Hannibal pentru Italia. Ei l-au învins pe fratele lui Hannibal, Hasdrubal, atît pe uscat, cît şi pe mare. Romanii au cucerit coasta de est a Hispaniei şi au distrus puterea navală cartagineză din largul coastei hispanice.

Ceea ce voise Memnon să facă în Grecia, dar nu reuşise, a reuşit Roma să facă în Hispania. Mai exact, Roma a trimis forţe armate substanţiale care să atace baza inamicului. Ofensiva Romei a început în toamna anului 218. Fostul consul Cnaeus Scipio (unchiul lui Scipio Africanus) şi

armata sa au debarcat în nord-estul Hispaniei. Spre deosebire de Hannibal, ei aveau o bază

navală aliată, oraşul de coastă Emporiae (la nord-est de Barcelona). Hannibal lăsase Hispania sub comanda fratelui său mai mic. Hasdrubal era vestit pentru curajul, hotărîrea şi demnitatea lui, dar nu şi pentru perspicacitatea strategică. Cînd el se îndrepta spre nord-est ca să se lupte cu romanii, Cnaeus Scipio biruise deja forţele cartagineze din apropiere de Tarraco şi-l capturase pe comandantul cartaginez Hanno. Roma controla acum cea mai mare parte din nord-estul Hispaniei.

În anul următor, 217, Hasdrubal a înrăutăţit şi mai mult situaţia.

În vara aceea, s-a implicat într-o bătălie navală cu Cnaeus Scipio la gurile fluviului Ebru – şi a pierdut. Aceasta a încurajat atît de mult Senatul, încît a trimis în Hispania încă 20 de nave de război şi 8 000 de soldaţi sub comanda fratelui lui Cnaeus, Publius Scipio –

consulul din 218 care s-a luptat cu Hannibal la Ticinus şi Trebia.

Împreună, cei doi fraţi au traversat Ebrul şi au ajuns tocmai pînă la Saguntum, unde i-au eliberat pe ostaticii capturaţi de Hannibal.

Diferite triburi hispanice şi-au călcat jurămîntul de credinţă faţă de Cartagina şi au trecut de partea Romei – sau, cel puţin, aşa susţin izvoarele romane.

Un lucru este sigur: ofensiva fraţilor Scipio îl încolţise pe Hasdrubal la sud de Ebru. Mai rău, din punctul de vedere al lui Hannibal, Hasdrubal nu avea cum să-i trimită întăriri. Armata lui Hannibal era prea mică pentru a cuceri Italia. Planul său luase în considerare de la început faptul că va avea nevoie de întăriri, fie prin cîştigarea unor noi aliaţi în Italia, fie primind ajutor din Hispania sau chiar din Cartagina. Cu excepţia trupelor sale celtice din valea Padului, Hannibal nu făcuse nici un progres în rezolvarea problemei sale legate de efective.

În concluzie, în ceea ce priveşte rezistenţa, Hannibal a avut rezultate mixte. A fost capabil să compenseze traversarea dificilă a Apeninilor printr-o victorie zdrobitoare la Trasimeno. A umilit o armată romană şi a crescut în ochii aliaţilor săi celţi. Cînd i s-a oferit ocazia să atace cetatea Romei, Hannibal şi-a dat seama că

soldaţii lui sînt prea obosiţi şi înfometaţi ca să-i exploateze. A alinat suferinţele soldaţilor săi, însă doar temporar. Îngrijorător era faptul că nu găsise absolut nici o soluţie la provocarea reprezentată

de fraţii Scipio în Hispania, ceea ce-l lăsa fără întăririle de care avea nevoie disperată.

Hasdrubal ilustra o altă problemă a lui Hannibal: el nu avea nici un general îndeajuns de bun ca să-i încredinţeze comanda pe

alt front. Hannibal nu avea nici un Parmenio, pe care Alexandru îl trimisese la Gordium, şi nici un Antigonus, care respinsese cu îndemînare contraofensiva persanilor în Anatolia. Cartaginezii nu aveau jucători buni pe banca de rezerve, ca să facem o analogie cu sportul. Hannibal nu putea fi în două locuri odată, iar această

problemă avea să le bîntuie armatele pe tot parcursul războiului.

Lipsa unui subordonat de primă clasă în Hispania era, ca să

spunem aşa, un punct slab în infrastructura lui Hannibal – şi nu era singurul. La sfîrşitul anului 217, după mai mult de un an petrecut în Italia, Hannibal încă nu avea o bază. Mic şi depopulat, Gerunium nu era o soluţie. Dacă Hannibal nu convingea un oraş mare să-l primească, armata lui avea să se destrame nu peste mult timp. Însă

nici un oraş nu voia să-l accepte, decît dacă mai cîştiga o victorie.

Hannibal nu învinsese Roma şi încă era departe de ţelul său de a aduce Roma la masa negocierilor.

Am putea susţine că, deoarece fraţii Scipio înaintau în Hispania şi Fabius tocea lama ofensivei lui Hannibal în Italia, Roma cîştiga. Şi totuşi, Cartagina avea să contraatace în Hispania, iar Fabius urma să-şi încheie mandatul la Roma la sfîrşitul anului 217. Norocul lui Hannibal a fost că Minucius reprezenta Roma mai bine decît Fabius.

Cezar

Spre deosebire de Darius, Pompei nu avea nici cea mai mică

intenţie să se angajeze într-o luptă generală cu inamicul său.

Pompei nu îşi făcea iluzii în legătură cu şansele pe care le are într-o confruntare cu legiunile de veterani ale lui Cezar. În schimb, avea să-l facă pe Cezar să joace aşa cum îi cînta el. Cel puţin, avea să încerce.

Dunkirkul Italiei

Pentru Pompei, la Brundisium a început cu adevărat războiul.

Brundisium a fost Dunkirkul său. Desigur, Dunkirk simbolizează

rezistența britanicilor împotriva Germaniei naziste. Cînd germanii au invadat Franţa, în mai 1940, ei au izolat uriaşa armată a Marii Britanii şi au amenințat să o distrugă. Însă britanicii s-au retras întrun oraş francez de la Canalul Mînecii: Dunkirk. De aici britanicii şi-au evacuat în Anglia cea mai mare parte a armatei, pe mare. A fost o operaţiune remarcabilă, primul pas pe calea către victorie.

Brundisium (astăzi Brindisi) era un oraş italian de la Marea Adriatică în care s-au retras soldații lui Pompei ca să se pună la adăpost de Cezar. Amplasat la extremitatea sudică a drumului numit Via Appia, Brundisium era principalul port din care plecau corăbii spre Grecia. De aici, în martie 49 (după calendarul roman; ianuarie 49 după calendarul solar), Pompei a evacuat aproximativ 27 000 de oameni în două transporturi. Acesta era nucleul noii armate pe care el o aduna în Grecia.

Pompei era un strateg de primă clasă. El a aplicat o variantă a strategiei lui Fabius: a refuzat să lupte. Fiecare dintre cei doi şi-a

îndepărtat armata de cîmpul de luptă, deşi într-o manieră diferită.

Fabius nu a avut totuşi o strategie pentru a obține victoria, ci doar pentru a evita înfrîngerea. Pompei avea o strategie pentru a obține victoria, dar unii se întrebau dacă va fi îndeajuns de rapid ori suficient de agresiv ca să o folosească împotriva lui Cezar – sau dacă rivalii săi din Senat aveau să-l îndepărteze din funcție, aşa cum se întîmplase la Corfinium. Brundisium avea să fie un test important.

Cezar a ajuns la Brundisium pe 9 martie cu şase legiuni, trei formate din soldați experimentați şi trei noi. Flota lui Pompei plecase deja, avînd la bord cam jumătate din armata sa, precum şi pe cei doi consuli şi numeroşi senatori, deşi nu şi pe Pompei.

Corăbiile au acostat în marele port Dyrrachium (astăzi Durrës, Albania), i-au debarcat pe soldați şi s-au întors la Brundisium ca să ia şi restul armatei. Pompei încă era acolo, aşteptînd să

coordoneze retragerea finală.

Cezar a trimis doi ofițeri superiori să negocieze cu Pompei: genistul-şef al lui Pompei, capturat de Cezar, şi unul dintre comandanţii lui Cezar, care era prieten cu unul dintre ofiţerii de frunte ai lui Pompei. Cezar i-a cerut lui Pompei să se întîlnească

față în față, pentru că sigur ar putea ajunge la o înțelegere. Pompei i-a răspuns că îi pare rău, dar, deoarece consulii plecaseră deja, el avea mîinile legate. A fost un spectacol reuşit. Nici unul dintre cei doi nu voia să fie acuzat că poartă vina războiului, dar în acelaşi timp nici unul nu avea vreo intenție să lase de la el cîtuşi de puțin.

Adevărata acțiune se desfăşura în port şi în jurul lui. Ca şi Alexandru, Cezar voia să învingă de pe uscat flota militară a

inamicului său. Portul Brundisium avea forma unui Y întors. Oraşul fortificat era amplasat între cele două brațe oblice ale literei Y, iar portul avea ieşire spre Adriatica prin piciorul perpendicular al literei. În afara zidurilor oraşului, în punctul în care se întîlneau cele trei linii ale literei Y, gura portului era cea mai îngustă.

Aici i-a pus Cezar pe genieştii lui să încerce să blocheze portul.

Au construit o barieră, începînd de pe fiecare mal să construiască

diguri şi baraje de pămînt care au fost unite la mijloc, unde apa era adîncă, printr-o serie de plute ancorate pentru a umple golul. Apoi au ridicat nişte garduri şi turnuri ca să apere bariera de atacurile navelor sau de incendii.

Cezar era curajos, dar şi Pompei era plin de îndrăzneală. El a rechiziționat nişte vase comerciale mari, a instalat pe ele turnuri cu trei etaje, le-a înarmat cu catapulte, prăştieri şi arcaşi şi le-a lansat împotriva plutelor lui Cezar. Cele două tabere au atacat şi s-au apărat mai mult de o săptămînă, ceea ce l-a împiedicat pe Cezar să-şi termine bariera.

Corăbiile lui Pompei se întorseseră deja de la Dyrrachium şi luaseră la bord restul forțelor sale armate. El a mai lăsat în urmă

doar cîțiva veterani purtînd arme uşoare, ca să urce pe ziduri. Cînd se dădea semnalul de plecare, ei aveau să se retragă rapid în port, în timp ce soldații lui Cezar escaladau zidurile în urma lor. Însă

trupele lui Pompei cunoşteau drumul, în timp ce inamicii trebuiau să se descurce printre ziduri şi tranşee umplute cu țepuşe, lăsate în urmă special pentru a-i încetini.

Pompei a programat plecarea corăbiilor sale la căderea nopții.

Întunericul tot mai gros creştea riscul ca soldații lui Cezar să cadă

în capcanele lui Pompei. Locuitorii oraşului i-au ajutat pe soldaţii lui Cezar să ajungă în port, fie pentru că erau susţinători ai lui Cezar, fie pentru că pur şi simplu ţineau la viaţa lor. Totuşi, au fost nevoiţi să ocolească obstacolele şi, pînă au ajuns în port, toate corăbiile lui Pompei plecaseră deja, în afară de două care se blocaseră în digurile lui Cezar. Era 17 martie 49 î.Hr.

Pentru Pompei, Brundisium a fost un mare succes. Unii, scria Plutarh, consideră că această evacuare a fost „una dintre cele mai bune stratageme ale sale" 17. Cezar s-a prefăcut a fi surprins de faptul că Pompei renunţase la Italia fără luptă, dar ştia el ce ştia. Şi totuşi, „războaiele nu se cîştigă cu evacuări" 18, a spus Churchill după Dunkirk.

Cezar controla acum Italia, pe care o cucerise în mai puţin de două luni. Masele nu dădeau nici un semn că s-ar opune; dimpotrivă, apreciau atît banii pe care el îi trimisese din Galia, cît şi faptul că soldaţii săi nu făcuseră excese de cînd traversaseră

Rubiconul. Cei cîţiva senatori rămaşi în Italia erau mai puţin impresionaţi. Cezar nu şi-a mai cîştigat prea mulţi susţinători cînd în sfîrşit a intrat în Roma, curînd după ce plecase din Brundisium.

În schimb a făcut rost bani – chiar o sumă exorbitantă, care se afla în vistierie. Dar, ca să-i primească, Cezar se văzuse nevoit să-l ameninţe cu moartea pe Lucius Metellus, un tribun care îi stătuse în cale. De data asta îşi lepădase masca clemenţei.

Un tunet în Apus

Cezar cucerise Italia, dar nu deţinea controlul. Dimpotrivă, acum devenise o ţintă. Pompei îl ameninţa din ambele flancuri. În Apus, fortăreaţa lui Pompei era Hispania, unde avea aproape 100 000 de soldaţi. Principala sa forţă armată era alcătuită din cinci legiuni, 80

de cohorte de mercenari din Hispania şi 5 000 de călăreţi: în total, 70 000 de oameni. O altă armată, formată din două legiuni plus mercenari, era staţionată în vestul Hispaniei.

În Răsărit, Pompei avea cinci legiuni sau aproximativ 27 000

de soldaţi, existînd posibilitatea ca numărul lor să crească prin adăugarea unor noi recruţi. El îi putea instrui în timp ce cîştiga sprijin în provinciile estice pe care le cucerise şi le organizase pentru Roma în anii 60 î.Hr. În acelaşi timp, Pompei deţinea controlul şi pe mare. Îşi putea folosi corăbiile ca să intercepteze transporturile de cereale către

Italia. De vreme ce Italia nu îşi putea asigura toată cantitatea de alimente de care avea nevoie, Cezar avea să moară de foame.

Aşadar Cezar nu-şi putea permite să rămînă în Italia. Trebuia să pornească la atac şi trebuia să facă asta imediat – dar nu în mod necugetat. Poate că ardea de dorința de a se duce după Pompei, care se afla la o aruncătură de băț, pe celălalt țărm al Adriaticii, însă Cezar era la fel de şiret pe cît era de agresiv. Nu îşi permitea să aibă în spate aceste armate hispanice atunci cînd s-ar fi îndreptat către răsărit, pentru că ele i s-ar fi putut alătura lui Pompei. Însă, dacă Pompei nu se ducea în Hispania, nu avea cine să le conducă în mod eficient. Aşadar Cezar a atacat întîi Hispania.

În ciuda faptului că era vestit pentru curajul lui în luptă, strategia lui Cezar era metodică şi chiar prudentă: avea să elimine punctele

forte ale inamicului unul cîte unul.

Cezar mai avea un motiv – mai puțin complicat – ca să înceapă

cu Hispania: putea ajunge acolo. Avea îndeajuns de multe corăbii ca să trimită trei legiuni, comandate de Curio, într-o expediție în Sicilia, Sardinia şi Africa de Nord (Tunisia de astăzi), toate fiind surse esențiale de alimente pentru Italia. Dar cam atît putea flota sa; în alte locuri Cezar nu putea ajunge decît pe uscat. Italia era legată de Hispania prin nişte drumuri excelente, care treceau prin Galia. În Grecia se putea ajunge doar pe nişte drumuri proaste care treceau prin ținuturile unor triburi ostile. Pentru Cezar, toate semnele arătau deci spre Hispania.

Deşi era un invadator, ca şi Alexandru, atunci cînd a atacat Hispania, Cezar s-a comportat mai degrabă ca Memnon. La fel cum Memnon țintea „burtica moale" a lui Alexandru în Grecia, şi Cezar viza acelaşi lucru în Hispania: flancul neprotejat al lui Pompei.

Cînd Cezar a pornit către Hispania, se spune că le-ar fi zis prietenilor săi că merge să se lupte cu o armată fără conducător, iar apoi se va întoarce să lupte cu un conducător fără armată19.

Aceasta însemna că inamicul avea multe trupe în Hispania, dar fără

Pompei, în timp ce Pompei avea mult mai puține trupe cu el în Răsărit.

În drumul lui spre Hispania, Cezar s-a lovit de un obstacol la Massilia (Marsilia), un oraş important care şi-a închis porțile în fața lui. Acolo se afla vechiul duşman al lui Cezar, Lucius Domitius Ahenobarbus, pe care îl văzuse ultima dată la Corfinium; îl trimisese Pompei ca să coordoneze

apărarea Massiliei. Cezar a plecat mai departe, lăsînd în urmă nişte trupe ca să asedieze oraşul,

dar a simţit din plin lipsa bogatelor provizii ale Massiliei. Şi totuşi, în ciuda acestor piedici, Cezar a condus încă o campanie-fulger. Cum a făcut acest lucru – şi mai ales împotriva trupelor hispanice ale lui Pompei, formate din veterani călîţi în bătălii?

Desigur, l-a ajutat pasivitatea lui Pompei. Acesta era exact opusul lui Cezar, pentru că Pompei adoptase o strategie îndrăzneaţă cu timiditate operaţională. La nivel strategic, Pompei a riscat totul atunci cînd a renunţat la Italia şi a început să-şi încropească o nouă armată în Est. Dar, cînd a fost vorba de operaţiuni militare propriu-zise, Pompei l-a lăsat pe Cezar să ia iniţiativa. Alexandru făcuse aceeaşi greşeală cu Memnon şi flota militară persană, însă providenţa a intervenit şi l-a salvat pe macedonean. Pompei nu a fost la fel de norocos. El a aflat pe pielea lui cît de mult costă să-l laşi pe inamic să decidă cînd şi unde va lupta.

Hispania este un bun exemplu. În loc să aştepte ca Hispania să

fie invadată de Cezar, Pompei ar fi putut lua frîiele în mîini ordonîndu-le soldaţilor săi din Hispania să-l atace pe Cezar în Italia. Chiar mai mult, s-ar fi putut duce în Hispania ca să

preia comanda. Însă el a lăsat totul în seama generalilor săi din Hispania, Lucius Afranius şi Marcus Petreius. Aceştia erau buni comandanţi şi aveau experienţă, dar Cezar era deja o legendă vie.

Doar Pompei însuşi îşi putea îmbărbăta soldaţii dacă lucrurile o luau razna – cum sigur avea să se întîmple în confruntarea cu Cezar.

Cuceritorul Galiei era peste măsură de periculos odată ce se apropia de zona de conflict, iar Hispania nu făcea excepţie.

Imediat ce a ajuns, Cezar şi-a etalat calităţile pentru care i se dusese vestea: curaj, agilitate, o judecată înţeleaptă, o strategie care combina forţa militară cu persuasiunea politică şi calităţile de conducător care menţineau unitatea armatei sale chiar şi în caz de înfrîngere. Şi-a transformat punctele slabe în puncte forte şi şi-a exploatat la maximum avantajele.

Cezar i-a găsit pe soldaţii lui Pompei la vest de actuala Barcelona, în apropiere de micul oraş Ilerda (Lérida), pe rîul Sicoris (astăzi Segre). A trecut imediat la atac. Cezar avea o cavalerie mai numeroasă, dar în ce priveşte infanteria cele două

armate erau pe picior de egalitate, iar soldaţii lui Pompei au rezistat pe poziţie, aşa că atacul a eşuat. Cezar plănuia să reia ofensiva, dar mai întîi trebuia să facă rost de alimente şi de provizii. Situaţia era însă dificilă, pentru că soldaţii lui Pompei aveau poziţia cea mai bună, iar prăbuşirea unui pod care traversa rîul l-a izolat şi mai mult pe Cezar.

Ca de obicei, eşecul l-a făcut pe Cezar să încerce din nou.

Soluţia sa a fost deopotrivă ingenioasă şi energică. I-a pus pe soldaţii lui să construiască nişte bărci, le-a transportat cu carele vreo douăzeci de mile pînă la un vad bun, a trecut pe malul celălalt o legiune de soldaţi şi i-a pus să construiască alt pod. S-a dovedit a fi o operaţiune datorită căreia avea să cîştige războiul. Cezar îşi putea hărţui acum duşmanul cu cavaleria lui superioară. În plus, folosindu-şi talentul diplomatic, a început să atragă de partea sa triburi locale care de mult îl urau pe Pompei, iar aceste triburi i-au oferit proviziile necesare pentru armată.

Afranius şi Petreius au văzut că situaţia se schimbă, aşa că au

ales să se retragă într-un loc mai sigur. Nu avea să fie uşor să se mişte mai rapid decît Cezar, mai ales că el avea mai mulţi cai. El nu numai că l-a urmărit pe duşman, ci chiar l-a decapitat, reuşind să facă asta prin altă acţiune curajoasă: a pus cîteva mii de soldaţi să-şi croiască drum prin apa rece ca gheaţa a rîului Sicoris. Cezar şi soldaţii săi, acum bine aprovizionaţi, i-au prins în capcană pe oamenii lui Pompei, rămaşi fără provizii. Aşa că nu trebuiau decît să aştepte ca inamicul să se predea. Pentru a grăbi lucrurile, Cezar i-a încurajat pe oamenii lui să se amestece printre soldaţii din armata inamică. Nu era deloc greu, avînd în vedere că armatele erau campate una lîngă alta şi, la urma urmei, toţi erau romani.

Planul a funcţionat şi soldaţii lui Pompei s-au predat. Cezar i-a iertat, iar unii dintre ei au trecut în tabăra lui. Între timp, celelalte forţe ale lui Pompei, din vestul Hispaniei, s-au predat şi ele rapid.

Lui Cezar nu i-au trebuit decît trei luni ca să cucerească

Hispania şi să dezarmeze cele mai bune trupe ale lui Pompei, şi a făcut-o aproape fără vărsare de sînge. A fost un triumf al războiului de manevră. Acum Cezar se putea îndrepta către răsărit, unde se afla Pompei, fără să-şi mai facă griji din cauza unui atac din Hispania asupra Galiei sau Italiei. Între timp, şi Massilia a căzut în mîinile sale, după un asediu care a durat cîteva luni, în ciuda întăririlor trimise de Pompei. Domitius a fugit.

Însă nu totul mersese ca pe roate pentru Cezar. După ce cucerise Sardinia şi Sicilia, Curio se confruntase cu dezastrul în nordul Africii. Regele numidian Juba, un aliat al lui Pompei care îl ura pe Cezar, i-a întins o capcană lui Curio. Aproape toţi cei 10-15

000 de romani din cele trei legiuni ale acestuia au fost ucişi, la fel

şi Curio. Aceasta a făcut ca Italia să piardă o sursă importantă de cereale. O altă piedică a apărut în Marea Adriatică, unde flota militară a lui Pompei a scos din joc o mică flotă a lui Cezar şi pe alta a capturat-o, crescîndu-şi efectivele cu încă 5-7 000 de soldaţi.

De fapt, nu mai puţin de trei dintre generalii lui Cezar fuseseră

ucişi sau înfrînţi în ultimele luni. Dar nu conta: Cezar continua să

înainteze, magnific şi cuceritor. Pompei rămînea tot în defensivă.

Ar fi putut trimite o flotă de cealaltă parte a Adriaticii, pentru a opri forţele lui Cezar la Brundisium. Însă nu a făcut lucrul ăsta, ceea ce i-a permis lui Cezar să se îndrepte către răsărit atunci cînd a fost pregătit să o facă.

Totuşi, mai exista şi duşmanul interior. Trupele lui Cezar s-au răzvrătit la Placentia (Piacenza de astăzi), în nordul Italiei.

Războiul civil îi frustra pe soldaţi. În războiul din Galia adunaseră

o pradă bogată, dar de data aceasta trebuiau să arate milă şi să se abţină atunci cînd voiau mai multă pradă. Cezar a reacţionat dur. În loc să negocieze, i-a adunat pe toţi soldaţii. Cînd s-a ridicat să le vorbească, Cezar a apărat principiile disciplinei şi patriotismului.

A insistat pe ideea că Italia nu trebuie prădată. Apoi a aplicat vechea strategie romană „dezbină şi cucereşte", scoţînd în evidenţă

o singură legiune. Legiunea a IX-a condusese revolta, iar acum Cezar a promis că o va decima. Decimarea era o pedeapsă care nu se mai folosea de mult timp, care consta în executarea fiecărui al zecelea soldat. Restul armatei a implorat îndurare, iar Cezar a acceptat să se mulţumească cu capetele a doar vreo zece insurgenţi.

Cezar cîştigase, după cum spune o sursă, „nu prin toleranţă, ci prin

autoritatea liderului" 20.

Revolta se stinsese, iar armata era acum şi mai legată de conducătorul ei decît înainte. Rebeliune şi reprimare: un dans ritualic, fără îndoială, însă duşmanul lui s-ar fi cutremurat dacă ar fi ştiut cît de bine cunoaşte Cezar paşii.

Aduceţi-mi capul lui Iuliu Cezar

După ce l-a lăsat pe Pompei fără Hispania şi armatele ei, Cezar merita o pauză, mai ales după revolta şi înfrîngerile de pe toate fronturile. Dar, cum Cezar era Cezar, a pornit o nouă ofensivă. După

ce s-a întors în Italia, la sfîrşitul anului 49 î.Hr., nu a stat în Roma decît 11 zile – timp suficient ca să aranjeze să fie ales consul şi să

impresioneze populaţia cu moderaţia sa. În războaiele civile din Imperiul Roman, de obicei îţi adunai toţi duşmanii şi îi executai; însă

Cezar şi-a continuat politica de clemenţă. Încă o dată, şi-a lăsat amprenta stilului personal.

Acum Cezar a iniţiat o operaţiune militară foarte riscantă, care nu avea multe şanse de reuşită. Totuşi, din punct de vedere strategic, a fost o alegere obiectivă. Ar fi fost o sinucidere să

rămînă în Italia şi să aştepte ca Pompei să-şi înceapă invazia în primăvară – cu o flotă numeroasă, o armată tot mai mare şi resurse financiare nelimitate. Pe cînd Cezar cucerise Hispania şi pierduse Africa de Nord, Pompei adunase o armată masivă, pe care începuse să o instruiască intens. Avea nouă legiuni, aşteptînd ca întăriri încă două, precum şi o infanterie uşoară de 5 000 de soldaţi

şi o cavalerie de 7 000 de călăreţi, totalizînd aproximativ 55 000

de oameni. Cezar avea 12 legiuni şi 1 000 de călăreţi, dar uzura îi redusese legiunile la 2-3 000 de soldaţi în loc de efectivul complet de 4 800, totalizînd cam 30 000 de oameni.

Armata lui Pompei era mult mai numeroasă decît cea a lui Cezar, iar Pompei ameninţa să vină ca o furtună peste el de îndată

ce va fi încheiat pregătirile. Spre sfîrşitul anului 49 î.Hr., Pompei a obţinut în cele din urmă titlul de comandant suprem. Nici asta nu era destul ca să-i amuţească pe senatorii şi aristocraţii care participau la consiliile sale de război, fiecare dintre ei fiind convins că ştie el mai bine decît omul care îşi spunea „cel Mare”, dar cel puţin Pompei avea acum autoritate legală.

Mulţi soldaţi îl admirau pe comandantul suprem, însă puţini îi acordau lui Pompei loialitatea de care se bucura Cezar din partea trupelor sale de cînd cucerise Galia. Ele erau, după cum spunea un scriitor roman, *et devotissimi... et fortissimi*21: şi extrem de devotate, şi extrem de curajoase. Cezar avea acest avantaj – şi a mai profitat de unul: surpriza. După cum se spune că le-a zis soldaţilor săi de această dată, „cel mai puternic lucru în război este lucrul la care nimeni nu se aşteaptă” 22. Pe scurt, lucrurile nu prea se schimbaseră de la traversarea Rubiconului pînă în momentul acela: dacă voia să rămînă la putere, Cezar trebuia să atace.

A început cu un pariu riscant. Din Brundisium, şi-a îmbarcat soldaţii pe corăbii şi i-a trimis pe celălalt ţărm al Mării Adriatice la sfîrşitul toamnei – 4 ianuarie 48 î.Hr. (începutul lunii noiembrie 49 î.Hr. după calendarul actual). Trecuse cam un an de cînd traversase Rubiconul. Pentru că nu avea nave de război, Cezar a

folosit vase comerciale. Deoarece nu avea destule corăbii ca să-şi transporte toţi soldaţii, nu a luat cu el decît jumătate dintre ei.

Aşteptîndu-se ca flota lui Pompei să fie mai puţin vigilentă, el a sperat să se strecoare pe lîngă ea de-a lungul liniei de coastă

albaneze – şi a reuşit. Totuşi, cînd s-a dat alarma, oamenii lui Pompei au împiedicat corăbiile lui Cezar să se întoarcă în Italia. A durat patru luni pînă ce locotenentul lui Cezar, Marc Antoniu, a prins în sfîrşit ocazia să scape de flota lui Pompei şi să aducă şi restul trupelor de dincolo de Adriatică.

Şi Alexandru se mişcase rapid şi ferm pe vremea sa, însă

Cezar şi-a asumat riscuri mai mari. Ca şi Cezar, Alexandru a pornit la atac împotriva celui mai mare duşman al său cam la un an după

ce iniţiase invazia (Alexandru a traversat strîmtoarea Dardanele în primăvara anului 334 şi l-a atacat pe Darius în primăvara lui 333).

Însă trupele macedonene invadaseră Anatolia cu doi ani înainte, punînd astfel bazele pentru victoria viitoare şi dîndu-i lui Alexandru un avans în comparaţie cu Cezar. Alexandru nici nu a făcut ceva atît de drastic precum transportarea pe mare a unei întregi armate la sfîrşitul toamnei. Adevărul este că Cezar a ţintit mai departe decît Alexandru.

Cînd a traversat Adriatica, Cezar a debarcat pe coasta Epirului (care se afla aproximativ pe teritoriul Albaniei de astăzi). Ţinta sa finală era Dyrrachium, aflat cam la 75 de mile spre nord în linie dreaptă.

Dyrrachium era o bază navală romană de la capătul marelui drum numit Via Egnatia, care mergea spre est, trecînd prin Epir, Macedonia şi Tracia (Albania, Grecia şi Turcia de astăzi), pînă în Bizanţ (Istanbul), legînd Adriatica de Bosfor. Pompei

plănuia să petreacă iarna în Dyrrachium cu armata sa şi să

traverseze marea spre Italia imediat ce venea primăvara. După

care plănuia să-l zdrobească pe Cezar.

Dar, avînd atît de puţini soldaţi la dispoziţie, Cezar nu avea cum să atace Dyrrachium. Tot ce putea face era să improvizeze acţiuni ameninţătoare în timp ce se apropia de port, ocupînd cîteva oraşe mai mici din drumul său. Întîmplător, Pompei şi armata sa erau undeva la est de Dyrrachium în acel moment, dar, aflînd că

soseşte Cezar, s-au grăbit să ajungă în oraş înaintea lui.

Apoi s-a întîmplat un lucru uimitor, unul dintre acele rare momente cînd se strecoară cîte o rază de lumină prin negura războiului. S-a întîmplat în timpul uneia dintre încercările de negociere pe care le mai făcea Cezar din cînd în cînd. La urma urmei, era un politician la fel de strălucit pe cît era ca general, şi ştia cît de mult tînjeau romanii de rînd după pace. Prin urmare, aşa cum mai făcuse şi înainte, lîngă Brundisium, Cezar a solicitat deschiderea negocierilor.

Pompei a refuzat. În acest joc militar era cu un pas înainte şi nu avea nici cea mai mică intenţie să renunţe de bunăvoie la avantajul pe care îl deţinea. Totuşi, respingerea acestei oferte l-a făcut să

pară nerezonabil. Chiar şi unii dintre soldaţii săi credeau asta: cum cele două armate erau campate una lîngă alta, Cezar a trimis un negociator la trupele lui Pompei, iar aceştia l-au primit cu braţele deschise. Însă ofiţerii lui Pompei s-au opus cu fermitate negocierilor de pace şi unul dintre ei chiar a venit şi a început să

se certe cu trimisul lui Cezar. Pe neaşteptate, soldaţii lui Pompei au început să arunce cu sulițele şi i-au rănit pe mai mulţi dintre

oamenii lui Cezar.

Negocierile de pace au eşuat, dar nu înainte ca unul dintre locotenenţii lui Pompei să spună fără menajamente: „Noi nu putem avea pace", a zis el, „pînă cînd nu ni se va aduce capul lui Cezar"[23.] În latină sună mult

mai impresionant: *Nam nobis nisi Caesaris capite relato pax esse nulla potest.*

Războiul se reducea deci la un lucru foarte simplu – un singur om. Atît timp cît trăia Cezar, pacea era imposibilă. El nu avea să

bată în retragere niciodată. Dacă murea, nimeni nu putea să-i menţină armata unită. Însă povestea ar fi fost cu totul alta dacă

murea Pompei: susţinătorii săi s-ar fi simţit în aceeaşi măsură

întristaţi, dar şi uşuraţi. Ţelul său era puterea, însă al lor era o formă de guvernământ republicană, aşa încît ar fi luptat bucuroşi şi fără el ca să-l atingă. Însă fără Cezar nu ar mai fi existat nici susţinătorii săi.

Dacă Pompei ar fi crezut că poate ieşi victorios în urma unui atac direct împotriva lui Cezar, aşa ar fi procedat. Însă a preferat să-şi lase duşmanul să moară de foame. Pompei acţiona iarăşi cu prudenţă, aşa cum ne-am obişnuit deja, dar planul său era logic, pentru că inamicul avea o cantitate limitată de alimente şi provizii şi nu avea cum să se întoarcă în Italia.

Situaţia l-a derutat pe Cezar. La un moment dat, a făcut un lucru la care nu se aştepta nimeni: s-a strecurat afară din tabără şi l-a plătit pe căpitanul unei mici ambarcaţiuni ca să-l ducă înapoi la Brundisium. Vremea s-a stricat şi căpitanul a vrut să se întoarcă, însă Cezar a insistat să meargă mai departe, întrucît „Cezar are noroc” 24. Din fericire, lui Cezar i-a venit mintea la cap înainte ca

barca să fie înghiţită de valuri şi s-a întors la ţărm. A fost oare acesta doar un tertip menit să ridice moralul oamenilor? Cînd Cezar s-a întors în tabără, soldaţii l-au primit cu urale şi s-au jurat să-l biruie singuri pe Pompei, fără să aibă nevoie de întăriri.

Dar nu a fost nevoie. La trei luni după sosirea lor, în aprilie 48

î.Hr. (februarie 48, conform calendarului actual), Antoniu a apărut în sfîrşit cu celelalte legiuni ale lui Cezar. Încă o dată, blocada lui Pompei dăduse greş. De fapt, greşeala pare şi mai mare dacă ne gîndim că un divizion de 50 de corăbii ale lui Pompei au atacat baza lui Antoniu de la Brundisium. Antoniu le-a învins, dar gîndiţi-vă ce atac pe scară largă ar fi putut realiza. Ca de atîtea ori, Pompei l-a lăsat pe inamic să ia iniţiativa.

De fapt, Antoniu fusese forţat să schimbe direcţia şi debarcase cu 40 de mile mai la nord de Cezar. Acesta s-a îndreptat către nord ca să-i vină în

întîmpinare, iar Pompei a încercat să-i taie drumul.

Nu a reuşit, deşi flota sa militară a capturat toate corăbiile lui Antoniu, izolînd forţele lui Cezar de Italia. Totuşi, Cezar era mai viclean, aşa că l-a învins pe Pompei la Dyrrachium, izolîndu-l de proviziile lui din oraş. Pompei a ridicat tabăra la Petra, o colină

fortificată din apropierea mării, care avea şi un port; Dyrrachium se afla la nord, iar tabăra lui Cezar la mijloc.

Iar aici, cele două armate s-au apucat de săpat tranşee. După

mai mult de un an de război mobil din Hispania pînă la Adriatica, încleştarea pentru controlul asupra Imperiului Roman s-a limitat la o încăierare pentru o fîşie de 20 de mile pătrate de dealuri şi nisip pe coasta Albaniei.

Jocul lui Pompei

Cezar îl izolase pe Pompei de Dyrrachium, însă doar pe uscat. De vreme ce Pompei deţinea controlul pe mare, el îşi putea aduce provizii la Petra cu corăbiile. Cezar nu putea împiedica acest lucru, dar îl putea împiedica pe Pompei să-şi trimită călăreţii pe dealuri în căutare de nutreţ pentru cai.

Era o victorie minoră, însă Cezar voia să o transforme în una majoră. El a hotărît să-şi pună soldaţii să construiască un zid fortificat pentru a impune o blocadă armatei lui Pompei. Pînă la urmă au ridicat un zid de 17 mile pe acel teren deluros. Reacţia lui Pompei a fost să construiască şi el un „contrazid" lung de 15 mile care să îi apere trupele de armata lui Cezar. Apoi a avut loc cea mai bizară bătălie din acest război. Mai mult de trei luni, cele două

armate s-au prins într-un soi de luptă corp la corp, doar că

foloseau arme, raiduri şi contraraiduri.

Era un război de uzură, iar la aceasta se pricepea Pompei cel mai bine. El avea remarcabile calităţi de organizator şi nimic nu îi plăcea mai mult decît să strîngă laţul încetişor în jurul gîtului inamicului. Cezar se baza pe viteză. Ştia să atace ca nimeni altul, căutînd o breşă pe care să o poată folosi împotriva duşmanului, dar Pompei îi epuiza forţele.

Cezar a făcut greşeala să joace jocul lui Pompei la Dyrrachium, deşi a încercat să-l joace altfel. Imediat ce s-a întîlnit cu Antoniu, Cezar l-a provocat pe Pompei la o confruntare directă

cu forţele sale reunite. Însă Pompei era prea deştept pentru a se lăsa înşelat, ştiind că soldaţii săi nu erau pregătiţi să ţină piept

veteranilor lui Cezar într-o luptă pe viaţă şi pe moarte. Mai tîrziu, cu altă ocazie, Cezar a condus un asalt asupra cetăţii Dyrrachium, dar pe el aproape că l-a costat viaţa, iar tentativa a eşuat. Aşa că

toate speranţele lui Cezar erau în acest zid.

Ca strategie militară, nu prea avea şanse de reuşită. Zidul avea să limiteze proviziile lui Pompei, dar nu în totalitate. Izolaţi şi de oraş, şi de mare, soldaţii lui Cezar aveau să sufere şi mai mult.

Trecuse aproape un an de la ultima recoltă, iar prin împrejurimi nu prea se mai găsea nimic de cules. De fapt, soldaţii lui Cezar ajunseseră să mănînce rădăcini, ceea ce l-a făcut pe Pompei să

spună că sînt animale, nu oameni25.

Dar scopul zidului nu era doar militar, ci şi politic. Intenţia era să-l umilească pe Pompei demonstrînd că o armată mai mică îl putea izola – o armată cu care se temea să dea piept într-o bătălie convenţională. Dolabella, care îl însoţea pe Cezar la Dyrrachium ca ofiţer – se pare că acesta îl iertase pentru că pierduse o flotă în Marea Adriatică –, i-a scris lui Cicero, celebrul lui socru, spunîndu-i să-l lase baltă pe Pompei şi să treacă de partea lui Cezar, pentru că doar rataţii ajungeau să li se impună blocade26.

„Şi ce-aţi rezolvat cu asta?", ar fi putut răspunde Pompei – şi pe bună dreptate. (Că tot veni vorba, Cicero i-a rămas loial lui Pompei.) Acesta din urmă s-a gîndit că pînă la urmă soldaţii lui Cezar aveau să cedeze – şi chiar aşa s-a întîmplat. După trei luni de asediu, doi dintre ofiţerii gali ai lui Cezar au dezertat, trecînd în tabăra lui Pompei, întrucît Cezar îi prinsese furînd bani. Ei au divulgat informaţii-cheie despre punctele slabe ale fortificaţiilor lui Cezar. La începutul lunii iulie (începutul lunii mai după

calendarul nostru), Pompei a lansat o serie de atacuri terestre şi maritime combinate. Deşi forţele lui Cezar au reuşit să respingă

atacul, nu a fost deloc uşor şi au suferit pierderi majore. Însuşi Cezar a trebuit să intervină în luptă, în fruntea trupelor de rezervă.

La scurt timp după aceea, Cezar a condus un contraatac. La început a mers bine, dar apoi, ca să-l citǎm pe Cezar, „soarta…

transformă mişcările mici în schimbări mari, aşa cum s-a întîmplat atunci” 27. Din greşeală, soldaţii lui Cezar au intrat într-un fel de labirint de ziduri şi şanţuri abandonate. Şi au plătit scump pentru greşeala lor – Pompei i-a atacat, iar ei au intrat în panică. Acum Cezar risca să-şi piardă viaţa – şi chiar aproape că şi-a pierdut-o –

încercînd să-i oprească (acesta este incidentul cu care a început cartea de faţă).

Dar nici măcar Cezar nu a putut stăvili valul de panică.

Rezultatul a fost un dezastru de proporţii: cam 1 000 dintre soldaţii săi, inclusiv 32 de ofiţeri, au fost ucişi sau luaţi prizonieri. S-au mai pierdut şi 32 de steaguri de luptă, ceea ce era o mare ruşine pentru o armată romană.

Cezar nu părea să fie pe o poziţie prea bună, dar apoi s-a întîmplat ceva surprinzător: nimic. Cezar se aştepta ca Pompei să

strîngă laţul şi să dea atacul final, însă acesta şovăia. Se temea de o ambuscadă şi s-a gîndit că, dacă ar ataca, şi-ar asuma un risc inutil. Din punctul lui de vedere, el cîştigase războiul. Acum aştepta ca armata înfometată şi învinsă a lui Cezar să cedeze pur şi simplu. Soldaţii poate că reuşeau să mai reziste, dar nu mai erau în stare să facă rău nimănui.

Acum soldaţii lui Pompei îl aclamau drept *Imperator!* – adică

„general victorios” 28. Jubilînd, Pompei a acceptat omagiul, dar nu l-a repetat. Asumîndu-şi titlul de *Imperator*, i-ar fi ofensat pe mulţi, pentru că, în cazul său, îşi cîştigase titlul într-o luptă în care omorîse tot nişte romani, nu duşmani străini.

Oricum, Pompei avea o problemă mai importantă pe cap. Cezar nu era învins. Acesta se aşteptase ca Pompei să profite de succesul lui şi să-i dea lovitura finală, dar nu s-a întîmplat aşa. Cezar era surprins, dar şi dispreţuitor. Le-a spus prietenilor săi: „Astăzi duşmanul ar fi învins, dacă ar fi avut drept comandant un învingător” 29.

Mai tîrziu, Cezar l-a acuzat pe Pompei că a avut prea multă

încredere în sine şi că a uitat că obţinuse victoria mai degrabă

datorită ghinionului soldaţilor lui Cezar decît priceperii sale.

Pentru că nu şi-a dus treaba pînă la capăt, Pompei i-a oferit lui Cezar răgazul să născocească alt plan, ceea ce nu se putea spune şi despre Pompei, după cum avea să remarce Cezar batjocoritor.

Cezar nu avea nici o intenție să se predea. Succesul îl făcuse pe Pompei să se culce pe lauri, însă eșecul a fost un duș rece pentru Cezar. El și-a dat seama că la Dyrrachium nu mai avea ce să

facă. Mai bine se retrăgea spre est, dincolo de munți, în centrul Greciei – mai exact, în bogata și fertila regiune Tesalia. Era deja mijlocul lunii iulie (mijlocul lui martie, după calendarul nostru) și grîul de toamnă probabil se cocea pe cîmpuri, parcă așteptîndu-i pe soldații lui Cezar să-l secere și să-l mănînce. Și-a mai dat seama că trebuie să le ridice moralul oamenilor săi înainte de a risca să se mai angajeze într-o luptă. Așa că și-a adunat armata, le-a spus soldaților să nu-și piardă curajul și, în plus, i-a pedepsit pe

cîțiva dintre purtătorii de drapel. Apoi, după ce a trimis înainte convoiul cu bagaje la adăpostul nopții, și-a retras armata pe cînd se crăpa de ziuă.

Se spune că, în particular, Cezar ar fi mărturisit că blocada orașului Dyrrachium a fost o greșeală din partea lui[30.] În public, nu a recunoscut însă nimic[31.] Le-a spus soldaților că nu pe el ar trebui să-l învinuiască pentru că au fost învinși. Era o afirmație arogantă, dar vicleană. Cezar considera că armata este ca un copil care ar fi pierdut dacă nu ar avea încredere în părintele său – adică

el[32.] Dacă le zdruncina încrederea în el, i-ar fi lăsat orfani.

Retrăgîndu-se în Tesalia, Cezar și-a salvat armata. A fost o manifestare inspirată a calităților sale de lider. Deloc surprinzător, pentru că, în afară de greșeala strategică reprezentată de blocada impusă cetății Dyrrachium, fusese un conducător strălucit pe tot parcursul campaniei din iarnă și pînă în primăvara anului 48 î.Hr.

A fost un conducător la toate nivelurile, din linia întîi pînă la unitățile mai mici și cortul strategului. A condus și direct, și indirect, prin puterea exemplului și prin agerimea minții. A demonstrat că își cunoaște foarte bine oamenii și că este perfect conștient de punctele lor forte și de cele slabe. A acceptat obstacolele, dar niciodată înfrîngerea. Cezar s-a dovedit a fi un om care nu își face iluzii, dar nici gînduri negre.

În ceea ce privește șiretenia și intuiția strategică, Pompei era egalul lui Cezar. Însă Pompei avea abilități organizatorice mai bune. Retragerea lui strategică din Italia a fost o lovitură de maestru. La Dyrrachium, strategia sa defensivă a fost inteligentă.

Însă îi lipseau curajul și rapiditatea lui Cezar. Armata sa nu putea face față unei confruntări directe. Nu l-a distrus pe Cezar atunci cînd îl avea

la mînă, la Dyrrachium. Iar cel mai rău era că Pompei se amăgea singur. În cele din urmă, şi Cezar avea să cadă pradă

acestei slăbiciuni, dar în 48 î.Hr. încă gîndea la rece şi avea mintea ageră.

Esenţa deciziei

„Războiul este un dascăl exigent.” 33 După experienţa din primul an şi jumătate de război, fiecare dintre cei trei generali ai noştri ar fi fost de acord cu această afirmaţie a lui Tucidide. Fiecare avea să se confrunte cu surprize şi cu răsturnări de situaţie.

Cam la un an şi jumătate după izbucnirea războiului, Hannibal şi Cezar pătrunseseră în inima teritoriului inamic. Cu toate că şi-au asumat riscuri mari ca să ajungă pînă acolo, nici unul nu a reuşit să

cucerească fortăreaţa adversarului său. Cezar a fost forţat să se retragă de la Dyrrachium, în timp ce Hannibal nici măcar nu a încercat să cucerească Roma. Însă nici unul dintre ei încă nu arătase tot ce poate – departe de asta.

După un an şi jumătate de cînd izbucnise războiul, Alexandru încă nu ajunsese în ţara inamicului, însă cucerise bogata periferie dinspre apus. Ca şi Hannibal, îl biruise pe duşman în două

confruntări directe; Hannibal a mai cîştigat şi o a treia bătălie, care a fost efectiv un masacru. Cezar nu găsise un inamic dispus să lupte cu el faţă în faţă, dar, chiar şi aşa, cucerise Italia şi Hispania,

precum şi Sicilia şi Sardinia, aparent fără prea mare efort.

Alexandru, Hannibal şi Cezar au fost puşi la încercare de jocul inamicului. Fiecare dintre ei a pornit războiul cu speranţa că

duşmanul se va conforma protocolului standard al războiului din lumea greacă, cea cartagineză şi cea romană: o confruntare directă

în urma căreia să se decidă învingătorul şi învinsul. Dar inamicul avea şi alte opţiuni şi a hotărît să se folosească de ele, aşa încît nici unuia dintre cei trei bărbaţi care doreau să devină cuceritori nu i-a fost uşor.

De exemplu, Alexandru. Cînd a traversat Hellespontul, a crezut că are o flotă viabilă. Însă curînd s-a răzgîndit, aşa că a trimis acasă majoritatea corăbiilor. Dar s-a pripit, căci flota i-ar fi fost de folos mai tîrziu. Alexandru a crezut că poate anihila flota militară persană luptîndu-se cu ea de pe uscat şi cucerindu-i bazele navale. S-a dovedit că a fost prea

optimist. Asediul Halicarnasului a fost costisitor, iar în final portul a rămas tot în mîinile persanilor.

Unele dintre porturile Persiei de pe continent s-au dovedit a fi prea greu de cucerit, iar Persia şi-a recucerit uşor insulele care ajunseseră sub controlul macedonenilor. Alexandru şi-a găsit un adversar înfricoşător de competent în Memnon din Rodos. De fapt, la un an după ce a invadat Anatolia, Alexandru se confrunta cu reala ameninţare a unei invazii persane în Grecia.

Două lucruri l-au salvat. Înainte de toate, a intervenit providenţa. Memnon a murit din cauza unei boli neaşteptate în primăvara anului 333. În al doilea rînd, Alexandru avea o excelentă intuiţie strategică, permiţîndu-i să anticipeze următoarea mişcare a Persiei. Imediat după moartea lui Memnon, Darius a

anulat invadarea Greciei şi i-a chemat pe mercenarii săi greci să i se alăture într-o luptă pe uscat contra lui Alexandru. Pentru Persia, aceasta a fost o sinucidere strategică. Pentru macedoneni, a fost o confirmare a defectelor fatale ale inamicului.

Şi Hannibal a învăţat nişte lecţii dure. Pierderea unui ochi a fost o nimica toată pentru un soldat călit. S-a confruntat cu frustrarea de a conduce o armată prea epuizată pentru ca, după ce biruise, să mai facă şi altceva în afară de a mînca şi a se odihni.

Abia dacă şi-a văzut la ochi inamicul, care, deşi suferise o înfrîngere de proporţii, nu avea nici cea mai mică intenţie să se predea. Şi a aflat că Roma ştie să riposteze, nu doar prin forţă, ci şi prin şiretenie.

Atacînd Hispania, Roma ameninţa baza lui Hannibal. A dat astfel dovadă şi de o tenacitate strategică de care Persia ducea lipsă. Pentru a reacţiona, Hannibal avea nevoie de sprijin şi de întăriri. Conducătorii Cartaginei i le puteau oferi pe amîndouă la timp, dacă erau de acord. Însă nu-i puteau da încă un general la fel de bun ca Hannibal. Acest mare om nu avea pereche.

Strategia lui Fabius din Italia se poate să-i fi dat şi mai multe bătăi de cap lui Hannibal decît bătălia pentru Hispania. Dacă

romanii evitau confruntarea deschisă, el nu putea să cîştige, ci doar să supravieţuiască. Hannibal avea nevoie să cîştige nişte victorii răsunătoare pentru a-i atrage de partea lui pe aliaţii Romei. Altfel, mica sa armată putea să-i hărţuiască pe romani, dar nu şi să-i învingă. Cel mai mult spera să atragă din nou Roma în arena confruntării deschise.

Şi nu a fost o speranţă deşartă, după cum s-a dovedit pînă la urmă, pentru că romanii au renunţat la strategia lui

Fabius.

Cît despre Cezar, el a avut cele mai mari dificultăţi dintre toţi, cu un inamic ce refuza să joace după regulile sale. Aceasta reflecta atît judecata limpede a lui Pompei, cît şi filosofia lui Cezar despre ofensivă. Dacă nu ar fi fost atît de agresiv, Cezar ar fi evacuat Dyrrachium atunci cînd refuzul lui Pompei de a accepta o confruntare faţă în faţă a devenit clar. Cezar ar fi putut să plece în Tesalia şi să-l atragă pe Pompei într-o bătălie acolo sau cel puţin să petreacă iarna în nişte condiţii mai puţin dificile. Însă Cezar a riscat totul într-un război de uzură la Dyrrachium, unde era clar în dezavantaj. Ca şi Fabius, Pompei prefera războiul de uzură, nu confruntarea directă. La Dyrrachium, Cezar a pierdut nu doar o bătălie, ci aproape tot războiul. Doar încrederea în sine exagerată

a lui Pompei l-a salvat pe Cezar.

Ca şi Hannibal, Cezar a avut de suferit din cauza unui subordonat care nu se ridica la nivelul său de competenţă: Curio a pierdut Africa de Nord la fel cum Hasdrubal crease probleme grave pentru Cartagina în Hispania. Alexandru a avut mai mult noroc cu Antigonus în Anatolia.

După un an şi jumătate de război, toţi cei trei bărbaţi se loviseră de piedici. Alexandru reacţionase cel mai eficient, dar se confrunta cu cel mai puţin competent inamic. Cezar avea cele mai mari dificultăţi, iar Hannibal era undeva la mijloc.

Însă perioada în care încercaseră să înfrîngă rezistenţa iniţială

a duşmanului se încheiase. Fiecare dintre generalii noştri era pe punctul de a se confrunta cu o criză care putea decide soarta războiului.

4. Ciocnirea

În dimineaţa de 1 octombrie 331 î.Hr., pe o cîmpie întinsă pe care nu era nici un copac, la poalele munţilor Zagros, pe teritoriul actualului Kurdistan din Irak, cavaleria a atacat. La sunetul goarnei, mii de călăreţi din stepa euroasiatică, înarmaţi pînă în dinţi – chiar şi caii unora dintre ei purtau armuri –, au ţîşnit din rîndurile persanilor. Încercau să-i atace pe macedoneni pe flancuri şi să biruiască, iar în acelaşi timp să semene haos în rîndurile inamicului. Aşa a început lupta de la Gaugamela, cea mai importantă bătălie care avea să-i aducă faţă în faţă pe Alexandru şi Darius.

O sută şi ceva de ani mai tîrziu şi 3 000 de mile mai spre vest, într-o dimineaţă de august din anul 216 î.Hr., sunetul aspru şi tînguitor al cornului celţilor se înălţa deasupra văii rîului Aufidus din sudul Italiei. Celţii luptau de partea unei mari armate cartagineze care era pe punctul de a se ciocni cu o armată romană

şi mai numeroasă. Cavaleria cartagineză a pătruns prin spaţiul îngust dintre rîu şi flancul stîng al infanteriei romane. Celţii au atacat cu o ploaie de sulițe, urmate de lănci şi spade. Umăr la umăr cu ei erau escadroanele cavaleriei hispanice, înarmate cu sulițe şi *falcatas*, niște săbii ale căror lame curbate, lungi de 18 inch, erau mortale. Cei 6 500 de celţi şi hispanici erau de peste două ori mai mulţi decît cei 2 400 de călăreţi romani. În spaţiul îngust dintre rîu şi infanteria romană nu era loc de manevre, prin urmare călăreţii din ambele tabere au descălecat şi au luptat ca pedestraşi. A fost o luptă ca pe vremuri, corp la corp, cu mult sînge şi multă violenţă.

Cea mai neagră zi din istoria armatei romane – bătălia de la Cannae – începuse.

Peste încă 150 de ani şi 300 de mile mai la est, într-o zi toridă

din vara anului 48 î.Hr., 6 000 de călăreţi înaintau pe cîmpia din centrul Greciei însoţiţi de vuietul cornului comandantului şi de sunetul tînguitor al goarnei. Bine înarmaţi, bine hrăniţi, bine conduşi, ei erau fii de nobili şi de regi, alcătuind un mozaic de naţionalităţi, de la gali pînă la italieni şi greci. Purtînd zale sau tunici, coifuri cu pene sau acoperăminte de pîslă, învîrtind deasupra capului sulițe şi lănci, spade şi iatagane, galopau pe caii lor, înghiţind distanţa care îi separa de inamicul lor. Armata cealaltă avea doar 1 000 de călăreţi, majoritatea gali şi germanici.

Atacatorii plănuiau să-i înconjoare, să atace pe flancul infanteriei inamice şi să semene haosul în rîndul armatei duşmane. Deşi cavaleria era formată din tot felul de neamuri, acesta era un conflict roman. Era marele război civil dintre Cezar şi Pompei şi cea mai sîngeroasă bătălie din acest război – bătălia de la Pharsalos – era în toi.

Trei mari bătălii, trei atacuri spectaculoase: nici Hollywoodul nu s-ar fi descurcat mai bine. Dar scenariştilor le este mai uşor decît cuceritorilor. Ei nu trebuie să se certe cu publicul pentru a introduce în scenariu un punct culminant, ci publicul însuşi îl cere.

Spectatorilor le plac la nebunie situaţiile critice; strategii militari nu sînt atît de previzibili. După ce depăşise obstacolele iniţiale, fiecare dintre cei trei mari comandanţi ai noştri voia acum să

decidă forțat soarta războiului printr-o confruntare directă, însă

trebuia să îl facă pe inamic să participe și el. Dacă inamicul crede

în reputația cuceritorului de geniu pe cîmpul de luptă, s-ar putea să

prefere o strategie indirectă, cum ar fi un război de uzură sau o contraofensivă pe alt front.

Așadar, atragerea adversarilor pe cîmpul de luptă era o provocare deopotrivă pentru Alexandru, Hannibal și Cezar. După

Issos, Alexandru a sperat că Darius va accepta o revanșă, însă

macedoneanul nu avea de unde să știe ce gîndește regele persan.

După strategia lui Fabius, Hannibal și-a adaptat planurile, încercînd să-i atragă pe romani din nou în luptă, însă aceasta nu depindea decît de ei. După Dyrrachium, Cezar a sperat să-și însufleţească din nou armata și să-l atragă pe Pompei într-o luptă

față în față, însă acesta din urmă nu s-a lăsat păcălit – la început.

Pînă la urmă, dușmanul s-a prezentat la întîlnire, iar fiecare dintre cei trei generali și-a căpătat bătălia la care sperase.

Rezultatul a fost momentul lor de glorie. La Gaugamela (331), Cannae (216) și Pharsalos (48), Alexandru, Hannibal și Cezar au cîștigat trei dintre marile bătălii din istoria militară. În capitolul de față, vom analiza modul în care au făcut acest lucru. Cum au profitat de rezultate este subiectul următorului capitol.

Gaugamela

Din Egipt pînă în Babilon erau cam 750 de mile pe rutele caravanelor care străbăteau Siria. Exact pe acest drum istoric, în cîmpia asiriană, fierbinte și prăfoasă, la sud de dealurile de la

poalele munților Zagros, s-au întîlnit armatele Macedoniei și Persiei ca să se înfrunte în cea mai mare bătălie a lor.

Eclipsa

1 octombrie 331 î.Hr. a fost o zi a destinului. Chiar și renumiții astrologi ai Babilonului au remarcat-o. Ei au notat că în dimineața aceea a avut loc o bătălie în care o armată invadatoare a zdrobit trupele marelui rege. Fusese scris în stele, spun ei. Cu zece zile înainte, pe 20

septembrie, o eclipsă de lună – care a avut loc cînd se afla şi Saturn pe boltă, dar nu şi Jupiter, iar vîntul bătea dinspre vest

– a prezis că regele va fi distrus de mîna unui intrus care avea să

vină dinspre apus. Şi chiar aşa s-a întîmplat în bătălia de la Gaugamela pe 1 octombrie, cînd Alexandru a zdrobit ultima armată

pe care Darius avea să o mai ridice vreodată împotriva lui.

Alexandru abia aştepta să înceapă bătălia. Spera să-l învingă

din nou pe Darius şi să termine ceea ce începuse la Issos, ceea ce l-ar fi îndreptăţit să folosească titlul pe care şi-l asumase deja: regele Asiei. Însă şi Darius era nerăbdător să lupte, iar întrebarea este de ce. Oare nu ar fi fost mai bine pentru Darius să evite bătălia?

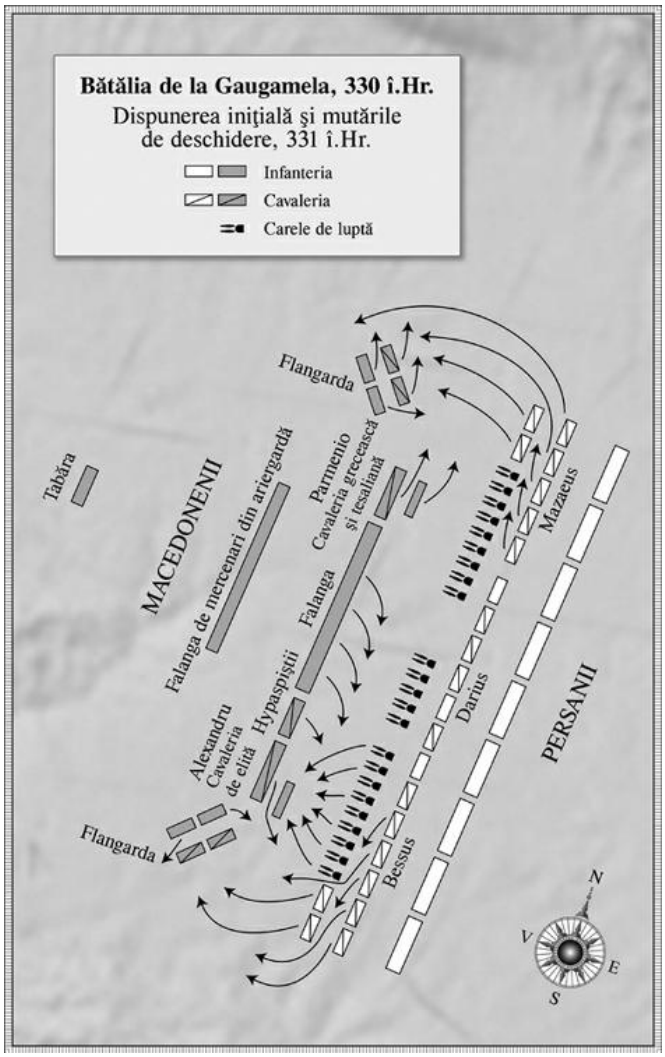

Darius ar fi putut aplica în schimb tactica pământului pîrjolit, care ar fi funcţionat foarte simplu: ar fi lipsit armata lui Alexandru de hrană în timpul marşului său către est. În acest timp, unităţi de cavalerie persane ar fi putut ataca, în scurte raiduri neaşteptate şi

fulgerătoare, cu atît mai periculoase dacă macedonenii s-ar fi împărţit în grupuri mici, ca să caute provizii. Rănită, înfometată şi dezechilibrată de atacurile persanilor, poate că armata l-ar fi forţat pe Alexandru să se întoarcă. Este adevărat că i-ar fi rămas lui provinciile pierdute ale lui Darius de la vest de Eufrat, însă regele persan şi-ar fi păstrat controlul în Est.

Dar şi această strategie era prea riscantă. Poate că multe oraşe mai mici ar fi preferat să-şi deschidă hambarele pentru Alexandru în loc să se înfometeze pentru Darius. Pînă la urmă, ele puteau hotărî că nu e mare

diferenţă între un rege şi altul. Prin urmare, Darius avea motivele sale să aleagă să mai lupte o dată. Dacă

putea cineva să facă în aşa fel încît a treia oară să fie cu noroc, atunci el era acela.

După bătălia de la Issos, el nu irosise în van cele 18 luni care trecuseră: a dat dovadă de o judecată înțeleaptă construindu-şi o nouă armată. Spre deosebire de armatele sale de pînă atunci, era aproape exclusiv o forţă de cavalerie – şi încă una excelentă. În ciuda victoriilor obţinute de Alexandru, Darius controla încă un imperiu gigantic, care avea resursele necesare. Atunci, ca şi mai tîrziu, Asia Centrală era renumită pentru călăreţii săi, iar Darius i-a adunat pe cei mai buni.

Veneau în ropot de copite tocmai din vasta stepă eurasiatică.

Descendenţi ai nomazilor, erau renumiţi pentru caii pe care îi creşteau şi pentru tacticile cavaleriei. Cea mai bună cavalerie a lui Darius era formată din călăreţii din Bactriana şi Sogdiana (Afghanistanul,

Tadjikistanul

şi

Uzbekistanul

de

astăzi),

suplimentaţi de trupe de cavalerie din vestul Indiei şi de cavalerii

triburilor Saca (acestea trăiau la nord de Sogdiana, la extremitatea estică a Uzbekistanului de astăzi). Călăreţii Saca erau înarmaţi pînă în dinţi – chiar şi caii lor purtau armuri –, însă caii din Asia Centrală erau şi sînt renumiţi pentru rezistenţa lor.

Aveau arme la fel de bune ca şi armata macedoneană, iar în ceea ce priveşte armurile stăteau şi mai bine. Unii aveau o binemeritată reputaţie de arcaşi pricepuţi. Alţii au primit sulițe ca ale macedonenilor, spade şi scuturi. Darius a făcut rost de ele, pentru că simţise pe pielea lui cît sînt de eficiente.

Aceşti călăreţi magnifici, fioroşi şi înverşunaţi aveau şi un excelent comandant în persoana lui Bessus. Nobil de seamă, Bessus era un satrap din Bactriana, înrudit cu Darius. El a modelat o forţă de elită care se putea compara cu cavaleria de elită a lui Alexandru.

Problema lui Darius era infanteria. O armată ca la carte în 331

î.Hr. necesita o combinaţie echilibrată între cavalerie şi infanterie.

Infanteria grea a lui Alexandru, de exemplu, proteja cavaleria de un atac frontal, crescînd în acelaşi timp forţa loviturii ofensive a acesteia. La Gaugamela, Alexandru avea aproximativ 40 000 de infanterişti. Însă Darius trebuia să se descurce fără o infanterie eficientă: Alexandru îi blocase accesul la mercenarii greci, sursa tradiţională de soldaţi pentru infanteria grea a Persiei. Darius trebuia să se mulţumească acum cu cei 2 000 de mercenari greci pe care îi mai avea şi cu cei 2 000 de infanterişti persani, care erau mult mai puţini decît ai lui Alexandru.

Pentru a mai încetini şarja ucigătoare a cavaleriei lui Alexandru, Darius îşi mai pusese speranţe în ceva: în elefanţi şi în

carele de luptă. Însă nici una dintre aceste variante nu era prea promiţătoare. La Gaugamela, Darius avea 15 elefanţi de război care l-ar fi putut proteja de un atac al cavaleriei lui Alexandru, însă probabil că trupele lui Darius nu aveau instruirea necesară

pentru a manevra aceste animale – prin urmare, cel mai probabil elefanţii au rămas în tabără. Mai erau şi carele de luptă ale lui Darius. Aceste cumplite maşinării aveau montate pe fiecare din laturi ţepuşe, vîrfuri de săgeţi, lame de săbii şi seceri. Şi totuşi, experienţa arăta că nişte unităţi de soldaţi disciplinaţi puteau evita orice ameninţare din partea lor.

Aşadar totul depindea de cavaleria lui Darius. Aşa încît i-a oferit avantajul numărului. Alexandru avea 7 000 de călăreţi. Nu cunoaştem numărul călăreţilor lui Darius, însă aceştia erau cu mult mai mulţi decît cei ai lui Alexandru, probabil cel puţin de trei ori mai mulţi: 25 000 de călăreţi persani este o estimare rezonabilă.

În sfîrşit, Darius a ales cu grijă un cîmp de luptă potrivit şi a făcut tot ce putea ca să îşi atragă inamicul aici într-o confruntare. A ales un cîmp deschis, pe care nu erau aproape deloc tufişuri, şi i-a pus pe genişti să niveleze chiar şi cele cîteva coline joase din zonă: acum cavaleria şi carele sale de luptă aveau suficient spaţiu de manevră, ceea ce îi lipsise la Issos. A ales Asiria (Kurdistanul irakian) ca loc pentru această confruntare. În regiune erau cîmpii şi hrană din belşug şi se afla pe traseul probabil al lui Alexandru spre sud şi est: către Babilon (Bagdadul de astăzi), acum capitala vestică a lui Darius, şi către Persia, care se afla dincolo de el.

Darius a oferit cavaleriei sale instrumentele necesare pentru o dublă încercuire a inamicului. Aveau să încercuiască armata lui

Alexandru pe ambele flancuri şi apoi să o copleşească. Acesta era planul; întrebarea era cît de bine puteau persanii să îl pună în aplicare. Şi putea oare Alexandru să facă la rîndul lui alte manevre ca să-l împiedice?

Cît despre el, regele macedonean avea pe cîmpul de luptă cea mai mare armată pe care o comandase vreodată. Erau forţe militare formate din veterani entuziasmaţi de victoriile obţinute pînă atunci.

La începutul primăverii din anul 331, Alexandru şi soldaţii lui se îndreptau către nord-est, plecînd din Egipt. După ce s-au oprit la Tyr, şi-au reluat marşul pe continent. În jur de 1 august, un regiment persan i-a văzut pe macedoneni traversînd Eufratul, la Thapascus (în regiunea central-nordică a Siriei de astăzi), însă nu a făcut nimic ca să-i oprească. Într-adevăr, se pare că persanii îl ghidau pe Alexandru către Darius, care aştepta la vreo 300 de mile mai spre est, în Asiria, împreună cu armata sa. În timp ce Alexandru se îndrepta către est, nişte iscoade persane, capturate de macedoneni, i-au furnizat informaţia falsă că Darius plănuia să-l împiedice pe Alexandru să traverseze Tigrul. Alexandru s-a grăbit să ajungă la Tigru, dar nu a găsit pe nimeni acolo. Tigrul putea fi traversat, dar cu greu; un curent puternic i-a stors de puteri pe soldaţii lui Alexandru pînă au ajuns pe malul celălalt. Totuşi, persanii nu au făcut nimic ca să li se opună în afară de faptul că au incendiat cîmpurile, pentru a-i lăsa pe duşmani fără alimente. Era mijlocul lui septembrie.

La vreo 75 de mile mai încolo, persanii aşteptau pe cîmpul de luptă ales de Darius. Se aflau probabil pe undeva între rîul Gomel şi dealurile Jabal Maqlub, care se înalţă la trei sute de picioare

deasupra cîmpiei: fie la nord de dealuri, lîngă micul oraş Tell Gomel, fie în partea de sud a acestora, nu departe de oraşul Qaraqosh (astăzi Al Hamdaniya). În fiecare din cazuri, terenul era similar, o mare întindere de pămînt destul de plată, în mijlocul unor dealuri destul de erodate.

După ce a traversat Tigrul, Alexandru şi-a lăsat armata să se odihnească două zile. Apoi, în noaptea de 20 septembrie, a avut loc eclipsa. Alexandru intenţionase să reia marşul în dimineaţa următoare, dar soldaţii săi erau prea înfricoşaţi. Aşa că a sacrificat nişte animale şi a chemat un prezicător ca să-i asigure pe soldaţi că

acesta era un semn rău pentru persani, nu pentru ei. Ca un bun conducător, Alexandru avea grijă şi de starea de spirit a soldaţilor săi. Şi

totuşi, în zilele următoare temerile lor s-au redeşteptat.

După nouă zile de marş alternat cu odihnă, macedonenii au ajuns la Jabal Maqlub, de pe înălţimile căruia puteau vedea foarte bine armata lui Darius, aflată cam la trei mile şi jumătate distanţă, inundînd cîmpia, aşezată în formaţie de luptă. Uriaşa armată le-a cam tăiat elanul lui Alexandru şi comandanţilor săi, aşa încît a amînat bătălia cu încă o zi.

Apărare cu surprize

În ziua următoare, Alexandru a dat o raită călare în jurul întregului cîmp de luptă, plecînd în recunoaştere împreună cu cavaleria uşoară

şi cavaleria de elită. Apoi şi-a pus mintea la contribuţie, gîndindu-se cum să-şi perfecţioneze tactica de luptă. Nu că ar fi intenţionat să

schimbe reţeta succesului. Alexandru a păstrat esenţa dispozitivului de luptă macedonean, însă trebuia să elimine pericolul de a fi atacat prin spatele flancului de cavaleria numeroasă şi puternică a lui Darius. Tactician abil, Alexandru şi-a dat seama ce planuri are Darius şi a născocit un mod de a le contracara.

Armata persanilor se întindea pe mai multe mile, acoperind cîmpia. Darius ocupa poziţia tradiţională a marelui rege, în centru, păzit de infanteria sa persană de elită şi de mercenarii greci.

Cincizeci de care de luptă şi 15 elefanţi (care nu aveau să ia parte la bătălia propriu-zisă) se aflau în faţa lui. Flancul drept, comandat de Mazaeus, fost satrap al Siriei, era ocupat de cavaleria din Siria, Mesopotamia (Irak) şi unele regiuni ale Iranului – unde existau călăreţi foarte pricepuţi. Mazaeus mai avea şi 50 de care de luptă.

Pe flancul stîng, comandat de Bessus, satrap al Bactrianei, se aflau marile contingente de cavalerie din Orient, precum şi 100 de care de luptă. Acest flanc era braţul mai puternic al Persiei şi avea să se confrunte cu cele mai bune trupe ale lui Alexandru, de pe flancul drept al acestuia. Cea mai mare parte a infanteriei persane era în ariergardă, ceea ce era potrivit, de vreme ce era prea slabă ca să

joace vreun rol major în bătălie.

După cîte vedea Alexandru, adversarul său avea o armată mai numeroasă decît la Issos, stînd mai bine la capitolul cavalerie şi mai prost la infanterie. Alexandru a înţeles că, în termeni strategici, Darius era în defensivă; el îl provocase pe inamic să vină acolo.

Totuşi, în termeni tactici, Darius trebuia să pornească ofensiva: Darius trebuia să atace primul.

Cavaleria era componenta cea mai puternică a armatei

persanilor. Odihniţi şi motivaţi la începutul bătăliei, călăreţii săi l-ar fi putut copleşi pe inamic. Însă, dacă Darius îl lăsa pe Alexandru să atace primul, risca să-şi fisureze strălucitorul mecanism militar – sau chiar mai rău. Darius avea suficientă

infanterie grea pentru a absorbi şocul unui atac frontal din partea lui Alexandru, dar nu îndeajuns pentru a porni apoi o contraofensivă.

Superioritatea numerică a lui Darius i-a permis să-l atace pe Alexandru prin spatele ambelor flancuri. Cea mai bună mutare a sa în luptă era să împresoare ambele flancuri ale lui Alexandru cu puternica sa cavalerie. Dacă aceasta îşi făcea treaba bine, avea să

lase descoperit restul armatei macedonene – care în mod sigur nu ar mai fi putut să atace. Alexandru trebuia să născocească un plan care să pareze ofensiva cavaleriei persane şi să-i permită să

contraatace. De asemenea, trebuia să îşi protejeze flancurile fără

să îşi răărească rîndurile atît de mult, încît să îi rămînă centrul descoperit. Soluţia sa a fost o nouă formaţie, mai flexibilă.

La prima vedere, Alexandru şi-a aranjat armata după un tipar cunoscut. Falanga infanteriei macedonene ocupa, ca de obicei, poziţia centrală, legată de cavaleria de elită de pe flancul drept prin unităţile de hypaspişti, corpurile de elită care aveau grijă să

nu se deschidă nici o breşă în linia de atac. La stînga se aflau două

grupe de unităţi de cavalerie – ale tesalienilor şi ale celorlalţi aliaţi greci. Ca de obicei, Alexandru a preluat comanda flancului drept al armatei sale şi l-a pus pe Parmenio în fruntea celui stîng.

Totuşi, era ceva diferit la această armată: o serie de formaţii suplimentare care alcătuiau ceea ce era mai mult sau mai puţin un

dreptunghi. Laturile mai scurte ale dreptunghiului erau formate din flangarde. Fiecare din aceste două flangarde forma cu avangarda un unghi de aproximativ 45 de grade. Fiecare flangardă cuprindea 70 de unităţi de infanterie, aranjate în trepte şi apărate de o formaţie de cavalerie. În sfîrşit, latura cea mai îndepărtată a dreptunghiului era

formată dintr-un al doilea grup de infanterişti, poziţionaţi în spatele avangardei, paralel cu ea. Misiunea lor era să

se întoarcă la 180 de grade şi să facă faţă unui atac din spate –

călăreţii persani ar fi putut încercui complet dreptunghiul.

Totuşi, Alexandru plănuia să lupte pe laturile mai scurte ale dreptunghiului, şi nu în ariergardă. Voia să atragă cavaleria persană într-o luptă cu flangardele armatei sale. Această

combinaţie de cavalerie şi infanterie a gărzilor de pe flancuri reprezenta apărarea cu surprize. Ascunsă în spatele propriei cavalerii, infanteria avea să iasă la iveală şi să dea năvală în timpul bătăliei. Aceste trupe purtau arme uşoare, incluzînd şi arcaşi şi suliţaşi, aşa încît reprezentau o contragreutate rapidă şi ucigătoare la superioritatea numerică a cavaleriei persane – mai ales pe flancul drept al lui Alexandru, unde se afla chiar el şi unde îşi plasase cele mai bune trupe.

Alexandru şi-a dat seama că şarja cavaleriei persane pe fiecare din flancuri va lăsa un gol în linia inamicului. Aşa că s-a gîndit să

lărgească aceste breşe printr-un atac combinat al cavaleriei sale de elită şi al falangei macedonene. Totuşi, în acest timp, flancul său mai slab, cel stîng, aflat sub comanda lui Parmenio, avea să cedeze sub presiunea unui atac al persanilor. Alexandru ştia că putea fi o cursă contra cronometru, trebuind să se grăbească să învingă pe

flancul drept şi apoi să se întoarcă, pentru a-i veni în ajutor lui Parmenio înainte să-l copleşească persanii.

Pe scurt, Alexandru şi-a folosit extraordinara putere de judecată în calitate de comandant. A luat excelentele sale forţe militare combinate şi – pe loc – le-a perfecţionat. A dat dovadă şi de agilitate, şi de intuiţie. Mai presus de toate, era o demonstraţie de curaj.

După ce a pus la cale planul de bătaie, Alexandru i-a chemat pe toţi ofiţerii lui superiori. Le-a spus că nu luptau pentru o provincie sau pentru o ţară, ci pentru controlul întregii „Asii" –

adică pentru a cuceri Imperiul Persan. A insistat că este extrem de important să se menţină o disciplină strictă şi liniştea în timp ce trupele avansează, dar că, atunci cînd pornesc atacul, toţi ar trebui să răcnească şi să slobozească strigăte de luptă. Apoi, ca un bun conducător ce era, le-a ridicat moralul oferindu-le soldaţilor o masă bună şi o noapte de

odihnă. Şi el s-a odihnit, dar nu înainte de a aduce ofrande zeiţei Frica, după cum afirmă o sursă.

Cît despre Darius, el se temea de un atac de noapte al macedonenilor, aşa încît şi-a pus oamenii să stea de veghe toată

noaptea. Neştiind cînd sau unde ar putea ataca inamicul, nu se putea baza doar pe cîteva gărzi care să protejeze armata.

Dimineaţa i-a găsit pe persani epuizaţi, ceea ce nu i-a ajutat deloc în bătălie.

În zori, Alexandru a apărut în cea mai bună armură a sa şi a trecut călare de-a lungul şirurilor de soldaţi. Ţinîndu-şi lancea în mîna stîngă, a ridicat dreapta şi i-a invocat pe zei. În Anatolia şi Egipt, oracolele îl proclamaseră fiul lui Zeus. Alexandru nu a făcut

nimic ca să descurajeze această idee, căci ea îi consolida imaginea. Unii greci îi salutaseră deja pe unii cuceritori de dinaintea lui ca pe nişte semizei, iar Alexandru îi întrecuse.

Trecînd călare de-a lungul şirurilor de soldaţi, Alexandru le-a cerut zeilor ca, dacă el era cu adevărat fiul lui Zeus, să îi păzească

şi să le dea putere grecilor. Ca la un semn, se spune că deasupra lui Alexandru a apărut un vultur care s-a îndreptat direct către persani.

Bătălia era pe cale să înceapă.

Atacurile vulturului

Bătălia de la Gaugamela este greu de reconstituit. Liniile de luptă se întindeau pe cîteva mile, aşa că nimeni nu avea cum să aibă o imagine de ansamblu. Peisajul plan şi fără forme de relief distincte nu oferea nici un punct de reper care să ajute memoria. Ambele tabere au aplicat tactici complexe. Şarjele de cavalerie ale fiecărei armate au stîrnit nori de praf. Chiar dacă am beneficia de nişte surse perfecte de informaţii, bătălia ar fi foarte greu de descris, iar sursele noastre sînt departe de a fi desăvîrşite.

Alexandru a început lupta înaintînd spre dreapta, oblic faţă de avangarda persanilor. Pe măsură ce se apropia de capătul şirurilor de persani, Darius a început să se îngrijoreze că Alexandru va ieşi de pe terenul care fusese curăţat de tufişuri şi vegetaţie pentru a uşura înaintarea carelor de luptă. Prin urmare, a trimis cavaleria bactriană şi pe cea a triburilor Saca, sub comanda lui Bessus, să-l

împresoare pe Alexandru prin flancul drept şi să-i oprească

înaintarea.

Atunci au sunat goarnele şi au izbucnit strigătele de luptă.

Alexandru, la rîndul lui, a ordonat ca unitatea cea mai apropiată

din flangarda de pe partea dreaptă să atace – doar un mic escadron, pe care persanii l-au respins cu uşurinţă, dar care a servit drept momeală. Acum a intrat în luptă şi restul cavaleriei lui Bessus – o privelişte înfricoşătoare atunci cînd a atacat. Însă lupta se desfăşura exact acolo unde voia Alexandru, pe flancul său drept.

Apărarea lui cu surprize se ridica la înălţimea provocării. El nu a distrus cavaleria lui Bessus, dar a oprit-o.

Între timp, Darius a ordonat carelor sale de luptă să facă

brazdă în rîndul duşmanilor. Însă macedonenii erau pregătiţi. În dreapta şi în centrul armatei macedonene, o formaţie de arcaşi şi suliţaşi şi-au lansat săgeţile şi sulițele; unii chiar trăgeau de frîie şi îi răsturnau pe conducătorii carelor. Unele care de luptă au reuşit să treacă de ei, dar soldaţii fuseseră instruiţi să se dea la o parte şi să le lase să treacă. Carele de luptă nu au realizat mare lucru, cel puţin pe flancul drept al macedonenilor. Poate că au provocat mai multe prejudicii pe flancul lor stîng, mai slab, unde atacul altei cavalerii persane, condusă de Mazaeus, îi nimicea pe călăreţii tesalieni ai lui Parmenio.

Cam atunci s-a format un gol în rîndul persanilor, între flancul stîng şi centru, de unde plecaseră călăreţii lui Bessus. Alexandru a profitat de moment. Şi-a aranjat cavaleria de elită în formă de vîrf de lance, a ordonat falangei macedonene să înainteze alături de ei, a scos un strigăt de luptă şi a atacat. Au pătruns prin această breşă

în rîndul duşmanilor şi le-a sfîşiat flancul expus. Izvoarele descriu scena în mod impresionant: „Pentru scurt timp, bătălia a devenit o luptă corp la corp. Călăreţii din jurul lui Alexandru, ca şi Alexandru însuşi, făceau presiuni mari şi puternice asupra inamicului, împungîndu-i cu lăncile sau lovindu-i cu ele peste faţă.

Ei i-au lovit necruţător pe persani, iar falanga macedoneană, cu infanteriştii dens comasaţi şi înarmaţi cu o grămadă de sulițe, i-a atacat şi ea” 1.

Ca şi la Issos, ţinta era Darius. Dacă îl ucidea sau îl captura pe rege, cîştiga războiul: acesta era planul lui Alexandru. Chiar ar fi funcţionat, graţie înaintării de neoprit a soldaţilor săi, însă Darius a întors spatele şi a fugit. Nu era un laş; spera să se lupte cu Alexandru altă dată.

În plus, bătălia încă nu se încheiase, iar un timp, ceea ce se întîmpla în celelalte zone ale cîmpului de luptă ar fi putut înclina balanţa în favoarea lui Darius. La fel cum şarja lui Bessus a creat o breşă în rîndurile persanilor, şi atacul lui Alexandru a lăsat unul sau mai multe goluri în centrul armatei macedonene şi pe flancul stîng al acesteia. Acum, pe acolo năvălea cavaleria persană şi cea indiană. Aveau o şansă extraordinară să i se alăture lui Mazaeus, care lupta împotriva trupelor lui Parmenio, deja depăşite de situaţie.

Între timp, Parmenio i-a trimis un mesaj lui Alexandru, cerîndu-i ajutorul, dar probabil că acest mesaj nu a mai ajuns niciodată la el. Cîmpul de luptă era un haos total, iar după toate probabilităţile, Alexandru pornise deja în urmărirea lui Darius. Fuga lui Darius a umplut „aerul… cu gemetele celor căzuţi, tropotul de copite al

cailor şi şfichiuitul neîntrerupt al bicelor” 2, conform unei surse.

De asemenea, a stîrnit un nor gros de praf care i-a încetinit pe macedonenii care îl urmăreau. Alexandru s-a întors către flancul lui stîng.

Dacă Alexandru a contat pe faptul că Parmenio avea să se descurce, a avut dreptate. Nu era prima dată cînd bătrînul rezista într-o luptă dură, iar tesalienii săi erau intrepizi. În acest timp, în loc să-i vină în ajutor lui Mazaeus, care lupta împotriva flancului stîng al macedonenilor, călăreţii persani şi indieni prădau tabăra lui Alexandru, departe, în spatele liniilor inamice. Au pierdut astfel ocazia de a-l ajuta pe Mazaeus, fiind împinşi înapoi de infanteria macedoneană din ariergardă.

Oricum, de îndată ce călăreţii persani au aflat că Darius a fugit de pe cîmpul de luptă, s-au oprit. Nu că erau înfrînţi: în timp ce se retrăgeau, au dat nas în nas cu cavaleria de elită a lui Alexandru, care se îndrepta în sfîrşit către Parmenio. Rezultatul a fost cea mai încrîncenată ciocnire a cavaleriilor din ziua aceea. Nu s-au aruncat suliţe şi nu s-au făcut manevre, cum se întîmpla de obicei în luptele de cavalerie3. A fost o încăierare, fiecare om încercînd să răzbată

şi să-şi salveze viaţa. Au căzut 60 dintre călăreţii lui Alexandru din cavaleria de elită, iar trei ofiţeri superiori au fost răniţi, inclusiv Hephaestion, prietenul cel mai apropiat al lui Alexandru.

Asta nu a schimbat cu nimic rezultatul bătăliei. Darius suferise o înfrîngere decisivă din partea lui Alexandru. Perşii nu au dat greş

pentru că nu au fost dispuşi să încerce. Alexandru l-a manipulat pe inamic chiar pe cîmpul de luptă ales de acesta, unde l-a forţat să se confrunte cu o cavalerie puternică formată din călăreţi din toate

colţurile imperiului. Însă macedonenii au adus pe cîmpul de luptă

cea mai versatilă armată din acea vreme, care avea foarte multă

încredere în sine şi foarte multă experienţă. Şi aveau nişte comandanţi remarcabili: Parmenio, de exemplu, a fost un erou pentru că a ţinut piept loviturilor inamicului şi a ţinut unit flancul macedonenilor. Ei aveau un avantaj semnificativ în ceea ce priveşte infrastructura.

Însă principala diferenţă dintre cele două armate – avantajul decisiv – a fost superioritatea lui Alexandru ca general. Atît în pregătirea pentru bătălie, cît şi în toiul luptei, Alexandru a arătat că

este mai bun decît Darius. Dînd dovadă de intuiţie strategică, el a analizat formaţia de luptă a inamicului cu un ochi de expert şi şi-a revizuit tactica fără efort. Şi-a păstrat sîngele rece în toiul luptei şi a dat lovitura decisivă în locul potrivit şi la momentul potrivit.

Este adevărat că nu totul a mers conform planului său: Darius a scăpat, linia macedonenilor a fost forţată, iar cei căzuţi pe cîmpul de luptă nu au fost puţini. Însă rezultatul a fost încununarea realizărilor lui Alexandru. Darius a fost un general bun, dar Alexandru era un geniu militar.

Nu există cifre exacte cu privire la numărul de morţi şi răniţi din această bătălie. Probabil că sursele minimizează pierderile lui Alexandru şi le umflă pe cele ale lui Darius: estimările lor se încadrează între 100 şi 500 de macedoneni morţi şi între cifra uluitoare de 40 000 şi cea absurdă de 300 000 de morţi în rîndul persanilor. Deşi la Gaugamela s-au dat lupte cumplite, mulţi persani au scăpat, unii dintre ei în unităţi de menţinere a ordinii.

Pierderile persanilor nu au fost nesemnificative, dar nu au fost nici

uriaşe.

Gaugamela a fost cea mai mare victorie obţinută de Alexandru pe cîmpul de luptă. A marcat sfîrşitul confruntării directe cu Imperiul Persan. Mesopotamia şi, de altfel, şi Iranul erau acum la picioarele sale.

Darius a fugit mai întîi pînă în cel mai apropiat oraş, Arbela (astăzi Irbil), la vreo 60 de mile spre sud-est. Apoi a plecat în munţii din vestul Iranului, împreună cu ceea ce mai rămăsese din gărzile sale regale şi cu mercenarii lui, precum şi cu cavaleria lui Bessus, care supravieţuise fără pierderi. Mazaeus şi soldaţii cu care mai rămăsese au fugit către Babilon.

Şi Alexandru s-a dus la Arbela după bătălie. Aici, soldaţii săi l-au aclamat ca „rege al Asiei". Alexandru îşi asumase acest titlu într-o scrisoare trimisă lui Darius după bătălia de la Issos. Acum nu mai părea deloc o pretenţie lipsită de sens: aceasta era realitatea. La Arbela a luat şi diadema – o bentiţă ceremonială din pînză –, ca emblemă a regalităţii sale. Trei săptămîni mai tîrziu, după ce a ajuns la o înţelegere cu Mazaeus, Alexandru a intrat în Babilon, unde a fost aclamat din nou ca rege, de data aceasta în mod oficial.

Însă războiul nu se încheiase. Darius controla încă Iranul şi Asia Centrală. Alexandru nu trebuia doar să-l prindă, ci şi să-l determine să se supună în faţa noului titlu regal al lui Alexandru ca rege al Asiei. Şi voia să-l facă pe Darius să ia cu el toată elita persană care mai rămăsese. Altfel, Alexandru avea să mai cucerească un milion de mile pătrate de teritoriu prin violenţă, stropind cu sînge fiecare colină şi fiecare vale. Ori asta, ori va

trebui să accepte că „regele Asiei" nu controlează estul Iranului sau provinciile de dincolo de el.

Alexandru nu putea nici să conteze pe sprijinul armatei sale.

Din punctul de vedere al comandanţilor şi soldaţilor săi, războiul era aproape gata – nu le mai rămînea decît să cucerească şi capitala regală a Persiei. Ei nu aveau nici un interes faţă de Orientul îndepărtat. Voiau din fostul imperiu al Persiei doar atît cît puteau guverna din Macedonia.

Alexandru trebuia să rezolve aceste probleme dacă voia să se bucure de roadele victoriei sale de la Gaugamela.

Cannae

Tavoliere este o cîmpie vastă, bogată în terenuri agricole, care se întinde pe 1 200 de mile pătrate în Apulia (Puglia), în sud-estul Italiei. Odată, în vremuri preistorice, făcea parte din ocean, însă

pămîntul era uscat atunci cînd, într-o zi de vară din anul 216, Hannibal şi romanii s-au întîlnit la marginea sudică a acestei regiuni, la Cannae.

Cea mai mare bătălie terestră

2 august 216 î.Hr., ziua bătăliei de la Cannae, a fost una dintre cele mai teribile zile din istoria omenirii. În această zi de august, la

Cannae au murit aproape la fel de mulţi oameni ca într-o zi de august la Hiroshima, cu două mii de ani mai tîrziu – şi fără praf de puşcă, fără a mai pomeni de vreo bombă atomică. (Numărul morţilor de la Hiroshima a crescut mult mai mult în timp, din cauza bolilor provocate de radiaţii.) Săbii, sulițe, bile de piatră folosite ca proiectile pentru prăştii, potcoave de cai, greutatea a mii de picioare trecînd peste cei căzuţi la pământ, insolaţie, teroare şi chiar disperare: iată care au fost uneltele morţii la Cannae.

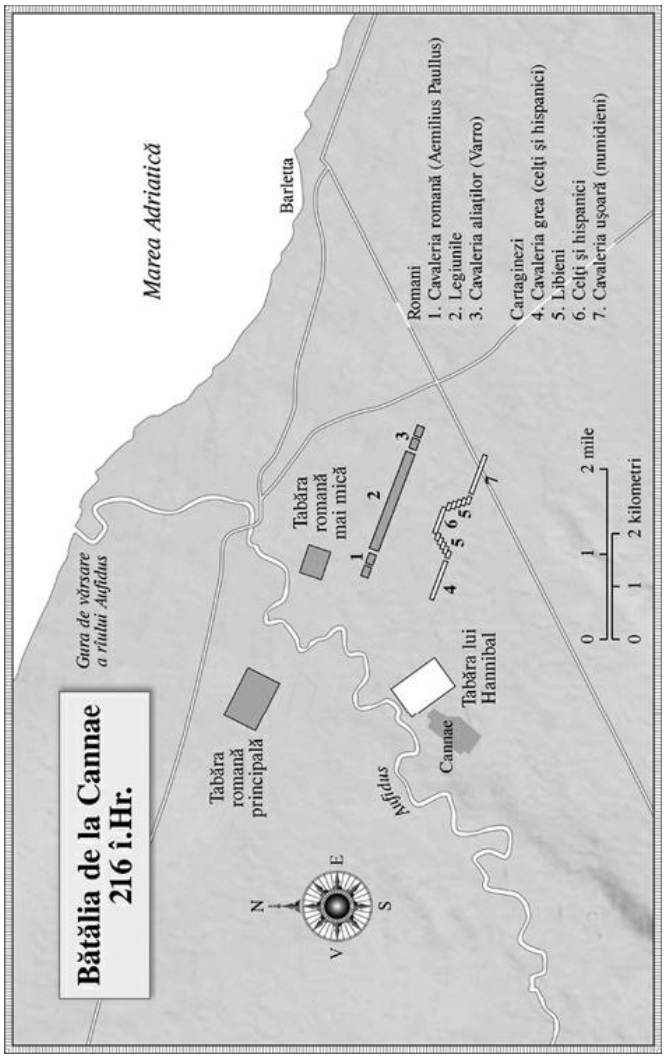

Cannae a fost pentru Hannibal ceea ce a fost pîrghia pentru Arhimede. Romanii erau aproape de două ori mai mulţi decît soldaţii lui Hannibal la Cannae şi au luptat cînd şi unde au vrut. Şi totuşi, Hannibal i-a anihilat.

Învingătorul Hannibal a omorît cam 48 000 de romani şi a luat aproximativ 20 000 de prizonier; nu au scăpat decît vreo 15 000 de romani. Dintre cei aproximativ 50 000 de soldaţi ai lui Hannibal, romanii au ucis între 6 000 şi 8 000. Romanii şi-au pierdut cam 75% din armată: puţin mai mult de jumătate dintre soldaţii romani au fost omorîţi şi încă un sfert au fost capturaţi. Cartaginezii şi-au pierdut cam 10-15% din armată. A fost una dintre cele mai dezechilibrate victorii din toate timpurile.

Scepticii de atunci şi de astăzi au minimalizat importanţa geniului lui Hannibal. Ei susţin că nu a cîştigat el bătălia, ci mai degrabă romanii au pierdut-o. Această idee are o oarecare fărîmă

de adevăr. Fără greşelile romanilor, Cannae ar fi fost o înfrîngere a romanilor, dar nu un dezastru. Şi totuşi, fără ingeniozitatea lui Hannibal, romanii ar fi obţinut victoria la Cannae.

Cum s-a întîmplat această bătălie explozivă? Atît romanii, cît şi Hannibal şi-au dorit-o. Hannibal avea încredere în capacitatea sa de a cîştiga din nou, aşa cum făcuse şi la Ticinus, la Trebia şi la lacul Trasimeno. Incitaţi de provocarea lui Hannibal, romanii au renunţat la strategia lui Fabius de a evita bătălia. În 217 î.Hr.

Hannibal a fost la fel de sîcîitor ca un matador perfid şi trucurile sale l-au adus pe furiosul taur roman în punctul în care nu se mai putea opune unei confruntări deschise.

Noii consuli din 216 î.Hr., Caius Terentius Varro şi Lucius Aemilius Paullus, au renunţat la politica lui Fabius; aveau să lupte.

Şi aveau să lupte cu o forţă enormă, ca o lovitură de baros, cea mai mare armată pe care o adunaseră romanii vreodată şi prima care urma să fie comandată de ambii consuli; de obicei, fiecare

conducea altă armată. Deşi nu aveau experienţă, se aşteptau să

cîştige prin forţa numărului. Voiau o acţiune cu care să cîştige războiul.

Dar era august. Pînă atunci, în primăvara şi vara acelui an, o armată mai mică se ţinuse după Hannibal.

El i-a făcut pe romani să-l urmărească. I-a făcut să iasă din zona deluroasă din jurul Luceriei (astăzi Lucera), în nordul Apuliei, în cîmpia de lîngă mare, la Cannae. În mod ironic, cea mai mare bătălie terestră din lumea antică urma să aibă loc practic pe ţărmul mării. Cannae se află cam la cinci mile de actuala linie de coastă, în linie dreaptă. De pe colina pe care se înălţa Cannae, Hannibal putea vedea foarte bine apa albastră a Adriaticii. Poate că simţea şi briza sau privea zborul graţios al rîndunelelor pe cer.

Poate că se gîndea şi la lovitura pe care o dăduse deja cucerind citadela de la Cannae. Roma crease aici un depozit de aprovizionare, iar acum cerealele şi celelalte provizii căzuseră în mîinile cartaginezilor. Mai important, Cannae avea o poziţie strategică.

Apulia este patria cavaleriei, aşa că era perfectă pentru Hannibal. La vreo zece mile distanţă de Cannae era Canusium, un important aliat al romanilor, iar soldaţii lui Hannibal făceau acum raiduri pe cîmpurile din jurul acestui oraş.

Cannae se află în valea rîului Aufidus (astăzi Ofanto), care izvorăşte din Apenini şi se varsă tocmai în Marea Adriatică. Valea rîului Aufidus oferă acces la golful Napoli, important din punct de vedere strategic, care se află de cealaltă parte a Peninsulei Italice, pe coasta de vest. Cucerind Cannae, Hannibal punea în pericol un

aliat al romanilor (Canusium) şi amenința să-şi croiască drum şi către alţii. Roma trebuia să reacţioneze. Aşa că Varro şi Paullus şi-au adus trupele la Cannae. După ce şi-au unit forţele cu armata romană mai mică aflată deja în Apulia, romanii totalizau aproximativ 86 000 de soldaţi. Hannibal avea cam 50 000.

În zona unde se află Cannae, rîul Aufidus trece printre două

şiruri de dealuri, după care, la nord-est de citadela Cannae, dealurile se atenuează, valea se deschide şi urmează o cîmpie vastă, puţin vălurită, care ar fi fost foarte bună pentru bătălie.

Majoritatea istoricilor localizează aici cîmpul de luptă, deşi se pot aduce argumente şi în favoarea unui loc din depresiunea dintre dealuri.

Înainte de ziua bătăliei, cele două tabere au făcut manevre.

Cînd au ajuns în apropiere de Cannae, romanii probabil că şi-au ridicat tabăra pe malul stîng (în nord) al rîului Aufidus, iar Hannibal a campat pe malul drept, la poalele dealului pe care se afla citadela Cannae. Romanii l-au amenințat pe Hannibal instalînd o tabără mai mică pe

aceeaşi parte a rîului unde se afla şi el, iar Hannibal a reacţionat mutîndu-şi tabăra dincolo de rîu, pe malul stîng, unde erau şi romanii. Pe 1 august i-a provocat pe romani la luptă, dar ei au refuzat. Apoi, în ziua următoare, romanii au traversat rîul din nou şi au acceptat provocarea lui Hannibal.

Care este explicaţia acestui elaborat joc al provocărilor? O

posibilă explicaţie este sistemul roman de comandă, în care cei doi consuli aveau pe rînd comanda supremă – o zi unul, o zi altul.

Izvoarele antice afirmă că Paullus, care era la comandă pe 1

august, hotărîse să nu rişte o confruntare deschisă cu Hannibal, însă

Varro a preluat comanda pe 2 august – şi s-a aventurat. Mai probabil este că romanii voiau să lupte pe malul drept, unde terenul era oarecum mai puţin favorabil pentru cavalerie. Porţiuni ale acestuia erau pante uşoare, iar alte porţiuni ofereau mai puţin loc de manevră decît pe malul stîng.

În orice caz, cu puţin înainte să se crape de ziuă, pe 2 august –

adică nu cu mult înainte de 4.30 dimineaţa (ora de vară) –, Varro a înălţat flamura roşie în faţa cortului său, semnalul roman tradiţional care indica începerea bătăliei. Deşi izvoarele susţin că ar fi existat unele tensiuni, celălalt consul, Paullus, probabil că a fost extrem de cooperant. Roma îşi trimisese legiunile tocmai ca să lupte cu inamicul. Ziua de glorie sosise. Imediat după răsăritul soarelui –

6.00 dimineaţa (ora de vară) –, Varro a început să îşi scoată

soldaţii din cele două tabere. A condus trupele din tabăra principală pe malul drept al rîului Aufidus, unde li s-au alăturat soldaţii din armata romană mai mică. Hannibal a urcat pe o colină

joasă şi a urmărit cum se pregătesc romanii de bătălie, la fel cum făceau şi trupele sale.

Romanii au lăsat în urmă 10 000 de soldaţi ca să apere tabăra principală şi să constituie o ameninţare pentru tabăra cartaginezilor, forţîndu-l astfel pe Hannibal să lase şi el nişte trupe de gardă, împuţinîndu-şi efectivele, care deja erau mai mici.

Aşadar 76 000 de soldaţi au intrat în joc de partea Romei: 70 000

de pedestraşi şi 6 000 de călăreţi. Dintre cei 70 000, cam 50 000

reprezentau infanteria grea, în timp ce 20 000 purtau arme uşoare.

În cadrul cavaleriei, cam 2 400 de călăreţi erau cetăţeni romani şi 3 600 italieni aliaţi ai Romei.

Cît priveşte tabăra cealaltă, Hannibal adusese 50 000 de soldaţi la Cannae: 40 000 de infanterişti şi 10 000 de călăreţi. Iată

cum se estimează că erau împărţiţi: dintre cei 10 000 de călăreţi, 2

000 erau hispanici, 4 000 celţi şi 4 000 numidieni. Cei 40 000 de infanterişti constau în infanteria grea, numărînd 32 000 de soldaţi, şi trupele de infanterie uşoară – 8 000. Din infanteria grea făceau parte 8 000 de libieni, 4-6 000 de hispanici şi 18-20 000 de celţi.

Fiecare tabără ajunsese la Cannae de suficient timp ca să

exploreze teritoriul şi să îşi facă planurile de bătaie. Fiecare tabără lupta conform stilului său de război. Planul romanilor era extrem de simplist. Armata lui Hannibal se deplasa cu viclenia unui luptător care, prefăcîndu-se că priveşte într-o anumită direcţie sau mişcîndu-şi mîna într-un mod înşelător, îşi păcăleşte adversarul, făcîndu-l să nu îşi dea seama unde anume o să atace cu adevărat.

Romanii şi-au aranjat infanteria într-o formaţie paralelă, convenţională. Armata romană era îndreptată spre sud, cu cavaleria grea plasată lîngă rîu, pe flancul drept; cavaleria grea a aliaţilor ocupa flancul stîng. Infanteria era plasată în centru, într-o formaţie paralelă convenţională, dar cu un detaliu important şi neobişnuit. Romanii au grupat strîns companiile (*manipule*), pentru a realiza o formaţie de infanterie deosebit de lungă şi îngustă.

Rezultatul a fost că au creat practic un fel de berbece uman, care trebuia să lovească centrul armatei lui Hannibal.

Condensarea trupelor spunea multe şi despre lipsa de experienţă a soldaţilor romani. Pentru că romanii adunaseră o armată atît de numeroasă, o mare parte din ea era formată din

recruţi neinstruiţi. Poate că singurul mod de a menţine ordinea pe cîmpul de luptă era să fie înghesuiţi la un loc. Soldaţii mai experimentaţi erau grupaţi în centru, creînd un nucleu dur, pe cînd cei mai puţin experimentaţi ocupau flancurile. Consulul Varro comanda flancul stîng, pe cînd celălalt consul, Paullus, era în fruntea celui drept; cei doi foşti consuli din anul anterior comandau unităţile din centru.

La Cannae, infanteria romană era aranjată în adîncime pe 50-75

de rînduri. Lăţimea coloanei de infanterie era de aproximativ o milă – o milă şi un sfert, iar cavaleria mai acoperea încă vreo jumătate de milă, linia întîi întinzîndu-se în total cam pe o milă şi jumătate sau o milă şi trei sferturi. Hannibal avea mult mai puţini soldaţi, dar trebuia să acopere aceeaşi lărgime a frontului ori să

rişte ca inamicul să-l atace pe flancuri.

Generalii romani încă se gîndeau la bătălia anterioară în loc să

se concentreze asupra noilor condiţii, aşa cum ar fi trebuit. Ştiau ce funcţionase la Trebia şi voiau să procedeze la fel şi acum, dar să o facă mai bine. Mai exact, la Trebia ei pătrunseseră cu infanteria prin centrul armatei cartagineze, aşa că s-au hotărît ca la Cannae să

mizeze totul pe încercarea de a forţa din nou centrul folosindu-şi tot infanteria. Dacă ar fi luptat cu un adversar obişnuit, poate că ar fi reuşit.

Însă Hannibal îşi pusese la treabă priceperea tactică. Spre deosebire de romani, el chiar îşi învăţase lecţia. La Trebia, Hannibal fusese dispus să-şi sacrifice centrul pentru a cîştiga pe flancuri. La Cannae, avea să-şi sacrifice din nou centrul, dar nu pentru a cîştiga pe flancuri. Pe acestea le ţinea deoparte, pentru a

le pune apoi să se întoarcă spre interior şi să-i lovească din flancuri pe romanii care înaintau. Era o manevră complicată şi riscantă pe care nu o putea realiza decît o armată profesionistă, cu soldaţi veterani şi o reţea eficientă de subofiţeri.

Spre deosebire de romani, Hannibal lucra aproape exclusiv cu veterani. În armata sa nu mai fuseseră incluşi alţi africani sau hispanici de la începutul războiului; doar celţii ar mai fi putut asigura noi recruţi, cum probabil că s-a şi întîmplat.

La Cannae, Hannibal a conceput o variantă genială a unor tactici mai vechi. Şi-a organizat centrul armatei în formă de semilună, cu curbura exterioară către inamic. În centru a plasat infanterişti hispanici şi celţi. Ei alcătuiau, spune Polibiu, „o imagine ciudată şi terifiantă” 4, etalîndu-şi săbiile imense, aşezaţi intercalat, celţii cu pieptul gol şi hispanicii îmbrăcaţi în tunici scurte de in cu marginea purpurie. Însă nu acestea erau cele mai bune trupe ale lui Hannibal – această onoare le revenea libienilor, care ocupau cele două flancuri. Experimentaţi, loiali şi duri ca stînca, libienii aveau şi avantajul de a fi echipaţi cu arme şi armuri de

ultimă generaţie, alese din prada luată de la cei 50 000 de soldaţi romani ucişi sau capturaţi de cînd traversase Hannibal Alpii.

Cavaleria juca un rol crucial în planul lui Hannibal. Cavaleria sa grea, formată din hispanici şi celţi, era plasată pe flancul stîng, aproape de rîu, în faţa cavaleriei romane. Cavaleria uşoară, numidienii, ocupau flancul drept. Hannibal şi fratele său Mago comandau infanteria, poziţionată în centru. Hasdrubal (nu fratele lui Hannibal) comanda cavaleria grea de pe flancul stîng, în timp

ce Hanno era în fruntea cavaleriei uşoare de pe flancul drept.

Maharbal comanda nişte unităţi de cavalerie de rezervă. Armata lui Hannibal era îndreptată cu faţa spre nord.

Dimineaţa însîngerată

Bătălia a început probabil în jur de 9.00 sau 10.00 dimineaţa. În Antichitate, bătăliile începeau de obicei cu o confruntare a trupelor purtînd arme uşoare, iar Cannae nu a făcut excepţie. Experimentaţii prăştieri şi suliţaşi cartaginezi i-au întrecut pe romani. Apoi, supravieţuitorii din fiecare armată s-au retras printre infanterişti, lăsînd în urma lor o privelişte şocantă: aproximativ 100 000 de soldaţi pedeştri sau călare, gata să lupte pe viaţă şi pe moarte. Cea mai numeroasă armată de cetăţeni-soldaţi care existase vreodată în lume era pe cale să atace una dintre cele două sau trei armate profesioniste ale Antichităţii. Vara, cîmpia Apuliei este încinsă şi uscată, iar marşul soldaţilor, fără îndoială, a stîrnit un nor imens de praf.

Călăreţii s-au ciocnit primii. Cavaleria grea a lui Hasdrubal de pe flancul stîng al cartaginezilor i-a atacat pe călăreţii romani. De obicei, în această perioadă, bătăliile implicînd cavaleria constau într-o serie de şarje şi urmăriri, unităţile de rezervă dînd năvală

pentru a permite fiecărei tabere să se regrupeze şi să atace din nou, pînă cînd, în cele din urmă, învinşii întorceau spatele şi se retrăgeau. Nu şi la Cannae. Înghesuită într-un spaţiu îngust de lîngă

rîu, cavaleria romană încerca să-şi menţină poziţia, dar

cartaginezii erau mai numeroşi, mai experimentaţi, mai bine instruiţi şi mai încrezători. Mulţi dintre călăreţii romani au descălecat şi au încercat să lupte aşa. A fost o acţiune disperată, care l-a făcut pe Hannibal să spună că la fel de bine ar fi putut să li se predea deja încătuşaţi soldaţilor săi5. Ce a mai rămas din cavaleria romană a dat bir cu fugiţii.

Pe flancul drept al cartaginezilor, cavaleria uşoară, aflată sub comanda lui Hanno, ţinea piept cavaleriei grele formate din aliaţii Romei. Deodată, i-a venit în ajutor cavaleria grea a lui Hasdrubal.

Se pare că, după ce a învins cavaleria grea a romanilor, a dat ocol armatei romane prin spate pînă a ajuns la camarazii de pe flancul opus. A fost o minunată demonstraţie de coordonare şi comandă.

Cavaleria aliaţilor Romei a cedat şi a dat bir cu fugiţii. Armata romană rămăsese fără cavalerie. Pentru ea, acum era exclusiv o bătălie a infanteriei – şi era în plină desfăşurare.

În timp ce se ciocneau cavaleriile, legiunile romane avansaseră. Infanteria romană i-a atacat pe celţii şi hispanicii din centrul armatei cartagineze. Copleşiţi din punct de vedere numeric, celţii şi hispanicii s-au retras la rîndul lor precauţi, schimbîndu-şi poziţia, astfel încît semiluna era acum îndreptată cu scobitura către romani. Cum am spus în capitolul 1, tot planul de bătaie al lui Hannibal depindea de curbarea liniei infanteriei fără ca aceasta să

se fisureze. Celţii şi hispanicii trebuiau să reziste pînă cînd cavaleria sa avea să-i neutralizeze pe călăreţii Romei, moment în care trupele libiene de pe flancuri urmau să intre în luptă. Celţii şi hispanicii trebuiau să se retragă în ordine, în timp ce luptau, văzînd cum camarazii lor cad seceraţi peste tot în jurul lor. Cifrele privind

pierderile de vieţi omeneşti ale armatei lui Hannibal arată cît de dificilă a fost misiunea trupelor din centru: 4 000 dintre cei 5 500

de infanterişti căzuţi în luptă au fost celţi.

Poate că vestita pasiune pentru războaie a celţilor i-a ţinut pe cîmpul de luptă, însă doar o instrucţie profesionistă şi nişte ofiţeri experimentaţi ar fi reuşit să menţină ordinea în rîndul lor – acestea şi prezenţa lui Hannibal însuşi printre ei, călare, protejat de un scut de gărzi de corp, dar suficient de aproape de front ca să fie riscant.

Nouă armate din zece nu ar fi fost capabile să execute manevra.

Majoritatea forţelor armate s-ar fi retras după o lovitură atît de puternică precum cea dată de romani. Şi totuşi, armata lui Hannibal nu doar s-a curbat fără să rupă rîndurile, ci a executat apoi o serie de contramanevre la fel de uimitoare pe cît de devastatoare.

Romanii au pătruns atît de mult în centrul liniilor inamice, încît înaintau pe lîngă cele două contingente de libieni de pe flancurile lor.

Cînd s-a întîmplat acest lucru şi cînd s-a dat semnalul că

soldaţii cartaginezi zdrobiseră cavaleria romană, libienii au primit ordinul să intre în luptă. Ei s-au întors către interior şi i-au atacat pe inamici. Cînd linia întîi a libienilor a început să preseze flancul romanilor (şi nemaiexistînd o cavalerie care să protejeze acest flanc), romanii se aflau în cea mai vulnerabilă poziţie. În plus, romanii obosiseră, pe cînd libienii erau odihniţi.

Simfonia însîngerată

Totuşi, ceea ce s-a întîmplat în continuare nu a fost dinainte stabilit.

Dacă pe flancurile romanilor s-ar fi aflat trupe de veterani şi dacă

aceştia ar fi avut un comandant capabil, atunci poate măcar unele unităţi ar fi reuşit să se întoarcă şi să-şi croiască drum printre libieni. Însă pe flancuri se aflau legiunile cele mai noi şi mai puţin experimentate.

Probabil că s-au panicat şi au luat-o la fugă spre centru, atrăgînd în cursă, după ele, şi trupele mai experimentate. Aceasta este cea mai bună explicaţie a faptului că atacul romanilor asupra trupelor din centrul armatei cartagineze şi-a pierdut energia, deşi consulul roman Paullus s-a dus acolo, părăsindu-şi poziţia de pe flancul drept, încercînd în zadar să-şi îmbărbăteze soldaţii.

Pentru libieni, ceea ce a urmat a fost, după cum zice Titus Livius, „mai degrabă un măcel decît o bătălie” 6. Pentru romanii prinşi în menghina lui Hannibal, a fost o imagine a infernului.

Toate simţurile erau torturate. Se auzeau sunete de corn şi de goarnă, strigăte de război în vreo şase limbi diferite, zgomotul înfundat a zeci de mii de picioare mărşăluind, tunetul copitelor, zăngănitul fierului şi ţipetele celor care mureau. Aerul duhnea ca într-un abator, mirosind a măruntaie însîngerate sau a transpiraţie, vomă, urină şi fecale. Căldura toridă a unei zile din toiul verii în sudul Italiei, sub greutatea armelor şi armurilor, îi topea pe toţi şi le usca gura. Praful învolburat de vîntul care bătea dinspre sud îi orbea pe unii; alţii vedeau foarte bine cîmpul de luptă atît de plin de sînge şi cadavre alunecoase, încît era greu şi să te ţii pe picioare.

Şi mai era şi cavaleria lui Hasdrubal. După ce a venit în ajutorul soldaţilor lui Hanno împotriva cavaleriei aliaţilor Romei,

a lăsat cavaleria uşoară să dea gata ce mai rămăsese din călăreţii inamicului. Acum, demonstrîndu-şi excelentele calităţi de general, Hasdrubal le-a ordonat soldaţilor lui să atace ariergarda infanteriei romane. Călăreţii lui Hasdrubal i-au atacat pe romani în mod repetat din mai multe direcţii. A fost încă o lovitură care a doborît la pămînt moralul inamicului. Dacă romanii ar fi fost mai experimentaţi şi mai bine conduşi, poate că şi-ar fi croit drum şi de data aceasta, reuşind să scape. Dar nu a fost aşa.

Cu această manevră, cartaginezii au închis cercul. Romanii erau înconjuraţi, prinşi între infanteriştii celţi şi hispanici din faţă, libienii de pe flancuri şi călăreţii lui Hasdrubal în spate. Era o încercuire completă, care face ca bătălia de la Cannae să fie un exemplu clasic al artei militare. Mulţi au admirat-o, dintre care cel mai celebru este generalul german Alfred Graf von Schlieffen, care a conceput un nou Cannae la o scară mult mai mare pentru a încercui întreaga armată franceză pe sute de mile în 1914 – însă, cînd s-a încercat punerea în aplicare a acestui plan, a dat greş.

Au căzut în luptă foarte mulţi romani7: cam 48 000, dacă nu chiar mai mulţi, sau peste jumătate din armata romană. Unii dintre ei încă mai trăiau în dimineaţa următoare, cînd soldaţii cartaginezi au colindat cîmpul de luptă şi i-au măcelărit pe răniţi. Puţine bătălii din istorie au avut ca rezultat un asemenea carnagiu.

Apelul nominal al morţilor a fost o trecere în revistă a elitei romane. Includea 80 de senatori sau bărbaţi eligibili ca membri ai Senatului, 29 de colonei (ca să redăm gradul echivalent cu tribunii militari), numeroşi foşti consuli, printre care şi unul care îndeplinise această funcţie în anul precedent, şi consulul Paullus,

unul dintre cei doi comandanţi ai armatei romane. Nu există

documente care să fi înregistrat numele celor căzuţi în luptă din rîndul cartaginezilor, dar este posibil ca printre aceştia să se fi numărat şi ofiţeri superiori – pentru că, dacă erau nişte buni soldaţi, ofiţerii superiori şi-ar fi riscat viaţa pentru a-şi conduce soldaţii în luptă, aşa cum fac mulţi şi astăzi.

Cannae a fost un triumf pentru Hannibal. Această bătălie demonstrează multiplele faţete ale supremaţiei sale în luptă: agilitatea şi buna judecată, sofisticarea şi rafinamentul tactice, sincronizarea şi ritmul, priceperea sa la folosirea unor şiretlicuri, superioritatea infrastructurii sale, priceperea sa de a-şi alege ofiţerii potriviţi şi de a-i ţine sub control – îndeajuns de tolerant ca să îi lase să aibă iniţiative, dar suficient de strict ca ei să respecte planul conceput de el – şi

îndemînarea cu care ştia să-şi îmbărbăteze întreaga armată. Providenţa a jucat şi ea un rol.

Hannibal a dirijat bătălia ca pe o simfonie; după cum s-a dovedit, nu a fost nici o notă falsă.

Cannae a fost cea mai mare victorie a lui Hannibal. Dar a fost şi cea mai sîngeroasă înfrîngere din istoria Romei. Cetăţenii-soldaţi fără experienţă se dovediseră a nu fi un adversar pe măsura profesioniştilor căliţi în luptă conduşi de un general excepţional.

Armatele romane de amatori ajutaseră un mic oraş-stat să ajungă să

stăpînească Italia şi centrul zonei mediteraneene. Acum, stilul roman de a purta război îşi găsise sfîrşitul. La apusul soarelui, pe 2

august 216 î.Hr., poate că mulţi s-au întrebat: oare acesta era şi sfîrşitul Romei?

Nu şi Publius Cornelius Scipio. Acest tînăr tribun militar

(colonel)

era

unul

dintre

puţinii

soldaţi

romani

–

aproximativ 15 000 din 86 000 de oameni – care au supravieţuit.

Alți 19 000 de oameni au fost capturați, ceea ce înseamnă că mai rămîn 4 000 cu care nu știm ce s-a întîmplat. La fel ca mulți dintre romanii care au fugit de la Cannae ca să-și scape viața, Scipio a căutat adăpost la Canusium – se afla aproape, pe o colină care putea fi apărată, și era loial Romei. Aici, i-a adunat pe cei descurajați și slabi de înger, promițîndu-le că Roma se va ridica din nou.

Soarta avea să-i ofere lui Scipio șansa de a-și ține această promisiune.

Pharsalos

În Antichitate, Tesalia era cunoscută pentru vrăjitoare și pentru război. Se spunea că vrăjitoarele au exploatat puterea lunii.

Războinicii au exploatat pămîntul. O regiune din centrul Greciei, Tesalia, este o cîmpie care a fost făcută anume ca loc unde să se ciocnească armatele: întinsă și netedă, străbătută de rîuri, unde se putea plasa flancul. Un inel de munți înconjoară regiunea, ca pentru a accentua spectacolul. Aici și-au rezolvat conflictul Cezar și Pompei.

Zilele decisive

Cele 30 de zile de la începutul lunii iulie pînă la începutul lui august 48 î.Hr. (de la începutul lunii mai pînă la începutul lui iunie, după calendarul solar) au fost decisive pentru disputa dintre Pompei și Cezar. Pompei a contat pe faptul că foamea și mizeria aveau să-l vlăguiască pe dușman în așa măsură încît armata lui să-i poată da lovitura de grație – dacă nu cumva adversarii săi nu cădeau singuri de pe picioare. Însă nu a luat în calcul capacitatea lui Cezar de a face imposibilul.

După ce și-a adunat trupele înfrînte la Dyrrachium, Cezar a pornit într-un marș forțat, pe un teren dificil, inclusiv două sute de mile prin munții Pindului, ajungînd în Tesalia. Apoi a pornit să facă rost de hrană pentru soldații săi înfometați, într-un mod dur, brutal și eficient. Se dusese vestea despre înfrîngerea lui Cezar la Dyrrachium și majoritatea orașelor, chiar și cele aliate cu el, se temeau acum prea mult de Pompei ca să-și deschidă porțile în fața lui Cezar. Așa că le-a deschis chiar el.

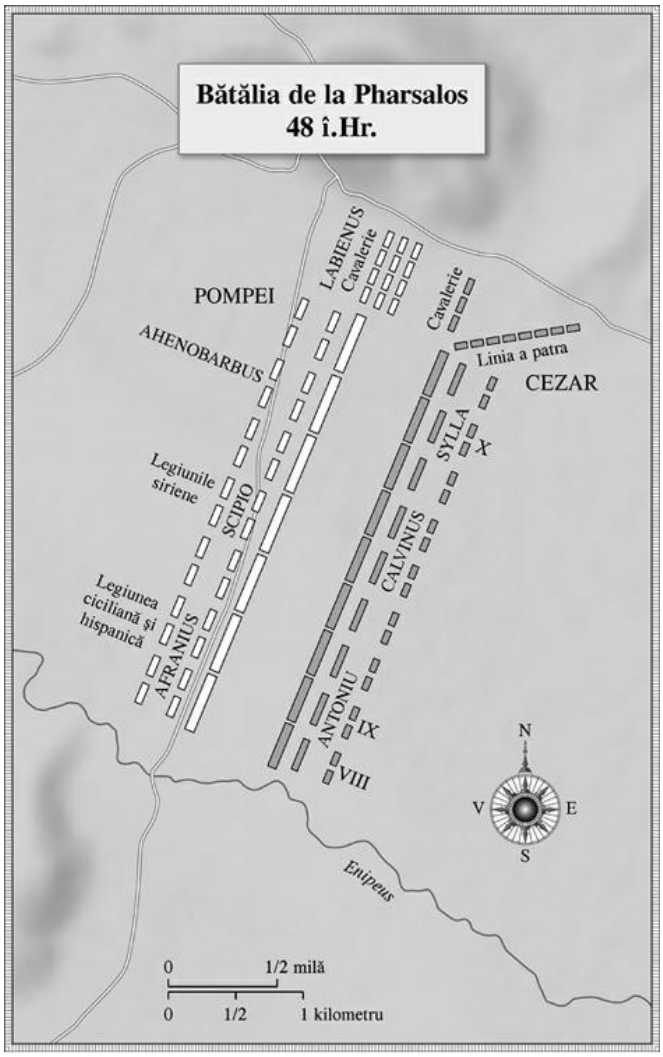

A ales micul oraş Gomfoi, aşezat strategic în principala trecătoare dinspre vest spre Tesalia. Gomfoi era un oraş bogat şi avea provizii din abundenţă. Autorităţile l-au implorat pe Pompei să le ajute, dar el încă nu ajunsese în Tesalia, ceea ce i-a lăsat mînă liberă lui Cezar. Armatei sale nu i-a trebuit decît o după-amiază ca să-i ia cu asalt zidurile. De data aceasta, aveau permisiunea comandantului lor să prade şi asta au şi făcut. Soldaţii au mîncat şi au băut pînă nu au mai putut şi şi-au descărcat frustrarea pe populaţie. Douăzeci dintre mai-marii oraşului au fost găsiţi morţi într-o apotecă – aleseseră mai degrabă să bea otravă decît să dea ochi cu soldaţii lui Cezar. Cum s-a răspîndit vestea, locuitorii tuturor oraşelor din Tesalia şi-au deschis porţile, cu excepţia Larissei, unde exista o garnizoană importantă a lui Pompei care să o protejeze. Dintr-o singură lovitură, politica de teroare a lui Cezar a ridicat moralul armatei sale şi i-a oferit aliaţi şi provizii.

Soldaţii beţi şi ghiftuiţi ai lui Cezar[8] ar fi fost o ţintă perfectă pentru Pompei, dar el era cam cu o săptămînă în urma lor. Spre deosebire de Cezar şi de marşul lui forţat prin iad, Pompei a înaintat demn spre Tesalia, către est, pe Via Egnatia, apoi spre sud, pe un traseu relativ uşor, avînd ca ţintă oraşul Larissa. Pompei nu se grăbea, dar poate că i s-a părut mai important să demonstreze că are încredere în sine decît să se grăbească, nelăsîndu-l pe inamicul său, grav rănit, să se odihnească măcar cîteva zile.

Ne-ar plăcea să ştim ce gîndea Pompei în această perioadă crucială, însă generalul nu şi-a spus niciodată povestea. Cezar şi aliaţii săi domină izvoarele scrise. Ca în atîtea cazuri ale istoriei antice, trebuie să citim printre rînduri şi să ne folosim bunul-simţ pentru a obţine o relatare satisfăcătoare. Iată cum am reconstituit eu bătălia.

Cînd Cezar s-a retras de la Dyrrachium, Pompei s-a sfătuit cu colegii săi. Afranius, unul dintre generalii care pierduseră Hispania, a propus să meargă spre vest: să se folosească de supremaţia lor pe mare ca să recucerească Italia, pe care să o utilizeze apoi ca bază pentru a cuceri Galia şi a recuceri Hispania, pentru ca, în cele din urmă, să-l atace pe Cezar. Pompei nu i-a acceptat sfatul. Şi-a dat seama în mod corect că obiectivul lui strategic nu este teritoriul, ci armata lui Cezar. Din punct de vedere politic, baza lui Pompei era în est, iar dacă îşi deplasa forţele către vest, unii dintre susţinătorii săi orientali puteau să-şi retragă soldaţii şi să nu-i mai trimită bani.

Pompei a luat în considerare şi întăririle care ajunseseră în Grecia. În timp ce era la Dyrrachium, îi ceruse guvernatorului Siriei, Metellus Scipio, să aducă în Grecia două legiuni de veterani, iar acestea ajunseseră deja. Se luptaseră cu forţele pe care Cezar le-a trimis spre est de la Dyrrachium ca să le iasă în cale: două legiuni aflate sub comanda lui Lucius Domitius Calvinus, care l-au învins pe Scipio într-o singură confruntare, şi o legiune condusă de Lucius Cassius Longinus, pe care Scipio a biruit-o în altă luptă. Desigur, Pompei ar fi putut evacua legiunile lui Scipio pe mare, dar aceasta ar fi afectat prestigiul lui Pompei; aşa încît, din nou, i-a cedat estul lui Cezar.

În plus, Pompei credea că este posibil să învingă armata lui Cezar în Grecia. El încă spera să evite o confruntare directă, pentru că soldaţii lui Cezar erau „disciplinaţi şi disperaţi” [9.] Aşa că Pompei a făcut „cele mai prudente calcule pentru a prelungi războiul şi a-şi epuiza duşmanul, înfometîndu-l tot mai mult de la o zi la alta” [10.] Însă acum era dispus să conceapă ceea ce era de neconceput.

Sursele tind să dea vina pe sfetnicii lui Pompei şi pe faptul că el a fost slab şi i-a ascultat. Fiind temperamentali şi nepricepuţi în arta războiului, după părerea lor, Cezar era terminat, dacă Pompei avea să-i dea lovitura finală. Unii îşi pierduseră averea şi erau nerăbdători să pună mîna pe proprietăţile susţinătorilor lui Cezar.

Mulţi nu aveau încredere în Pompei şi în ego-ul său: el era „mai rezervat, cu nimic mai bun” 11 decît alţi tirani şi tirani aspiranţi, după cum spunea Tacit. Locotenenţii lui Cezar luptau pentru Cezar; Pompei lupta pentru guvernul senatorial. Se vorbea că ar trebui să scape de Pompei după ce aveau să termine cu Cezar.

De asemenea, îl acuzau pe Pompei că a tărăgănat războiul mai mult decît era necesar. Domitius Ahenobarbus, cel care fusese învins la Corfinium cu un an înainte, spunea batjocoritor că Pompei era un al doilea Agamemnon, referindu-se la bombasticul comandant suprem al lui Homer care a deţinut puterea atît cît a durat şi războiul împotriva Troiei. Un alt senator, Marcus Favonius, s-a plîns că, din cauza încetinelii lui Pompei, nu aveau să se mai întoarcă în Italia la timp pentru a gusta smochinele în acel an. Unii dintre aliaţii orientali ai lui Pompei s-au alăturat corului şi au cerut şi ei o confruntare directă.

În cele din urmă, Pompei a cedat12, ca un căpitan de vas care cedează cîrma în timpul unei furtuni puternice – după cum s-a exprimat Lucan mai tîrziu13. Pompei a căzut de acord să se implice într-o luptă deschisă. Întrebarea este: a făcu-o pentru că avea un caracter slab sau era o decizie bine gîndită? Izvoarele oferă diferite motive. Un scriitor afirmă că Pompei şi-a dat seama de pericolul unei bătălii, însă oamenii săi l-au forţat să lupte. Un al doilea are altă părere, conchizînd că problema o constituiau nevoia lui Pompei de a le face altora pe plac, precum şi setea sa de glorie.

Un alt autor spune pur şi simplu că cine ştie ce zeu l-a îndrumat greşit pe Pompei.

Este greu de crezut că omul care i-a ţinut piept lui Cezar la Dyrrachium a cedat în faţa lui Favonius şi a smochinelor lui acum, cînd armata era în Tesalia. Mai probabil este că Pompei s-a răzgîndit, pe jumătate din speranţă, pe jumătate de frică. În evaluarea pe care o face, Cicero spune că Pompei începuse în cele din urmă să aibă încredere în trupele sale după succesele lor recente; uita că nu erau decît o adunătură de soldaţi fără experienţă, formînd o armată încropită la repezeală. Însă Cicero scria doi ani mai tîrziu, privind retrospectiv.

În momentul acela, poate că Pompei a simţit ceva de genul „acum ori niciodată”. Acordîndu-i lui Cezar un răgaz în Tesalia, Pompei făcuse o

greşeală. Armata lui Cezar, evident, nu murea de foame, dar trebuia să se tot deplaseze pentru a găsi alte provizii14.

Cum era aproape vremea recoltei, curînd avea să-şi facă rost de hrană pentru cîteva luni, iar apoi putea dezlănţui dezastrul. Pompei ştia că Cezar este imprevizibil şi periculos.

Între timp, armata sa nu prea avea şanse să se perfecţioneze.

Tocmai se îmbogăţise cu două legiuni de veterani sub conducerea lui Metellus Scipio. Aceasta şi faptul că avusese vîntul în spate după Dyrrachium o făcuseră puternică – deocamdată. Cum comandanţii aveau păreri diferite, Pompei s-a întrebat probabil cît va mai dispune de forţa pe care o avea în acel moment. Se putea linişti cu ceea ce susţinea dezertorul Titus Labienus, fostul locotenent al lui Cezar: că armata acestuia nu mai era forţa cumplită care cucerise Galia. Logica militară şi politică îi spuneau acum lui Pompei că o confruntare directă era cea mai bună din mai multe variante proaste. Raţionamentul lui Pompei era inteligent, rezonabil şi greşit.

Într-adevăr, este greu să convingi o armată mîndră, bine hrănită şi bine echipată să *nu* lupte. Memnon a încercat fără succes să facă asta înainte de bătălia de la Granicus; Fabius a avut aceeaşi soartă înainte de Cannae; acum era rîndul lui Pompei.

Astfel că, în cele din urmă, Pompei şi-a permis luxul să spere.

Clasicii care au scris despre război s-ar fi zbîrlit. „Speranţa amuţeşte pericolul” 15, scria Tucidide. Războiul, după cum ştia şi el, îi răsplăteşte pe realişti şi îi pedepseşte pe visători. Întunecata oră 3.00 a sufletului îi privea în faţă pe Pompei şi pe Cezar. Acesta din urmă a privit-o şi a rămas neclintit; Pompei a tresărit.

Criza căpeteniilor

Pharsalos se află în inima Tesaliei, la extremitatea sudică a cîmpiei din centrul Tesaliei, la intersecţia drumurilor care merg de la est la vest şi dinspre nord spre sud. La sud de oraş se înalţă munţii, iar rîul Enipeus curge pe la nord, dincolo de el ridicîndu-se dealurile de la poalele altor munţi: valea are o lăţime de aproximativ cinci mile la Pharsalos, îngustîndu-se către est şi lărgindu-se spre vest. În apropiere de Pharsalos s-au întîlnit Pompei şi Cezar într-o luptă deschisă. Bătălia probabil că a avut loc16 la nord de rîu: între Enipeus şi dealurile încadrate de actualul sat Krini şi muntele Dogandzis. Data era 9 august 48 î.Hr., după calendarul roman; 6 iunie 48 î.Hr., după actualul calendar solar. Era o zi toridă de vară.

Pentru a înțelege bătălia, să dăm mai întîi calendarul cu cîteva file în urmă, pînă la sosirea fiecărei armate în zonă. Cezar a ajuns aici primul. Cam la zece zile după ce cucerise orașul Gomfoi, Cezar și-a ridicat tabăra lîngă Pharsalos, în cîmpia aceea fertilă.

Era o zonă cultivată, netedă ca în palmă și deschisă, unde soldații săi puteau foarte ușor să recolteze cerealele care erau aproape coapte. Poate că și-a instalat cartierul general pe o ridicătură de unde putea vedea bine zona. Era aproape de drumul care mergea spre nord, către Larissa, cartierul general al lui Pompei în Tesalia, și chiar la nord de punctul de trecere peste rîul Enipeus. Acest punct strategic îi oferea lui Cezar controlul asupra terenului: nu doar asupra orașului Pharsalos și a porțiunii sudice a cîmpiei, ci și asupra drumului care mergea spre sud, către Beoția și zona sa rurală bogată. Era un loc potrivit ca să-l aștepte pe Pompei. Acesta a ajuns cu cîteva zile mai tîrziu și și-a ridicat tabăra în zona deluroasă de la poalele munților care se înălțau la cîteva mile spre nord.

Mai multe zile, Cezar a încercat să-l atragă pe Pompei afară din zona deluroasă ca să lupte în cîmpie. Cezar și-a aliniat soldații pentru bătălie în zona joasă, în timp ce Pompei a făcut același lucru pe dealuri. Pompei a refuzat să coboare, sperînd poate că soldații lui Cezar erau suficient de flămînzi și de disperați ca să atace un inamic aflat la înălțime. Cînd aceștia au refuzat, Pompei și-a trimis în sfîrșit soldații în cîmpie ca să lupte, pe 9 august.

Era dimineața devreme. Cezar nu mai spera că bătălia va avea loc aici. A hotărît să își mute tabăra într-un orășel aflat pe o colină, la zece mile spre nord-est, unde se aștepta să găsească mai multă hrană. Soldații deja își strîngeau corturile cînd deodată iscoadele au raportat că inamicul își desfășoară trupele. Cezar a luat rapid o decizie și le-a vorbit soldaților săi: trebuia să își schimbe planurile și să se pregătească pentru bătălie. Conform unei surse, Cezar le-a spus soldaților[17] că vor putea în sfîrșit să lupte cu alți bărbați în loc să trebuiască să se lupte cu lipsurile și cu foamea.

Cezar însuși afirmă că s-a exprimat astfel: „Să ne pregătim inimile pentru o luptă. Nu vom mai găsi prea ușor o asemenea ocazie” [18].

A poruncit să se agațe o tunică purpurie pe cortul comandantului, semnul romanilor pentru începerea bătăliei, iar cînd au văzut-o, se spune că soldații săi au izbucnit în strigăte de bucurie. Nu era o armată obișnuită – erau oamenii lui Cezar. Rareori în istorie a mai creat un lider legături atît de strînse între el și soldații săi.

Venise clipa pe care o aştepta Cezar. Era bătălia supremă. Era, după cum spune poetul Lucan, *discrimina ducum*: „criza căpeteniilor” 19.

Cele două armate s-au aliniat aproximativ pe o axă nord-sud, mărginită de dealuri la nord şi de terenul mlăştinos din preajma rîului Enipeus spre sud. Linia frontului se întindea cam pe două mile şi jumătate. Soldaţii lui Cezar se aflau spre est, iar cei ai lui Pompei spre vest. Cezar a desfăşurat aproximativ 22 000 de soldaţi din infanteria grea formînd opt legiuni şi 1 000 de călăreţi.

Erau şi trupe din nordul Greciei care purtau arme uşoare.

Cezar şi-a aranjat soldaţii în formaţia romană standard: pe trei rînduri, cu cele mai bune unităţi pe flancuri. Legiunile a VIII-a şi a IX-a, care fuseseră învinse, au fost combinate într-o singură unitate pe flancul stîng, comandată de Marc Antoniu. Cea mai bună legiune a lui Cezar, a X-a, ocupa flancul drept, sub comanda lui Publius Sylla. Domitius Calvinus comanda unităţile din centru. Cezar şi-a comasat cavaleria pe flancul drept. A mai lăsat alţi 2 000 de pedestraşi să-i păzească tabăra.

Pompei a desfăşurat o armată mult mai mare, cuprinzînd aproximativ 7 000 de călăreţi şi o infanterie grea care număra poate chiar 45 000 de soldaţi: nouă legiuni romane şi cele mai bune dintre contingentele aliaţilor greci. Pompei şi-a aranjat infanteria tot pe trei rînduri. El şi-a plasat strategic cele mai bune legiuni: pe flancul stîng, cele două legiuni care luptaseră înainte de partea lui Cezar, comandate de Domitius Ahenobarbus; în mijloc, cele două legiuni siriene sub comanda lui Scipio şi, pe flancul drept, o legiune din Cilicia (sudul Turciei), alături de cohortele aduse din Hispania, toate comandate de Afranius. Între cele mai bune unităţi Pompei a plasat restul infanteriei grele, inclusiv 2000 de „beneficiari”, subofiţeri pe care îi ridicase chiar el în grad. Şi a lăsat în garnizoană aproximativ 4 000 de soldaţi din infanteria grea, ca să apere tabăra şi forturile din apropiere.

Cei doi comandanţi, ambii călare, au stat faţă în faţă aproape pe toată durata bătăliei: Pompei pe flancul lui stîng, Cezar pe flancul său drept.

Majoritatea legionarilor din cele două armate erau cetăţeni romani, italieni ca origine, dacă nu şi ca rezidenţă curentă, de vreme ce mulţi se stabiliseră în est. Fiecare dintre cele două cavalerii era amestecată. Călăreţii lui Cezar erau în mare parte gali şi germani. Cavaleria lui Pompei includea un contingent numeros de aristocraţi romani, fii de senatori şi de cavaleri. Dar mai erau şi 2 000 de soldaţi din Est, din tot felul de neamuri, din Grecia pînă în Egipt, cîţiva dintre ei fiind chiar regi şi prinţi. Era o haină cu multe culori.

Tactician priceput, Pompei nu a plănuit o bătălie obişnuită. Ştia că infanteria sa nu poate să-i înfrîngă pe veteranii lui Cezar, dar s-a gîndit că nu va trebui să o facă. După ce pierduse ocazia să-şi utilizeze cavaleria la Dyrrachium, Pompei a hotărît să mizeze totul pe ea de data aceasta. Avea să profite de superioritatea numerică a cavaleriei, precum şi de faptul că era mai bine echipată şi aprovizionată. Să adăugăm la aceasta şi trupele lui de infanterie uşoară: prăştieri şi arcaşi, majoritatea greci, sirieni sau alţi orientali.

Planul lui Pompei era să-şi comaseze cea mai mare parte a cavaleriei pe flancul stîng: aproximativ 6 000 de soldaţi, comandaţi de Titus Labienus. Restul cavaleriei lui Pompei, 600 de oameni, îi păzeau flancul drept. La începutul bătăliei, Labienus şi cei 600 de călăreţi aveau să atace flancul drept al lui Cezar şi apoi să facă un ocol ca să îi cadă în spate. În acelaşi timp, cîteva mii de prăştieri şi arcaşi – artileria de pe vremea aceea – aveau să atace de la distanţă şi să mai slăbească rîndurile inamicului. Călăreţii lui Labienus aveau să risipească aşadar cavaleria nesemnificativă a lui Cezar, să atace pe flancul infanteriei inamice şi să semene panică. Avea să fie nevoie de o serie de atacuri şi retrageri, urmate de alte atacuri, dar în cele din urmă cavaleria avea să plieze flancul drept al duşmanului şi să-l împingă spre centru.

Pompei le-a dat legiunilor sale o misiune mai simplă: să reziste în faţa duşmanului. În mod normal, pedestraşii romani începeau o bătălie aruncînd sulițele şi apoi înaintau, apropiindu-se de inamic cu săbiile în mîini. Însă la Pharsalos Pompei a dat un ordin ieşit din comun: a spus legiunilor să stea pe loc. O înaintare obişnuită ar fi putut crea dezordine în şirurile de soldaţi neexperimentaţi ai lui Pompei. El spera că, dacă stau pe loc, poate vor mai stăvili elanul atacului lui Cezar, menţinîndu-şi în acelaşi timp formaţia în ordine.

Ei aveau să-i forţeze pe soldaţii lui Cezar să meargă mai mult pînă să ajungă la ei, ceea ce îl putea obosi pe inamic. Între timp, pentru că oamenii lui stăteau pe loc, avea să le fie poate mai uşor să-şi folosească scuturile ca să se apere de sulițele duşmanului. Puteau chiar să contraatace, însă principala lor misiune era să formeze un zid puternic, în timp ce cavaleria şi trupele lui Pompei care purtau arme uşoare aveau să-i lovească pe soldaţii lui Cezar.

Ar fi fost un plan bun dacă ar fi fost pus în aplicare de călăreţii experimentaţi ai lui Alexandru sau ai lui Hannibal. Sau, mai degrabă, ar fi fost un plan bun, dar îi lipsea viclenia. Ne întrebăm ce părere avea Labienus despre el, pentru că în Galia fusese maestru la înşelarea inamicului. De data asta, nici un truc. Cezar, care îşi dădea seama ce avea de gînd să facă Pompei cu cavaleria sa, ştia cum să reacţioneze. Şi-

a retras anumite cohorte de pe al treilea rînd al fiecăreia dintre legiunile sale şi a format un al patrulea rînd, ieşit din comun, pe care l-a poziţionat în spatele cavaleriei, probabil oblic. Aceasta a slăbit a treia linie, dar, ca de obicei, Cezar era dispus să-şi asume un risc. Inamicul nu avea cum să vadă această a patra linie, ceea ce însemna că Cezar putea adăuga şi surpriza la avantajele teribilei sale arme noi.

Profesionalismul neegalat al trupelor sale i-a permis lui Cezar să îşi asume riscuri, dar aceasta a fost o mutare extraordinar de îndrăzneaţă, ceva ce doar un comandant excepţional ar fi avut curajul să facă.

Cam 8 000 de soldaţi se aliniaseră acum faţă în faţă, iar alţii păzeau taberele din apropiere. Pompei şi Cezar, amîndoi călare, treceau de-a lungul şirurilor de soldaţi, adresîndu-le ultimele cuvinte menite să-i incite pe romani să se omoare unul pe altul. Ca răspuns, toată valea s-a umplut de strigătele şi ţipetele soldaţilor.

Odată ce goarnele au sunat începutul bătăliei, lucrurile nu prea au mers aşa cum plănuise Pompei. Legionarii lui Cezar au alergat către soldaţii lui Pompei ca să-şi arunce sulițele asupra lor, dar, cînd au observat că inamicul stă pe loc, s-au oprit. O uimitoare manifestare a disciplinei, această pauză le-a permis să-şi tragă sufletul, pentru ca apoi să pornească din nou la atac, plini de energie. Chiar şi aşa, soldaţii lui Pompei au reuşit să reziste pe poziţii. Prinse în încleştare, ambele tabere şi-au aruncat curînd în luptă şi a doua linie. Vuietul bătăliei, cum şi l-a imaginat poetul Lucan, cuprindea la un loc toate gemetele[20,] care parcă aparţineau aceleiaşi voci imense, zăngănitul armurilor care se loveau de trupurile ce se prăbuşeau şi sunetul săbiilor izbite în luptă.

Acţiunea decisivă a avut loc pe flancul drept al lui Cezar.

Cavaleria lui Pompei, numărînd 6 000 de soldaţi, „cu aripile deschise pe întreaga cîmpie” [21], cum spune poetul, se apropia ca un tunet de inamic. Erau urmaţi de arcaşi şi prăştieri[22,] care lansau atît de multe proiectile atît de rapid, încît aproape că ţi le poţi imagina topindu-se de căldură[23]. Conform planului, asaltul a alungat de pe cîmpul de luptă cavaleria lui Cezar. Condusă de Labienus, cavaleria lui Pompei s-a redesfăşurat în escadroane şi a început să încercuiască şirurile infanteriei pe flancul expus al lui Cezar. Acesta a fost punctul culminant al efortului lui Pompei.

Apoi Cezar a ordonat celei de-a patra linii să înainteze. Pe neaşteptate, cavaleria lui Pompei s-a trezit nu în flancul infanteriei, ci în faţa ei, avînd în cale un zid de suliţe cu vîrf de fier. Era un obstacol pe care în Antichitate cavaleriile nu au reuşit niciodată să-l depăşească.

„Nici o circumstanţă nu a contribuit mai mult decît aceasta la victoria lui Cezar în ziua aceea”, scrie Frontinus, „pentru că, imediat ce cavaleria lui Pompei a venit puhoi, aceste cohorte au pus-o pe fugă printr-un atac neaşteptat şi a împins-o către celelalte trupe, care au măcelărit-o” 24.

Cheia victoriei, conform unor surse, este ceea ce le-a spus Cezar pedestraşilor săi: ţintiţi faţa duşmanului, pe principiul că vanitatea avea să-l facă pe un călăreţ de elită să întoarcă spatele şi să fugă. Dar asta nu era nimic nou; şi soldaţii lui Alexandru ţinteau faţa inamicului. Mai probabil, adevărata cauză a înfrîngerii lui Pompei a fost panica. Atunci cînd cavaleria s-a lovit de obstacolul neaşteptat al celei de-a patra linii a lui Cezar, probabil că şi-a pierdut curajul. Nişte soldaţi experimentaţi poate că s-ar fi retras fără să se piardă cu firea, s-ar fi regrupat şi ar fi atacat din nou, odată ce inamicul le-ar fi oferit ocazia. Nu şi recruţii lui Pompei.

Disciplina şi formaţia se duseseră pe apa sîmbetei; tot ce mai rămăsese era o goană nebună pentru a-şi salva viaţa. Dacă Labienus a încercat să impună din nou disciplina în rîndul cavaleriei, să atace la rîndul său din spate linia a patra a lui Cezar, a fost o încercare zadarnică.

Cam asta a fost. Soldaţii din linia a patra a lui Cezar i-au masacrat pe arcaşii şi prăştierii care fuseseră lăsaţi baltă. Apoi, un model de disciplină, s-au întors şi au atacat din spate linia infanteriei lui Pompei de pe flancul stîng. Între timp, Cezar le-a ordonat legionarilor săi din a treia linie să intre şi ei în luptă.

Infanteria lui Pompei era acum atacată din două părţi, dintr-o parte de trupe proaspete. Era prea mult: după o retragere iniţial lentă, soldaţii lui Pompei au rupt-o la fugă.

Se spune că, privind cum este distrus adversarul său, Cezar ar fi remarcat: „Ei au vrut-o. În ciuda tuturor realizărilor mele, eu, Caius Cezar, aş fi fost condamnat dacă nu aş fi cerut ajutorul armatei mele”25.

Pompei părăsise deja cîmpul de luptă şi se întorsese în tabără.

Bătălia de la Pharsalos, după cum o ştia şi el foarte bine, se încheiase. Totuşi, războiul avea să continue. Misiunea sa era acum să încerce să-şi salveze cît putea de mult din armată.

Strateg strălucit, tactician priceput, organizator neobosit şi diplomat isteţ, lui Pompei nu îi lipsea decît un singur lucru: nu era Cezar. Pompei nu a înţeles nici curajul lui Cezar, nici agilitatea acestuia. Ştiind că armata lui Cezar era atît de tensionată, încît nu mai avea mult pînă să cedeze, nu s-a gîndit că Cezar avea să facă vrăji cu calităţile sale de lider.

Cu cît lucrurile se înrăutăţeau mai mult, cu atît mai puternici îi făcea Cezar pe soldaţii săi. Pompei nu şi-a imaginat că adversarul său îşi va reveni după înfrîngerea de la Dyrrachium şi că îl va zdrobi într-o luptă deschisă. Pentru aceasta era nevoie de un efort aproape supraomenesc, şi exact asta a făcut Cezar.

Fuga

Izvoarele îl descriu pe Pompei cuprins de disperare, însă nu prea putem avea încredere în ele. Din cîte se pare, el a încercat să organizeze apărarea taberei sale. Legionari, traci şi soldaţi de alte neamuri umpleau fortificaţiile, dar puţini dintre cei care se întorceau de pe cîmpul de luptă li s-au alăturat: majoritatea nu s-au oprit din fugă. Soarele amiezii pîrjolea şi chiar şi învingătorii erau extenuaţi, dar Cezar i-a îmboldit să atace. Soldaţii lui Cezar au luat tabăra cu asalt. Ofiţerii lui Pompei au încercat să asigure retragerea pe dealuri a cît mai multora dintre trupele lor.

Cînd a văzut că soarta taberei sale era pecetluită, Pompei a ieşit pe poarta din spate, împreună cu o gardă de corp formată din 30 de călăreţi, şi s-a îndreptat către Larissa.

În acest timp, soldaţii lui Cezar abia aşteptau să se îndoape cu delicatesele din tabăra lui Pompei şi apoi să-şi însuşească tipsia de argint aşezată sub umbrarul acoperit de iederă. Totuşi, Cezar le-a ordonat să continue urmărirea – altă dovadă a disciplinei lor. I-au găsit pe soldaţii lui Pompei pe o colină din apropiere unde nu era deloc apă şi au început să îl încercuiască imediat cu un val de pămînt. Însă inamicul a reuşit să fugă pe creste, îndreptîndu-se către Larissa. Dar Cezar nu voia să-i lase să scape. Şi-a împărţit trupele, lăsîndu-le aici pe cele mai multe, ca să apere tabăra sa şi a lui Pompei. Luînd cu el patru legiuni, l-a găsit pe duşman pe alt deal, la o distanţă de cîteva mile, şi le-a ordonat soldaţilor săi osteniţi să înceapă imediat să ridice un zid ca să-i izoleze pe inamici. La căderea nopţii, soldaţii lui Pompei au trimis în sfîrşit soli ca să negocieze condiţiile capitulării. Cezar a impus nişte condiţii tolerante şi inamicul s-a predat în dimineaţa următoare.

Doar cîţiva senatori fugiseră în timpul nopţii.

Rezultatele bătăliei de la Pharsalos26 erau, aşa cum se întîmplă adesea în cazul marilor bătălii, dezechilibrate. Cezar a afirmat că nu a pierdut decît 230 de oameni (inclusiv 30 de ofiţeri), însă alţi autori au crescut această cifră pînă la 1 200. Cezar spune că soldaţii săi au ucis 15 000 dintre oamenii lui Pompei şi că au luat prizonieri pe alţi 24 000 care s-au predat; o altă sursă care a fost martoră la evenimente a estimat pierderile lui Pompei la doar 6 000 de morţi. Un lucru e sigur: printre

morţi se număra şi Domitius Ahenobarbus, duşmanul de moarte al lui Cezar, care a fost ucis de cavaleria acestuia pe cînd fugea din tabăra lui Pompei, îndreptîndu-se către dealul din apropiere. Cezar a pretins semnele victoriei: 180 de flamuri militare şi nouă acvile ale legiunilor.

În ziua în care s-au predat ultimii soldaţi din armata lui Pompei, Cezar s-a îndreptat în grabă spre Larissa, dar Pompei fugise deja. Acesta se îndrepta către coastă, ca să se îmbarce pe o corabie şi să pornească spre est. Pompei nu avea nici o intenţie să se dea bătut. De ce ar fi făcut-o? Pretindea că încă este comandantul suprem al statului roman şi avea şi mijloace pentru a-şi susţine această pretenţie. Mai avea vreo 7 000 de soldaţi la Dyrrachium. Încă era la comanda unei flote de 600 de nave de război. Cunoştea încă mai mulţi oameni puternici care îi rămăseseră datori decît ar fi visat vreodată majoritatea romanilor.

Aşa că Pompei i-a scăpat printre degete lui Cezar şi s-a pregătit să continue războiul. Cezar a făcut la fel, nerăbdător să pună capăt confruntării.

Esenţa deciziei

Gaugamela, Cannae şi Pharsalos: pe aceste trei cîmpuri ale morţii s-au făcut prea multe demonstraţii de măiestrie ca să nu rămînem impresionaţi şi s-a vărsat prea mult sînge ca să nu fim şocaţi. La Pharsalos au fost ucişi 6-7 000 de oameni – şi aceasta este o estimare rezervată. Bătălia de la Gaugamela nu a fost nici ea mai puţin sîngeroasă, dar cea de la Cannae cîştigă marele premiu.

Avînd în vedere că aici au murit aproximativ 55 000 de oameni – majoritatea romani –, a fost una dintre cele mai sîngeroase zile din istoria omenirii. Nu poţi să nu te gîndeşti că daunele cele mai mari au fost provocate de ucigaşi profesionişti.

Cele trei armate victorioase s-au mişcat cu graţie şi precizie.

Soldaţii lui Alexandru au probat o nouă formaţie de luptă la fel de uşor ca o pereche de încălţări noi. Africanii lui Hannibal au schimbat direcţia, atacîndu-i pe legionari cu aceeaşi precizie de parcă ar fi fost la paradă. Legionarii lui Cezar s-au oprit la mijlocul asaltului de parcă ar fi executat un număr de step care era preferatul lor. Armata lui Alexandru şi cea a lui Hannibal combinau cavaleria cu infanteria la fel de uşor cum oxigenul lichid şi hidrogenul se amestecă în combustibilul pentru rachete – şi la fel de exploziv. Ceea ce forţei militare a lui Cezar, cu cavaleria sa inadecvată, îi lipsea ca versatilitate era compensat prin suplețe.

Geniul generalilor care au învins este la fel de impresionant.

Fiecare dintre ei a analizat corect punctele tari şi cele slabe ale adversarului său şi a reacţionat într-un mod ingenios şi plin de curaj. Forţîndu-şi inamicul să se implice într-un meci dur pe flancul drept al macedonenilor, Alexandru a blocat astfel cea mai bună cavalerie a persanilor şi a eliberat calea către Darius.

Neutralizînd cavaleria Romei, Hannibal a eliberat cîmpul de luptă pentru un masacru coregrafiat al legiunilor romane. Luînd prin surprindere cavaleria lui Pompei cu o avangardă compactă de pedestraşi odihniţi, Cezar a distrus capacitatea de ofensivă a adversarului său.

Fiecare dintre comandanţii victorioşi a etalat o combinaţie sănătoasă de respect şi dispreţ faţă de duşmanul său. Datorită iscoadelor sau intuiţiei, fiecare dintre ei a ghicit ce plan are inamicul său. Cezar ştia că Pompei are o cavalerie suficient de numeroasă ca să-l distrugă, dar era sigur că aceasta nu are suficientă tărie de caracter. Hannibal a estimat puterea şi lipsa de flexibilitate ale legionarilor. Alexandru ştia ce putea face o şarjă a cavaleriei persane, dar avea încredere că trupele sale purtînd arme uşoare, care se pricepeau foarte bine să alerge printre călăreţi, puteau opri înaintarea inamicului.

Fiecare dintre învingători şi-a asumat riscuri operaţionale şi tactice. Alexandru şi Hannibal aveau gărzi de corp, dar au luptat în linia întîi; Cezar s-a ţinut mai deoparte, dar era tot pe cîmpul de luptă. Cezar a riscat să îşi subţieze a treia linie a infanteriei pentru a forma astfel o a patra linie, pe care să o arunce în luptă împotriva cavaleriei lui Pompei. Hannibal ştia că era greu să-i disciplineze pe celţi, dar a contat pe capacitatea sa de a-i face să curbeze linia întîi bătînd în retragere, dar fără să rupă rîndurile. Alexandru a pariat că flancul lui stîng, sub comanda lui Parmenio, putea rezista suficient de mult împotriva atacului inamicului, oferindu-i lui timp să-l distrugă pe Darius.

Trebuie să ne exprimăm admiraţia şi faţă de capacitatea învingătorilor de a-şi ţine armatele unite. Deşi armata lui Alexandru nu a întîmpinat prea multe greutăţi pe drumul către Gaugamela, soldaţii tot erau copleşiţi de frică, aşa cum dovedesc reacţiile lor mai întîi la o eclipsă şi apoi atunci cînd au dat cu ochii de uriaşa armată a lui Darius. Alexandru a trebuit să-i îmbărbăteze.

Forţele armate ale lui Hannibal tocmai petrecuseră şase luni dificile luptînd contra lui Fabius. Însă aceste privaţiuni nu erau nimic în comparaţie cu ceea ce suferiseră atunci cînd au traversat Apeninii, iar şi această experienţă, la rîndul ei, păleа pe lîngă problemele create de

traversarea Alpilor. Aşadar, cînd s-au confruntat cu o armată enormă la Cannae, soldaţii lui Hannibal erau pregătiţi.

Probabil că armata lui Cezar este pe primul loc la capitolul privaţiuni. Din ianuarie 49 pînă în august 48 a acoperit o distanţă mai mare chiar şi decît soldaţii lui Hannibal. Soldaţii lui Cezar nu cîştigaseră nici o victorie în urma unei confruntări directe, care să le mai ridice moralul, şi suferiseră pierderi grele în timpul asediului cetăţii Dyrrachium. Rareori li se permitea să prade şi plata soldelor se făcea adesea cu întîrziere. După ce o lună întreagă s-au luptat cu moartea, cu foamea şi cu epuizarea, au schimbat totul şi au cîştigat o victorie zdrobitoare.

Fiecare dintre cele trei armate învingătoare era parţial formată din soldaţi legaţi ca fraţii, parţial semăna cu o familie mafiotă. Ele luptau pentru onoare şi pentru pradă. Principiile erau opţionale.

Alexandru pretindea că duce un război de răzbunare şi unul preventiv, dar nici una dintre aceste afirmaţii nu era convingătoare; el voia de fapt să cucerească un imperiu. Cezar a declarat că luptă pentru libertate şi pentru statut social, însă afirmaţia viitorului dictator că apără puterea poporului sună fals, iar preocuparea sa faţă de demnitate nu atrage astăzi prea mulţi adepţi. Afirmaţia lui Hannibal că se apără de agresivitatea romanilor este mai convingătoare, însă este greu să o separăm de setea lui de cucerire.

Astăzi este mai uşor să empatizăm cu cei care luptau în defensivă. Persanii şi romanii apărau un imperiu, dar din acest imperiu făcea parte şi patria lor. Pompei era la fel de egoist ca şi Cezar, dar susţinătorii săi credeau cu adevărat în libertate, cel puţin definită limitativ drept libertatea celor puţini de a călăuzi Roma către binele public, aşa cum îl înţelegeau ei.

Fiecare bătălie a fost urmată de un rezultat atît de dezechilibrat, încît te întrebi ce o fi fost în capul învinsului de a acceptat să se implice într-o confruntare directă. Privind retrospectiv, Darius, Paullus şi Varro, precum şi Pompei au acceptat să se implice într-o luptă pe care ar fi trebuit să o evite. O strategie fabiană de a refuza bătălia ar fi putut funcţiona şi pentru ei la fel de bine ca şi pentru cel care îi dăduse numele. Strategia ar fi putut fi folosită altfel în fiecare bătălie.

În loc să-l conducă pe Alexandru către Darius, persanii l-ar fi putut împiedica să traverseze Eufratul şi Tigrul. Ar fi putut să îşi incendieze cîmpurile şi să îşi golească hambarele. Cu călăreţii şi arcaşii lor parcă anume făcuţi pentru raiduri, ar fi putut hărţui grupurile de macedoneni care căutau hrană. Între timp, l-ar fi putut obliga pe Alexandru să lupte pentru fiecare oraş pe care îl voia, în loc să-i permită să negocieze

condiţii de capitulare. Pe scurt, dacă persanii ar fi aplicat strategia fabiană, ar fi transformat Mesopotamia într-un deşert. Dacă Alexandru ar fi reuşit totuşi să o traverseze, ar fi putut bloca trecătorile spre Iran din munţii Zagros.

Ar fi putut să pună la adăpost tezaurele din Susa şi Persepolis, ascunzîndu-le undeva în Est.

Dacă persanii ar fi înăsprit îndeajuns de mult condiţiile, poate că macedonenilor le-ar fi ajuns cuţitul la os. Poate că ei l-ar fi forţat pe Alexandru să accepte oferta lui Darius de a-i ceda provinciile vestice şi s-ar fi întors.

Romanii care au dat piept cu Hannibal nu trebuiau să facă decît ceea ce făcuseră şi la Cannae: să nu lupte în Italia. Ar fi trebuit să rămînă în defensivă, hărţuindu-l pe Hannibal şi tăindu-i accesul la provizii. În acelaşi timp, ar fi trebuit să-şi grăbească ofensiva din Hispania, forţîndu-l pînă la urmă să părăsească Italia ca să apere Hispania. Aceasta nu ar fi pus capăt războiului, dar, scutind Roma de înfrîngerea pe care a suferit-o la Cannae, i-ar fi împiedicat pe aliaţii acesteia să dezerteze şi ar fi crescut resursele Romei pentru confruntarea care urma.

În cazul lui Pompei, lucrurile ar fi putut evolua diferit dacă ar fi refuzat confruntarea directă. În momentul bătăliei de la Pharsalos, lansase o ofensivă navală în vest. O flotă atacase Sicilia, alta ţinea blocate în Brundisium celelalte trupe ale lui Cezar. Dacă ar fi reuşit, cum era şi probabil, ar fi izolat Italia de sursele sale de aprovizionare şi i-ar fi făcut pe susţinătorii lui Cezar din Italia să dea înapoi. Hispania dădea deja semne de nemulţumire faţă de guvernatorul lui Cezar, iar aceste tulburări s-ar fi accentuat odată cu succesul lui Pompei.

Între timp, Pompei l-ar fi putut aduce la exasperare pe Cezar în Grecia. Imaginaţi-vă o serie neîntreruptă de raiduri ale cavaleriei lui Pompei, atacînd trupele lui Cezar în timp ce secerau grîu pe cîmpuri. Fără îndoială, Cezar ar fi ripostat, dar cu nişte soldaţi flămînzi şi obosiţi. Imaginaţi-vă că în tabăra lui Cezar ar fi ajuns veştile din Apus. Dacă Pompei şi-ar fi menţinut armata unită, poate că i-ar fi atras pe unii trădători din armata lui Cezar să i se alăture, aşa cum făcuse la Dyrrachium. Poate că aceasta i-ar i oferit o şansă lui Pompei, chiar dacă ar fi fost vorba de un asasin, dar un pumnal ar fi pus capăt căutărilor lui Cezar.

Dacă evitarea confruntării deschise ar fi avut rezultate pozitive, atunci de ce au acceptat comandanţii să lupte? În primul rînd, o privire retrospectivă nu înseamnă istorie şi nu există nici o garanţie că o

strategie fabiană ar fi funcţionat. În al doilea rînd, confruntarea directă avea şi ea recompensele sale. Cultura antică valoriza mai mult onoarea decît isteţimea. Refuzînd să lupţi, riscai să îţi pierzi cinstea obrazului, ceea ce i-ar fi făcut pe cei care încă şovăiau să treacă în cealaltă tabără. Bătălia era riscantă, dar situaţia se decidea uşor şi rapid. O strategie fabiană însemna un război lung şi mai multe şanse ca un cal nărăvaş precum Cezar să lovească din nou.

Generalii învinşi nu au mers la luptă fără să fie pregătiţi să se confrunte cu un inamic periculos. Toţi au adunat armate imense, mult mai numeroase decît cele ale adversarilor lor. Darius a recrutat călăreţi excepţionali, a pus la cale planuri care să compenseze faptul că nu avea infanterie grea şi şi-a ales cu grijă cîmpul de luptă. Paullus şi Varro şi-au comasat legionarii în rînduri dese pentru a compensa lipsa de experienţă a soldaţilor şi pentru a le creşte şansele de a penetra linia inamicului. Pompei nu s-a gîndit serios la o confruntare deschisă înainte de a slăbi armata lui Cezar printr-un asediu. Totuşi, şi-a dat seama că infanteria sa este slabă şi şi-a conceput planurile bazîndu-se pe cavalerie. Pe scurt, generalii învinşi au încercat să-şi dea silinţa, dar nu au avut succes.

Învingătorii nu ar fi cîştigat, desigur, dacă providenţa nu i-ar fi convins pe adversarii lor să lupte. Aceeaşi providenţă le-a asigurat resursele de care aveau nevoie ca să cîştige. O parte din succesul lor se datora disponibilităţii unui general de a semăna teroarea sau de a se proclama fiul unui zeu. Un factor şi mai important a fost gradul mai înalt de profesionalism – infrastructura mai bună – a armatei victorioase. Capacitatea de a-i hrăni pe soldaţi într-o ţară ostilă a fost tot o chestiune de infrastructură. Mai erau şi calităţile de lider cu ajutorul cărora comandantul crea legături între el, pe de o parte, şi ofiţerii şi soldaţii săi, pe de altă parte. Apoi au contat capacitatea de concepe tactici noi şi curajul de a le pune în practică. În sfîrşit, buna judecată a comandantului, combinaţia între intuiţie şi competenţă datorită căreia făcea lucrul potrivit la momentul potrivit. Nimic nu a jucat un rol mai important în transformarea bătăliilor de la Gaugamela, Cannae şi Pharsalo în nişte demonstraţii de virtuozitate.

În ziua care a urmat bătăliei, întrebarea era ce avea să facă fiecare dintre participanţi ca să justifice teribilul carnagiu. Puteau oare învingătorii să folosească succesul de pe cîmpul de luptă pentru a cîştiga războiul? Puteau învinşii să obţină sprijinul societăţii şi să continue războiul? Să ne aplecăm acum asupra acestor întrebări.

5. Strîngerea laţului

A plouat 70 de zile. Soldaţii lui Alexandru nu mai văzuseră vreodată ceva asemănător musonului indian. Ploaia torenţială le biciuia corturile fără întrerupere, iar aversele arau adesea acompaniate de tunete şi fulgere. Era noroi oriunde ai fi călcat. Nu se mai vedea nici un veşmînt grecesc; fuseseră nevoiţi să îmbrace dhoti indiene, nişte pînze albe de bumbac înfăşurate în jurul picioarelor. Apăsaţi şi de vreme, şi de faptul că trebuie să poarte veşminte străine, soldaţii nu se simţiseră niciodată atît de departe de casă.

Deja aveau moralul scăzut, aşa încît musonul i-a dărîmat de tot.

Armele le erau tocite. Pînă şi potcoavele cailor se subţiaseră de la atîta mers. Soldaţii suferiseră pierderi şi erau extenuaţi. Se aflau cam la 3 000 de mile de Macedonia, în linie dreaptă – mult mai departe în realitate, dacă ne gîndim la terenul dificil pe care îl traversaseră şi la ruta ocolitoare pe care o urmaseră. Acum voiau să-şi ia prada pe care o cîştigaseră cu un preţ atît de scump şi să plece acasă. În vara anului 325 î.Hr., la nouă ani după ce Alexandru pornise în expediţie, părea că acesta era sfîrşitul campaniei.

Cu aproximativ o sută de ani mai tîrziu şi trei sute de mile mai departe, fratele mai mic al lui Hannibal, Mago, asculta clipocitul altei ape – Mediterana. Se afla pe nava sa amiral şi, împreună cu o flotilă, se îndrepta dinspre Genova spre Cartagina, răpus de boală.

Era toamna anului 203 î.Hr. Cu doi ani înainte, Mago plecase de pe insula Minorca, în largul coastei hispanice, către Italia, cu 15 000 de soldaţi, cu intenţia curajoasă de a-i duce întăriri lui Hannibal.

După ce a cucerit Genova şi a creat o alianţă în regiune, Mago a primit întăriri din Cartagina: soldaţi, bani şi şapte elefanţi. Dar în 203, o armată romană l-a învins pe Mago într-o bătălie lîngă Milano şi el s-a ales cu o rană adîncă în coapsă. A fost chemat înapoi acasă pentru a apăra Cartagina de ameninţarea armatei romane.

Mago spera că-i va fi mai uşor să călătorească aşa, rănit, dacă se lăsa legănat de o corabie, decît dacă ar fi mers pe drumurile accidentate ale Italiei. Abia aştepta să beneficieze şi de buna îngrijire medicală din Cartagina. Dar a murit din cauza rănii chiar la sud de Sardinia. Soarta lui Mago i-a prezis lui Hannibal că războiul său cu Roma nu se va sfîrşi bine pentru el. Era o situaţie cu totul diferită de zilele de glorie de la Cannae.

Cu 150 şi ceva de ani mai tîrziu şi cu 500 de mile mai spre sud-vest, în Africa romană (astăzi Tunisia), izbucnea altă furtună cu tunete. La miezul nopţii, din cerul de noiembrie a început să cadă grindina, cu

boabe de gheață cît nişte pietricele, lovind tabăra legionarilor lui Cezar. Ca de obicei, Cezar îi pusese pe soldații lui să se deplaseze rapid şi fără prea multe bagaje. Corturile din piei ar fi fost un lux – majoritatea soldaților îşi montaseră un fel de pavilioane cu un acoperiş oblic din trestii, nuiele şi pînză. Furtuna udase totul şi stinsese focurile de tabără. Soldații umblau prin tabără ținîndu-şi scuturile deasupra capetelor ca să se apere de ploaie. În apropiere îşi instalase tabăra o armată inamică, dar nu au atacat. Ca de obicei, Cezar avea noroc – dar îşi cam forțase norocul.

Bătălia de la Pharsalos părea foarte îndepărtată: era ianuarie 46 î.Hr. (noiembrie 47, după calendarul nostru), deci trecuse cam un an şi jumătate. Însă războiul civil roman era departe de a se fi încheiat. Soldații lui Pompei se regrupaseră după înfrîngerea pe care o suferiseră. Cezar le acordase un răgaz, fiind nevoit să-şi îndrepte atenția către alte chestiuni. Trebuia să facă rost de bani – iar Cleopatra îl găsise pe el. Cezar se întorsese în sfîrşit să lupte cu armata lui Pompei abia cu o lună înainte de furtună. Putea să nu bage în seamă o furtună, dar cu armatele inamicului povestea era cu totul alta.

Aşa cum ne amintesc aceste trei anecdote, o victorie obținută în urma unei confruntări deschise nu este suficientă pentru a cîştiga războiul – nici măcar o victorie semnificativă. Pentru a învinge trebuie să ai capacitatea de a culege apoi roadele avantajului strategic. Victoriile obținute la Gaugamela, Cannae şi Pharsalos nu au garantat că Alexandru, Hannibal şi Cezar îşi vor încheia războiul cu bine. Darius, republica romană şi Pompei încă aveau resursele necesare ca să riposteze.

Cei care porniseră războiul trebuiau să strîngă lațul.

Cînd venea vorba de strîngerea lațului, lucrurile începeau să se complice. Claritatea oferită de victoria obținută în luptă dispăruse.

Acum, marii comandanți trebuiau să se confrunte cu tot felul de provocări cu adevărat tulburătoare pentru a strînge lațul. Aceste provocări implicau o serie de schimbări militare şi politice, de la perfecționarea organizării trupelor şi a tacticilor pînă la reevaluarea marii strategii şi de la cunoaşterea mecanismelor politice ale inamicului pînă la cîştigarea sprijinului în țară. Era nevoie de schimbări la toate nivelurile planificării. Alexandru, Hannibal şi Cezar şi-au demonstrat măiestria prin faptul că au menținut unitatea armatelor lor şi au obținut şi mai multe victorii (deşi cu grade diferite de succes) în această etapă crucială. Dar dacă nu ştiau cînd să se oprească, provocările aveau să se dovedească în curînd prea mari, chiar şi pentru ei.

Alexandru

Chiar şi după Gaugamela, Darius tot avea acces la imense resurse financiare şi de recruţi. Dacă i s-ar fi oferit timp şi spaţiu, le-ar fi putut mobiliza. Pentru a împiedica acest lucru, Alexandru trebuia să se mişte rapid şi ucigător – dar mai era ceva. Dacă îi lăsa pe persani să-şi păstreze demnitatea, poate că aveau să se plece în faţa autorităţii sale şi să-l accepte ca rege, punînd mai repede capăt războiului. Alternativa putea fi un război îndelungat şi sîngeros în Asia Centrală şi chiar mai departe, ceea ce ar fi necesitat şi mai multe resurse şi mobilitate, putînd impune în acelaşi timp şi alte excese de teroare. Dacă făcînd prea puţin risca să fie în pericol, acţiunile excesive ameninţau să complice situaţia.

Şi totuşi, Alexandru iubea provocările. Un război îndelungat în Asia avea să secătuiască Macedonia, dar şi să-l însufleţească pe Alexandru. Pe zi ce trecea, patria sa îl interesa din ce în ce mai puţin. Erau lumi noi care aşteptau să fie cucerite! Acum nu mai era doar rege al Macedoniei, ci rege al Asiei – şi maestrul bătăliilor.

Orientul era o gigantică şcoală de război, iar Alexandru era un elev silitor.

Socotelile: răzbunarea lui Darius

Alexandru făcea ca războiul să pară uşor. Marşul său prin Iran după bătălia de la Gaugamela este un exemplu tipic. După ce a acceptat capitularea Babilonului, Alexandru şi-a lăsat armata să se odihnească o lună şi apoi a intrat cu trupele sale în munţii din vestul Iranului. Ca de obicei, îşi ataca inamicul rapid şi dur.

La început, ţintele sale fuseseră cele două capitale ale inamicului, Susa şi Persepolis. Susa nu avea fortificaţii şi comandantul ei s-a predat imediat, însă trecătorile săpate adînc prin munţi protejau Persepolisul: persanii erau hotărîţi să lupte.

Era decembrie; zăpada reprezenta un adevărat risc pentru macedoneni, însă Alexandru nu voia să-i dea inamicului şansa să se regrupeze, aşa că a continuat marşul.

Ca să ajungă la Persepolis, Alexandru a trebuit să învingă trei armate care i s-au opus în munţii Zagros. Inamicul cunoştea terenul şi şi-a ales cu grijă locurile pentru confruntare, în trecători şi defileuri, însă forţele militare ale lui Alexandru erau rapide, mobile şi precaute. În repetate rînduri au ocolit poziţia duşmanului şi l-au luat prin surprindere, atacîndu-l din spate. Macedonenii au provocat pierderi grele şi l-au omorît pe comandantul inamic.

Persepolisul a capitulat.

Încă o dată, Alexandru îşi mînuise trupele ca un virtuoz; soldaţii săi şi-au demonstrat îndemînarea şi versatilitatea; iar el şi trupele sale au arătat că, dacă eşti îndrăzneţ, ai de cîştigat înzecit.

Susa şi Persepolis nu erau doar capitale, ci şi vistierii. Aceste două oraşe adăposteau cea mai mare cantitate de aur şi argint din lume, iar acum totul îi aparţinea lui Alexandru. Acesta era mîndrul proprietar a 180 000 de talanţi de aur şi argint – 312 tone de aur şi 2 000 de tone de argint. Tînărul rege devenise cel mai bogat om de pe pămînt – o răsturnare de situaţie uluitoare pentru cineva care era falit cînd îşi începuse invazia.

Cînd a intrat Alexandru în Persepolis, şi-a arătat dispreţul pentru această capitală: i-a lăsat pe soldaţi să prade tot oraşul, cu excepţia palatului regal. Acest tratament a fost mai dur decît în alte părţi, dar Alexandru a recunoscut statutul Persepolisului de centru al religiei persane. El a vrut ca inamicul să nu mai aibă un loc sacru de unde să-l poată ataca din nou. La sfîrşitul şederii sale de patru luni la Persepolis, Alexandru a terminat ceea începuse prin politica sa de pradă – a ars din temelii palatul regal. Dacă Alexandru era regele Asiei, aceasta nu se datora graţiei divine – iată mesajul pe care li-l transmitea el locuitorilor Persiei.

Grecilor le-a transmis un mesaj cu totul diferit – răzbunare. Cu ani înainte, cînd au deschis pentru prima dată subiectul unei invazii în Persia, Filip şi Alexandru le prezentaseră aliaţilor lor greci expediţia ca pe un război de răzbunare pentru faptul că Persia invadase Grecia în timpul domniei regelui Xerxes, în 480 î.Hr. Iar grecii au crezut. Acum, cînd grecii şi macedonenii se aflau în Iran, cercul se închisese aproape complet. Ceea ce fusese Atena pentru Xerxes era Persepolisul pentru Alexandru: simbolul rezistenţei inamicului. Aşa cum Xerxes incendiase altădată Atena, la fel şi Alexandru a dat acum foc Persepolisului.

Incendierea mai însemna şi că războiul se apropie de sfîrşit.

Nu doar grecii au tras această concluzie, ci şi macedonenii.

Obţinînd acum răzbunarea mult dorită, numeroase bogăţii şi un imperiu care se întindea din Egipt pînă în Iran, s-au gîndit că e timpul să se întoarcă acasă şi să se bucure de viaţă. Însă Alexandru era de altă părere. După ce fusese proclamat regele Asiei, nu avea nici cea mai mică intenţie să se mulţumească cu ce avea, ci îşi dorea tot Imperiul Persan. Dar încă nu trebuia să insiste pe asta, pentru că avea altă problemă pe agenda de zi: încă nu îl prinsese pe Darius. Nici măcar soldatul căruia îi

era cel mai dor de casă nu putea ignora asta, pentru că, atît timp cît Darius era liber, nimeni nu era în siguranţă. Darius încă putea să adune o altă armată din bogatele provincii orientale ale Persiei, încă necucerite.

În timp ce Alexandru îşi petrecea la Persepolis iarna din 331-330, Darius se afla la vreo 500 de mile spre nord-vest, în oraşul Ecbatana (astăzi Hamadan). Avea o mică armată, din care făceau parte şi mercenarii greci care mai supravieţuiseră – încă loiali conducătorului lor –, şi încerca să adune noi recruţi din Orient. Dar nu era nici urmă de ei atunci cînd, în mai 330, Alexandru a atacat Ecbatana; Darius a fugit spre est cu trupele sale şi cu sfetnicii lui cei mai apropiaţi, satrapii imperiului oriental, care încă îi erau loiali.

Alexandru s-a grăbit să le ia urma, străbătînd sute de mile prin Iran, pînă cînd a ajuns în înşelătorul deşert din nord-est. Pentru a se deplasa mai rapid, Alexandru şi-a împărţit trupele în două, lăsînd o parte dintre ele sub comanda lui Parmenio. Apoi, peste cîteva săptămîni, a sosit vestea că satrapii se răzvrătiseră şi îl detronaseră pe Darius. Loialiştii săi s-au retras în munţi împreună cu mercenarii greci care mai rămăseseră. Alexandru şi-a luat cu el doar cavaleria şi a pornit ca vîntul pe urmele lui Darius. Dar tot au ajuns prea tîrziu. Satrapii orientali îl asasinaseră pe rege şi îi lăsaseră trupul acolo, ca să-l găsească Alexandru. În timpul acesta, ei au fugit spre casă. Era vara anului 330.

Dacă Alexandru l-ar fi prins viu pe Darius, poate că ar fi obţinut o victorie politică şi militară. Cu puţin noroc, Darius l-ar fi recunoscut pe Alexandru drept rege legitim. Cu şi mai mult noroc, restul nobilimii persane i-ar fi urmat exemplul şi ar fi acceptat că jocul se sfîrşise. La urma urmei, aceasta ar fi cruţat Persia de alte vărsări de sînge şi – ar fi putut spune un patriot persan – i-ar fi dat timp să-şi revină şi să pună la cale înlăturarea lui Alexandru. Cît despre acesta din urmă, el ar fi obţinut loialitatea satrapilor orientali fără să trebuiască să o cîştige prin luptă.

Dar nu a fost să fie. Poate ceilalţi satrapi chiar au anticipat acest deznodămînt şi au considerat-o o politică lipsită de onoare: poate că de asta l-au detronat şi l-au ucis pe Darius.

Cel mai remarcabil dintre satrapii orientali era Bessus, satrapul Bactrianei. Luptase bine în fruntea cavaleriei la Gaugamela. Acum, ceilalţi satrapi l-au proclamat Artaxerxe al V-lea, rege de drept al Imperiului Persan. Bessus s-a întors în Bactriana ca să pregătească o armată pentru a lupta cu invadatorii.

Aceasta l-a pus pe Alexandru în dilemă. Imperiul Persan se întindea încă 1 000 de mile spre est. Dacă invada Orientul pornind pe urmele lui Bessus, Alexandru avea să dea lupte grele, departe de baza sa. Dacă rămînea în vest şi îşi consolida stăpînirea asupra noului său imperiu, Alexandru trebuia să se pregătească pentru raiduri, dacă nu chiar pentru o invazie majoră din teritoriile lui Bessus.

Aşadar, preocupări legate de securitate l-au îndemnat pe Alexandru să plece pe urmele lui Bessus. Dar nu securitatea îl impresiona pe Alexandru. Mă întreb dacă Alexandru a descris vreodată situaţia atît de direct cum pretinde una dintre surse: el nu voia leşul lui Darius, ci regatul său[1]. Însă acesta era adevărul.

Ştia că Imperiul Persan avea provincii bogate în Orient: Aria (astăzi provincia afghană Herat), vestită pentru agricultură şi mai ales pentru vinurile sale; Arachosia (provincie al cărei centru era în Kandahar, în sud-estul Afghanistanului); şi Bactriana (care se afla în nord-estul Afghanistanului de astăzi), cunoscută pentru pămînturile sale fertile. Mai era şi India de Nord-Vest (astăzi Pakistan şi Punjab). Probabil că persanii pierduseră controlul asupra acestei ultime regiuni bogate cu ani în urmă, însă tot aveau o anumită influenţă aici.

Alexandru voia să cucerească aceste pămînturi nu doar ca zonă de securitate, ci şi pentru bogăţiile lor, şi pentru glorie. În mintea sa, Alexandru se considera membru al unui club select din care mai făceau parte Ahile, Herakles, Dionysos (nu doar zeu al vinului, ci şi cuceritor al Orientului), Cirus cel Mare şi Semiramis (mitica regină asiriană). Alexandru nu se mulţumea cu nimic mai puţin decît întregul Imperiu Persan. În plus, era mai presus de toate un rege războinic. Excela în război şi îl iubea mai mult decît orice altceva.

Şi inima, şi mintea lui Alexandru îi spuneau lui Alexandru să se îndrepte spre est. Ceilalţi macedoneni erau însă de altă părere, după cum au dat de înţeles cît se poate de clar atunci cînd au aflat că grecii pleacă acasă, dar ei trebuie să rămînă. Iată cum s-a întîmplat.

În ciuda tuturor victoriilor sale, Alexandru fusese mereu vulnerabil în Grecia. Aici, numeroşii săi duşmani ameninţau de mult să deschidă un al doilea front împotriva lui, iar în 331 chiar au făcut-o. Condusă de Sparta, o coaliţie de oraşe-state i-a provocat pe macedonenii conduşi de Antipater. Trecut de 60 de ani, Antipater era un general şi ambasador veteran care îl slujise pe Filip şi devenise prietenul tînărului prinţ Alexandru. Cînd a devenit rege, Alexandru îl însărcinase pe Antipater să guverneze Macedonia în lipsa lui.

Dacă grecii rebeli ar fi învins, poate că l-ar fi forţat pe Alexandru să se întoarcă. Fantoma lui Memnon sigur zîmbea – dar nu pentru mult timp. Alexandru i-a trimis lui Antipater suficienţi bani ca să tocmească foarte mulţi mercenari. Ei i-au zdrobit pe inamici şi l-au ucis pe regele spartan. În 330, cînd încă se afla la Persepolis sau poate la scurt timp după ce părăsise oraşul, Alexandru a aflat şi el vestea cea bună: nu mai trebuia să-şi facă griji în privinţa Greciei.

Şi nu mai trebuia nici să păstreze cu el trupele de soldaţi greci; aceştia nici nu prea luptaseră de fapt, ci fuseseră ţinuţi mai mult pe post de ostatici. Pînă atunci era prea periculos să-i trimită acasă, unde puteau provoca tulburări. Acum situaţia se schimbase. Aşa că Alexandru i-a lăsat să plece pe „aliaţii" săi greci, după ce i-a plătit generos. De asemenea, le-a spus că, dacă vor, pot să mai rămînă alături de el ca mercenari, iar unii dintre ei au acceptat.

Din nefericire pentru Alexandru, entuziasmul grecilor care plecau acasă s-a dovedit a fi molipsitor şi macedonenii au început să se plîngă. De ce să nu-şi agaţe şi ei armele în cui şi să se bucure de prada pe care o adunaseră? Ofiţerii lui Alexandru l-au sfătuit să îi adune pe soldaţi şi să le vorbească. El a ţinut un discurs care a atins trei teme2: securitatea, onoarea şi bunăvoinţa regelui. În acel moment persanii erau debusolaţi, a spus el, dar, dacă macedonenii se retrăgeau, inamicul avea să-şi revină şi să-i atace ca pe nişte muieri ce erau. Oricine voia să plece era liber să o facă, însă Alexandru avea să meargă mai departe şi să cucerească lumea locuită împreună cu „prietenii" săi şi cu „cei care voiau să lupte".

Cu alte cuvinte, orice macedonean care nu era cu Alexandru era împotriva lui. Această retorică a funcţionat; soldaţii au strigat în cor că îl vor urma pe Alexandru oriunde avea să îi călăuzească.

După cum afirmă una din surse, a ajutat, fără îndoială, şi faptul că a minimalizat foarte mult distanţa pînă în Bactriana3.

Argumentele lui Alexandru par solide doar pînă nu ne gîndim la contraargumente. Persanilor le fusese întotdeauna greu să controleze provinciile orientale. Chiar dacă erau cucerite, probabil că într-o zi aceste provincii aveau să se răzvrătească. Pînă atunci, acolo avea să fie nevoie de garnizoane cu mii de soldaţi. Iar cel mai important era faptul că Alexandru avea de rezolvat probleme urgente în Vest – să-şi consolideze domnia –, iar o campanie în Orient i-ar fi distras atenţia în mod periculos şi pentru multă vreme.

Şi mai erau şi obiecţiile pe care ni le-am imaginat mai sus că le-ar fi avut Parmenio. Alexandru putea fi regele Macedoniei sau regele Asiei, dar nu

amîndouă în acelaşi timp. Ca rege al Asiei, Alexandru avea să-i forţeze pe nobilii macedoneni liberi să îngenuncheze în faţa tiraniei.

Vocea lui Parmenio nu avea să se mai facă auzită: Alexandru plecase fără el. Acest mare soldat al armatei macedonene avea acum 70 de ani; tînărul rege se simţea acum destul de încrezător ca să plece la luptă fără el, aşa încît l-a lăsat pe Parmenio în Ecbatana. Avînd la dispoziţie o divizie, misiunea lui Parmenio era să apere căile de comunicare şi să protejeze tezaurul. Însă nu Parmenio strîngea băierile pungii: aceasta era treaba lui Harpalus.

Ca şi Parmenio, Harpalus era un nobil macedonean, mult mai tînăr însă. Şi era omul lui Alexandru – unul dintre prietenii din copilărie ai regelui. Harpalus era acum vistiernicul imperial. Parmenio fusese dat la o parte – la campania orientală nu mai luau parte decît fiii săi, Philotas, comandantul cavaleriei de elită, şi Nicanor, comandantul corpului de elită al infanteriei, soldaţii cunoscuţi sub denumirea de *hypaspişti.* Însă Alexandru nu se putea baza pe ei.

Epurarea cu sînge şi fier

Alexandru şi armata lui s-au aventurat către răsărit, pe urmele lui Bessus. În următorii trei ani, Alexandru avea să lupte pe două fronturi, împotriva unor rebeli atît din exterior, cît şi din interior. Nu era rege al Asiei doar cu numele – era o experienţă concretă pe care Alexandru o trăia zi de zi. Trebuia să se lămurească ce anume înseamnă acest titlu. Alexandru nu avea nici cea mai mică intenţie să fie un rege persan, însă trebuia să fie mai mult decît un rege macedonean. La urma urmei, avea acum milioane de noi supuşi şi trebuia să le ofere ceva mai mult decît lancea unui cuceritor.

Soluţia găsită de Alexandru a fost un compromis între stilul mai liber al curţii macedonene şi pompa autocraţiei persane. De asemenea, a încercat să-şi crească destul de mult numărul de curteni. Însă Alexandru era prea persan pentru macedoneni şi prea macedonean pentru persani. Macedonenii i-au luat în nume de rău decizia de a adopta elemente din îmbrăcămintea persană, cum ar fi diadema şi cingătoarea, precum şi ceremonia persană la curte, inclusiv *proskynesis*, adică prosternarea pînă la pămînt în faţa regelui, un gest de supunere. Ei au fost ofensaţi de porunca lui Alexandru ca sfetnicii săi cei mai apropiaţi să poarte robe persane stacojii. Dezaprobau faptul că acceptase în suita sa şi nobili persani, inclusiv pe fratele lui Darius, Oxyathres. Disprețuiau eunucii şi haremul regelui şi se simţeau ameninţaţi de noua gardă regală persană a lui Alexandru.

Persanii, la rîndul lor, nu se lăsau păcăliţi de titlul de „rege al Asiei”, care, considerau ei, şi pe bună dreptate, era cu totul diferit de titlul lor regal, cel de „mare rege, rege al regilor, rege al pămînturilor”; de fapt, acesta era o invenţie a grecilor, semnalînd un nou tip de absolutism. De la înfrîngerea lui Darius pînă la incendierea Persepolisului şi numirea unor noi guvernatori macedoneni în fiecare provincie, elitei persane nu avea ce să-i placă la această cucerire.

Persanii nemulţumiţi au continuat să lupte – încă patru ani lungi de război. Cît despre soldaţii lui Alexandru, macedonenii şi grecii din anturajul lui au reacţionat la acest compromis cu furie, nemulţumire şi conspiraţii. Alexandru a reacţionat şi el – i-a omorît.

Ar fi uşor să-l acuzăm de sălbăticie, însă vărsarea de sînge le era la fel de caracteristică macedonenilor ca şi vînătoarea, sportul lor naţional. Fiecare rege macedonean îşi asigurase acest titlu aranjînd ca alţi pretendenţi la tron să fie ucişi – cel puţin fiecare rege macedonean încununat de succes. Alexandru a mers mai departe decît cei mai mulţi dintre ei în ceea ce priveşte numărul de presupuşi complotişti, conspiratori şi nemulţumiţi pe care îi executase. Totuşi, nici unul dintre predecesorii săi nu făcuse vreodată ceva atît de radical precum Alexandru. Cînd un rege îşi schimbă fundamental politicile, aşa cum a făcut Alexandru, îi stîrneşte pe cei ce refuză să-l susţină. În cazul de faţă, aceste „stîrniri” s-au dovedit a fi fatale.

Regii macedoneni aveau şi motive să se teamă de asasinate.

Tatăl lui Alexandru, Filip al II-lea, a fost ucis cînd încă era la putere, la fel şi fratele mai mare al lui Filip, Alexandru al II-lea (care a domnit între 369 şi 366). Deci nu e de mirare că pe Alexandru îl neliniştea comploturile şi conspiraţiile. Între 330 şi 327, Alexandru a executat 12 generali, curteni şi sfetnici, pe unul omorîndu-l chiar el, cu mîna lui.

Rebeliunea îl asalta pe Alexandru din ambele părţi. În 330 aproape că s-a confruntat cu o revoltă a propriei armate, care nu mai voia să continue marşul spre est. Apoi, după ce a descoperit un complot, aceasta s-a sfîrşit cu executarea a doi dintre cei mai importanţi generali ai săi: marele Parmenio şi fiul său Philotas (un pretext bun pentru Alexandru ca să scape de rivali; nici unul dintre ei nu a jucat un rol activ în conspiraţie). În 328 Alexandru l-a ucis pe generalul Cleitus „cel Negru” după o ceartă la beţie în care, printre altele, Cleitus a condamnat mînios obiceiurile persane adoptate de Alexandru. S-a întîmplat la un banchet în palatul de la Maracanda (astăzi Samarkand). Macedonenii aveau reputaţia de a fi mari băutori şi, cu această ocazie, au băut extrem

de mult – destul ca Alexandru să pună mîna pe o suliţă şi să-l ucidă pe Cleitus.

În 327, un grup de paji ai regelui au fost judecaţi şi executaţi pentru că ar fi pus la cale să-l ucidă pe Alexandru. Profesorul lor, Callisthenes, un filosof grec, istoricul de la curtea lui Alexandru, a fost şi el judecat şi probabil omorît. Înainte de aceasta, refuzase de faţă cu toată lumea să se prosterneze în faţa regelui.

Deşi Alexandru a numit mulţi persani în funcţia de satrap, ei au trebuit să le cedeze adevărata putere comandanţilor şi vistiernicilor macedoneni. Mulţi dintre satrapii persani s-au răzvrătit. Puţini au rezistat mai mult timp în funcţie.

Alexandru nu şi-a găsit niciodată echilibrul între macedoneni şi persani. Şi nici nu e de mirare, pentru că este extrem de dificil să integrezi o elită cuceritoare cu o aristocraţie înfrîntă, dar încă mîndră. Pentru a reuşi, ar fi fost nevoie de fiecare fărîmă de îndemînare a unui om de stat priceput, însă Alexandru rareori îşi concentra atenţia asupra politicii interne. Pasiunile sale erau războiul şi cucerirea; orice altceva nu făcea decît să-i distragă atenţia.

Într-un singur domeniu a dat Alexandru dovadă de măiestrie politică – în politica armatei. În cei zece ani cît a durat expediţia sa, a transformat armata macedoneană într-o posesiune personală.

Şi-a eliminat fără cruţare rivalii din rîndul ofiţerilor şi i-a înlocuit cu prieteni şi camarazi. Printre aceştia erau şi soldaţi talentaţi, precum Craterus şi Perdiccas, şi unii mai puţin talentaţi, ca Hephaestion. Pe Alexandru îl lega o prietenie strînsă de Hephaestion şi este posibil ca această relaţie să fi fost şi fizică.

Între timp, Alexandru şi-a reorganizat unităţile astfel încît să slăbească legăturile particulare şi regionale. Voia ca oamenii să-i fie loiali doar lui.

Macedonenii nu au reprezentat niciodată o majoritate în armata lui Alexandru, dar mult timp au constituit o elită politică şi militară. Cu toate că Alexandru avea şi alte trupe excelente, macedonenii erau pumnii şi coloana vertebrală ale armatei. În 334, erau cam 17 000 de macedoneni din totalul de peste 40 000 de soldaţi. Între 333 şi 330, Alexandru a mai primit întăriri din ţară, aşa că i s-au mai alăturat 15 000 de macedoneni, aceştia totalizînd acum peste 30 000 de oameni. Însă Macedonia nu mai avea de unde să-i trimită şi alţi soldaţi, iar uzura a început să diminueze numărul acestora. În 324, în armata lui Alexandru nu mai rămăseseră decît 18 000 de macedoneni.

Şi camarazii lor s-au schimbat radical, din aliaţi în mercenari şi din europeni în asiatici. În 334, restul armatei lui Alexandru era formată din aliaţi greci şi vecini balcanici ai Macedoniei, cum erau tracii. După ce aliaţii greci s-au întors acasă, Alexandru i-a înlocuit cu două grupuri de soldaţi: mercenari – îndeosebi greci – şi orientali. Aceştia din urmă erau o adunătură pestriţă de iranieni şi asiatici din centrul şi sudul continentului. Acum nu se mai putea spune că majoritatea trupelor lui Alexandru vorbesc limba greacă.

Între timp, Alexandru acţiona cu şiretenie şi agilitate pentru a slăbi puterea macedonenilor în cadrul armatei. Ei reprezentaseră întotdeauna o minoritate în rîndul armatei, dar acum îşi pierduseră privilegiile. Erau pe picior de egalitate cu noii soldaţi iranieni din infanteria grea şi din cavalerie, care erau instruiţi să lupte în stil macedonean sau măcar ceva asemănător.

Sînge şi zăpadă

Era o „extindere a misiunii iniţiale” la o scară monumentală.

Alexandru a rămas în Orient cinci ani, pînă în vara anului 325. Ceea ce a început ca o urmărire a lui Bessus s-a transformat în cucerirea Extremului Orient persan: Aria, Arachosia, Bactriana, Sogdiana (astăzi Tadjikistan şi Uzbekistan) şi nord-vestul Indiei. Era o suprafaţă de aproximativ un milion de mile pătrate, cam 40% din Imperiul Persan. Aceasta includea deşert, stepă şi zone muntoase dintre cele mai aspre din lume. Extremele climei variau de la zăpadă la arşiţă sau ploi musonice.

Războiul împotriva lui Bessus a devenit rapid o poveste cu trei rebeli, căci mai întîi Satibarzanes, satrapul Ariei, iar apoi Spitamenes, un războinic din Sogdiana, i s-au alăturat lui Bessus ori i-au luat locul ca adversari militari.

Satibarzanes era un maestru al trădării. A luptat pentru Darius la Gaugamela şi apoi, peste mai puţin de jumătate de an, a complotat cu Bessus ca să-l asasineze. I s-a predat lui Alexandru cînd macedonenii au ajuns în Aria, doar pentru ca apoi să se răzvrătească, imediat ce aceştia şi-au continuat drumul spre est, ca să lupte cu Bessus în Bactriana. Alexandru s-a întors şi l-a obligat pe Satibarzanes să fugă în Bactriana împreună cu cei 2 000 de călăreţi ai săi.

Dar în primăvara anului 329 Satibarzanes s-a întors în Aria cu mai multe trupe şi a înălţat din nou steagul răzmeriţei. De data aceasta, Alexandru şi-a trimis locotenenţii să scape de el. Măcar de data asta, satrapul trădător a dus o luptă dreaptă. De fapt, a optat pentru cea mai

bărbătească formă de confruntare, lupta corp la corp. Satibarzanes l-a provocat pe Erigyius din Mytilene, unul dintre cei mai loiali comandanți greci ai lui Alexandru. Erigyius l-a ucis pe liderul insurgenților și i-a trimis capul acestuia lui Alexandru, care se afla la mai multe sute de mile spre est.

În acest timp, Bessus a dovedit că nu poate face față curajului lui Alexandru. Incapabil să organizeze o mare armată în Bactriana, Bessus s-a retras către nord, sperînd mai întîi că zăpezile de primăvară din munți, apoi deșertul, iar în cele din urmă un rîu dificil de traversat – el incendiase toate ambarcațiunile – aveau să-l împiedice pe Alexandru să vină după el. Însă Bessus s-a înșelat.

Alexandru i-a zorit pe soldații lui să străbată trecătorile din munții Hindukush și să traverseze deșertul pînă la rîul Oxus (astăzi Amu-Daria), unde i-a pus să construiască plute pentru a traversa pe celălalt mal, în Sogdiana. Pentru adepții lui Bessus, asta a pus capac la toate.

Spitamenes și încă un nobil din Sogdiana l-au arestat pe Bessus și i l-au predat lui Alexandru. Pentru a-și sublinia poziția de rege al Asiei, Alexandru l-a pedepsit pe Bessus pentru că l-a ucis pe Darius și i-a impus pedeapsa considerată de persani potrivită pentru regicid – mai întîi i s-au tăiat urechile și nasul, după care a fost crucificat.

Dar Spitamenes s-a întors împotriva lui Alexandru și s-a dovedit a fi cel mai dur adversar dintre toți. Alexandru s-a îndreptat spre nord, către Maracanda și rîul Jaxartes (în Tadjikistan), pe care geografii antici îl considerau granița de nord a Asiei. Între timp, Spitamenes și adepții săi au lansat o rebeliune generală în spatele lui Alexandru, sperînd să-l alunge pe invadator din țară. Au luptat cu atîta înverșunare, încît lui Alexandru i-au trebuit doi ani ca să-i învingă – și cu costuri imense.

Războiul scotea tot ce era mai bun și tot ce era mai rău din Alexandru. Terenul era dificil, clima ostilă, în aliați nu putea avea încredere; fiecare victorie părea să fie urmată de o înfrîngere.

Inamicul folosea tactici neconvenționale care îi șocau și le provocau pierderi macedonenilor, dar Alexandru reacționa impecabil.

Cele mai bune trupe ale lui Spitamenes erau arcașii călare, iar la început ei au făcut ravagii în rîndul forțelor lui Alexandru, împresurîndu-i și măcelărindu-i trupele ce purtau arme și armuri grele. Însă Alexandru s-a adaptat, folosind sulițași călare și arcași pedeștri. La sfîrșitul anului 328, macedonenii zdrobiseră forțele inamicilor, iar capul lui Spitamenes îi era și el trimis lui Alexandru. Nobilii din Sogdiana care nu s-au căit s-au adăpostit în fortărețe de piatră ce păreau imposibil de cucerit, dar în

primăvara anului 327 soldaţii lui Alexandru au găsit o modalitate de a le escalada zidurile şi a le forţa să se predea.

Preţul victoriei a fost foarte mare. Numărul soldaţilor morţi şi răniţi întrecuse cu mult tot ce văzuseră pînă atunci oamenii lui Alexandru – aproximativ 7 000 de morţi. Într-o singură zi, la rîul Polytimetus (în Uzbekistanul de astăzi), o forţă militară de aproximativ 2 500 de oameni a fost masacrată de Spitamenes; se spune că doar 350 dintre ei au scăpat cu viaţă. Norocul lui Alexandru a fost că majoritatea covîrşitoare a soldaţilor erau mercenari, şi nu macedoneni. Chiar şi aşa, a fost cea mai sîngeroasă zi pentru armata sa de cînd era el rege; într-o singură zi, a pierdut aproape tot atîţia soldaţi cît în toată perioada în care a luptat contra lui Darius. Campania a fost dură şi cu Alexandru – el a fost rănit de două ori, suferind o contuzie şi o fractură minoră a tibiei.

Însă cel mai mult au avut de pierdut civilii. Macedonenii i-au masacrat şi i-au luat robi cu miile. Era parţial din răzbunare, parţial pentru intimidare şi parţial pentru destindere – o modalitate înfiorătoare, dar eficientă de defulare pentru trupele obosite şi frustrate.

Musonul şi răzvrătirea

India era bogată, dar greu de cucerit şi cu atît mai mult de păstrat.

Unii cîrmuitori indieni l-au invitat pe Alexandru să vină, sperînd să-l folosească împotriva duşmanilor lor, dar aceşti duşmani puteau lupta. Bilanţul strategic nu încuraja deloc invazia. Însă poate că Alexandru se gîndea doar la bilanţul mitic: voia să invadeze India pentru că asta făceau eroii de legendă. Cum îi executase pe cei mai mulţi dintre ofiţerii săi care nu erau de acord cu tot ce spunea el, nu prea mai avea cine să-l oprească. Aşa că în primăvara anului 327 Alexandru a invadat India.

A mers pe valea rîului Kabul şi prin trecătoarea Khyber, ajungînd pe teritoriul Pakistanului de astăzi, semănînd teroare şi dezlănţuind masacre împotriva centrelor de rezistenţă din zonele deluroase. În primăvara anului 326, cînd macedonenii au ajuns la fluviul Ind, aliaţii lor locali i-au ajutat să construiască un pod.

Regele Ambhi l-a primit pe Alexandru în marea cetate Taxila (aproape de Islamabadul de astăzi). Toţi ceilalţi conducători locali i s-au închinat lui Alexandru, cu excepţia lui Porus. Acesta controla un regat bogat din est şi a refuzat să se supună. Scena era pregătită pentru bătălie.

Bătălia de la rîul Hydaspes (Jhelum) din mai 326 a fost ultima confruntare deschisă a lui Alexandru. În comparaţie cu luptele

anterioare, efectivele armatei sale erau reduse, dar spectacolul a fost la fel de incitant.

Întrecut cu mult de Alexandru în ceea ce priveşte numărul de călăreţi şi de falanga macedoneană la capitolul infanterie, Porus şi-a legat speranţele de două arme – elefanţii săi şi rîul. Macedonenii nu mai luptaseră niciodată împotriva unui număr mare de elefanţi de război, iar Porus avea 85, dacă nu chiar mai mulţi (izvoarele se contrazic). Însă, dacă avea să fie după voia lui Porus, nu mai trebuia să pună animalele la această grea încercare. El plănuia să opună rezistenţă la rîul Hydaspes şi să împiedice traversarea lui de către Alexandru.

Hydaspes era un rîu cu o albie largă în vremurile vechi, deşi schimbările de peisaj ne împiedică să ştim cu exactitate cît de largă. În mai se umflă din cauza zăpezii din munţii Himalaya care se topeşte, iar în 326 anotimpul ploilor începuse mai devreme, aşa că rîul era acum şi mai lat. Aşadar Porus putea spera să aibă succes.

Însă Alexandru era viclean. După ce a urcat pînă la malul rîului, l-a ţinut pe Porus în derută tot mutîndu-şi unităţile dintr-un loc în altul. A adus cu el provizii uriaşe de cereale, pentru a lăsa impresia că este pregătit să aştepte pînă mai scade nivelul rîului, în septembrie. Avea bărci aduse de la fluviul Ind, aflat la o distanţă de aproape două sute de mile, pentru a crea ameninţarea că va traversa curînd. Între timp, Porus şi-a aliniat elefanţii pe malul opus, ca să-l intimideze pe Alexandru, iar iscoadele sale colindau tabăra inamicului, încercînd să ghicească ce intenţii are. Porus şi-a instalat soldaţii în diferite puncte, pentru a împiedica orice posibilă traversare.

În această atmosferă de suspans şi frustrare, Alexandru a acţionat. A luat cu el o mică parte din trupele sale – 6 000 de infanterişti şi 5 000 de călăreţi – şi, într-o noapte ploioasă, s-a strecurat în susul rîului. Îşi alesese deja locul pe unde avea să traverseze rîul; plasată foarte convenabil, în mijlocul rîului, era o insuliţă, iar el ascunsese aici o mică flotă de bărci. Între timp, a ordonat armatei macedonene principale să rămînă în tabără şi să-i distragă atenţia lui Porus. Soldaţii lui Alexandru au traversat rîul fără probleme.

Nu a trecut mult pînă cînd Porus a aflat că o forţă inamică trecuse rîul, dar nu ştia cine sînt aceşti duşmani sau cît sînt de mulţi. Aşa că a trimis o unitate de cavalerie comandată de fiul lui ca să lupte cu aceştia, dar macedonenii erau pregătiţi: i-au năucit pe indieni şi au omorît o mare parte dintre ei, inclusiv pe fiul lui Porus. Cei care au scăpat cu viaţă i-au spus lui Porus că însuşi Alexandru traversase rîul. Evident, Porus trebuia să-l oprească, aşa încît l-a atacat cu cea mai mare parte a

armatei sale. Indianul a ales ca loc de desfăşurare a bătăliei o cîmpie nisipoasă.

Şi astfel, pentru Porus totul s-a redus la elefanţii săi. El a aliniat animalele la intervale regulate în faţa falangei sale.

Cavaleria îi proteja cele două flancuri. Însă Alexandru şi cavaleria de elită au lansat o şarjă devastatoare împotriva cavaleriei de pe flancul stîng al lui Porus şi s-au întors către flancul infanteriei acestuia. Porus a încercat să transfere călăreţi de pe flancul său drept, ca întăriri, dar un detaşament de macedoneni sub comanda lui Coenus i-a încolţit.

A venit rîndul falangei macedonene. Oamenii înaintau fără oprire către soldaţii inamicului – şi elefanţii lui. Macedonenii au atacat uriaşele animale cu sarisele lor, făcîndu-i să-şi piardă controlul. Pahidermele i-au atacat atît pe macedoneni, cît şi pe indieni. Într-o luptă împotriva elefanţilor, secretul era menţinerea disciplinei. Era nevoie de nervi de fier şi de o precizie căpătată după multă instrucţie ca să se creeze în rîndul soldaţilor spaţii pe unde să treacă animalele înnebunite. Macedonenii erau maeştri ai autocontrolului şi le-au făcut loc elefanţilor, dar indienii s-au împotmolit şi au fost călcaţi în picioare. După ce au fugit elefanţii, falanga şi-a recăpătat elanul şi a atacat primele linii ale indienilor. Între timp, cavaleria macedoneană ocolea pe flancuri, ca să-i cadă inamicului în spate. Prinşi ca într-un cleşte, indienii au fost măcelăriţi.

Regele lor a scăpat însă cu viaţă. Porus, un bărbat înalt, era urcat pe un elefant mare, ceea ce îl făcea o ţintă uşoară. De altfel, a suferit mai multe răni, dar a supravieţuit – şi şi-a păstrat demnitatea. Cînd a fost luat prizonier şi adus în faţa lui Alexandru, a fost întrebat cum doreşte să fie tratat. „Ca un rege", a răspuns Porus. Aşa că Alexandru i-a făcut pe plac. Bărbaţii puternici se recunosc dintr-o privire. Fără îndoială, dîndu-şi seama că era mai bine să-l pună pe Porus să apere flancul indian al imperiului decît să lase un vid de putere în locul său, Alexandru i-a cruţat viaţa şi regatul. L-a pus pe Porus să îi jure credinţă şi chiar a mai inclus nişte teritorii sub controlul acestuia.

Victoria de la Hydaspes a marcat punctul culminant al campaniei duse de Alexandru în India. El a înaintat încă 1 000 de mile spre est, pînă la rîul Hyphasis (Beas), cucerind teritoriile întîlnite în cale, dar s-a oprit aici. Din vara anului 326 pînă a ajuns în sud-estul Iranului, în decembrie 325, Alexandru a făcut un marş lung şi violent către casă – cam împotriva voinţei sale.

După ce l-a înfrînt pe Porus, Alexandru a pus ochii pe valea fluviului Gange. Aceasta era inima Dinastiei Nanda, un stat mare şi bogat care se

întindea în cea mai mare parte a Indiei de Nord.

Avea mult mai mulţi soldaţi – şi elefanţi – decît Porus. Aceasta nu ar fi trebuit să fie o problemă pentru armata lui Alexandru, avînd în vedere toate victoriile pe care le obţinuse, dar soldaţii nu mai aveau nici un chef de noi aventuri. După 70 de zile de ploi musonice, după elefanţii lui Porus, după ororile din Bactriana şi Sogdiana – într-adevăr, după tot ce urmase morţii lui Darius din 330 –, macedonenii se săturaseră. Pînă la Gange nu mai erau decît două sute de mile, însă nu au vrut să meargă mai departe – şi i-au spus-o şi lui Alexandru. La sfîrşitul lunii iulie 326, macedonenii s-au răzvrătit.

În acest moment, macedonenii nu mai reprezentau majoritatea trupelor sale, însă Alexandru nu avea nici o intenţie să se bazeze doar pe adunătura pestriţă de mercenari, soldaţi din Iran, Bactriana, Sogdiana şi India. Nu avea încredere în ei fără să îi aibă la îndemînă pe macedoneni, care să-i ţină în frîu. Alexandru a încercat să îi preseze pe macedoneni, retrăgîndu-se în cortul său şi aşteptînd ca aceştia să cedeze.

Ahile folosise această tactică în *Iliada* lui Homer . Însă trupele lui Alexandru nu au cedat. Coenus, eroul de la Hydaspes, a vorbit cu Alexandru în numele lor.

Dacă pînă şi ofiţerii săi erau de partea răzvrătiţilor, Alexandru nu mai avea de ales, trebuia să se supună. Însă i-a lăsat pe zei să hotărască; le-a cerut preoţilor lui să aducă ofrande zeilor pentru continuarea marşului, dar sacrificiile s-au dovedit a fi nefavorabile. Aceasta i-a permis regelui să spună că, dacă zeii nu voiau ca ei să meargă mai departe, atunci avea să-şi ducă armata acasă. Însă Alexandru nu i-a iertat şi nici nu a uitat. Coenus a murit pe neaşteptate cîteva zile mai tîrziu. Astăzi unii cercetători bănuiesc că a fost otrăvit, însă, conform izvoarelor antice, Coenus a murit din cauza unei boli. Furios din pricina revoltei, poate că Alexandru şi-a dorit ca şi restul soldaţilor lui să aibă aceeaşi soartă, dar avea nevoie de ei. Totuşi, doi ani mai tîrziu, a avut în sfîrşit ocazia să se răzbune.

Cea mai rapidă şi mai uşoară cale spre casă pentru Alexandru şi soldaţii săi era să se întoarcă pe unde au venit, prin trecătoarea Khyber şi prin Bactriana. Însă aceasta ar fi însemnat că se recunoaşte învins. Alexandru încă avea de explorat lumi noi, chiar dacă acestea nu se aflau în direcţia pe care ar fi ales-o el, spre est.

Aşa că avea să coboare de-a lungul rîurilor din Punjab către porţiunea sudică a văii Indului şi Oceanul Indian, o distanţă de peste 1 000 de

mile. Apoi avea să cotească spre vest, îndreptîndu-se către sudul Iranului, o parte dintre soldaţi călătorind pe uscat, iar restul pe mare.

Mai întîi Alexandru i-a trimis pe soldaţii săi înapoi în regatul lui Porus ca să construiască o mare flotă pe rîul Hydaspes – 800 de corăbii sau chiar mai multe. Flota a pornit la drum în noiembrie 326, însoţită de o armată care mărşăluia pe ambele maluri. Se estimează că Alexandru avea acum în total 100 000 de soldaţi.

Macedonenii au trebuit să lupte tot drumul pînă la mare.

Regatele indiene au opus o rezistenţă dîrză, însă nu au reprezentat o ameninţare serioasă pentru invadatori. Macedonenii au semănat teroare pe unde au trecut. Au masacrat oameni lipsiţi de apărare, cavaleria lor a atacat coloane de refugiaţi şi au omorît şi nişte civili care încercau să traverseze un rîu ca să se ascundă în păduri.

Dar au fost şi lupte propriu-zise. Lucrurile au luat o întorsătură foarte proastă pentru macedoneni în timpul unei confruntări în apropiere de actualul oraş Multan în ianuarie 325. Ca să-i însufleţească pe soldaţii săi osteniţi, Alexandru a condus chiar el atacul asupra unui oraş puternic şi s-a ales cu o rană de săgeată în piept. A pierdut atît de mult sînge după ce şi-a scos săgeata, încît era să-şi piardă şi viaţa, făcîndu-i pe soldaţii lui să-şi plîngă soarta, rămaşi fără lider într-o ţară ostilă, foarte departe de casă.

Dar Alexandru şi-a revenit.

În iulie 325, după ce înăbuşiseră două revolte majore, macedonenii au ajuns pe ţărmul mării, nu departe de actualul oraş Karachi, din Pakistan. O lună mai tîrziu, Alexandru era gata de plecare. Pe macedonenii bătrîni şi răniţi, împreună cu toţi elefanţii săi şi cu cîteva trupe gata de luptă, îi trimisese deja înapoi prin trecătoarea Khyber şi Bactriana. Acum i-a lăsat să plece pe soldaţii săi indieni şi a împărţit restul trupelor în două. S-a îndreptat spre apus, urmînd linia coastei, însoţit de aproximativ 30 000 de soldaţi, în timp ce restul au plecat pe mare. Alexandru a pornit în august, însă flota a aşteptat pînă în noiembrie, cînd se încheia sezonul musonic. Comandantul flotei era alt prieten din copilărie al lui Alexandru, Nearchus din Creta.

Lansarea armadei lui Alexandru pe Oceanul Indian a fost un moment extraordinar. Nearchus era un pionier. Dacă Alexandru ar fi trăit mai mult, poate că succesul flotei sale ar fi putut scrie un nou capitol în istoria relaţiilor dintre Orient şi Occident. Contactul dintre India şi Grecia poate ar fi devenit o temă centrală a istoriei antice. Însă, chiar şi

aşa, chiar dacă regii care i-au succedat lui Alexandru au întors spatele Indiei, flota tot era remarcabilă.

Flota demonstrează ambiţia lui Alexandru, calităţile sale de lider şi capacitatea lui de a se perfecţiona ca strateg militar. În 334, la Milet, el şi-a trimis acasă flota militară. Nouă ani mai tîrziu, în India, în 325, a construit o flotă şi i-a încredinţat o misiune plină de îndrăzneală, pe care aceasta a îndeplinit-o cu abilitate. Ceea ce a făcut ca Alexandru să înţeleagă importanţa puterii maritime şi care era potenţialul ei. În 323 era pregătit să încredinţeze viitorul armatei sale în mîinile flotei militare.

Între timp, marşul pe uscat spre Iran era chinuitor. Ruta lui Alexandru l-a purtat prin deşertul Gedrosian (aproximativ regiunea Baluchistan din Pakistan). Cirus cel Mare pierduse odată o armată în această zonă aspră şi Alexandru voia să demonstreze că este mai bun decît el, traversînd cu succes deşertul Gedrosian. A reuşit, însă preţul l-au plătit cei din jurul său. I-au trebuit două luni ca să traverseze deşertul, urmînd o rută care se îndepărta de mare, lăsînd flotei rezervele de alimente de pe coasta Mediteranei, însă aceasta l-a obligat pe Alexandru să facă o călătorie mai dificilă. Deşi soldaţii au avut de suferit, aproape toţi au scăpat cu viaţă. Însă mulţi oameni care se ţineau după ei – vivandiere şi negustori – au murit şi toate animalele au fost tăiate. În tot acest timp, localnicii sufereau de foame după ce invadatorii le devorau puţinele alimente pe care le aveau.

În decembrie 325 macedonenii traversaseră deşertul şi ajunseseră în sud-estul Iranului. Începuse sezonul ploios şi ajunseseră din nou în inima imperiului lui Alexandru. La scurt timp după aceea a ajuns şi flota, precum şi soldaţii care se întorseseră prin Bactriana. Războiul din Orient se încheiase. Ce mai urma acum?

Hannibal

După bătălia de la Cannae, în faţa lui Hannibal se deschideau două drumuri către victorie. Pe unul trebuia să pornească în marş către Roma şi să ia cu asalt acest oraş, la fel cum şi Alexandru luase cu asalt capitalele duşmanului său. Însă Roma nu era Persepolis şi nu avea să cadă uşor. Cealaltă cale era să-şi lase armata să se odihnească şi să nu mai pornească spre Roma, lansînd un atac fără şanse de reuşită. În schimb, i-ar fi putut ataca pe rînd pe aliaţii Romei, la fel cum şi Alexandru zdrobise oraşe ca Miletul şi Tyrul. Însă Italia nu era Anatolia şi, spre deosebire de macedoneni, cartaginezii nu deveniseră maeştri în arta asedierii cetăţilor. Trebuia să mai existe o soluţie pentru Hannibal, dar care era aceasta?

Poate că nu trebuia chiar să ia cu asalt Roma, ci doar să o *sperie*. Imaginea armatei lui Hannibal lîngă zidurile oraşului ar semăna panică în rîndul locuitorilor şi i-ar speria pe aliaţii lor din vecinătate. Dar pînă atunci mai erau şi alte posibilităţi. Să îşi găsească noi aliaţi în afara Italiei, să facă rost de mai multe resurse din ţară, să apeleze la trucuri ori la diplomaţie pentru a-i atrage de partea lui pe aliaţii Romei, să deschidă un al doilea front în Sicilia sau în Sardinia, să determine Roma să se aşeze la masa negocierilor – oricare dintre acestea sau o combinaţie între mai multe opţiuni ar fi putut da rezultate, însă Hannibal trebuia să se decidă. Putea chiar să hotărască să-şi lase lucrurile baltă în Italia şi să meargă mai departe. Orice ar fi ales, avea să fie o provocare extremă pentru judecata lui strategică şi calităţile sale de lider.

Inelele lui Mago

Trecuseră 18 luni dramatice pentru Hannibal. Din momentul în care intrase în Italia, la sfîrşitul anului 218, pînă la victoria obţinută la Cannae, în vara lui 216, cartaginezii cîştigaseră patru bătălii împotriva Romei şi le dăduseră duşmanilor atîtea bătăi de cap, încît aceştia renunţaseră la strategia lui Fabius tocmai cînd începuse să aibă efect. Dacă Hannibal ar fi atacat Roma în acel moment şi le-ar fi provocat locuitorilor oraşului un şoc atît de mare încît să-i determine să se aşeze la masa negocierilor, ar fi cîştigat războiul.

Însă războiul părea că nu se mai sfîrşeşte. Roma nu voia să negocieze; Hannibal nu ataca Roma. Strategia lui era mai degrabă să încercuiască Roma cu o reţea de alianţe ostile şi să strîngă laţul încet, încît să o facă să capituleze. După Cannae, cea mai mare parte a Italiei de Sud a trecut în tabăra lui Hannibal. Cel mai important recrut era Capua, al doilea cel mai mare oraş din Italia, un premiu nemaipomenit. Capua i-a oferit lui Hannibal prestigiu, o sursă de aprovizionare şi un cantonament confortabil pentru iarnă.

(Capua era vestită pentru viaţa îndestulată a locuitorilor săi, însă povestea conform căreia oraşul l-a corupt nu e decît o poveste.) Şi o mare parte a Siciliei a trecut în tabăra Cartaginei, ca o favoare făcută flotei militare cartagineze, care acum avea locuri de escală în drum spre Italia. Ceva mai departe, regele Filip al V-lea al Macedoniei, a cărui ţară era din nou puternică, s-a aliat cu Hannibal în lupta împotriva Romei.

Dar ceva nu era în regulă. Pentru a intra în graţiile noilor aliaţi italieni, Hannibal fusese forţat să nu recruteze în armata sa oameni de pe teritoriile acestora, aşa încît ei nu îi rezolvau problemele legate de efectivele militare. Este adevărat că i-au trimis nişte soldaţi lui Hannibal

şi că în mod sigur nu au fost o sursă de recruţi pentru Roma, aşa cum s-ar fi întîmplat dacă nu s-ar fi aliat cu el.

Însă Hannibal trebuia să plaseze trupe în oraşele care i se alăturau, rămînînd astfel cu mai puţini soldaţi. Trebuia să protejeze oraşele de represaliile romanilor şi să le împiedice să treacă din nou de partea Romei. În concluzie, aliaţii nu prea l-au ajutat pe Hannibal, ci mai degrabă l-au imobilizat, aşa cum i-au făcut liliputanii lui Gulliver.

O altă problemă era faptul că alianţele lui Hannibal nu erau complete. Nu i se alăturase nici măcar un singur oraş din centrul Italiei. În ciuda tuturor victoriilor sale din sudul Italiei, oraşele importante de aici au rămas loiale Romei, ceea ce îi oferea inamicului avanposturi, control asupra drumurilor şi, cel mai important, porturi maritime. Hannibal nu avea îndeajuns de mulţi soldaţi ca să cucerească toate aceste oraşe. Deşi extrem de eficientă, armata sa nu fusese niciodată numeroasă. În bătălii căzuseră şi ofiţeri tineri, esenţiali pentru succesul lui viitor. Pe scurt, Hannibal avea nevoie de întăriri – şi, firește, aştepta să le primească din Cartagina.

Şi totuşi, Hannibal se confrunta cu un paradox: trebuia să cucerească un port pentru a deschide o rută sigură pentru transportul proviziilor din Cartagina, însă nu putea face acest lucru dacă nu primea întăriri din Cartagina. Soluţia temporară şi imperfectă era să debarce întăririle pe coasta Italiei, dar mai întîi Cartagina trebuia să fie de acord să i le trimită.

În 215 î.Hr., Hannibal l-a trimis pe fratele său Mago[4] în Cartagina. Mago a adus la cunoştinţa Senatului cartaginez vestea despre realizările lui Hannibal. Ca dovadă spectaculoasă, a vărsat pe podeaua de piatră a sălii Senatului sute de inele de aur, „din acelea pe care le purtau doar Cavalerii – şi doar cei dintîi dintre aceştia” [5], inele luate de la romanii uciși sau luaţi prizonieri. Apoi a cerut întăriri – bani, soldaţi şi cereale. Membrii Senatului au fost de acord, dar nu în unanimitate, iar suma pe care au trimis-o a fost mai mică decît resursele pe care le investiseră în alte fronturi.

Senatul cartaginez a aclamat victoria de la Cannae, însă era sceptic. Fără îndoială, unii senatori şi-au amintit că trecuseră aproape doi ani pînă să i se alăture lui Hannibal primul dintre aliaţii Romei. Cei bine informaţi despre situaţia din Italia se poate să fi observat numeroasele oraşe care rămăseseră loiale Romei. Iar apoi, poate că unii senatori şi-au plecat privirile, neliniştiţi, către propriile degete atunci cînd au văzut inelele lui Mago.

Între timp, noile alianţe ale Cartaginei s-au ofilit ca florile de primăvară în mîna sa. Macedonia, de exemplu, a promis să trimită trupe pentru a-l ajuta pe Hannibal în Italia, însă Roma deţinea controlul pe mare şi a blocat debarcarea macedonenilor. De asemenea, Roma a ameninţat Macedonia declanşînd un război aproape de ea, în Iliria (Croaţia de astăzi). Ar fi putut oare flota militară cartagineză să facă faţă supremaţiei navale a Romei? După o etapă de reconstrucţie, Cartagina avea suficiente corăbii şi destui soldaţi ca să dea serioase bătăi de cap flotei romane, dar îi lipsea singurul factor esenţial pentru a obţine victoria: curajul. Amiralii Cartaginei au refuzat să rişte să se implice într-o bătălie, aşa încît macedonenii au rămas acasă.

Mai era şi Sicilia. Cartagina dăduse o lovitură în 215 î.Hr., cînd Siracusa, cel mai mare oraş din Sicilia, trecuse de partea sa.

Acest port maritim bogat şi impresionant era înarmat pînă în dinţi.

Nimeni altul decît însuşi Arhimede, unul dintre cei mai mari matematicieni ai Antichităţii, a ajutat Siracusa să îşi construiască arme noi. Cartagina a trimis o forţă expediţionară uriaşă, 28 000 de soldaţi, în ajutorul Siracusei. Însă Roma a asediat Siracusa în 213 şi a cucerit-o în 211, după o încleştare de doi ani. Arhimede a fost ucis în timp ce romanii prădau oraşul. Între timp, o expediţie navală cartagineză a încercat să recucerească insula Sardinia, o fostă colonie cartagineză, însă Roma a zdrobit-o.

Cartagina şi-a irosit energia pe tot felul de iniţiative, însă Roma le-a anulat pe toate, pe rînd. În acelaşi timp, Roma respecta cu strictețe strategia sa tradiţională. Se crampona de aliaţii săi din centrul Italiei şi continua să adune aici noi armate. Însă nu le-a folosit într-o mare bătălie împotriva lui Hannibal.

După Cannae, Senatul a recunoscut că Fabius avusese dreptate.

În loc să accepte provocarea lui Hannibal de a se implica într-o luptă deschisă, s-a întors la strategia de a urmări armata acestuia şi a-i limita accesul la rezervele de hrană.

Această măsură pe care a luat-o Roma, spre marele său merit, demonstrează înţelepciunea strategică a conducătorilor Imperiului Roman, dar şi vastul sprijin popular pe care se bazau ei. Strategia fabiană era lentă şi frustrantă. Avea efect doar pentru că populaţia romană avea încredere în conducătorii săi. Într-adevăr, sistemul politic roman avea o temelie foarte solidă.

Roma şi-a concentrat energiile asupra zonei din jurul oraşului Capua, cel mai important nou aliat al lui Hannibal. Capua se afla la doar 125 de mile de Roma; romanii nu voiau ca Hannibal să se apropie mai mult de atît. Aşa că generalii romani au intervenit în oraşele din apropiere care erau încă aliate ale Romei; le-au ordonat să recolteze mai devreme toate cerealele şi să le depoziteze sub cheie, în fortăreţe. Între timp, romanii distrugeau culturile de pe cîmpurile din jurul cetăţii Capua. Pentru a-şi hrăni soldaţii, Hannibal s-a îndreptat către principalele surse de aprovizionare din apropiere: oraşele Napoli şi Nola. Roma ţinea sub control aceste oraşe cu ajutorul unor garnizoane şi fortificaţii, dar şi executînd orice localnici şovăitori. Napoli era şi un port maritim important, în timp ce Nola era la răscrucea unor drumuri esenţiale. Frustrat şi flămînd, Hannibal nu avea de ales, aşa încît s-a deplasat cu tot cu armată mai spre sud.

Însă cartaginezul era departe de a-şi fi pierdut energia. A cucerit importantul port Tarentum, din sudul Italiei, în 213 î.Hr., printr-un şiretlic, şi nu în urma unui asalt ori asediu. După ce a negociat cu aliaţii nemulţumiţi ai Romei din Tarentum, Hannibal a trimis într-o noapte o unitate de comando să se ascundă după una dintre porţile cetăţii, în timp ce aliaţii se prefăceau că se întorc de la vînătoare. În timp ce gărzile admirau un mistreţ mare pe care îl cărau aşa-zişii vînători, soldaţii cartaginezi s-au năpustit înăuntru.

Aleseseră cu grijă o noapte în care majoritatea soldaţilor romani benchetuiau, aşa că i-au luat pe nepregătite.

Totuşi, atacul nu a fost un succes deplin. Hannibal a cucerit Tarentum, însă o garnizoană romană a continuat să reziste în citadela oraşului, care avea acces la mare. Aceasta limita foarte mult capacitatea lui Hannibal de a folosi Tarentum ca port, iar aici aveau să debarce trupele lui Filip, regele Macedoniei, dacă avea să le trimită vreodată.

Cinci ani mai tîrziu, în 208, a venit rîndul Romei să recucerească Tarentum – tot printr-un şiretlic. Un italian care făcea parte din garnizoana lui Hannibal s-a îndrăgostit de o localnică al cărei frate era soldat roman. Acest frate l-a convins pe italianul îndrăgostit să trădeze, ajutîndu-i pe romani să cucerească oraşul.

Pînă atunci, romanii reuşiseră să înfometeze Capua după un asediu îndelungat; oraşul s-a predat în 211. Iar Hannibal nu a cucerit nici un port maritim mai strategic decît Tarentum – Regium, poarta către Sicilia, se încăpăţîna să rămînă loial Romei.

Hannibal încă era în Italia, şi, chiar dacă era blocat în sud, era în continuare periculos, mai ales dacă primea întăriri. În loc să riște o

confruntare deschisă pentru a-l alunga, Roma a atacat baza lui Hannibal din Hispania. În 209 î.Hr., în Hispania, o armată romană i-a şocat pe cartaginezi cucerindu-le capitala, Noua Cartagină (Cartagena), în ciuda faptului că era bine fortificată. A fost o mutare la fel de îndrăzneaţă ca marşul lui Hannibal către Italia şi executată cu tot atîta iscusinţă ca şi tacticile lui de la Cannae. Comandantul roman îşi dăduse osteneala să se intereseze de nivelul zilnic al refluxului din laguna aflată la nord de capitală, cauzat de vînt, care crea acces la o parte din zid ce nu era bine apărată – şi a utilizat aceste informaţii pentru a cuceri Noua Cartagină într-o după-amiază însîngerată. Acest roman nu era altul decît Publius Cornelius Scipio (cunoscut mai tîrziu ca Africanus), fiul consulului din 218, care se numea tot Publius Cornelius Scipio şi care fusese învins de Hannibal la Ticinus.

General strălucit, Scipio a preluat şi tacticile lui Hannibal în lupta deschisă. În bătălia de la Baecula, în Hispania, un an mai tîrziu (208), Scipio a cîştigat o victorie zdrobitoare, deşi nu şi decisivă, împotriva unei armate cartagineze împresurînd-o pe flancuri. Era o mutare preluată din repertoriul de tactici ale lui Hannibal. Niciodată pînă atunci o armată romană nu făcuse manevre atît de eficiente pe cîmpul de luptă; Scipio îi supusese pe soldaţii săi unei instrucţii îndelungate şi dure.

Generalul cartaginez de la Baecula era fratele lui Hannibal, Hasdrubal. El îi salvase pe cei mai mulţi dintre soldaţii săi; acum a primit ordinul să îi transfere în Italia. În sfîrşit, Hannibal avea să primească întăririle de care avea atîta nevoie. Hasdrubal a pornit la drum în 207. La fel ca fratele său, Hasdrubal a traversat şi el Alpii. Şi el şi-a găsit aliaţi în rîndul celţilor din nordul Italiei. Şi el a adus elefanţi – zece la număr. Cu tot cu aliaţii săi italieni, Hasdrubal avea cam 30 000 de soldaţi. Spre deosebire de Hannibal, care traversase Alpii prin zăpezile de la sfîrşitul toamnei, Hasdrubal şi-a programat traversarea într-un anotimp cald şi probabil că a ales un traseu mai uşor. Totuşi, spre deosebire de Hannibal, Hasdrubal nu i-a luat prin surprindere pe romani, care ştiau de venirea lui.

Romanii au mobilizat două forţe armate, fiecare condusă de unul din consuli: una în nord, ca să lupte contra lui Hasdrubal, iar cealaltă în sud, avînd misiunea de a încerca să-l împiedice pe Hannibal să se întîlnească cu fratele său. Romanii aveau motive întemeiate să îşi facă griji pentru ceea ce avea să se întîmple dacă Hasdrubal cîştiga o bătălie majoră – rezultat foarte probabil dacă îşi unea forţele cu Hannibal. Poate că asta i-a împins pe aliaţii obosiţi de război să treacă în tabăra cartaginezilor.

Apoi, a intervenit providența. Cartierul general al lui Hasdrubal era în Umbria, în regiunea central-nordică a Italiei. El a trimis patru călăreți spre sud, la Hannibal, ca să-i spună unde se află și cum să facă pentru a-și uni forțele. Romanii i-au capturat pe trimișii lui Hasdrubal și au aflat planul, așa încît au trimis în nord o parte din armată, să se alăture trupelor ce aveau să-i țină piept lui Hasdrubal. Romanii l-au încolțit pe Hasdrubal în zona central-nordică a Italiei, în apropierea actualului oraș Urbino. Cartaginezii erau depășiți numeric, nu aveau deloc cavalerie și nu cunoșteau locurile. Romanii i-au forțat să lupte pe malurile rîului Metaurus (astăzi Metauro). Încă o dată, un atac roman pe flancul cartaginezilor le-a dat o lovitură devastatoare, iar armata cartagineză a fost zdrobită.

Hasdrubal a căzut pe cîmpul de luptă. Romanii l-au decapitat și au trimis cîțiva călăreți spre sud, care i-au aruncat capul în tabăra lui Hannibal. Povestea spune că Hannibal, cuprins de jale, a strigat: „Acum știu ce soartă va avea Cartagina!” 6. Însă chiar dacă această poveste este adevărată, nu înseamnă că Hannibal se dăduse bătut. El și-a retras armata în Bruttium, vîrful „cizmei” Peninsulei Italice, dar tot nu a plecat de pe pămîntul Italiei.

Ce nu a mers bine?

În nouă ani, din 216 pînă în 207 î.Hr., Hannibal ajunsese, din cuceritorul Romei, prizonierul ei, blocat într-un colț din sudul Italiei.

De ce?

Cînd a pornit al doilea război punic, în 218 î.Hr., Hannibal știa că țara sa, Cartagina, nu se putea compara cu Roma nici din punctul de vedere al efectivelor de soldați, nici în ceea ce privește flota.

Forța sa stătea în profesionalismul armatei sale de elită, deși puțin numeroasă, și în priceperea lui în calitate de general aflat în fruntea acesteia. Deoarece Cartagina nu avea resursele Romei, un război îndelungat nu era în avantajul său. Dacă voia să cîștige, Cartagina trebuia să o facă rapid.

Acțiunile lui Hannibal din momentul în care a plecat din Noua Cartagină (în primăvara anului 218) și pînă la victoria sa de la Cannae (în vara anului 216) au urmat această strategie. Atacul său asupra Italiei a șocat Roma. Victoriile pe care le obținuse în patru bătălii i-au făcut pe romani să se teamă „să nu-și piardă viața și patria unde se născuseră” 7.

În acest moment, imediat după victoria de la Cannae, Hannibal ar fi trebuit să inițieze o nouă ofensivă militară. Însă el a făcut o mutare

diplomatică. A încercat să îşi creeze o altă imagine în ochii romanilor, de om al păcii. Pentru prima dată după ce cîştigase o bătălie, le-a vorbit prizonierilor romani, încercînd să-i liniştească.

Apoi a trimis la Roma un sol cartaginez, pe un anume Carthalo, ca să negocieze. Hannibal s-a oferit să îi cruțe pe prizonierii săi romani dacă Senatul avea să plătească un preț generos pentru fiecare soldat. Romanii şi-au dat seama că este un şiretlic, menit să-i aducă bani inamicului şi să vlăguiască spiritul combativ al Romei. Dacă Senatul ar fi acceptat, pe viitor, poate că soldații romani ar fi ales să se predea în loc să lupte pînă la moarte, ştiind că în cele din urmă vor fi răscumpăraţi. Aşa încît Senatul nu şi-a dat consimţământul.

Hannibal ar fi putut încerca să mai ofere o ramură de măslin, dar este puțin probabil că Senatul ar fi acceptat-o. Adeseori războiul a sfidat aşteptările. La fel cum Hannibal i-a luat prin surprindere pe romani la Trasimeno prin faptul că nu a luptat cinstit – i-a atras în capcană în loc să lupte pe față –, tot aşa şi romanii l-au luat pe Hannibal prin surprindere după bătălia de al Cannae. Conform regulilor nescrise ale vremii, dacă armatele sale erau învinse în mod repetat în luptă, un stat trebuia să capituleze.

Dar Roma a continuat să lupte.

La Cannae, după ce s-a încheiat lupta, pe 2 august, ofițerii lui Hannibal l-au copleşit cu laude. Cei mai mulți dintre ei au cerut să li se permită o binemeritată odihnă – dar nu şi Maharbal, comandantul cavaleriei lui Hannibal: el a propus să atace imediat Roma. În cinci zile, a spus el, Hannibal putea lua masa pe colina Capitoliului, citadela Romei. Maharbal s-a oferit să atace el primul, cu călăreții săi. Dar Hannibal nu a fost de acord. A spus că ăsta nu e lucru uşor, iar în plus avea nevoie de timp de gîndire. Se spune că Maharbal i-ar fi răspuns: „Pe drept cuvînt, zeii nu şi-au pus toate darurile în acelaşi om. Ştii să învingi, Hannibal, dar nu ştii să te foloseşti de victorie”[8.] Celebrul dicton latin este: *Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis.*

Un scriitor roman comentează: „Mulți cred că amînarea din ziua aceea a fost salvarea Cetății şi a Imperiului” [9.] Povestea reproşului formulat de Maharbal datează probabil de pe vremea celui de-al doilea război punic[10,] ceea ce ar trebui să o facă mai convingătoare. Însă astăzi majoritatea istoricilor îi dau dreptate lui Hannibal. Ei arată că Roma se afla la o depărtare de 235 de mile (380 de kilometri) de Cannae, aşa încît armatei i-ar fi trebuit cîteva săptămîni ca să străbată în marş distanța pînă la Capitoliu – nu doar cinci zile. Pînă atunci, Roma şi-ar fi putut organiza defensiva.

Roma era apărată de ziduri groase care se întindeau pe aproape 70 de mile şi se lăuda cu un sistem avansat de turnuri, tranşee şi, într-o parte a cetăţii, o platformă umplută cu pământ pentru apărătorii oraşului. Zidurile înconjurau o suprafaţă de 1,5 mile pătrate.

Dacă nişte trădători nu deschideau porţile cetăţii, Hannibal ar fi trebuit să cucerească oraşul fie luînd cu asalt zidurile, fie impunînd un asediu pînă cînd romanii aveau să cedeze din cauza foamei. Pentru asaltul asupra zidurilor ar fi avut nevoie de nişte maşini de război, iar ca să le construiască, ar mai fi durat cîteva săptămîni sau chiar mai mult. Asedierea Romei ar fi însemnat să o înconjoare cu tranşee şi o palisadă, o treabă deloc uşoară.

Dacă Hannibal chiar s-a aşteptat ca romanii să negocieze după Cannae, atunci a judecat prost. Nu îşi cunoştea duşmanul. Însă, dacă nu profita de elanul bătăliei atacînd Roma, demonstra că strategia lui e greşită, iar calităţile sale de lider lasă de dorit.

Ce ar fi fost dacă…

Dacă Hannibal ar fi hotărît să atace Roma după victoria de la Cannae, cavaleria ar fi putut să o ia înaintea armatei. Dacă se grăbeau, Maharbal şi călăreţii săi ar fi putut ajunge la Roma cam într-o săptămînă – „cinci zile” era o exagerare. Chiar şi aşa, abia s-ar fi aflat vestea despre înfrîngerea de la Cannae şi romanii s-ar fi trezit deja cu inamicul la porţi. Aceasta ar fi semănat frică şi panică printre ei. După care ar fi ajuns şi Hannibal cu armata sa. În marş forţat, ar fi putut ajunge la Roma în doar două săptămîni.

Este puţin probabil că Roma ar fi căzut de acord să negocieze, însă poate că frica s-ar fi răspîndit şi în oraşele învecinate.

Hannibal ar fi putut să-i preseze şi mai mult pe romani să iasă din oraş şi să lupte. Şi poate i-ar fi atras pe unii dintre aliaţii Romei din centrul Italiei să schimbe tabăra şi să lupte sub comanda sa.

Unele dintre aceste oraşe ezitau într-adevăr pe măsură ce războiul se tot prelungea, iar prezenţa lui Hannibal ar fi putut fi hotărîtoare.

Totuşi, nu putem să nu ne întrebăm: dacă Roma ar fi rezistat?

Hannibal probabil că nu ar fi putut lua cu asalt oraşul, pentru că zidurile Romei erau prea puternice. Dar dacă s-ar fi mulţumit să asedieze oraşul?

După bătălia de la Cannae, Hannibal mai avea 45 000 de soldaţi cu tot cu răniţi, aşa că forţa sa efectivă era poate de doar 40 000 de oameni. Roma era un oraş mare. Şi totuşi, cîţiva ani mai tîrziu (în 211 î.Hr.), cu o armată mult mai puţin numeroasă, romanii au asediat şi au cucerit marele oraş sicilian Siracusa, ale cărui ziduri se întindeau pe o lungime mai mare decît cele ale Romei (18,6 mile) – într-adevăr, era una dintre cele mai mari fortăreţe din lumea antică. Asediul Siracusei a durat doi ani. În cele din urmă, romanii au luat cu asalt zidurile exterioare. La scurt timp după aceea, un trădător a deschis poarta interioară a cetăţii. Oraşul a fost prădat, iar locuitorii măcelăriţi.

În plus, în august 216, Roma nu avea foarte mulţi soldaţi pe care să-i instaleze pe ziduri. Erau cam 8 000 de soldaţi în oraş şi încă vreo 5 000 în apropiere, păzind un pod strategic de pe Via Appia, pe unde se putea ajunge la Roma dinspre sud. În timp ce aştepta sosirea lui Hannibal, Roma a început să adune noi recruţi, chiar şi din rîndul sclavilor, însă aceştia erau neinstruiţi. Dacă asediul s-ar fi prelungit, poate că Roma ar fi trebuit să formeze o forţă de salvare retrăgînd nişte legiuni din provincii: nordul Italiei, Sardinia, Sicilia şi chiar Hispania. Cei 15 000 de romani care scăpaseră cu viaţă după bătălia de la Cannae ar fi putut fi incluşi şi ei.

O puternică armată romană de salvare poate că l-ar fi determinat pe Hannibal să ridice asediul asupra Romei, dar nu şi dacă primea şi el întăriri, din Cartagina. Dacă Hannibal ar fi asediat cetatea Romei şi dacă ar fi părut că are vreo şansă să cîştige, poate că cei de la conducerea Cartaginei ar fi căzut de acord pînă la urmă să îi mai trimită nişte trupe.

Problema nu era că Hannibal nu putea cuceri Roma, ci că nu voia să o facă. Poate că Hannibal nu a înţeles cît de importantă era victoria obţinută la Cannae. Poate că a supraestimat forţa romanilor. Însă principalul obstacol în calea unui atac împotriva Romei a fost, se pare, rigiditatea lui Hannibal. Nici obiectivele sale de război, nici raţionamentele care stăteau la baza operaţiunilor lui, nici strategia sa militară nu impuneau atacarea Romei. În acel moment era nevoie de un lider îndeajuns de inteligent ca să-şi schimbe strategia. Era momentul pentru îndrăzneală şi agilitate, dar Hannibal avea un plan şi se ţinea de el.

Hannibal nu şi-a propus niciodată ca obiectiv să distrugă Roma; mai degrabă voia să îi reducă puterea. Voia un tratat de pace, nu un război pe viaţă şi pe moarte. Era dispus să accepte ca Roma să fie în continuare o putere regională în Italia, atît timp cît nu reprezenta o ameninţare pentru Cartagina.

În ceea ce privește operațiunile militare, întreaga filosofie a lui Hannibal era să poarte un război mobil, nu unul static. Putea să facă marșuri lungi, să-l întreacă pe inamic ori să-l ia prin surprindere, să lupte în confruntări deschise și să organizeze raiduri și ambuscade. Singurul lucru pe care nu îl putea face era să cucerească o cetate prin asediu. De fapt, în toată cariera sa militară nu organizase decît un singur asediu important – și acesta nu în Italia, ci în Hispania, la Saguntum (219 î.Hr.). Și nu a fost deloc ușor: a durat opt luni pînă cînd Saguntum a capitulat, iar Hannibal

s-a ales cu o rană gravă la picior. În anii care au urmat bătăliei de la Cannae, această incapacitate de a cuceri un oraș prin asediu s-a dovedit a fi un dezavantaj major. De exemplu, imediat după bătălia de la Cannae, Hannibal i-ar fi putut ataca pe cei cîteva mii de romani care scăpaseră cu viață și care se îngrămădeau în micul oraș Canusium, de pe o colină din apropiere. Însă Canusium era bine apărat și Hannibal l-a ocolit. Dacă ar fi cucerit Canusium, Hannibal poate ar fi atras de partea sa și alte orașe italiene. Și, fără ca măcar să își dea seama, l-ar fi putut scoate din ecuație pe omul care avea să devină cel mai mare dușman al Cartaginei.

Printre refugiații din Canusium se număra și Scipio, care luptase în bătălia de la Cannae.

Și mai este și problema orgoliului lui Hannibal. În timpul asediului cetății Saguntum, Hannibal a fost forțat să plece cîteva săptămîni ca să îi readucă sub control pe niște rebeli din altă parte a Hispaniei. L-a lăsat pe Maharbal la comandă, care s-a descurcat atît de bine, încît, după cum spunea Titus Livius, „nici cartaginezii, nici dușmanii lor nu au observat că liderul lor lipsește” 11. Același Maharbal a comandat mai tîrziu cavaleria la Cannae și apoi l-a criticat pe Hannibal pentru că nu voia să atace Roma.

Oare invidia a jucat și ea un rol în decizia lui Hannibal de a nu se apropia de Roma? Poate se temea că un atac asupra orașului – un raid, un asalt sau chiar un asediu în toată regula – avea să pună și mai mult în valoare talentele lui Maharbal. Marii oameni, ca Hannibal, nu ar trebui să fie reduși la niște motivații meschine, dar și eroii au orgoliu.

Oricum, armata lui Hannibal era făcută pentru bătălie, nu pentru asediu. În acest caz, ar fi trebuit să își schimbe armata. Alexandru reușise, pînă la urmă, să facă asta, după ce a părăsit Iranul, îndreptîndu-se către est. El s-a adaptat la noile condiții în care trebuia să lupte în munții Bactrianei și în stepele Sogdianei.

Alexandru a organizat asedii îndrăznețe împotriva unor fortărețe care teoretic erau de neînvins. Pentru a se ridica la nivelul eroului său, Alexandru, Hannibal trebuia să fie la fel de agil şi de curajos.

Două secole mai tîrziu, Cezar avea să facă acest lucru. Cezar nu doar excela în lupta deschisă, ci era şi un maestru în arta asediului, după cum a demonstrat în Galia, la Alesia, şi în Italia, la Corfinium. Hannibal nu s-a ridicat la acelaşi nivel.

Regulile războiului

O întrebare şi mai importantă referitoare la succesul lui Hannibal ca lider militar are legătură nu cu operațiunile sale militare, ci cu strategia lui. Poate ajunge chiar la esența ființei lui Hannibal. Oare Hannibal se bizuise întotdeauna prea mult pe vicleşuguri? După ce a învățat că şiretenia era o modalitate bună de a cîştiga bătălii, poate a crezut că era şi o bună modalitate de a cîştiga războaie. În 216 î.Hr. s-ar fi descurcat mult mai bine dacă ar fi profitat de şocul pe care îl crease pe moment.

Strategia lui Hannibal împotriva Romei era greşită. El plănuia să împresoare Roma cu o rețea de alianțe din centrul şi sudul Italiei, pe care avea să le combine cu alianțele încheiate cu celții de pe valea Padului. Apoi, avea să strîngă încet Roma ca într-un cleşte pînă cînd avea să o facă să capituleze. Însă Roma nu era o victimă uşoară. Iar un război îndelungat, un război de uzură, care ar fi secătuit talentul militar al ambelor tabere, le-ar fi epuizat soldații şi le-ar fi zdruncinat puterea politică şi financiară – un astfel de război nu punea deloc în valoare talentele Cartaginei.

De fapt, strategia lui Hannibal amenința să repete istoria din primul război punic (264-241 î.Hr.). Acest conflict, care durase 23 de ani, epuizase ambele tabere, însă Cartagina a cedat prima – şi astfel, Roma a cîştigat. Cît despre Roma, aceasta fusese întotdeauna în stare să primească o lovitură.

După bătălia de la Cannae, aliații din sudul Italiei au început să dezerteze, trecînd de partea Cartaginei, dar au făcut-o lent şi cu prudență. Oraşele din centrul Italiei nu au rupt nici un moment alianța cu Roma. Între timp, noii aliați ai Cartaginei contribuiau atît de puțin la efortul de război şi implicau cheltuieli atît de mari, încît este posibil ca lui Hannibal să-i fi trecut prin minte faimosul adagiu „Ai grijă ce-ți dorești". În ciuda victoriei de la Cannae, toate semnele sugerau că avea să fie un război îndelungat – ultimul lucru de care avea nevoie Cartagina.

Între timp, războiul din Hispania începuse deja şi, în cele din urmă, s-a dovedit a fi devastator. Datorită puterii sale maritime, Roma putea ataca Hispania cînd poftea. Aceasta nu înseamnă că războiul a fost uşor: Romei i-au trebuit zece ani ca să-i alunge pe cartaginezi din Hispania. Iar în tot acest timp, Roma a imobilizat trupe cartagineze care i-ar fi putut fi trimise lui Hannibal ca întăriri. Romanii au înţeles că, uneori, a cîştiga un război înseamnă a accepta să pierzi acolo unde te doare pentru a cîştiga acolo unde contează. Aceasta este o regulă fundamentală – şi crucială – a războiului.

Pentru a cuceri teritoriul unui inamic ce are mai multe resurse umane, materiale şi financiare, un invadator trebuie să se mişte rapid. Dacă laşi războiul să se prelungească la nesfîrşit, inamicul poate să-şi economisească resursele, să epuizeze forţele invadatorului sau chiar să atace şi el ţara acestuia. Pentru a cîştiga, invadatorul trebuie să-l şocheze pe inamic cu atacuri fulgerătoare care să-l lovească drept în inimă.

Alexandru şi Cezar au înţeles principiul şocului. Hannibal pare să-l fi înţeles la început, dar apoi ceva s-a întîmplat. Fie l-a pierdut din vedere, fie nu a fost susţinut aşa cum ar fi trebuit de conducătorii din ţară pentru a aplica o strategie cîştigătoare, fie amîndouă.

Hannibal nu putea ajunge chiar la inima inamicului, dar îl putea lovi în alte părţi. Aceasta, a riscat el, avea să fie suficient pentru a obţine victoria; dar Hannibal a uitat că timpul nu era aliatul lui.

Pentru că nu a distrus Roma, Hannibal i-a oferit ocazia să-şi vindece rănile şi să se ridice din nou, cu o forţă şi mai nimicitoare.

O altă regulă fundamentală a războiului este următoarea: dacă invadezi o altă ţară, nu o lăsa să te invadeze şi ea, la rîndul ei.

Roma a dat dovadă de o înţelepciune necruţătoare în ceea ce priveşte stabilirea priorităţilor. Cartagina, în schimb, se întinsese pe toată harta. În loc să se concentreze intens asupra cîştigării războiului în Italia, a trimis resurse în tot bazinul vestic şi central al Mediteranei: în Hispania, Sardinia şi Sicilia. Cartagina nu a profitat nici de alianţele sale.

Cartagina ar fi trebuit să accepte că nu poate să-i alunge pe romani din Hispania şi să se mulţumească să-i neutralizeze. În schimb, ar fi trebuit să-şi canalizeze energiile spre războiul din Italia. Exercitînd aici presiuni în mod constant, poate că ar fi atras pînă la urmă de partea sa pe unii dintre aliaţii cruciali ai Romei din centrul Italiei – de exemplu, oraşe care beneficiau de dreptul latin (*ius Latii*, cetăţenie romană

limitată), precum Spoletium (Spoleto) şi Beneventum (Benevento), a căror loialitate era esenţială pentru succesul Romei.

Să ne gîndim la resursele deviate spre Hispania în primăvara anului 215 care ar fi putut ajunge la Hannibal, în Italia: 12 000 de pedestraşi, 1 500 de călăreţi, 20 de elefanţi, 60 de nave de război – destinate războiului din Italia, dar deviate către Hispania după reculul suferit acolo sub comanda lui Mago. Iar Hispania nu era singurul loc în care Cartagina a trimis soldaţi şi animale care ar fi putut fi trimise lui Hannibal, în Italia. A trimis 17 000 de soldaţi în Sardinia şi 28 000 în Sicilia. Aceste cifre eclipsau întăririle pe care le-a primit totuşi Hannibal: 4 000 de călăreţi numidieni, 40 de elefanţi, plus bani şi provizii.

Putem doar să bănuim ce gîndea Hannibal despre priorităţile Cartaginei. Cu siguranţă, a acceptat expediţiile din Hispania şi Sicilia, unde cartaginezii erau comandaţi de fraţii săi şi de alţi prieteni puternici. Poate chiar a susţinut aceste noi campanii, frustrat fiind de impasul din Italia. Dar mă îndoiesc. Dacă ar fi ajuns să creadă că Sicilia sau Hispania era teatrul de război decisiv, este greu de înţeles de ce a rămas în Italia. Ştia că este cel mai bun general al Cartaginei: nu era vorba doar despre orgoliu, chiar asta era realitatea. Însă nu avea instrumentele cu care să ducă la capăt ce începuse.

Nu putem decît să bănuim şi combinaţia de motive care l-au făcut pe Hannibal să rămînă în Italia. Fără îndoială că speranţa şi teama au jucat şi ele un rol. Faptul că era mîndru de soldaţii săi şi loialitatea faţă de realizările lor cu siguranţă au fost unii dintre factori.

Hannibal a cerut Senatului cartaginez să-i trimită întăriri, însă acestea erau prea puţine şi au ajuns prea tîrziu. Istoria ne arată cît de puţin entuziasmat a fost Senatul roman cînd generalii romani s-au întors în Italia în fruntea armatei. Am putea bănui că Senatul cartaginez avea sentimente similare faţă de Hannibal. Aşa că îi susţinuse cu zgîrcenie efortul de război în Italia.

Dacă e să credem ce spun izvoarele antice, în anii care au urmat, Hannibal şi-a regretat decizia de a nu ataca Roma după victoria de la Cannae. Într-adevăr.

Cezar

Bătălia de la Pharsalos i-a oferit lui Cezar ocazia să cîştige războiul, însă doar dacă demonstra că are anumite abilităţi. Încă putea avea succes. Pentru a cîştiga, Cezar avea nevoie de mobilitate, dar nu dispunea de o flotă. Avea nevoie de soldaţi, dar îi trebuiau şi bani. Trebuia să îi dezbine pe duşmanii săi, dar aceştia rămîneau fermi pe poziţii. Avea

nevoie de mai multe victorii pe cîmpul de luptă, dar trupele sale erau obosite şi inamicul era precaut. Drumul care se aşternea înainte lui Cezar avea să îi pună la încercare judecata, înţelepciunea strategică şi disponibilitatea de a-şi asuma riscuri. Şi poate că nici una dintre acestea nu avea să-i fie de vreun folos fără ajutorul providenţei.

Un cap retezat

Oricît de zdrobitoare ar fi fost victoria de la Pharsalos, Pompei tot a reuşit să adune de partea sa forţe impresionante. Supravieţuiseră aproximativ 18 000 dintre soldaţii săi.

Conduşi de bărbaţi precum Cato şi Metellus Scipio, aliaţii lui Pompei şi-au păstrat forţa şi intensitatea. Stabilindu-şi cartierul general pe insula Corcyra (astăzi Corfu) din Adriatica, ei aveau cea mai puternică flotă militară din Mediterana. Fiul lui Pompei, Cnaeus, era un comandant de navă care se bucura de mult succes, iar un fiu mai tînăr, Sextus, avea să fie gata să i se alăture în scurt timp.

Pompei mai avea un aliat puternic în regele Juba al Numidiei, care zdrobise armata lui Curio şi salvase Africa de Nord pentru tabăra Senatului. Astfel, Cato şi Scipio au evacuat Corcyra şi Dyrrachium şi au pornit pe mare spre Africa de Nord, însoţiţi de trupele lui Pompei care scăpaseră cu viaţă. Şi, nu în ultimul rînd, un război este costisitor, iar Pompei încă avea sume enorme de bani. Cezar era bogat în victorii, dar nu şi în bani.

Pentru a cîştiga războiul, Cezar trebuia să-i învingă pe aceşti duşmani fie cu forţa armelor, fie prin diplomaţie. Negocierile ar fi trebuit să fie alternativa logică, de vreme ce ambele tabere suferiseră lovituri şi fiecare voia în esenţă binele Romei. Însă taberele aflate în conflict aveau fiecare altă definiţie pentru „binele Romei”.

Senatorii voiau ca puterea să rămînă în mîna lor. Formau o elită puţin numeroasă, însă pretindeau că au dreptul să conducă un imperiu pentru că sînt de viţă nobilă şi pentru că sînt devotaţi libertăţii. Defineau viaţa bună ca libertate a cuvîntului şi o competiţie fără constrîngeri pentru a obţine voturi în alegeri care le aduceau funcţii publice şi onoruri.

Cezar privea altfel lucrurile. Era un lider excepţional şi ştia asta – după victoria de la Pharsalos, o ştia mai bine ca niciodată.

Cucerise Galia, Britania, Italia, Hispania, iar acum îl biruise pe Pompei cel Mare. De-a lungul vieţii, Cezar nu fusese doar soldat, ci şi avocat, administrator, negociator, orator şi scriitor – şi a excelat în toate. Acum

era la un pas de a pune mîna pe putere, aşa cum mai fusese doar un singur roman înaintea lui: Sylla, care a fost numit dictator în 82, fără să i se impună nici un fel de limite. Dar, un an mai tîrziu, Sylla a abdicat din funcţia de dictator şi a candidat pentru poziţia de consul. După două mandate în funcţia de consul, a cedat Senatului puterea şi s-a retras. Cezar nu avea nici cea mai mică intenţie să facă la fel. Sylla, spunea el, nu se pricepea deloc la politică12.

Cezar nu voia să concureze cu alţi senatori; voia să îi domine.

Voia să ia puterea din mîinile Senatului şi să o împartă cu oamenii de rînd din Italia şi cu elitele din provincii – cu scopul de a crea o largă susţinere pentru domnia lui. Pompei era un egotist, dar senatorii puteau tolera să împartă o fărîmă de putere cu el. Cezar era un titan, iar senatorii ştiau că va trebui fie să-l distrugă, fie să fie distruşi de el.

Instinctul lui Cezar după bătălia de la Pharsalos a fost să-l captureze pe Pompei. La fel cum Alexandru ar fi avut un cîştig politic imens dacă l-ar fi capturat pe Darius după bătălia de la Gaugamela, şi Cezar ar fi avut foarte mult de cîştigat pe plan politic dacă îl prindea pe Pompei după Pharsalos. Viu, dar sub controlul lui Cezar, Pompei ar fi fost un atu major – poate chiar cu voia lui. Pompei era soldat, nu mai era tînăr şi nu avea deloc principii. Susţinuse Senatul pentru că aşa era mai bine pentru Pompei, nu pentru că ar fi crezut în libertate şi în republică. În cazul în care Cezar le-ar fi făcut lui Pompei şi fiilor săi o ofertă mai bună, ar fi putut să-l cîştige de partea sa. Împreună, le-ar fi venit foarte uşor să înfrîngă forţele Senatului.

Aşa că, după bătălia de la Pharsalos, Cezar s-a grăbit să-l urmărească pe Pompei, la fel cum şi Alexandru pornise nu o dată pe urmele lui Darius. De fiecare dată, cel hăituit a fost cu un pas înaintea vînătorului, doar ca să dea peste un animal de pradă şi mai periculos.

De la Pharsalos, Pompei a plecat pe coasta Greciei, iar apoi, pe mare, pînă pe insula Lesbos, de unde i-a luat pe soţia sa, Cornelia, şi pe fiul lui, Sextus. S-ar fi putut duce în Africa de Nord, dar s-a îndreptat către Egipt, după ce a recrutat mai întîi cîteva mii de soldaţi din Anatolia şi Cipru. Cezar l-a urmărit cu o armată şi o flotă militară puţin numeroase; nu avea prea multe corăbii şi, în plus, nu voia să care cu el prea multe lucruri, ca să-l ajungă din urmă pe Pompei.

Ca de obicei, zeiţa Fortuna i-a zîmbit lui Cezar, după cum arată un incident care a avut loc pe drum. Se grăbea să traverseze Hellespontul cu un bac, cînd a dat nas în nas cu un divizion de nave al lui Pompei. Cu zece vase de război, ar fi putut foarte uşor să-l prindă şi să-l omoare pe Cezar. Dar el s-a îndreptat către nava-amiral şi i-a cerut căpitanului să

se predea – iar omul s-a predat fără să crîcnească. *Fortes fortuna adiuvat*, ar fi putut spune Cezar, citîndu-l pe un poet roman – „Pe cei puternici norocul îi ajută” 13.

Plecînd în Egipt, Pompei urma exemplul lui Cezar în ceea ce privește asumarea unor riscuri. Egiptul îi putea permite lui Pompei să se răzbune pe Cezar. Era cea mai bogată țară din lumea antică, datorită uluitoarei fertilități agricole a văii Nilului. Deşi romanii făceau presiuni mari asupra lui, Egiptul încă era un stat independent, cu o armată şi o flotă militară importante – cele mai bune pe care le puteai cumpăra cu bani. Regele Egiptului, Ptolemeu al XIII-lea, ajunsese pe tron datorită lui Pompei, care îl salvase pe tatăl său de la exil cu nouă ani înainte. Acum, Pompei intenționa să-şi încaseze nota de plată. A aruncat ancora în larg şi a trimis un sol la Ptolemeu, cerîndu-i permisiunea să debarce.

Însă Ptolemeu era cam la fel de ospitalier ca un şarpe cu clopoței. În plus, Ptolemeu al XIII-lea era implicat într-un război civil împotriva surorii sale. Oricum, nu avea putere – era un băiat de doar 13 ani, manipulat de sfetnicii săi. Aceştia s-au temut că Pompei avea să-i submineze în ochii regelui-copil, aşa încît nu voiau ca el să debarce. Dar nu voiau nici să plece, pentru că putea să se întoarcă într-o zi şi să se răzbune. Aşa că l-au invitat pe Pompei să coboare pe țărm şi au pus să fie ucis pe loc – chiar sub privirile Corneliei şi ale lui Sextus, care se aflau încă la bordul corăbiei. Temîndu-se să nu fie urmărite de flota egipteană, corăbiile lui Pompei s-au grăbit să ridice ancora, lăsîndu-i trupul neînsufleţit pe nisipul plajei. Avea 57 de ani.

„Nu pot decît să îi deplîng soarta”, scria Cicero despre Pompei, „căci îl ştiam ca pe un om integru, cu un caracter impecabil şi plin de demnitate” 14.

Cînd a ajuns şi Cezar în Egipt, trei zile mai tîrziu, i s-a adus capul retezat al lui Pompei şi inelul cu sigiliu al acestuia. Izvoarele afirmă că Cezar a plîns. Dacă este adevărat, poate că deplîngea în aceeaşi măsură strategia sa eşuată şi moartea fostului său ginere – acum Cezar nu mai trebuia să lupte decît cu senatorii. Şi poate i-a trecut prin minte gîndul că şi el risca să fie asasinat.

Soldaţii şi banii

Aparent, Cezar ar fi trebuit să se grăbească spre Africa de Nord înainte ca duşmanii lui să aibă ocazia să se regrupeze. Însă el şi-a petrecut următorul an în Orient. Acest lucru nu era deloc liniştitor pentru Roma, dar avea o logică.

Dacă prioritatea lui majoră era binele public, un patriot roman ar fi sperat la un acord de pace între Cezar şi Senat sau măcar la o încheiere rapidă şi decisivă a războiului civil. Un tur de forţă în Africa de Nord ar fi putut decide rapid soarta războiului, însă Cezar nu mai avea bani. Avea nevoie de mai multe corăbii şi de mai mulţi soldaţi, iar pe cei pe care îi avea deja trebuia să-i plătească. La fel ca şi Pompei, Cezar a privit către Egipt şi a văzut aur. A cerut să i se plătească o datorie mai veche, nişte bani pe care Coroana egipteană trebuia să îi dea de vreo zece ani – o sumă uriaşă, suficientă ca să plătească o armată foarte mare timp de un an.

Cîrmuitorii de la Alexandria au refuzat să plătească, aşa încît Cezar a rezolvat problema cu instinctul său obişnuit pentru soluţii simple – i-a schimbat pe cîrmuitori. Şi-a folosit cei 4 000 de soldaţi pentru a încerca să pună capăt războiului dintre Ptolemeu şi sora sa. Femeia avea o armă secretă – ea însăşi. A fost răpită din palatul din Alexandria şi înfăşurată, se spune, într-un covor sau o cuvertură care a fost desfăcută sub privirile uimite ale lui Cezar. Era Cleopatra. Nu era o frumuseţe convenţională – avea bărbia proeminentă, gura mare şi nasul cam din topor. Dar era inteligentă, şireată şi seducătoare. Avea 21 de ani şi, la cei 52 de ani ai săi, Cezar s-a îndrăgostit pe loc.

Sau cel puţin aşa spune legenda – însă Cezar avea şi un motiv politic să o prefere pe Cleopatra, nu pe Ptolemeu: era mai slabă.

Ptolemeu beneficia de un sprijin puternic din partea locuitorilor oraşului-cheie Alexandria; Cleopatra nu putea cîştiga fără Roma.

În mod firesc, Cezar a preferat să o pună pe ea, un aliat loial, la cîrma Egiptului. În mod firesc, ea avea să-i dea banii pe care el îi voia în schimbul tronului.

Dîndu-şi seama că nu poate concura cu Cleopatra în ochii lui

Cezar, Ptolemeu i-a pus pe soldații lui să asedieze palatul. Asediul a durat toată iarna (48-47 î.Hr.). Au fost şi momente dramatice, inclusiv o luptă în port, în care Cezar a fost forțat să înoate ca să scape cu viață. Încă o dată, Cezar şi-a pus viața în pericol.

În primăvară, a sosit o forță de salvare. Condusă de Antipater, guvernatorul evreu al Iudeii, era formată atît din evrei, cît şi din arabi, principala forță de atac fiind infanteria grea, care număra 15 000 de evrei. Istoria de pînă atunci îi făcuse pe evrei să încline de partea lui Cezar, pentru că Pompei cucerise Ierusalimul în 63 î.Hr., anexase teritorii iudaice şi pîngărise Templul. Acum ei au cîştigat o bătălie crucială în Delta Nilului care a pus capăt asediului şi l-a eliberat pe Cezar. În anii care au urmat, Cezar a tratat Iudeea şi pe evrei ca pe nişte aliați şi prieteni – la urma urmei, îi salvaseră viața.

Însă nu doar evreii trecuseră de partea lui Cezar, ci şi zeci de noi aliați cîştigați în Orient. Egiptul era cel mai important. Înainte de a pleca de aici, Cezar a petrecut două luni cu Cleopatra şi este posibil ca el să fi fost tatăl copilului ei; ea i-a dat acestuia numele Ptolemeu al XV-lea, dar i se spunea Cezarion sau „micul Cezar".

Din Egipt, Cezar s-a îndreptat spre est, oprindu-se prin marile oraşe Antiohia (Siria) şi Tarsus (sudul Anatoliei) ca să le adauge pe lista susținătorilor săi. Apoi s-a îndreptat către regiunea central-nordică a Anatoliei pentru a înăbuşi o revoltă de proporții condusă de un anume Pharnaces.

Pharnaces era fiul lui Mitridate al VI-lea al Pontului, regele rebel care luase cu asalt estul teritoriilor romane timp de 25 de ani şi aproape că distrusese Imperiul Roman în această regiune. Din momentul în care Cezar a pus piciorul în regatul Pontului (în nordul Turciei), nu i-au trebuit decît cinci zile ca să-l găsească pe Pharnaces şi să-l învingă, pe 2 august (12 iunie) 47 î.Hr., în bătălia de la Zela. Un an mai tîrziu, cînd Cezar îşi sărbătorea triumful la Roma, şi-a făcut cunoscută victoria rapidă asupra lui Pharnaces printr-o plancardă inclusă în procesiunea triumfală. Pe aceasta era scris unul dintre cele mai celebre sloganuri din istoria politicii: *Veni vidi vici*, „Am venit, am văzut, am învins".

Cezar ar fi putut folosi şi un alt slogan pentru a descrie ceea ce făcuse în Est. Era mai greu de reținut, dar mai exact: *Exegi mutuum sumpsi sustinui* – „Am cerut, am împrumutat, am susținut" 15.

Cezar a început să ceară bani oraşelor din Orient în timp ce îl urmărea pe Pompei, după bătălia de la Pharsalos. A continuat să ceară fonduri şi cînd a ajuns în Egipt. Apoi, după ce l-a învins pe Pharnaces, a tot cerut

bani oraşelor, templelor şi persoanelor bogate şi la întoarcere, în drum spre Italia. Cînd avea vreun pretext bun să-şi însuşească bogăţiile lor – de exemplu, faptul că un oraş îl susţinuse pe Pompei –, Cezar spunea că „cere". Cînd nu găsea nici un pretext, spunea că „împrumută" – nu că ar fi avut vreo intenţie să dea vreodată acei bani înapoi. Nu avea de ales, spunea Cezar; trebuia să urmeze un calcul simplu16: statele au nevoie de soldaţi, soldaţii au nevoie de susţinere, iar susţinerea costă bani. Cezar a înţeles infrastructura războiului la fel de bine ca oricare alt general.

„Comandantul meu suprem"

Inamicul se afla în Africa de Nord, dar acum Cezar se îndrepta ţintă spre Roma. Pe străzile capitalei, violenţele dintre datornici şi creditori scăpaseră de sub control. Mai rău, se vorbea despre o revoltă în rîndul legiunilor staţionate lîngă Roma, iar aceştia erau unii dintre cei mai buni oameni ai lui Cezar, inclusiv prăştierii din Legiunea a X-a. Aceştia voiau să li se plătească toate soldele restante, să fie lăsaţi la vatră şi să li se dea pămînt.

Cînd răzvrăţiţii s-au îndreptat spre Roma, prietenii lui Cezar l-au sfătuit să fie prudent. Însă el s-a dus să se întîlnească cu soldaţii chiar în tabăra lor. Ca şi cum acesta nu ar fi fost un gest destul de curajos, Cezar nu s-a lăsat intimidat de ei. Avea nevoie de ei, în Africa, dar s-a prefăcut că nu e aşa. Cum soldaţii spuseseră că vor să fie lăsaţi la vatră, el a fost de acord. În loc să îi numească pe aceştia „camarazi" (*commilitones*), cum era obiceiul la romani, li s-a adresat în mod explicit cu apelativul „cetăţeni" (*quirites*)17.

Era o îndrăzneală dusă la maximum – şi a avut efect. Soldaţii erau pasionaţi de război şi nu aveau nici o intenţie să renunţe la el. I-au cerut lui Cezar să îi primească înapoi, ceea ce el a şi făcut. Dar a ţinut minte revolta aceasta. Se spune că s-a descotorosit mai tîrziu de capii răzvrăţiţilor dîndu-le cele mai periculoase misiuni în Africa de Nord18.

După ce a înăbuşit revolta şi a pus în funcţii alţi politicieni în care avea mai multă încredere, Cezar a părăsit Roma. Nu stătuse aici decît două luni, de la sfîrşitul lui septembrie (iulie după calendarul nostru) pînă la sfîrşitul lui noiembrie (mijlocul lunii septembrie) 47 î.Hr. Apoi s-a îndreptat spre Africa, folosind Sicilia ca punct de etapă. Vremea rea şi încetineala cu care se făceau pregătirile îl ţineau pe loc. Însă Cezar nu avea nici o intenţie să aştepte pînă cînd erau pregătite toate forţele sale. A plecat imediat ce s-a îndreptat vremea, pe 25 decembrie 47 î.Hr. (mijlocul lunii octombrie).

„Războiul african” al lui Cezar, cum a fost numit, a fost un studiu al extremelor. Graba nepăsătoare a fost urmată de capacitatea plină de răbdare de a vedea imaginea de ansamblu.

Rareori a fost Cezar mai impresionant în calitate de comandant al operațiunilor terestre; rareori a fost mai puțin impresionant ca organizator și rareori au fost calitățile sale ca general eclipsate în așa măsură de îndemînarea lui politică; și niciodată nu a fost mai clar cît de mult depindea de providență.

Invazia lui Cezar în Africa romană era parcă o repetare a invaziei sale din Albania. În ambele cazuri și-a asumat riscul de a stabili un cap de pod cu o mînă de oameni și a aștepta să ajungă și marile batalioane. Însă invazia din Africa era infinit mai neglijentă.

Cezar adunase în Sicilia șase legiuni, 2 000 de călăreți și provizii ce încăpeau pe multe corăbii. Însă vînturile puternice din timpul traversării au risipit flota, iar realitățile strategice l-au împiedicat pe Cezar să le dea căpitanilor instrucțiuni precise cu privire la locul unde trebuiau să ajungă. Inamicul controla mările, astfel încît căpitanii trebuiau să se descurce cum or putea și să găsească un port sigur. Cezar însuși a debarcat pe coasta africană patru zile mai tîrziu însoțit de doar 3 000 de legionari și 150 de călăreți. Trebuia să îi hrănească și să îi protejeze pînă cînd ajungeau și celelalte corăbii. Între timp, dușmanul a atacat.

Acțiunea a avut loc lîngă portul maritim Ruspina (astăzi Monastir, Tunisia). După ce și-a lăsat o parte din soldați să păzească alte porturi, Cezar a plecat într-o expediție în căutare de hrană însoțit de o mică armată formată din 30 de cohorte de pedestrași, aproximativ 2 500 de oameni, la care a adăugat singurele trupe pe care le mai avea – 400 de călăreți și 150 de arcași –, cînd a văzut în depărtare norul de praf stîrnit de inamici.

Comandantul lor era Titus Labienus, fostul locotenent al lui Cezar și un excelent tactician.

Labienus avea o armată mult mai numeroasă decît Cezar: aproape 10 000 de călăreți – 8 000 de numidieni și 1 600 de gali sau germani –, asistați de infanteria ușoară formată din numidieni.

Provincia romană Africa (aproximativ teritoriul Tunisiei de astăzi) se învecina cu regatul Numidiei (în linii mari, actualul teritoriu al Algeriei) la sud și la vest. Soldații lui Pompei țineau sub control Africa romană, iar regele Juba al Numidiei era aliatul lor. Ca și pe vremea lui Hannibal, călăreții numidieni formau o cavalerie ușoară rapidă și ucigătoare.

Ceea ce a urmat a fost bătălia unui om care gîndeşte. Labienus a încercat să-l atace pe Cezar prin spatele flancului, aliniindu-şi cavaleria într-un şir neobişnuit de lung. Cezar a reacţionat aranjîndu-şi soldaţii într-o formaţie neobişnuită, pe un singur rînd, ca să nu fie depăşiţi pe flancuri. Un timp a funcţionat, însă cavaleria numidiană continua să atace în mod repetat, aruncîndu-şi sulițele din goana cailor. A împiedicat mai mult încercări ale legionarilor lui Cezar de a-i ataca pe infanteriştii lui Labienus. În cele din urmă, cavaleria lui Labienus a împresurat forţele lui Cezar.

Însă Cezar s-a dovedit demn de această provocare. Şi-a rearanjat armata pe două rînduri, spate în spate, aşa încît stătea acum cu faţa la inamic pe două direcţii. Această acţiune i-a dat lui Cezar răgaz să atace diferite porţiuni izolate ale liniei inamicului, ceea ce s-a dovedit a fi foarte eficient. Încetul cu încetul, soldaţii lui Cezar au reuşit să-l forţeze pe inamic să se retragă pe o colină care le bloca înaintarea, iar de acolo s-au retras spre tabăra lor de la Ruspina. A fost o victorie „la mustaţă”, dar a demonstrat încă o dată stăpînirea de sine a lui Cezar în calitate de comandant, rapiditatea cu care se redresa şi modul cum îşi controla şi îşi îmbărbăta soldaţii.

Timp de cîteva săptămîni, soldaţii lui Pompei l-au ţinut pe Cezar blocat în Ruspina. Aceştia aveau 14 legiuni – zece romane şi patru numidiene –, plus numeroşi mercenari şi 120 de elefanţi. Îl depăşeau numeric pe Cezar, dar le lipsea experienţa. Nu aveau nimic care s-ar fi putut compara cu cele cinci legiuni de veterani cu care urma să rămînă în final Cezar, dintr-un total de zece legiuni şi 2 000 de călăreţi. Cezar avea să poată lupta la capacitate maximă abia peste cîteva luni, dar pînă atunci a primit întăriri şi provizii suficiente ca să scape de la Ruspina.

Generalii inamicului erau o adunătură pestriţă. Majoritatea colegilor lui Labienus nu erau prea străluciţi, ca şi comandantul lor suprem, Metellus Scipio. Şi alianţa taberei lui Pompei cu Juba era un avantaj îndoielnic, de vreme ce Juba era distras de faptul că regele Bocchus al Mauretaniei îi invadase regatul dinspre vest.

Aceştia trebuiau să lupte cu Cezar. Un incident minor ne ajută să înţelegem mai bine puterea sa politică. Povestea apare în „Războiul african”, un text scris de un susţinător anonim al lui Cezar. Povestea este cu siguranţă exagerată şi s-ar putea să fie inventată, dar este o propagandă excelentă.

În timp ce noi convoaie de soldaţi ai lui Cezar au ajuns în Africa, unele corăbii au fost împinse de vînturi, izolate şi capturate de inamic. Echipajul de pe una dintre aceste corăbii, soldaţi din Legiunea a XIV-a, a

fost adus în fața lui Scipio. El le-a oferit acestora ocazia să se lepede de comandantul lor „pătat de vină” 19

și să se alăture celor mai buni soldați ai Romei ca să apere republica. Vorbind în numele tuturor, un centurion al cărui nume nu este precizat a refuzat, sfidător.

„Să ridic arma împotriva comandantului meu, Cezar?” 20, a întrebat el. L-a numit pe Cezar *imperatorem meum*, „comandantul meu suprem”, spunîndu-i în față lui Scipio că lui nu-i va acorda un asemenea titlu de respect: „Ție nu îți spun comandant suprem (*imperator*)” 21.

„ *Imperator*-ul meu” este o formulă cu rezonanță. Ca și „țara mea”, este o expresie pentru care oamenii au luptat și pentru care și-au dat viața. Sugerează controlul pe care îl avea Cezar asupra soldaților săi. Indică nu doar motivele pentru care soldații săi îi erau atît de devotați, ci și motivele pentru care soldații inamicului își abandonau cauza pentru care luptaseră pînă atunci și treceau în tabăra lui Cezar de fiecare dată cînd balanța începea să se încline în favoarea lui. Ne ajută să explicăm de ce Cezar a depășit mereu toate așteptările și în Africa, și oriunde altundeva, în ciuda inferiorității sale numerice și a faptului că avea mai puține provizii: soldații credeau în el.

Însă aceasta nu te făcea să fii prea optimist cu privire la viitorul instituțiilor libere ale Romei în 46 î.Hr. Limbajul centurionului te ducea cu gîndul la un cult al personalității.

Cuvîntul latin *imperator* însemna „comandant suprem”, dar peste doar o generație avea să capete și sensul de „împărat”. Dacă termenul *imperator* avea mai multă forță retorică decît cuvintele *res publica* – „republică” –, atunci Republica însăși era pusă la îndoială.

Se spune că acest centurion și-a încheiat discursul provocîndu-i la luptă pe soldații lui Scipio. Indignat, Scipio a dat imediat ordin ca acesta să fie executat. Restul captivilor au fost torturați dacă erau veterani sau distribuiți în legiunile sale dacă erau noi recruți.

Între timp, ca să ne întoarcem la război, cam în vremea asta soldații lui Cezar sufereau din cauza ploii torențiale descrise în capitolul 1. Natura nu era decît o problemă în plus pe lîngă dificultățile logistice ale lui Cezar.

Scipio știa că Cezar trebuia să se deplaseze mereu în căutare de provizii. El plănuia să își utilizeze cavaleria ca să-l distrugă pe Cezar. Pe scurt, Scipio aplica o strategie fabiană. Cezar, la rîndul său, aplica

strategia lui Hannibal – voia să se implice într-o confruntare deschisă imediat ce ajungeau legiunile sale de veterani.

Cînd au mai venit încă două dintre legiunile sale, Cezar a încercat să-i forțeze mîna lui Scipio asediind orașul Uzitta (astăzi Henchir Makhreba), dar Scipio a refuzat o luptă față în față.

Momentul prielnic pentru Cezar a venit pe 4 aprilie (4 februarie) 46 î.Hr. Pînă atunci, armata sa își recuperase toate trupele. Cezar a pus sub asediu fortăreața inamicului de la Thapsus, un port aflat cam la cinci mile la est de actualul oraș Teboulba din Tunisia. Scipio a venit să apere orașul. Două zile mai tîrziu, pe 6 aprilie (6 februarie), a urmat o confruntare deschisă.

Pe partea dinspre țărm a portului Thapsus se întindea o cîmpie îngustă care ajungea pînă la un lac sărat foarte mare. Pe acest teren îngust, cavaleria lui Scipio nu putea să ocolească flancurile lui Cezar și să prindă inamicul ca într-un cleşte, aşa cum făcuseră călăreții lui Hannibal la Cannae. Asul din mînecă al lui Scipio erau elefanții săi, pe care i-a plasat în fața fiecărui flanc. Cezar a pus pe flancuri cîte două dintre legiunile sale de veterani. Pentru a contracara elefanții, a crescut forța flancurilor sale împărțind în două a cincea legiune de veterani și aranjîndu-i astfel încît să formeze o a patra linie pe fiecare flanc.

Însă știința și disciplina militare se sfîrșeau aici. Pe cînd soldații lui Cezar își ocupau pozițiile finale, s-a răspîndit zvonul că desfășurarea de forțe a inamicului nu mergea prea bine; de fapt, se crease haos. Ofițerii mai experimentați ai lui Cezar au cerut să atace imediat, însă el a insistat ca toate trupele să-și ocupe pozițiile. Dar nu a mai contat. Un gornist a dat semnalul de atac și alți gornişti s-au luat după el. Centurionii au încercat să-i oprească pe soldați, dar era prea tîrziu. Pragmatic ca întotdeauna, Cezar a exprimat mottoul zilei: *Felicitas!* sau „Baftă!” – și bătălia a început.

Arcașii și sulițașii lui Cezar au scăpat rapid de elefanți, care s-au întors în direcția propriei armate și i-au călcat în picioare pe soldați. Cuprinsă de panică, armata inamică pur și simplu s-a destrămat. Soldații lui Cezar i-au măcelărit pe dușmani, chiar și pe cei care încercau să se predea. Pînă la final, forțele militare ale lui Cezar au omorît 5 000 de inamici.

Pentru Cezar, Thapsus a fost o victorie dezordonată, dar importantă. Aproape toți generalii inamicului din Africa de Nord fuseseră uciși sau își curmaseră singuri viața; Labienus a fost unul dintre puținii care au fugit. Dar una dintre aceste sinucideri a fost dureroasă.

Cezar a plecat de la Thapsus către Utica, un port maritim care era şi capitala provinciei. Oraşul se afla sub comanda ultimului său mare duşman din Senat care se mai afla în libertate, Marcus Porcius Cato. Ceilalţi erau morţi, ca Pompei, sau fuseseră iertaţi de Cezar, precum Cicero. Dacă reuşea să-l facă pe Cato să accepte clemenţa, ar fi fost o mare victorie propagandistică pentru Cezar.

Ar fi demonstrat că nu mai avea cine să lupte în tabăra Senatului.

Dar Cato a refuzat: îl considera pe Cezar un tiran şi nu voia să se simtă obligat faţă de el22. Aşa că a rămas ferm pe poziţie şi s-a sinucis. Nu a fost deloc un spectacol frumos. Şi-a smuls intestinele cu sabia, dar susţinătorii săi au venit repede şi au chemat un doctor care i-a cusut rănile. Însă Cato şi-a sfîşiat din nou rănile şi a murit.

Cînd Cezar a aflat vestea, se spune că a afirmat: „O, Cato, te invidiez pentru că ai murit; fiindcă şi tu m-ai pizmuit pe mine pentru că ţi-am cruţat viaţa” 23. Cezar ştia ce spune. Sinuciderea lui Cato a revigorat cauza Senatului. Din punct de vedere militar, Cezar cîştigase. Din punct de vedere politic, Cato se răzbunase de dincolo de mormînt. Cezar îşi crease o imagine de om iertător, însă Cato l-a forţat pe lup să-şi arate colţii.

După Utica, Marcus Porcius Cato a intrat în istorie ca martir care s-a jertfit pentru libertatea republicii. Nu e deci de mirare că un poet roman a scris următoarele versuri despre Pompei şi Cezar, un secol mai tîrziu:

Fiecare pentru cauza lui poate invoca un judecător suprem; Învingătorul, raiul; cel învins, pe tine, Cato24.

„Nu vă e ruşine să mă daţi pe mîna unor mucoşi ca ăştia?”

După ce a pus lucrurile la punct în Africa de Nord şi după ce a făcut deja obişnuitele ocoluri pentru a face rost de bani, Cezar s-a întors la Roma. Era vremea să preia puterea, să facă reforme şi să sărbătorească.

Cezar a fost ales dictator pe o perioadă de zece ani şi cenzor pentru trei ani, ceea ce îi conferea putere asupra tuturor demnitarilor publici, inclusiv asupra senatorilor. A fost copleşit şi cu o grămadă de onoruri publice.

Încă din 49 î.Hr., Cezar a iniţiat un val de reforme pentru restructurarea guvernării şi a societăţii romane care erau acum în plină desfăşurare. Guvernarea, economia, cetăţenia, religia, clădirile publice, statutul veteranilor – toate acestea au fost afectate. De departe cea mai durabilă

reformă a fost aceea a calendarului roman. Cezar a oferit Romei calendarul solar cu 365 de zile plus anul bisect, care se mai foloseşte şi astăzi în cea mai mare parte a lumii (cu cîteva ajustări făcute în anii 1700). Noul calendar începea la 1 ianuarie 45 î.Hr.

Apoi a urmat celebrarea. Un *triumf* era un marş spectaculos prin capitală al unui general însoţit de armata sa, culminînd cu un sacrificiu adus lui Jupiter pe Capitoliu şi cu un ospăţ. Senatul i-a dat lui Cezar permisiunea de a celebra patru triumfuri la rînd – ceva nemaiauzit pînă atunci. Nu îşi putea sărbători victoria din războiul civil, căci nu se cuvenea să se bucure pentru moartea unor cetăţeni romani. Aşa încît şi-a sărbătorit victoriile obţinute împotriva galilor – un război care părea că se petrecuse cu foarte mult timp în urmă –, a locuitorilor Alexandriei, a lui Pharnaces şi a regelui Juba al Numidiei (fără să-i pomenească pe aliaţii romani ai lui Juba, de la Scipio pînă la Cato). Timp de patru zile, în vara anului 46 î.Hr., parade triumfale au umplut străzile Romei, urmate de încă şase zile de spectacole cu gladiatori, ospeţe şi inaugurarea unor noi clădiri publice. Soldaţii lui Cezar au fost răsplătiţi cu sume de bani uriaşe; capii de familie care erau cetăţeni romani au primit şi ei nişte mici alocaţii.

Dar sărbătorirea era prematură, căci în Apus se iscaseră tulburări. După ce cucerise Hispania, în 49 î.Hr., Cezar a făcut greşeala să numească un guvernator care a început imediat să îi stoarcă de bani pe localnici, pînă cînd hispanicii s-au răsculat, înlăturîndu-l din funcţie şi primind apoi cu braţele deschise trupele care mai rămăseseră din armata Senatului. Armata era condusă de fiii lui Pompei, Cnaeus şi Sextus, şi de fostul locotenent al lui Cezar, Labienus. Hispania era ultima speranţă a susţinătorilor lui Pompei.

Cezar nu putea să lase o bază atît de bogată şi de periculoasă în mîinile duşmanilor săi. Aşa că la sfîrşitul anului 46 î.Hr. a pornit din nou într-o expediţie militară. Soldaţii săi epuizaţi nu erau deloc entuziasmaţi. Ca de obicei, Cezar s-a grăbit, părăsind Roma în noiembrie şi ajungînd în Hispania doar o lună mai tîrziu. Războiul s-a desfăşurat în sudul Hispaniei, în provincia romană Hispania Baetica (astăzi Andaluzia).

Cezar avea opt legiuni, cu tot cu veteranii din legiunile a V-a şi a X-a, şi 8 000 de călăreţi. Inamicul avea 13 legiuni, precum şi un mare număr de călăreţi şi mercenari purtînd arme uşoare.

Majoritatea forţelor din tabăra lui Pompei erau totuşi de o calitate îndoielnică, aşa încît comandanţii lor nu voiau să rişte să se implice într-o bătălie. Prin urmare, sarcina lui Cezar era simplă – să-i forţeze să lupte.

Cezar a atacat oraşele inamicului unul după altul. La început, obişnuitele probleme de aprovizionare l-au ţinut în loc, dar după cîteva săptămîni a început să facă progrese. Cezar a început să atragă ca un magnet susţinători şi soldaţi ai inamicului. Pentru a-şi ţine armata unită, Cnaeus Pompei nu avea de ales: trebuia să lupte.

Bătălia decisivă a avut loc pe 17 martie 45 î.Hr., lîngă micul oraş Munda (lîngă Sevilla), aflat pe o colină. Adversarii ocupaseră oraşul, iar Cezar şi soldaţii săi îşi ridicaseră tabăra alături, la poalele colinei, în celălalt capăt al unei cîmpii întinse. Cînd iscoadele sale i-au raportat că inamicul se pregăteşte în sfîrşit de luptă, Cezar a dat semnalul de atac. Şi-a aranjat trupele astfel încît Legiunea a X-a era la dreapta, iar legiunile a III-a şi a V-a la stînga, întărite de cavalerie şi de mercenari.

Deşi Cezar spera că inamicul va coborî de pe colină ca să lupte în cîmpie, adversarii nu au renunţat la avantajul pe care îl deţineau. Dar apoi au văzut că soldaţii lui Cezar ezită, aşa încît au coborît coasta, iar lupta a început.

Bătălia de la Munda nu a fost un al doilea Thapsus, unde duşmanii lui Cezar au întors spatele şi au rupt-o la fugă practic imediat ce au dat cu ochii de sînge. La Munda s-au dat lupte mai grele decît la Pharsalos, unde legionarii lui Pompei rezistaseră cît de mult au putut. De fapt, la Munda inamicul a opus cea mai dîrză rezistenţă dintre toţi duşmanii cu care se luptase Cezar vreodată.

Oamenii lui Pompei ştiau că acesta era capătul drumului.

Pentru mulţi dintre ei, capitularea însemna robia sau moartea. Ei încălcaseră condiţiile iertării pe care le-o oferise Cezar pentru războiul din 49 î.Hr. şi apoi înrăutăţiseră şi mai mult lucrurile prin faptul că se revoltaseră împotriva guvernatorului Hispaniei, ales chiar de Cezar. În tabăra cealaltă, soldaţii lui Cezar erau înflăcăraţi de prezenţa comandantului lor şi de experienţa pe care o aveau. În plus, voiau să pună capăt o dată pentru totdeauna războiului civil.

O vreme, deznodămîndul bătăliei a fost îndoielnic. Nevoind să plece şi să lase totul pe seama altora, Cezar şi Cnaeus Pompei au intrat şi ei în luptă.

Luptele cele mai grele s-au dat pe flancuri. Legiunea a X-a a lui Cezar, pe care acesta se putea baza, ca întotdeauna, a început să împingă înapoi flancul stîng al inamicului. Pentru a-i sprijini pe oamenii săi, Cnaeus Pompei a început să-şi mute o legiune de pe flancul drept pentru a-i ajuta pe soldaţii din stînga. Cavaleria lui Cezar a reacţionat atacînd flancul drept al inamicului, acum slăbit.

Totuşi, soldaţii lui Pompei le-au ţinut piept pînă cînd o acţiune neaşteptată a lui Labienus a semănat panică. Labienus a ordonat ca cinci cohorte – aproximativ 4 000 de oameni – să îşi schimbe poziţia pentru a-şi proteja tabăra de o altă unitate a cavaleriei lui Cezar. Pentru a ajunge acolo, soldaţii lui Labienus trebuiau să traverseze cîmpul de luptă. Nişte veterani ar fi înţeles de ce fac asta, dar soldaţilor fără experienţă ai lui Pompei li s-a părut că trupele încep să se retragă. Prin urmare, şi restul armatei sale a întors spatele şi a rupt-o la fugă.

Rezultatul a fost o debandadă totală. Forţele lui Cezar au început să-i măcelărească pe inamici. Cînd s-a terminat totul, omorîseră 33 000 de soldaţi ai lui Pompei, inclusiv 3 000 de cavaleri romani (care erau foarte bogaţi) – sau cel puţin aşa spuneau ei. Cezar a afirmat că dintre soldaţii săi au fost 1 000 de morţi şi 500 de răniţi, ceea ce pentru el este o cifră imensă a pierderilor, denotînd cît de dificilă a fost lupta. Labienus s-a numărat printre morţi. Cezar l-a înmormîntat cum se cuvine pe fostul său locotenent.

După aceea au circulat tot felul de anecdote despre cel mai prost moment al lui Cezar din timpul bătăliei. O sursă afirmă că alerga să-i adune pe soldaţi, care erau obligaţi de inamic să bată în retragere. „Nu vă e ruşine să mă daţi pe mîna unor mucoşi ca ăştia?”, ar fi spus Cezar25. Ironic şi zeflemitor, era cu totul diferit de Alexandru, cu coiful lui împodobit cu pene, dar tot îi însufleţea pe soldaţi.

Conform unor surse, Cezar le-ar fi spus prietenilor săi, pe cînd părăsea cîmpul de luptă, că, la Munda, pentru prima dată, fusese cît pe ce să-şi piardă viaţa. (Nu este adevărat, căci viaţa îi mai fusese în pericol înainte, la Dyrrachium şi la Alexandria, de exemplu.) În sfîrşit, conform altei surse, Cezar chiar s-a gîndit să se sinucidă într-un anumit moment din timpul bătăliei, cînd a crezut că totul este pierdut. Poate.

La Munda, soldaţii lui Cezar au lăsat impresia că sînt bătrîni şi obosiţi, dar aveau mai multă experienţă decît inamicul şi pînă la urmă asta a contat. Ca şi superioritatea lui Cezar în ceea ce priveşte cavaleria. Şi, nu în ultimul rînd, Cezar însuşi, neobosit în situaţii de criză. Politician desăvîrşit, gîndea şi reacţiona rapid şi spunea ceea ce trebuia ca să-i impulsioneze pe soldaţi.

Campaniile lui Cezar din Africa de Nord şi Hispania au fost mult mai neglijente decît toate acţiunile lui Alexandru sau Hannibal. Spre deosebire de ei, nu era un coregraf talentat. Modul în care a ţinut piept şarjei cavaleriei la Pharsalos a fost inteligent, dar tacticile de luptă ale lui Cezar nu oferă nimic comparabil cu sinergia infanterie-cavalerie a lui Alexandru sau cu şiretenia lui Hannibal.

Logistica lui Cezar a fost neglijentă. Este greu de imaginat că Alexandru, meticulosul strateg care a traversat rîul Hydaspes, ar fi tolerat debarcările dezorganizate ale lui Cezar pe coasta Africii de Nord. Nici Hannibal, maestrul manipulator de la Cannae, nu ar fi tolerat insubordonarea de la Thapsus. Şi totuşi, Cezar şi-a făcut treaba, iar nici Alexandru, nici Hannibal nu ar fi avut ce să-l înveţe despre descrierea unei imagini a victoriei în faţa soldaţilor săi.

După bătălie, micul oraş Munda s-a pregătit de asediu. După ce soldaţii lui Cezar l-au înconjurat cu o „palisadă" oribilă de cadavre şi capete retezate şi înfipte în vîrful unor sulițe, Munda a capitulat. Cnaeus Pompei a fugit, dar duşmanii săi l-au ajuns din urmă cîteva zile mai tîrziu. Şi lui i s-a retezat capul, care apoi i-a fost dus lui Cezar.

După ce şi-a rezolvat treburile şi a strîns bani, Cezar s-a întors la Roma, unde a ajuns în iunie 45 î.Hr. Odată cu sfîrşitul campaniei din Hispania, războiul civil se încheiase. Acum venea ce era mai greu – să potolească clasa politică de la Roma.

Esenţa deciziei

Pentru a reuşi să strîngi laţul, este nevoie de patru lucruri: strategie, agilitate, infrastructură nouă şi motivarea soldaţilor.

Cea mai mare greşeală a unui învingător după ce a cîştigat o bătălie importantă este să se aştepte ca succesul să-i cadă în braţe.

Dimpotrivă, pentru că nevoia este mama invenţiei, cei învinşi vor fi probabil mai ingenioşi ca niciodată şi poate chiar mai periculoşi. Învingătorul trebuie să-şi evalueze corect următoarea mutare. Trebuie să aleagă strategia potrivită. Este momentul să negocieze ori să-şi folosească avantajul pentru a obţine rezultatul dorit? Dacă alege atacul, care este ţinta potrivită – capitala inamicului, armata acestuia sau liderii? Presupunînd că face alegerea corectă şi atacurile sale au succes, trebuie să decidă apoi cum va şti cînd a cîştigat războiul. Cere o capitulare necondiţionată sau va fi dispus să-i permită inamicului învins să negocieze condiţiile predării? Iar dacă atacul său dă greş şi inamicul ripostează, ar trebui să se gîndească să accepte situaţia şi să se retragă?

Pentru a aplica o strategie, este nevoie de agilitate. A cîştiga o confruntare directă nu este acelaşi lucru cu a urmări pe cineva, a cuceri o cetate prin asediu, a scăpa de raiduri şi ambuscade sau a atrage de partea ta populaţii de civili.

Şi unui comandant nu îi va folosi la nimic să-şi plănuiască următoarea mutare corect dacă nu are resursele necesare pentru a o pune în practică. Toţi cei trei comandanţi ai noştri au avut nevoie de şi mai mulţi bani şi soldaţi după marile lor victorii obţinute pe cîmpul de luptă.

În sfîrşit, au trebuit să-şi învingă frustrările implicate de un război îndelungat şi să-şi menţină sprijinul oferit atît de armatele lor, cît şi de baza lor politică.

Comandanţii noştri au înfruntat aceste provocări cu mai mult sau mai puţin succes. Să observăm, la început, că a variat foarte mult calitatea inamicilor cu care s-au confruntat. Alexandru a înfruntat un duşman foarte capabil în persoana lui Spitamenes şi unii deloc proşti – Bessus şi Porus –, dar nici unul dintre ei nu avea resursele sale. Foarte puţini oameni din Imperiul Persan simţeau o loialitate profundă faţă de stăpînire; nu mulţi erau dispuşi să moară pentru Darius sau Bessus.

Cezar s-a confruntat cu un mare tactician în persoana lui Labienus, dar, din fericire, acesta nu a deţinut niciodată comanda supremă. Însă Cezar a trebuit să înfrunte determinarea unui Cato, viclenia unui Juba şi spiritul fiilor lui Pompei. De asemenea, inamicii lui se scăldau în bani. Şi totuşi, Cezar purta un război civil. Nu era un invadator străin şi îşi ierta duşmanii. Celor mai mulţi le-a fost uşor să treacă din tabăra lui Pompei în a lui odată ce vîntul a început să-i fie favorabil.

În Imperiul Roman, Hannibal s-a confruntat cu cea mai mare republică din lumea antică. Roma a născocit şi a implementat o contrastrategie genială împotriva lui Hannibal – strategia fabiană.

Da, au mai fost unele hopuri pe parcursul aplicării ei, dar pînă la urmă Roma şi-a desfăşurat strategia în forţă. Cîrmuirea de la Roma avea o largă susţinere în rîndul cetăţenilor săi, iar aliaţii din centrul Italiei erau aproape la fel de loiali şi de patrioţi. Îl urau pe Hannibal şi nu s-ar fi predat niciodată fără luptă. Cu cît se prelungea mai mult războiul, cu atît generalii Romei aveau mai multe şanse să înveţe de la maestru şi să adopte tehnici de luptă eficiente. În tot acest timp, au avut bani şi soldaţi din belşug. Într-adevăr, Hannibal a avut cel mai greu inamic de învins.

Cît de bine a strîns laţul fiecare dintre cei trei căpitani după ce a învins pe cîmpul de luptă? Cezar a urmat cea mai bună strategie.

A tras concluzia corectă că prima sa ţintă după victoria de la Pharsalos era comandantul inamic care fugise, Pompei. După uciderea lui Pompei, Cezar a încercat să-şi rezolve nevoia presantă de bani, chiar dacă asta i-

a oferit inamicului un răgaz în Africa de Nord. De asemenea, a respins un atac foarte serios în est condus de Pharnaces şi a rezolvat o criză politico-militară la Roma înainte să-şi atace în sfîrşit inamicul.

Hannibal a ales cea mai proastă strategie. Prima şi cea mai mare greşeală a lui a fost că nu a atacat Roma după victoria de la Cannae. A doua greşeală a fost că a lăsat războiul să se prelungească după ce era clar că planul său dăduse greş. Hannibal conta pe faptul că va atrage de partea sa o masă critică de aliaţi ai Romei, dar nu a fost aşa.

Aliaţii pe care Hannibal a reuşit să-i convingă s-au dovedit a fi o povară. Voise un avantaj strategic, dar în schimb s-a trezit cu o ghiulea de picior. Planul lui Hannibal de a destrăma sistemul de alianţe al Romei a fost cea mai mare eroare de calcul strategic.

Lovitura de graţie de la Cannae îi oferise o şansă neaşteptată, dar trebuia să profite de ea.

Dacă ar fi fost în locul lui Hannibal după bătălia de la Cannae, Cezar ar fi atacat Roma, de vreme ce oricum nu prea respecta regulile. El credea că trebuie să forţezi norocul, nu să aştepţi la picioarele lui. Şi ce dacă nu avea soldaţi şi provizii? Aşa cum a făcut în Epir şi în Africa de Nord, Cezar ar fi făcut un plan bazat pe improvizaţie. Ştia cît de mult efect putea avea o combinaţie de curaj şi diplomaţie asupra unei populaţii ostile şi ar fi stors tot ce ar fi putut din localităţile din jurul Romei. Totuşi, Cezar putea organiza asedii. Hannibal nu.

Şi strategia lui Hannibal în Italia după bătălia de la Cannae a fost greşită, bazîndu-se prea mult pe viclenie şi prea puţin pe forţă.

Şi totuşi, nu avea de ales, avînd în vedere nevoia urgentă de soldaţi şi de bani. Cu siguranţă, Cartagina a greşit pentru că nu i-a trimis întăriri lui Hannibal şi nu s-a axat pe războiul din Italia în loc să-şi irosească resursele în prea multe teatre de război. Dacă ar fi înţeles mai bine politica din Cartagina, Hannibal poate ar fi reuşit să obţină ce voia de la Senatul cartaginez – însă el nu mai pusese piciorul în această ţară de cînd avea 9 ani.

Alexandru a dat dovadă de o judecată strategică excelentă după

victoria de la Gaugamela pornind pe urmele lui Darius şi apoi ale lui Bessus, însă acţiunile sale ulterioare sînt discutabile. Poate că a avut dreptate să verse atîta sînge ca să-l învingă pe Spitamenes, însă ar fi fost mai bine pentru el dacă ar fi renunţat la Sogdiana şi şi-ar fi economisit resursele. India era o obsesie magnifică pe care ar fi putut să o

transforme într-un imperiu fără pereche – dacă Alexandru ar fi putut să o păstreze. Însă această perspectivă era foarte îndoielnică.

Cît despre agilitate, Alexandru este remarcabil. A avut succes pe tot felul de terenuri, de la deşert pînă la munţii Himalaya. A excelat şi în luptele deschise, şi în respingerea raidurilor în deşert, şi în asedierea unor fortăreţe inexpugnabile, şi la luptele din munţi.

Elefanţii de război i-au şocat pe soldaţii veniţi din Apus, dar el i-a transformat pur şi simplu într-un inconvenient minor. După ce a picat testul în confruntarea cu flota persană condusă de Memnon, Alexandru şi-a schimbat atitudinea şi a construit o flotă militară.

Hannibal a fost cel mai puţin agil dintre cei trei comandanţi din cauză că nu era priceput în arta asediului. Nimic altceva nu a dăunat atît de mult efortului său de război în Italia. Cezar a fost suficient de agil ca să se descurce pe tot felul de terenuri, însă nu a abordat atîtea tipuri de război la fel de convingător ca Alexandru.

Într-adevăr, Cezar s-a implicat în lupte de stradă în Alexandria, dar era cît pe ce să piardă. Şi a scăpat de elefanţi la Thapsus, dar probabil că duşmanii nu se pricepeau să-i mînuiască.

Cît despre capacitatea de a face rost de bani, Alexandru a avut cel mai mare succes, dar a avut şi ţinta cea mai uşoară. Dacă ar fi petrecut iarna în Babilon, poate că persanii ar fi opus rezistenţă la Persepolis sau, şi mai rău, şi-ar fi pus tezaurele la adăpost. Însă viteza şi un atac în forţă i-au oferit lui Alexandru toţi banii care aveau să-i trebuiască vreodată.

Cezar a fost nevoit să facă eforturi mai mari ca să găsească bani, dar a reuşit. Între armata sa puţin numeroasă şi lipsa totală a capacităţii de a organiza asedii, Hannibal era paralizat în eforturile sale de a face rost din Italia de toţi banii de care avea nevoie, iar Senatul cartaginez nu prea l-a ajutat în acest sens.

Nici unul dintre cei trei generali nu a avut o soluţie perfectă pentru a-şi satisface nevoia de soldaţi. Alexandru s-a descurcat cel mai bine recrutînd trupe noi, însă aceasta l-a pus într-o situaţie nesigură: nimeni nu ştia dacă poate păstra loialitatea unei armate care în mare parte nu era formată din macedoneni şi nimeni nu era sigur că în luptă aceşti soldaţi se puteau ridica la nivelul falangei.

Cezar a găsit noi recruţi, dar factorul decisiv în confruntările deschise era să ai veterani. A reuşit să-şi păstreze în armată suficient de mulţi dintre aceştia, însă la limită.

Hannibal nu a avut niciodată îndeajuns de mulți soldați. Fără întăriri, era sortit eșecului. În țară nu se bucura de același sprijin politic pe care au putut conta atît Cezar, cît și Alexandru.

Însă Hannibal a excelat totuși într-un anumit domeniu: susținerea capabilității și a moralului armatei sale. Alexandru și Cezar au avut parte de mai multe revolte și răzvrătiri. În cei 15 ani petrecuți în Italia, Hannibal nu s-a confruntat nici măcar cu una singură. Nimeni nu a menținut loialitatea soldaților săi atît de bine cum a făcut-o Hannibal. Ei încă erau gata să-și dea viața pentru el chiar și atunci cînd au părăsit Italia și s-au îndreptat spre Africa, unde au trebuit să lupte ca să apere Cartagina, nu să-și burdușească desăgile cu prăzi, ca în Italia. Nu e deci de mirare că, în ciuda rezultatului acestui război, Hannibal rămîne unul dintre cei mai admirați generali din istorie.

6. Momentul cînd trebuie să te oprești

În vara anului 324 î.Hr., în orașul Opis (în apropiere de actualul Bagdad), Alexandru a invitat elita armatei și a curții sale la un mare banchet. Izvoarele, nesigure în privința numărului de participanți, amintesc un zvon conform căruia ar fi fost vorba de 9 000 de oameni.

A fost un spectacol impresionant – un teatru politic care ar fi cîștigat premii –, asta e sigur. Scopul său era să celebreze victoria.

Nu întoarcerea încununată de succes din India a lui Alexandru și a armatei sale în iarna anterioară, ci un succes mai îndoielnic. Cu doar cîteva zile înainte, Alexandru aplanase o revoltă. Problemele au apărut după ce și-a făcut cunoscute planurile de a-i trimite acasă pe majoritatea veteranilor săi macedoneni. Erau zeci de mii de oameni, un grup foarte mare. El avea să-i înlocuiască cu noi recruți din Macedonia și din Persia. Bătrîni și plini de răni, veteranii erau și niște conservatori înverșunați și urau politicile propersane ale lui Alexandru, oricît de limitate ar fi fost ele. Așa că au protestat.

Spre deosebire de reacția sa în India, de data aceasta Alexandru nu a cedat. Voia o armată nouă și voia să-i fie loială, pentru că avea planuri de a purta noi războaie. Alexandru a ordonat să fie executați conducătorii revoltei și le-a oferit funcții militare importante unor ofițeri iranieni. În cîteva zile, macedonenii și-au dat seama că Alexandru chiar nu avea să-și schimbe părerea, așa încît i-au cerut iertare și totul s-a terminat aici.

După ce a cîștigat, Alexandru a fost mărinimos. Le-a oferit macedonenilor cele mai bune locuri la banchet, în jurul lui. Cei mai de seamă dintre persani erau așezați în cerc în jurul acestora, fiind

înconjurați la rîndul lor de reprezentanții de rang înalt al altor popoare din imperiu.

Ca toate mesele greceşti sau macedonene, banchetul a început cu o rugăciune. Ritualul cerea să umpli o cupă cu vin şi să verşi cîteva picături în cinstea zeilor. Alexandru le-a oferit macedonenilor cinstea de a-şi turna vin din acelaşi bol imens din care avea să bea şi el. Preoții greci şi persani au început ceremonia, iar apoi Alexandru a deschis rugăciunea. S-a rugat pentru „diferite binecuvîntări şi mai ales pentru unitate între macedoneni şi persani ca parteneri de cîrmuire" 1.

Nişte sentimente remarcabile, dar nu erau decît vorbe goale.

Aranjarea participanților la banchetul de la Opis spunea adevărata poveste – persanii aveau să joace un rol în regimul lui Alexandru, dar macedonenii (şi grecii) urmau să monopolizeze cercul restrîns.

Însă ei aveau să fie macedonenii *lui* şi urmau să susțină politica *lui* de cooperare cu persanii. Nu aveau să fie nişte încuiați care să pună mereu pe primul plan Macedonia şi să-l contrazică pe rege.

Nu ştim niciodată dacă Alexandru şi-ar fi dus planurile pînă la capăt, pentru că nu a mai apucat să le pună în practică. În vara următoare, regele era mort.

Cam cu 125 de ani mai tîrziu şi cu vreo 1 500 de mile mai spre vest, se înregistra o victorie şi mai dulce-amară. Era vara anului 205 î.Hr., lîngă Crotone, în Italia. Crotone era un mic port la extremitatea inferioară a „cizmei" italiene, cu deschidere la Marea Ionică, spre est, către Grecia. Odată un mare oraş, faimos pentru femeile sale frumoase şi bogăția sa, Crotone devenise un oraş-fantomă după sute de ani de războaie şi distrugeri. Nu mai rămăseseră decît două simboluri ale gloriei – templul Herei şi Hannibal.

În 205, doar zona din jurul oraşului Crotone mai rămăsese din posesiunile altădată imense ale lui Hannibal în Italia. Era un loc sinistru, care nici măcar nu merita păstrat, însă cîrmuirea din Cartagina a insistat ca Hannibal să rămînă. Conducerea Cartaginei a crezut că astfel el le distrage atenția romanilor, dar aceştia îl încolțiseră. Hannibal era ocupat pînă peste cap cu armata romană din apropiere, o epidemie, lipsa de alimente şi bandiții care bîntuiau regiunea. Totuşi, şi-a mai ținut trupele unite încă doi ani, pînă cînd cei de la guvernare le-au rechemat în sfîrşit în Africa, în toamna anului 203.

În acest timp, Hannibal a făcut un gest magnific. Nu departe de Crotone, pe coasta stîncoasă a unui promontoriu, se afla sanctuarul Herei

Lacinia. În ciuda decăderii oraşului Crotone, acest altar renumit şi opulent, în care era o coloană din aur masiv, îşi păstrase prestigiul.

Aici a adus Hannibal omagiu tuturor faptelor sale. Hannibal a lăsat în templu o lungă istorie a isprăvilor sale de cînd plecase din Hispania, înscrisă pe o tabletă de bronz. Textul era bilingv, scris în greacă şi în punică.

Era un monument într-un colţ pierdut de lume. Poate că părea un gest inutil, dar l-a făcut pe Hannibal nemuritor. Încă era în picioare peste 50 de ani, cînd l-a văzut istoricul grec Polibiu. El s-a bazat în principal pe această inscripţie în relatarea sa despre războiul lui Hannibal în Italia, iar cartea lui Polibiu este cea mai demnă de încredere istorie a lui Hannibal pe care o avem la dispoziţie. În realitate, tot ce ştim astăzi despre Hannibal în Italia are la bază această inscripţie.

Hannibal a mai trăit încă 25 de ani. Dacă a regretat vreodată lungul drum care l-a dus de la Cannae la Crotone, nu ar fi trebuit.

Toţi soldaţii şi elefanţii săi nu i-au adus atîta faimă ca această tabletă de bronz.

Cu 160 de ani mai tîrziu şi cam 400 de mile spre nord-vest, în octombrie 45 î.Hr. se mai înregistra o victorie, una zgomotoasă şi gălăgioasă. Trupele lui Cezar treceau într-un marş triumfal pe străzile Romei – pentru a cincea oară. În vara anterioară, în 46, Cezar uimise Roma organizînd patru triumfuri succesive într-o singură lună: cîte unul pentru Galia, Egipt, Pont şi Africa. Acum sărbătorea victoria din Hispania.

La fel ca şi triumfurile anterioare, celebrarea victoriei din Hispania a fost splendidă. Fiecare eveniment avea o temă – de exemplu, fildeş pentru Africa şi argint pentru Hispania – care era folosită pentru a decora carele alegorice. Argintul simboliza atît celebrele mine ale Hispaniei, cît şi bogăţia lui Cezar.

În 46, Cezar a evitat cu tact să facă referire la războiul civil, de vreme ce un triumf trebuia să marcheze o victorie împotriva unor armate *străine*, dar în 45 şi-a dat arama pe faţă. În Hispania luptase împotriva unor concetăţeni romani – fiii lui Pompei –, îi învinsese şi nu se sfia să recunoască acest lucru. Lui Cezar nu îi păsa, îl preocupau lucruri mai importante decît sensibilităţile romanilor. Deja se pregătea pentru un nou război în Orient.

Însă multor romani le păsa. Unul dintre ei era Caius Pontius Aquila, unul dintre cei zece tribuni. Pe cînd Cezar trecea prin faţa tribunei în

carul său triumfal, nouă dintre tribuni s-au ridicat în picioare în semn de salut, însă Aquila a rămas aşezat. Dictatorul s-a înfuriat cumplit. „Cere-mi republica înapoi, tribunule Aquila!", a strigat Cezar. iar lucrurile nu s-au sfîrşit aici. Zile întregi, de fiecare dată cînd Cezar promitea ceva în public, adăuga muşcător:

„Desigur, dacă îmi dă voie Pontius Aquila".

Cezar şi-a încununat triumful hispanic cu obişnuitul banchet public pentru locuitorii Romei. Apoi, patru zile mai tîrziu, a mai oferit un ospăţ, lucru nemaiauzit pînă atunci. Motivul, a spus el, era să ofere mai multă mîncare drept compensaţie că la primul banchet făcuse economie. Cezar era totuşi politician şi poate că adevăratul motiv a fost că simţea mînia populaţiei şi voia să se revanşeze.

Cinci luni mai tîrziu, era mort. Cezar a fost înjunghiat de 23 de ori de o gloată de senatori. Unul dintre ei era Pontius Aquila.

Lucrurile nu s-au sfîrşit prea bine pentru nici unul dintre cei trei comandanţi ai noştri. Alexandru şi Cezar măcar obţinuseră gloria militară – deşi nici unul dintre ei nu şi-a încheiat ultima campanie într-o notă pozitivă. Hannibal nici măcar asta nu cîştigase.

Este adevărat că Hannibal a ajutat Cartagina să-şi revină după ce fusese înfrîntă de Roma. Datorită guvernării sale inteligente în perioada de după războaie, ţara a beneficiat de pace şi prosperitate timp de încă două generaţii. Însă el pava drumul pe care Cartagina avea să păşească spre damnare. După Hannibal, Roma nu va mai avea niciodată încredere în Cartagina şi în cele din urmă s-a răzbunat pentru înfrîngerea de la Cannae într-un mod care a făcut carnagiul acestei bătălii să pară o nevinovată bătaie cu perne.

Nici Alexandru, nici Cezar nu au lăsat pacea moştenire. Cezar a lăsat Romei un război care a durat o generaţie, Alexandru a lăsat moştenire imperiului său un război lung cît două generaţii.

Lucrurile ar fi putut decurge altfel. Alexandru ar fi putut să se întoarcă mult mai curînd din Orient şi să se dedice apoi cîrmuirii imperiului său, în loc să construiască o nouă armată ca să lupte în continuare. Hannibal ar fi putut să părăsească Italia cu ani înainte şi să apere Cartagina şi imperiul ei colonial, în loc să alerge după o victorie ce nu putea fi atinsă. Cezar ar fi putut negocia un acord de pace cu adversarii săi romani cu ani înainte. Însă nu le stătea în fire.

Alexandru, Hannibal şi Cezar au fost cuceritori, nu oameni de stat. Cuceritorii merg tot înainte pînă cînd şi ei, şi soldaţii lor cad din

picioare de oboseală sau pînă îşi dau sufletul. Oamenii de stat ştiu cînd să se oprească.

Ei ne amintesc de vorbele înţelepte ale lui Winston Churchill, care scria: „Cei care pot cîştiga bine un război rareori pot încheia o pace bună, iar cei care au putut încheia o pace bună nu ar fi cîştigat niciodată războiul” 2.

Alexandru

Cînd Alexandru s-a întors din India, cucerise un imperiu. Acum întrebarea era următoarea: putea să-l păstreze? Imperiile noi nu se guvernează singure. Este nevoie de foarte multă atenţie pentru dinastie, elita conducătoare, armată şi administraţie. Deşi Alexandru nu ignora aceste aspecte, nici nu era prea interesat de ele.

Era greu să asculţi bolmojelile unor birocraţi cînd încă auzi sunetul trompetelor.

Proasta cîrmuire a unui imperiu

Imperiul lui Alexandru acoperea două milioane de mile pătrate, din Grecia pînă în India – trei mii de mile în linie dreaptă, de la un capăt la altul. Pe teritoriul lui trăiau zeci de popoare ce vorbeau limbi diferite. Cum să le ţină unite?

Prima şi cea mai mare problemă era identitatea noului imperiu.

Alexandru pretindea că este regele Asiei, dar se purta de parcă s-ar fi aşteptat ca o elită europeană să domine. Aceasta avea şanse să ofenseze pe toată lumea. Nu concorda nici cu realităţile geografice neconvenabile. În armata lui Alexandru erau trupe de veterani macedoneni, dar el nu avea încredere în aceştia. A poruncit să i se trimită noi recruţi din Macedonia, însă în ţară nu mai erau prea multe efective şi Macedonia avea nevoie de soldaţi pentru a face faţă noilor ameninţări din Grecia. Singurul loc de unde Alexandru primea numeroase trupe noi, Iranul, era plin de oameni care îi purtau pică pentru că îi cucerise. Alexandru se confrunta cu o dilemă.

Macedonia şi Imperiul Persan ofereau lecţii de guvernare, atît pozitive, cît şi negative. Filip al Macedoniei făcuse o treabă excelentă cînd integrase elitele locale în clasa conducătoare aducîndu-le fiii la curte. El a procedat cam la fel şi cu adepţii lor, integrîndu-i în armata macedoneană. Filip s-a priceput la fel de bine să atragă de partea sa alte state printr-o combinaţie de ameninţări şi mită. De asemenea, a întemeiat noi oraşe în teritoriile pe care le-a cucerit, iar acestea puteau

servi ca baze pentru guvernare. Totuşi, în rest, nu prea a arătat interes pentru administraţie ori infrastructura statului. Nu a creat nici un fel de birocraţie şi nici o ierarhie de funcţii care să lege clasa mijlocie de noul regim.

Persanii cîrmuiau cu ajutorul unui sistem de guvernatori ai provinciilor, dregători regali, colonii militare şi înţelegeri şi negocieri constante cu elitele locale. În comparaţie cu alte imperii, persanii guvernau cu o mînă uşoară. Nu au făcut prea multe încercări de a-şi „persaniza" supuşii. Deşi acest lucru i-a făcut populari pe persani, i-a făcut în acelaşi timp şi mai slabi.

Revoltele erau frecvente şi sprijinul pentru imperiu era superficial.

Cînd Alexandru a învins armata persană, nu prea mai era ce să împiedice destrămarea populaţiei civile. Roma, cu societatea sa şi sistemul de alianţe strîns unite, putea să facă un efort comun şi să riposteze după o înfrîngere precum cea suferită la Cannae. Persia nu şi-a mai revenit după Gaugamela.

Alexandru a demonstrat calităţi de lider în unele domenii. Mai întîi a neglijat să-i ţină sub supraveghere pe guvernatorii provinciilor sale, dar după aceea a recuperat. Şi-a dat seama că Macedonia nu prea avea de unde să-i trimită soldaţi şi a început să construiască o nouă armată. A avut o tentativă de a integra cîţiva iranieni într-o nouă armată imperială, dominată de macedoneni.

Însă Alexandru nu a făcut faţă problemelor şi mai mari ale administrării noului său imperiu. Ca să funcţioneze, imperiile au nevoie de foarte mulţi imigranţi din patrie – soldaţi, administratori, negustori, propagandişti şi colonişti. Iar ei au nevoie de şcoli pentru a genera un flux continuu de funcţionari publici loiali.

Imperiile au nevoie de garnizoane numeroase şi baze pline de oameni dispuşi să locuiască aici, nu de ceea ce lăsase în urma sa Alexandru: un şirag de „Alexandrii" de buzunar ai căror locuitori nemulţumiţi fuseseră dezrădăcinaţi şi forţaţi să se mute acolo.

Plutarh spunea că Alexandru a întemeiat 70 de oraşe, însă cifra este foarte exagerată. Cea mai bună estimare a cercetătorilor de astăzi este că nu a întemeiat decît zece, toate, în afară de două, situate la marginea estică a imperiului său. A rămas în sarcina succesorilor lui Alexandru să construiască marile oraşe ale Orientului, de la Pergam (în Anatolia) şi Antiohia (în Siria) pînă la Ai Khanum (în Bactriana). Pe scurt, Alexandru nu a instituit structurile administrative de care imperiul său avea nevoie pentru a supravieţui.

Acest lucru nu este deloc surprinzător. Alexandru nu gîndea în astfel de termeni. Pentru el, cîrmuirea nu avea nici o legătură cu instituţiile şi cu atît mai puţin cu cetăţenii. Era o chestiune legată doar de un mare om, prietenii săi şi armată.

În loc să construiască structuri administrative, Alexandru a făcut ce îi plăcea lui cel mai mult – a plecat din nou la război.

Guvernatorii provinciilor – satrapii – şi înalţii dregători trebuiau să fie îndrumaţi de o mînă puternică de la centru. Dar, cît a fost plecat în Orient, timp de cinci ani începînd din 330 î.Hr., Alexandru nu a acordat aproape deloc atenţie restului imperiului său. Rezultatele au fost o proastă cîrmuire, corupţia, lipsa de loialitate şi răzvrătirea. Mai mult de jumătate dintre cele 23 de provincii ale imperiului au avut fi o rebeliune, fie un pretendent la tron.

Cînd Alexandru s-a întors în Vest, a făcut un efort să amelioreze situaţia, dar nu a fost suficient. Era previzibil că va întîmpina rezistenţă, ceea ce s-a şi întîmplat. Dacă ar fi luptat împotriva abuzurilor administrative măcar pe jumătate cît luptase împotriva lui Darius, şi-ar fi putut consolida domnia. Însă el şi-a îndreptat din nou atenţia către domeniul militar, unde a făcut o reformă radicală a sistemului de recrutare şi a început încă o campanie de cucerire.

Imediat ce a ajuns în Iran, în decembrie 325, Alexandru a început să facă ordine. Numaidecît, a poruncit să fie executaţi patru guvernatori de provincii, precum şi mai mulţi pretendenţi la tron.

Toţi erau iranieni, iar Alexandru i-a înlocuit cu macedoneni.

Înainte de asta păstrase în funcţii cît mai mulţi dintre guvernatorii lui Darius, dar acum nu mai rămăseseră decît patru guvernatori iranieni. A executat şi ofiţeri şi soldaţi macedoneni, însă nu şi guvernatori macedoneni, chiar dacă aceştia făcuseră greşeli.

Alexandru voia cooperare la cîrmuire între macedoneni (şi greci), pe de o parte, şi persani, pe de altă parte. Dar în persani nu avea încredere, iar macedonenii aveau păreri diferite de ale lui. Ei erau şi mai puţin interesaţi decît el să cîrmuiască fostul Imperiu Persan. Nu voiau decît să-l prade.

Alexandru a susţinut o strategie ambiţioasă vizînd împărţirea puterii cu elitele locale. Dacă era cu adevărat regele Asiei, acest lucru era cît se poate de logic. A făcut cîţiva paşi mărunţi în această direcţie, dar pînă şi aceştia i-au făcut pe macedoneni să îl acuze de trădare. De exemplu, au strîmbat din nas cînd, în 324, Alexandru i-a obligat pe o sută dintre

ofițerii lui superiori să se căsătorească cu femei iraniene şi i-a forțat pe zece mii de soldați de rînd să îşi legalizeze relațiile cu asiaticele pe care le întîlniseră în timpul campaniilor. Însuşi Alexandru s-a căsătorit cu Stateira, fiica lui Darius al III-lea, şi poate şi cu Parysatis, fiica lui Artaxerxe al III-lea, unul dintre predecesorii lui Darius la tron.

Alexandru era căsătorit şi cu Roxana, fiica unui puternic nobil din Bactriana.

Cînd trebuiau făcute compromisurile necesare pentru a cîrmui un stat care se întindea de la Oceanul Indian pînă la Marea Adriatică, puțini macedoneni „au priceput". Unii dintre vechii prieteni ai lui Alexandru au înțeles. Hephaestion, de exemplu, a fost mare vizir, care la persani era ofițerul însărcinat cu ceremonialul de la curte – iar Alexandru a introdus la curtea sa foarte multe elemente din ceremonialul persan. Peucestas, care a fost satrap al Persidei (astăzi Fars), vechiul nucleu al Imperiului Persan, a învățat limba persană şi purta straie persane. Seleucus chiar a iubit-o pe prințesa sogdiană cu care s-a căsătorit, Apama, fiica nobilului rebel Spitamenes. Ptolemeu a aplicat în mod înțelept principiul compromisului cu cultura locală mai tîrziu, cînd a devenit rege al Egiptului. Însă aceşti oameni au fost excepții printre macedoneni, nu o regulă.

Sau poate că macedonenii erau realişti. În esență, ei erau de acord cu Parmenio că Alexandru voia un imperiu prea mare.

Desigur, nu puteau spune asta, pentru că îl iubeau pe regele lor şi se temeau de el. Însă faptele sînt mai grăitoare decît cuvintele.

Mulți macedoneni se comportau ca şi cum imperiul era imposibil de administrat şi avea să se destrame în mod inevitabil în unități locale. În Bactriana, Egipt şi chiar şi în Macedonia, conducătorii locali l-au respins pe Alexandru şi s-au răzvrătit. Nu că le-ar fi păsat, dar urmau un model *persan* care exista de secole.

Modul predefinit de funcționare a Imperiului Persan fusese descentralizarea – transferul de putere de la administrația centrală către administrațiile locale. Cînd Marele Rege a vrut să facă la fel, descentralizarea s-a transformat în rebeliune şi a fost înăbuşită prin forță. Totuşi, mai frecvent, autoritățile din Persepolis, Susa şi Babilon au acceptat pur şi simplu faptul că guvernatorii Egiptului, Anatoliei de Vest, Bactrianei şi Sogdianei – ca să nu mai vorbim de provincia Indiei, mai mult sau mai puțin scăpată de sub control – făceau ce-i tăia capul.

Puterea locală era o problemă şi pentru persani, şi pentru Alexandru. O alta era legea consecințelor nedorite, care domnea nestingherită într-

un imperiu atît de mare. Un exemplu tipic era apariţia problemei mercenarilor în Grecia din cauza extinderii imperiului pînă în Afghanistan (Bactriana).

Capul Taenarum, din sudul Greciei, lîngă Sparta, a devenit sediul central al „Companiei Crimei" din Antichitate – un cuib de piraţi al mercenarilor şi briganzilor care făceau tot felul de nelegiuiri. Cuceririle lui Alexandru au cauzat această problemă. În urma schimbării regimului, unii dintre bărbaţii de la Taenarum erau exilaţi politic în sute de oraşe pe care le cucerise Alexandru. Alţii fuseseră lăsaţi de capul lor chiar de Alexandru în 325, cînd le-a poruncit tuturor satrapilor să-şi dizolve armatele de mercenari, pe care le considera în mod întemeiat o ameninţare la adresa lui – în Bactriana, de exemplu, mercenarii se răzvrătiseră. Iar alţi mercenari – 6 000 – au venit la Taenarum împreună cu Harpalus, prietenul din copilărie şi vistiernicul lui Alexandru, care a fugit în Grecia în 325 cu o mică avere şi o armată privată.

Dintr-un anumit punct de vedere, mercenarii de la Taenarum erau un dar cinic pentru Alexandru, pentru că ţineau sub control oraşele-state greceşti, care astfel nu mai dădeau bătăi de cap Macedoniei. Din alt punct de vedere, reprezentau o ameninţare la adresa Macedoniei, pentru că era posibil ca grecii să-i cumpere pe mercenari şi să-i folosească într-o revoltă. Rezultatul a fost că Alexandru trebuia să păstreze trupe în Macedonia, ceea ce îi dădea mai multă putere guvernatorului de aici, Antipater, în timp ce Alexandru nu putea folosi aceste efective militare valoroase în Orientul Mijlociu.

Oraşele-state greceşti au devenit iar o problemă în 324, cum fuseseră şi în 330. Atena crea cele mai mari bătăi de cap. Atenienii au refuzat să le deschidă porţile mercenarilor lui Harpalus, dar au oferit adăpost lui Harpalus însuşi şi banilor săi. Şi-au băgat banii în buzunar şi l-au alungat pe Harpalus din oraş. (Acesta a fost ucis nu după multă vreme.) Între timp, Atena a ignorat o poruncă dată de Alexandru fiecărui stat din Grecia. Acesta voia ca statele greceşti să îi primească înapoi pe exilaţii politici, ceea ce ar fi redus numărul de mercenari, însă ar fi trimis mulţi guvernatori la plimbare. Atena risca să piardă controlul asupra insulei Samos, aşa încît nu i-a primit pe exilaţi. Încă o dată, o problemă de administraţie şi autoritate se profila la orizont pentru Alexandru.

Însă el prefera să se ocupe de problemele militare. De cînd se răzvrătiseră macedonenii în India, voia să ia măsuri cu privire la puterea lor în armată. A acţionat în 324. După cum arată povestea

răzmeriţei şi a banchetului, Alexandru a reuşit să îi trimită acasă, în Macedonia, pe soldaţii infirmi sau bătrîni.

Cifrele vorbesc de la sine. Aproximativ 10 000 de infanterişti şi 1 500 de călăreţi macedoneni au plecat acasă. Alexandru mai rămăsese cu 13 000 de infanterişti şi 2 000 de călăreţi – un grup format atît din macedoneni, cît şi din mercenari greci. A poruncit să i se trimită noi recruţi din Macedonia pentru a-i înlocui pe soldaţii trimişi acasă, dar aceştia nu au mai ajuns. Şi, chiar dacă ar fi făcut-o, ar fi fost depăşiţi numeric de noile trupe din tot Iranul care alimentau acum armata lui Alexandru.

Alexandru avea nevoie de o nouă forţă militară după ce s-a întors din India – şi a avut-o. În 327 î.Hr., Alexandru poruncise ca 30 000 de orientali să fie instruiţi ca şi infanteriştii macedoneni, iar în 324 erau pregătiţi. În anul următor se făceau pregătiri pentru un nou război şi mai ajunseseră şi alte trupe. Peucestas, prietenul din copilărie al lui Alexandru, acum guvernator al Persidei, a recrutat 20 000 de soldaţi din provincia sa. Guvernatorii a două provincii din Anatolia au trimis şi ei mercenari. Un mic număr de iranieni fuseseră deja înrolaţi în cavaleria de elită.

În perspectivă, curînd avea să fie accesibilă încă o sursă de trupe noi – fiii veteranilor lui Alexandru care aveau mame asiatice.

Cînd i-a trimis acasă pe taţii lor, Alexandru i-a păstrat pe aceşti băieţi pentru a-i pregăti să devină soldaţi.

Pe scurt, Alexandru îşi crea deja o nouă armată. Dacă aceasta ar fi dovedit că îi este loială şi dacă ar fi fost măcar aproape la fel de eficientă ca şi vechea sa armată, ar fi putut înăbuşi orice revoltă din imperiul lui Alexandru – sau cel puţin din cea mai mare parte a acestuia, India fiind departe şi plină de armate ostile. Noua armată ar fi putut chiar să înfăptuiască noile cuceriri ale lui Alexandru.

Însă şi loialitatea, şi eficienţa erau deocamdată doar nişte mari semne de întrebare.

Noi lumi de cucerit

Guvernarea era plictisitoare. Alexandru voia să fie un cuceritor.

Cum scria un contemporan, „Alexandru nu se mai sătura de cuceriri, voia să fie domnul şi stăpînul tuturor” 3. Nici nu îşi scuturase bine praful Indiei de pe încălţări, că era gata să pornească noi războaie.

Ca întotdeauna, îndrăzneala era amprenta lui. Prima etapă – însă doar prima – era Arabia.

Peninsula Arabică nu făcuse parte din Imperiul Persan, dar aceasta nu l-a împiedicat pe Alexandru să își dorească să cucerească măcar o parte din ea, dacă nu toată. Arabia era vestită pentru mirul și tămîia ei și pentru bogăția generată de comerț și oferea escale navale în drumul spre India. În Antichitate, marinarii nu se aventurau în largul mării și căutau porturi de coastă unde să facă popas în timpul unei călătorii.

Alexandru plănuia să cucerească și să colonizeze coasta arabă a Golfului Persic. Printre obiectivele majore se numărau fertila insulă Bahrain și portul aflat pe coastă în dreptul acesteia, care era o destinație în comerțul cu mirodenii. Dar se poate ca Alexandru să fi plănuit să ajungă și mai departe, pe teritoriile Omanului și Yemenului de astăzi, pentru a controla zonele cu mirodenii și pentru a cuceri porturi pe coasta sudică a Arabiei în vederea includerii lor pe ruta comercială către Marea Roșie.

Privind în perspectivă, Alexandru acorda un rol mult mai important navelor de război decît o făcuse în campaniile precedente. În chestiunile legate de război, era înzestrat cu o capacitate profundă de perfecționare; era un om cu o enormă capacitate de adaptare. Succesul lui Nearchus și al flotei sale, care a străbătut distanța dintre India și Iran, pare să-l fi inspirat pe Alexandru. Acum știa că puterea maritimă era capabilă să fie o forță în sine, fără prea mult ajutor de pe uscat. Puterea maritimă multiplica acea mobilitate pe care regele o prețuia atît de mult. Nu doar Golful Persic, ci și alte mări puteau fi magistrale pentru armatele sale.

Invazia din Arabia trebuia să fie o expediție maritimă, iar Alexandru avea să călătorească și el pe mare împreună cu flota sa.

Pregătindu-se pentru război, Alexandru a pus să se construiască un nou port la Babilon, care să poată adăposti 1 000 de nave de război – o cifră uriașă pentru vremea aceea. A trimis oameni care să recruteze marinari din Siria și Fenicia (astăzi Liban). Cum nu prea se găsea cherestea în apropiere de Babilon, a poruncit ca vasele să fie construite în regiuni îndepărtate, transportate și reasamblate pe Eufrat, pentru a fi coborîte apoi în aval pînă la Babilon. În primăvara anului 323, primele corăbii făceau exerciții pe fluviu, în dreptul Babilonului.

Puțini credeau că planurile de război ale lui Alexandru aveau să se termine cu Arabia. Se zvonea că vrea să pună flota să-și continue drumul dincolo de Arabia și să înconjoare Africa pînă la Coloanele lui Hercule (strîmtoarea Gibraltar). Dacă era adevărat, aceasta s-ar potrivi cu alte relatări despre planurile sale de a cuceri Cartagina și Italia. De

cînd Cartagina sprijinise Tyrul împotriva lui Alexandru, în 332, rămăsese cu un dinte împotriva ei.

Unchiul lui Alexandru invadase deja Italia şi obţinuse destul de multe succese aici înainte de a fi ucis de un trădător, în 331 î.Hr.

Era firesc ca Alexandru să preia ştafeta.

În primăvara anului 323, la Alexandru, în Babilon, au venit soli din Cartagina, din Libia şi din diferite state italiene. Unul dintre aceste state era Roma, o putere în ascensiune în centrul Italiei la vremea aceea. După moartea lui Alexandru, se spune că printre hîrtiile sale s-au găsit planuri de a construi încă 1 000 de nave de război în estul Mediteranei şi un drum militar care să străbată Africa de Nord.

În sfîrşit, Alexandru plănuia ca o altă flotă să exploreze Marea Caspică şi să găsească ceea ce el spera (în zadar) să fie o cale fluvială către Sogdiana (astăzi Uzbekistan şi o parte din Tadjikistan).

Alexandru cucerise deja un imperiu mai mare decît ar fi putut administra. Dar voia şi mai mult.

„Cornul cel mare s-a sfărîmat”

Ultimele opt luni din viaţa lui Alexandru seamănă cu o telenovelă istorisită într-un cămin studenţesc de băieţi. Temele principale erau sexul şi violenţa, stropite cu cantităţi uriaşe de alcool.

De cînd se întorsese din India, Alexandru mergea cînd ici, cînd colo prin Iran şi Mesopotamia, rezolvînd tot felul de probleme. Era plin de energie, dar nu călătorea luîndu-şi cu el doar strictul necesar. Îl însoţea un alai regal uriaş. Fiecare călătorie era costisitoare şi complicată, însă rareori neplăcută pentru cei de rang înalt, de vreme ce localnicii se înghesuiau să ospăteze alături de rege şi curtea sa.

În toamna anului 324 petrecerea s-a spart – a murit Hephaestion. Acesta era cel mai apropiat prieten al lui Alexandru şi poate şi iubitul său cîndva. Hephaestion a murit în Ecbatana (astăzi Hamadan), în vestul Iranului. După o săptămînă de jocuri şi beţii, a căzut la pat, cuprins de febră. În a şaptea zi s-a simţit mai bine şi a început din nou să mănînce şi să bea, deşi doctorul îi interzisese; a murit în aceeaşi zi. Bănuind că a fost otrăvit, Alexandru a poruncit ca doctorul să fie crucificat. Apoi regele a fost copleşit de durere pentru că îşi pierduse tovarăşul. A organizat nişte ritualuri funerare elaborate, a comandat construirea unui monument uriaş în Babilon şi a poruncit ca Hephaestion să fie proclamat „erou” – adică semizeu –, deşi preoţii cu

care s-a confruntat erau împotrivă. Poate s-au gîndit că aceasta avea să deprecieze statutul de zeu al lui Alexandru dacă mai acordau această onoare şi altora.

Hephaestion îl susţinuse pe rege în toate. În ultimul timp, sprijinise politica propersană a lui Alexandru. Alexandru chiar a aranjat să se căsătorească amîndoi cu cîte una dintre fiicele lui Darius al III-lea, devenind astfel cumnaţi; regele spera că astfel copiii lor vor fi veri. Acum, Alexandru rămăsese singur.

În iarna 324-323, Alexandru era ocupat cu o campanie împotriva triburilor din munţii Zagros, în vestul Iranului. Persanii le plăteau taxe de protecţie ca să aibă cale liberă prin regiune, însă Alexandru voia să pună capăt acestei practici. A reuşit doar temporar – cîţiva ani mai tîrziu muntenii se apucaseră din nou de aceleaşi afaceri.

La începutul anului 323 Alexandru şi curtea sa au mers la Babilon. Avînd în vedere pregătirile pentru campania din Arabia, soliile din Apus şi planurile de a comemora moartea lui Hephaestion, era ocupat pînă peste cap. Şi totuşi, petrecerile se ţineau lanţ. La sfîrşitul lunii mai, Alexandru a sărbătorit decizia preoţilor de a permite ca Hephaestion să fie venerat, organizînd o serie de petreceri. La una dintre acestea, un banchet organizat de un grec, Alexandru a căzut la pat, atins de febră. Era 31 mai 323 î.Hr.

Nu şi-a mai revenit niciodată. Unsprezece zile mai tîrziu, pe 10 iunie, Alexandru a murit. Mai avea cam o lună pînă să împlinească 33 de ani.

„Cornul cel mare s-a sfărîmat” 4, spune Cartea lui Daniel, ceea ce de obicei se consideră a fi o referire la moartea lui Alexandru.

Fraza surprinde o parte din şocul pe care l-a resimţit întreaga lume la moartea sa bruscă şi neaşteptată. Acum era cuceritorul victorios, iar peste o clipă, brusc, murise.

La vremea aceea, unii au considerat că a fost mîna providenţei.

Alţii şi-au plecat urechea la zvonuri, presupuneri şi teorii ale conspiraţiei: oare Alexandru a fost otrăvit? A murit din cauza băuturii? Era singur şi deprimat?

Cea mai credibilă variantă despre ceea ce s-a întîmplat este că Alexandru a contractat o febră. A ignorat-o şi a continuat să muncească, inclusiv cînd febra s-a agravat. În sfîrşit, în a noua zi, febra a crescut atît de mult, încît a căzut la pat şi nu a mai putut să vorbească. Două zile mai tîrziu a intrat în comă şi a murit.

Alexandru nu a fost prudent cînd s-a îmbolnăvit, dar credea că este zeu. Corpul său era plin de răni de război, inclusiv trei pe care le suferise în Bactriana, Sogdiana şi India – toate acestea fiind nişte campanii inutile. Rănile din India îi puseseră viaţa în pericol.

Dacă nu putem exclude otrăvirea ca posibilă cauză a morţii sale, pare mai puţin probabil să fi existat un factor care, în afara rănilor, să fi contribuit la acest deznodământ.

„Muzica trebuie să cînte mereu”5, spune poetul. Probabil că şi Alexandru simţea la fel. Dar, pe neaşteptate, la vîrsta de 22 de ani, muzica s-a oprit. Nu mai rămăsese decît „inexprimabilul miros al morţii” 6.

Destrămarea unui imperiu

Pe patul de moarte, Alexandru a spus că imperiul său ar trebui să-i revină „celui mai puternic” 7. A mai spus că prietenii săi cei mai de seamă aveau să organizeze „nişte mari jocuri funerare” 8 în onoarea lui – de fapt, acestea au fost ultimele sale cuvinte (sau cel puţin aşa au afirmat oamenii după aceea). Lupta pentru succesiune începuse.

Mareşalii lui Alexandri erau nişte oameni duri. Aproape toţi credeau în ideea că Macedonia trebuie pusă pe primul plan. Nu aveau nici un interes să împartă puterea cu elita persană (aproape toţi şi-au părăsit imediat soţiile asiatice cu care Alexandru îi obligase să se căsătorească) şi nici nu voiau să se apuce să invadeze alte pămînturi – nu cînd aveau deja în mînă teritorii atît de bogate. Unii dintre ei voiau să menţină unit imperiul lui Alexandru, însă majoritatea se mulţumeau să pună mîna pe ce bucată ar fi nimerit. Le plăcea să lupte şi nu au avut nici o ezitare să pornească la război pentru a-şi însuşi ceea ce voiau. Nimeni din familia lui Alexandru nu i-a putut opri.

Cînd a murit, Alexandru avea un fiu nelegitim, Herakles, a cărui mamă era amanta regelui, Barsine, văduva lui Memnon din Rodos. Soţia sa Roxana, care era însărcinată, a născut un fiu, Alexandru al IV-lea. Fratele vitreg al lui Alexandru, Filip Arrhidaeus, era om în toată firea, dar debil mintal.

În principiu, Filip Arrhidaeus – acum Filip al III-lea – şi în curînd Alexandru al IV-lea, care abia se născuse, au fost aleşi să împartă tronul Macedoniei. Adevărata putere era în mîna generalilor lui Alexandru cel Mare.

Nu a fost alegerea lui Alexandru să moară tînăr, însă el a ales să nu aibă moştenitori mai devreme. Dacă le-ar fi dat ascultare celor care l-au

sfătuit să se căsătorească înainte de a pleca din Macedonia, în 334, poate că, atunci cînd a murit, Alexandru ar fi avut un fiu legitim în vîrstă de 10 ani, nu doar un frate neputincios şi un copil nenăscut.

În mod sigur, un moştenitor ar fi implicat şi anumite riscuri.

Crescînd, fiul lui Alexandru putea deveni o ţintă a duşmanilor şi rivalilor regelui – la fel cum fusese şi Alexandru pe vremuri, la curtea tatălui său, regele Filip. Atît timp cît regele Alexandru era singurul membru adult de sex masculin al familiei regale a Argeazilor, nu avea de ce să-şi facă griji legate de nişte eventuali rivali. Şi totuşi, faptul că nu avea un moştenitor legitim i-a obligat pe membrii familie sale să plătească cu viaţa după moartea prematură a lui Alexandru. Filip al III-lea a fost ucis în 317, iar Alexandru al IV-lea în 311. Herakles a fost omorît în 309. Acesta a fost sfîrşitul glorioasei dinastii a lui Filip şi Alexandru. Macedonia urma să aibă alţi regi, dar din alte familii.

Nici imperiul lui Alexandru nu a supravieţuit. Cucerirea unui imperiu de două milioane de mile pătrate în 11 ani a fost opera unui maestru. Dezmembrarea sa în următorii 50 de ani a fost opera mai multor oameni. Succesorii lui Alexandru au distrus tot ce construise el. La 60 de ani după ce Alexandru a invadat Imperiul Persan, grecii şi macedonenii încă stăpîneau cea mai mare parte din teritoriile cucerite de el, dar pe care le dezmembraseră în bucăţi.

Dacă e să judecăm drept, chiar dacă Alexandru ar fi ajuns la bătrîneţe şi ar fi lăsat în urma sa un moştenitor ajuns la vîrsta adultă, tot i-ar fi fost greu să-şi păstreze imperiul. Persanii nu fuseseră niciodată în stare să menţină sub control India, Tracia, Macedonia sau Grecia, deşi le invadaseră pe toate. Abia reuşeau să controleze provinciile mereu răzvrătite ale Egiptului şi Anatoliei. Şi nu au încercat să anexeze Arabia, Cartagina şi Italia, cum plănuia Alexandru.

La cîteva luni după moartea lui Alexandru, în 323 î.Hr., Grecia s-a răsculat. Un an mai tîrziu, în 322, generalii lui Alexandru au început să se lupte între ei. Conflictul, cunoscut ca războaiele de succesiune, a durat aproape 50 de ani, pînă în 275 î.Hr.

La 50 de ani după moartea lui Alexandru, harta imperiului său arăta cam aşa: Macedonia era un regat independent, ca şi Egiptul – care controla şi Libia, teritoriul actual al Israelului, Fenicia, Ciprul şi coasta mediteraneană a Anatoliei. În nord-vestul Anatoliei se afla micul, dar bogatul regat al Pergamului. Centrul fostului Imperiu Persan, din Anatolia pînă în Bactriana, încă forma un singur regat, condus de la Babilon. Însă India şi nord-estul Iranului se destrămaseră. La fel şi majoritatea oraşelor-state greceşti.

Descendenţii generalilor lui Alexandru conduceau cele mai mari trei state. Familia lui Antigonus conducea Macedonia, Ptolemeu şi fiii săi stăpîneau Egiptul, iar Seleucus şi descendenţii lui domneau din Anatolia pînă în Bactriana. Pergamul a fost creat de Lysimachus, unul dintre generalii lui Alexandru, dar apoi altă familie a preluat controlul.

Generalii lui Alexandru creaseră regatele din perioada elenistică, după cum numesc istoricii anii dintre 323 şi 30 î.Hr.

Alexandru pusese bazele cucerind Imperiul Persan, dar rezultatul nu semăna deloc cu ceea ce avusese el în minte.

În mod ironic, perioada elenistică semăna oarecum cu Imperiul Persan de dinaintea lui Alexandru. Pe atunci, Peninsula Greacă şi Balcanii, precum şi India îşi păstraseră independenţa, la fel ca în perioada elenistică.

Egiptul şi vestul Anatoliei erau semiindependente în timpul stăpînirii persane, iar în noua epocă au devenit complet independente. În timpul persanilor, un mare imperiu terestru din nord-vestul Asiei se întindea de la Mediterana pînă la munţii Hindukush, la fel cum s-a întîmplat din nou în timpul domniei regilor seleucizi. Singura diferenţă, desigur, era că persanii conduseseră vechiul imperiu, iar grecii erau la cîrma celui nou.

Cea mai amară ironie priveşte Macedonia. Nevoile militare ale lui Alexandru înghiţeau toate efectivele regatului. Puţini dintre soldaţii lui se mai întorceau vreodată acasă. În Macedonia nu a ajuns decît o parte relativ mică din noua bogăţie pe care a creat-o.

De fapt, Alexandru a lăsat statul macedonean mai slab decît era cînd devenise rege. Macedonenii stăpîneau din noile teritorii imense, dar patria lor avea de suferit.

Hannibal

Războiul din Italia era pierdut – ca şi Hispania şi Sicilia.

Acum în faţa Cartaginei se ridica întrebarea: ce mai poate fi salvat în această situaţie? Aceeaşi întrebare îl chinuia şi pe Hannibal.

Însă interesele sale erau diferite de cele ale ţării lui. Acum, mai mult ca niciodată, se confrunta şi cu provocări politice, şi militare.

Într-o ţară care îi crucifica pe generalii care dădeau greş, Hannibal trebuia întîi de toate să scape cu viaţă. Apoi trebuia să se gîndească

dacă abilităţile sale militare mai puteau ajuta Cartagina.

În sfîrşit, trebuia să vadă dacă îşi poate transforma talentele din acest domeniu în abilităţile de conducător care i-ar fi putut asigura Cartaginei pacea în cele mai bune condiţii posibile.

Rivalul lui Hannibal: Scipio

În toamna anului 203 Hannibal s-a întors acasă. După 15 ani de lupte prin toată „cizma" italiană, fusese în sfîrşit chemat în Cartagina.

Cînd a debarcat în Africa în 203 î.Hr., conaţionalii săi au vrut ca Hannibal să-i salveze. Trebuia să caute bine în tolba sa cu trucuri ca să reuşească asta.

Cu un an şi ceva înainte, în Africa sosise o armată romană, condusă de Publius Cornelius Scipio. În această scurtă perioadă, armata a îngenuncheat Cartagina. Scipio efectiv a incendiat o armată cartagineză, iar pe alta a învins-o în luptă; l-a detronat pe cel mai important aliat al Cartaginei, regele Syphax al Numidiei, şi l-a înlocuit cu un rege proroman, Massinissa; şi a forţat Cartagina să încheie un acord de pace. Scipio a impus condiţii dure, obligînd Cartagina să renunţe la toate posesiunile sale de peste mări şi la flota ei militară, inclusiv despăgubiri considerabile.

Erau nişte condiţii dure, dar Scipio ar fi putut pretinde şi mai mult. Dacă nu a făcut-o, motivul a fost că timpul nu era aliatul lui.

Cartagina avea nişte ziduri de apărare imense, ceea ce însemna că putea rezista unui asediu îndelungat. Mandatul lui Scipio era limitat şi adversarii săi politici de la Roma îşi ascuţeau cuţitele. Aşa că a încheiat tratatul cel mai profitabil posibil şi l-a trimis la Roma, unde, deşi existau nemulţumiri, a fost ratificat. Din nefericire pentru Scipio, cartaginezii s-au răzgîndit. Ei credeau în Hannibal.

Dar s-au înşelat. Dacă timpul nu era aliatul lui Scipio, el era de-a dreptul duşmanul Cartaginei. Cartaginezii îl ţinuseră mult prea mult timp pe Hannibal în Italia, depăşind cu mult momentul în care ar fi putut cîştiga războiul acolo, pentru că voiau ca Roma să aibă mîinile legate. Dar această strategie nu avusese efect şi Roma invadase Africa, pe cînd Hannibal încă era în Italia.

Scipio provocase atît de multe daune în Africa, încît, atunci cînd a ajuns şi Hannibal, el avea foarte puţine şanse să-l învingă pe Scipio. Cartagina ar fi trebuit să-şi accepte soarta şi să încheie pace. Dar, sperînd că va mai obţine o ultimă victorie, cetatea i-a chemat pe Hannibal şi pe

soldaţii săi din Italia. Credea că Hannibal şi armata care se întorsese împreună cu el – probabil 15 000 de soldaţi – pot forma nucleul unei forţe militare care să îi alunge pe romani. Cartaginezii nu au ştiut cînd să se oprească.

Scipio era cel mai strălucit general al Romei, care provenea dintr-o familie de războinici. După cum am menţionat mai sus, luptase în bătăliile de la Ticinus şi Cannae, dar îşi făcuse un nume în Hispania. Acolo a moştenit de la tatăl şi unchiul lui principiul de a purta războaie contra cartaginezilor. Ei au eşuat, spre deosebire de el.

Dar Scipio nu era doar un mare general: era cel mai bun elev al lui Hannibal. În 15 ani de lupte în Italia, Hannibal îi învăţase pe romani cum să poarte un război. În mod ironic, se pare că în Cartagina nu a avut elevi la fel de silitori. Însă probabil că Hannibal era mai uşor de imitat de la distanţă. Marii oameni tind să nu îi mai lase şi pe alţii să respire în jurul lor.

Scipio a învăţat de la Hannibal cum să fie un mare lider charismatic care pune accent pe mobilitate şi elementul surpriză într-o bătălie. I-a instruit pe soldaţii lui să lupte cu un profesionalism care le lipsea miliţiilor civile ale Romei. Sub conducerea sa inspirată, ei erau egalii armatelor cartagineze.

După ce a cucerit Noua Cartagină (209 î.Hr.) şi l-a învins pe fratele lui Hannibal, Hasdrubal, în bătălia de la Baecula (208 î.Hr.), Scipio s-a apucat să îi alunge de tot pe cartaginezi din Hispania. A cîştigat ultima şi cea mai mare victorie pe un cîmp de luptă în Hispania la Ilipa (206 î.Hr.). În apropiere de actuala Sevilla, o mare armată romană sub comanda lui Scipio s-a confruntat cu o armată cartagineză şi mai numeroasă condusă de un general pe nume Hasdrubal Gisgo (nici o legătură cu Hannibal sau cu fratele său Hasdrubal).

Scipio îşi antrenase cele mai bune trupe – 25 000 de romani şi aliaţi italieni – şi le transformase într-o forţă combatantă excelentă.

Soldaţii lui Hasdrubal Gisgo nu erau la fel de buni. Pentru a-şi spori avantajul, Scipio a păcălit inamicul aşezîndu-i pe cei mai buni infanterişti ai săi pe flancuri, nu în centru, unde îşi plasau de obicei romanii cei mai buni soldaţi. A atacat şi a biruit flancurile cartaginezilor, iar odată ce acestea au cedat, centrul armatei cartagineze a avut aceeaşi soartă.

Scipio a cîştigat bătălia şi războiul. Cartagina şi-a pierdut imperiul colonial din Hispania şi, odată cu el, o sursă majoră de bani şi soldaţi. Dar Scipio nu terminase. El avea o ambiţie uriaşă

şi o viziune îndrăzneaţă care să o susţină. Voia să invadeze Africa.

Era o imagine în oglindă a invaziei lui Hannibal din Italia, dar Scipio intenţiona ca invazia *lui* să fie încununată de succes.

Scipio ştia că strategia lui Hannibal în Italia eşuase nu atît din cauza unor erori de concepţie, cît din cauză că nu avusese resursele adecvate. Scipio intenţiona să nu repete această greşeală, dar avea duşmani puternici în Senatul roman. Ca şi Hannibal în Cartagina, Scipio a stîrnit pizma altor politicieni de la Roma. Şi avea un duşman puternic în persoana lui Fabius.

Fabius credea că războiul trebuie cîştigat în Italia, dar Scipio învăţase de la Hannibal că războiul avea să fie cîştigat doar dacă invada ţara inamicului. Fabius credea că Hannibal se va dovedi şi mai periculos în Africa decît era în Italia. Scipio susţinea că era posibil să-l neutralizeze pe Hannibal în Africa dacă lipsea Cartagina de cel mai bun aliat al său – numidienii şi cavaleria lor.

Scipio a fost ales consul în 205 î.Hr., însă duşmanii săi au încercat să-l lase fără trupe. Ca reacţie, Scipio şi-a făcut singur o armată – una excepţional de bună. Nucleul îl constituiau două legiuni pe care Senatul le disprețuia: erau soldaţii care scăpaseră cu viaţă de la Cannae şi din alte bătălii pierdute. Această experienţă amară îi învăţase cum să lupte, iar acum voiau să-şi spele ruşinea. Scipio a adunat şi voluntari, avînd la dispoziţie şi unităţi ale aliaţilor. În total, cînd a invadat Africa, avea cam 28 000 de soldaţi – 26 000 de infanterişti (10 000 romani şi 16 000 de aliaţi) şi 2 200 de călăreţi (600 romani, 1 600 aliaţi). Deja, cînd era în Hispania, Scipio începuse să poarte tratative cu numidienii.

După ce a debarcat în Africa, în vara anului 204 î.Hr., i-a cîştigat de partea lui.

Strategiile şi bătăliile cu ajutorul cărora a cucerit Scipio Numidia merită să fie analizate într-o carte separată. O remarcabilă cartagineză de viţă nobilă pe nume Sophonisba a salvat aproape singură alianţa cu Numidia. Dar Scipio a reuşit să răstoarne situaţia în favoarea lui şi Sophonisba a fost forţată să îşi curme viaţa.

Ca să nu mai lungim vorba, Scipio a reuşit să-l facă pe prinţul numidian Massinissa să rupă alianţa cu Cartagina, să-l învingă şi să-l captureze pe regele numidian Syphax, care era aliatul fidel al Cartaginei, să-l pună pe Massinissa pe tron în locul lui Syphax şi să-l atragă pe Massinissa definitiv în tabăra romanilor. Ca rezultat, cavaleria uşoară numidiană care cîştigase atîtea bătălii pentru Cartagina lupta acum împotriva Cartaginei.

Această schimbare a alianței a convins Cartagina să ceară încheierea păcii. Însă nu era prima victorie a lui Scipio în Africa.

El biruise deja două armate formate din cartaginezi şi numidieni.

Pe prima a învins-o mai degrabă printr-un şiretlic decît prin forță.

În timpul unui atac de noapte din primăvara anului 203, în apropiere de Utica, la nord-vest de Cartagina, a incendiat construcțiile făcute în principal din lemn din tabăra acesteia şi a ucis un mare număr dintre soldați. Scipio a fost viclean; inamicul a fost neglijent.

Alianța cartaginezo-numidiană a adunat o altă armată, dar Scipio a învins-o în acelaşi an în bătălia de pe Marile Cîmpii, cam la 75 de mile sud-vest de Cartagina. Ca şi la Ilipa, Scipio l-a învins pe inamic pe flancuri. După bătălie, Massinissa şi călăreții săi l-au învins şi l-au capturat pe Syphax.

În timp ce se petreceau toate acestea, Hannibal încă era în Italia. Era blocat în vîrful „cizmei", capabil să respingă toate atacurile, dar incapabil să lanseze o ofensivă. Debarcarea lui Mago în nordul Italiei a fost singura rază de speranță pentru Cartagina, dar atacul său a eşuat curînd. Cartagina şi-a irosit armatele în Italia cînd ar fi trebuit să rămînă în defensivă în Africa.

În vara anului 203, Senatul cartaginez a trimis o solie la Scipio ca să negocieze pacea. Solii s-au dezis de Hannibal şi au aruncat toată vina pentru război pe el şi pe familia sa. Scipio a fost de acord să încheie pace în condițiile menționate mai sus. Senatul cartaginez a acceptat, însă mulți senatori şi o mare parte a populației cartagineze trăgeau de timp. Voiau să se întoarcă Hannibal.

Scipio a făcut un armistițiu pentru a purta negocieri. Cartagina a trimis ambasadori la Roma să se întîlnească cu membrii Senatului. Şi de data aceasta, diplomații Cartaginei au afirmat că numai Hannibal este de vină pentru război. Romanii nu s-au lăsat impresionați, însă au acceptat termenii lui Scipio cu condiția ca Hannibal şi fratele său Mago să părăsească imediat Italia.

Majoritatea cartaginezilor au acceptat pe loc.

Ultima bătălie: Zama

După ce a debarcat în Africa în toamna anului 203 î.Hr., Hannibal a petrecut cam un an adunîndu-şi armata. Şi-a instalat cartierul general lîngă portul maritim Hadrumetum (astăzi Sousse), la vreo 75 de mile

sud-est de Cartagina, unde familia sa avea nişte proprietăţi. La această distanţă, Hannibal era la adăpost de Scipio, care îşi ridicase tabăra la nord-vest de oraş, şi de duşmanii săi din Senatul cartaginez.

Întoarcerea acasă a lui Hannibal nu a inclus şi o vizită în Cartagina. De fapt, el a pus piciorul în capitală abia după bătălia sa finală cu romanii, la un an după ce se întorsese în Africa.

Hannibal purta mereu două războaie, unul împotriva romanilor şi celălalt împotriva duşmanilor săi din guvernul Cartaginei. Din momentul în care a debarcat în Africa, al doilea război a devenit tot mai ameninţător.

Cei 15 ani pe care îi petrecuse în Italia îi dăduseră lui Hannibal o lecţie amară despre politica din Cartagina. Toată lumea ştia că Senatul cartaginez avea nişte obiceiuri proaste – îi crucifica pe generalii care dădeau greş, lăsa armatele baltă la ananghie, făcea tot felul de înţelegeri fără ştirea generalilor săi şi chiar arunca vina pe generali pentru politicile sale. Hannibal era obişnuit cu ameninţările – ştia că senatorii l-ar fi lăsat baltă bucuroşi.

Însă Hannibal avea şi aliaţi în Cartagina. Mulţi cartaginezi şi-au pus speranţele în el cînd, în 202 î.Hr., au încălcat pe faţă armistiţiul încheiat cu Roma. După ce au confiscat încărcătura a peste o sută de vase de transport romane care eşuaseră pe ţărm, au încercat să ucidă nişte diplomaţi romani. Era practic o declaraţie de război. Cei mai mulţi dintre politicienii Cartaginei aveau „nu mici speranţe, ci mari speranţe că vor putea învinge datorită lui Hannibal şi soldaţilor săi", cum spune Polibiu9.

Cum în Cartagina susţinătorii războiului cîştigau teren şi romanii se simţeau trădaţi, o luptă finală era inevitabilă. Hannibal intenţiona să se achite de sarcină făurindu-şi o armată. Nu a fost o decizie înţeleaptă.

Hannibal ar fi trebuit să ştie – deşi compatrioţii săi nu ştiau asta – că nu poate face minuni. Chiar dacă era un mare comandant al operaţiunilor terestre, nu avea suficienţi infanterişti veterani pentru a face faţă legionarilor lui Scipio, nici nu avea de partea sa cavaleria lui Massinissa. Şi totuşi, Hannibal a mers înainte. Îşi făcea speranţe, iluzii, încerca să evite crucificarea sau pur şi simplu a făcut o greşeală? Nu ştim.

Hannibal făurea o armată cu soldaţii pe care îi adusese cu el din Italia. A mai adăugat şi trupele lui Mago, care erau mercenari, precum şi recruţi din ţară. A găsit un prinţ numidian rival, un duşman al lui Massinissa, care i-a trimis 2 000 de călăreţi.

Hannibal a mai cumpărat grîu şi cai.

Scipio, între timp, l-a contactat pe Massinissa şi i-a cerut să îşi adune trupele şi să i se alăture imediat. Cît despre el, Scipio a atacat comunităţile de agricultori cartaginezi din valea fertilă a Bagradasului (Medjerda). A luat oraşele cu asalt şi i-a vîndut pe locuitorii acestora ca sclavi, făcînd şi un mic profit în timp ce îi teroriza pe localnici.

Cîrmuitorii Cartaginei au trimis o solie la Hannibal. Solii l-au zorit să rezolve odată situaţia printr-o bătălie decisivă. Hannibal le-a spus să „aibă ei grijă de altele, că, despre asta, să stea liniştiţi: avea să aleagă el momentul potrivit” 10. Cîteva zile mai tîrziu, şi-a mutat armata în apropierea micului oraş Zama, aflat cam la 70 de mile sud-vest de Cartagina (există mai multe păreri despre locaţia exactă). Scipio nu era departe.

Trebuie să ne întrebăm dacă nu cumva Senatul cartaginez avea dreptate – dacă Hannibal s-ar fi mişcat mai repede, poate că l-ar fi prins pe Scipio înainte să ajungă şi Massinissa. Fără cavaleria lui Massinissa, lui Scipio i-ar fi fost greu să-l învingă pe Hannibal.

Însă, chiar dacă Hannibal l-ar fi ajuns pe Scipio la timp, probabil că nu ar fi putut să-l forţeze să lupte cu el.

Trei iscoade trimise de Hannibal să spioneze tabăra inamicului au fost prinse de romani. Însă, în loc să le execute, Scipio le-a făcut turul taberei şi apoi le-a trimis înapoi la Hannibal, însoţiţi de o escortă şi de provizii. Asta a servit foarte bine scopurilor romanilor. Deşi Massinissa şi trupele sale încă nu ajunseseră, Scipio ştia că sînt aproape. Voia ca Hannibal să ştie doar că aceştia încă nu sosiseră, pentru a-l atrage într-o capcană. Pînă cînd avea să atace Hannibal, Scipio era sigur că aveau să fie prezenţi şi numidienii. Într-adevăr, aceştia au ajuns a doua zi.

Scipio avea acum armata completă, formată din 29 000 de infanterişti (23 000 de romani şi 6 000 de numidieni) şi 6 100 de călăreţi (1 500 de romani şi italieni şi 4 600 de numidieni).

Hannibal avea mai mulţi infanterişti (36 000), dar mai puţini călăreţi (4 000).

Însă bătălia a început abia cînd Hannibal a făcut un lucru remarcabil. A cerut să vorbească cu Scipio. În Antichitate, de obicei nu se proceda aşa în război. Un scriitor antic spune că Hannibal a fost atît de „uimit” de „sufletul mare şi îndrăzneala” lui Scipio, care îi trimisese înapoi cele trei iscoade, încît „a simţit nevoia” să-l cunoască11. Un altul spune că Hannibal a aflat de sosirea lui Massinissa şi a fost atît de „uluit de

încrederea în sine a inamicului” 12, încît a hotărît că este mai bine să ducă tratative cu Scipio acum şi „să caute pacea cît armata sa era intactă, şi nu învinsă” 13.

Nici o explicaţie nu surprinde complexitatea motivelor lui Hannibal. Un om atît de profund şi de experimentat nu ar fi solicitat o întîlnire fără să se gîndească bine înainte. Nici nu era dispus să se predea. În mod sigur a evaluat avantajele şi dezavantajele acestui gest ieşit din comun înainte de a hotărî să-l facă.

Faptul că Hannibal a solicitat o întîlnire însemna că îşi recunoaşte slăbiciunea. De asemenea, le dădea lui Massinissa şi soldaţilor săi timp să se familiarizeze cu armata romană şi cu planul său de bătaie. Şi totuşi, avea şi Hannibal nişte avantaje.

Fiind mai în vîrstă şi avînd o reputaţie de erou – Hannibal avea 45 de ani, Scipio 32 –, Hannibal probabil că voia să îşi intimideze adversarul şi să afle informaţii direct de la sursă. Dacă îl citea pe Scipio, dacă îi evalua stilul şi îi observa reacţiile, Hannibal se putea pregăti mai bine pentru bătălie.

Dar scopul principal al întîlnirii probabil că era în mare parte politic. Servea mai multe interese. Hannibal ştia că are şanse reale să piardă bătălia care urma să înceapă, aşa că a făcut o ultimă încercare de a încheia un tratat de pace. Cum Cartagina nu acceptase condiţiile lui Scipio, Hannibal a fost mai intransigent.

Deşi s-a oferit să renunţe la toate posesiunile coloniale ale Cartaginei, aşa cum ceruse Scipio, nu a pomenit nimic de flota militară, de despăgubiri sau cereale pentru armata Romei. Fără îndoială, se aştepta ca Scipio să respingă oferta, însă poate că Hannibal spera să negocieze. În orice caz, poate că era de partea pacifiştilor din Cartagina. Dacă pierdea bătălia, cel puţin putea spune că încercase o soluţionare pe cale diplomatică. După cum s-a dovedit, Scipio i-a refuzat condiţiile.

Dar nu a contat, căci pe Hannibal altceva îl interesa, ceva mai personal – îi păsa ce crede Scipio despre el. Nu voia ca Scipio să îşi facă o părere bazată pe calomniile politice ale cartaginezilor, ci voia să-l vadă pe adevăratul Hannibal – şi să-l vadă acum, înainte de bătălie, nu mai tîrziu, cînd Hannibal poate avea să fie nevoit să îngenuncheze în faţa lui.

A fost o întîlnire privată. Nu au luat parte la ea decît cei doi bărbaţi şi tălmacii lor. Era o atmosferă intimă şi intensă.

Întîlnirea cu Scipio a fost un gest de respect, ca doi boxeri care îşi ating mănuşile înainte de luptă. Era o plecăciune în faţa codului de conduită

nescris al războinicilor. Poate a fost şi o reamintire a faptului că politicienii nu împărtăşesc aceeaşi camaraderie.

Poate Hannibal a ghicit că Scipio, ca şi el, are probleme cu conducerea din ţara lui (poate că spionii săi îi confirmaseră acest lucru). Această întîlnire a fost o modalitate de a-i sugera lui Scipio că el şi Hannibal aveau multe în comun. Erau adversari, nu inamici, şi îşi puteau fi de folos unul altuia, indiferent ce s-ar fi întîmplat. Învinsul putea obţine iertarea, în timp ce învingătorul avea să cunoască pe cineva din tabăra cealaltă pe care îl respecta.

Întîlnirea a fost o lovitură strategică genială. Hannibal nu se gîndea doar la cîmpul de luptă de la Zama, ci şi la lumea de după război. Voia să-şi stabilească poziţia. Ca să nu pară pur şi simplu egoist, să nu uităm cum învăţase el despre politica din Cartagina.

Hannibal era un militar şi totuşi avea toate motivele să creadă că poate conduce o republică mai înţeleaptă, mai eficientă şi mai patriotică decît făcuseră politicienii. Asta învăţase din două decenii la comanda armatelor cartagineze.

Dacă Hannibal cîştiga bătălia, putea exploata apoi o relaţie personală cu Scipio. Roma trebuia să ia o decizie: continuă lupta sau acceptă nişte condiţii mai puţin generoase decît voise. Poate că Hannibal ar fi fost capabil să-l îndrepte pe Scipio în direcţia bună.

Dacă Hannibal pierdea bătălia, Scipio îl putea ajuta să nu fie trimis în Italia şi tîrît într-un marş triumfal prin Roma care ar fi culminat cu executarea sa. Stabilind o legătură personală cu învingătorul roman, Hannibal şi-ar fi crescut avantajul în Cartagina. Tocmai de aceea, îi putea crea lui Scipio impresia că este singurul cartaginez în care Roma poate avea încredere dacă trebuia să ajungă la o înţelegere cu Cartagina. Scipio putea spune că Hannibal avea să fie mai util Romei dacă era viu şi rămînea în Cartagina, unde putea servi ca voce a moderaţiei, avînd în vedere cît de mult îl pedepsise experienţa sa de război.

În sfîrşit, mai era şi istoria. Hannibal ştia că, dacă este ucis în luptă şi Roma cîştigă războiul, inamicul va fi cel care va scrie cărţile de istorie. Hannibal voia ca, mai tîrziu, cînd Scipio avea să răspundă la întrebări, să-şi amintească de el aşa cum îl cunoscuse în acel cort, înainte de bătălie.

În ajunul acestei ultime confruntări deschise, Hannibal a acordat multă atenţie lumii de după război. Nici Alexandru înainte de bătălia de la Hydaspes, nici Cezar înainte de bătălia de la Munda nu au făcut ceva de

genul acesta. Hannibal nu era mai inteligent decît ei, dar trecuse printr-o şcoală mai dură. În mod ironic, înfrîngerea îl educase pe Hannibal.

Dar mai era de luptat o bătălie, iar aceasta a avut loc chiar în dimineaţa următoare. Era în toamna anului 202 î.Hr.

Zama l-a adus în arenă pe cel mai bun general al Cartaginei ca să lupte împotriva celui mai bun general al Romei, şi nici unul dintre ei nu pierduse vreodată o bătălie importantă. Al doilea război punic, care dura de atîta timp, opunînd Roma şi Cartagina, s-a decis în această zi.

Izvoarele antice subliniază dramatismul evenimentului. Şi totuşi, la Zama nu a fost agitaţia de la Cannae sau Ilipa. Nu au fost atacuri pe flancuri. De ce şi Hannibal, şi Scipio au renunţat la manevra care le era caracteristică amîndurora? Cel mai probabil, fiecare a vrut să-l dezechilibreze pe celălalt făcînd ceva neaşteptat.

Hannibal a dat dovadă de o îndrăzneală extraordinară în desfăşurarea trupelor. Ştia că este în dezavantaj în confruntarea cu Scipio, care avea o armată mai bună. Cavaleria lui Scipio era mai numeroasă decît a lui Hannibal, iar infanteriştii săi erau veterani cu experienţă. (Hannibal avea mai mulţi infanterişti, dar majoritatea erau noi recruţi.) Cu toate acestea, Hannibal şi-a pus la treabă mintea mereu inventivă şi a găsit o soluţie ingenioasă.

De data aceasta nu a mai procedat ca de obicei, ci şi-a organizat armata pe trei rînduri. Romanii şi-au aranjat armata tot pe trei rînduri, însă la Hannibal era ceva diferit. În aranjarea romanilor, în linia întîi erau soldaţii cei mai tineri, în linia a doua bărbaţii cei mai experimentaţi şi mai maturi, iar pe al treilea rînd erau soldaţii cei mai bătrîni – bărbaţi uşor trecuţi de floarea vîrstei. În mod normal, primele două rînduri luptau *cu adevărat* în bătălie; rîndul al treilea intra în luptă doar atunci cînd încleştarea devenea foarte dură.

În planul de luptă al lui Hannibal, soldaţii erau aşezaţi exact invers, iar totul avea să depindă de a treia linie. Prima linie a lui Hannibal era formată din mercenari; aceştia erau soldaţii care luptaseră în Italia alături de fratele lui Hannibal, Mago. În linia a doua erau recruţi din Cartagina şi din zona rurală a Africii de Nord. Misiunea primelor două linii era să-i rănească şi să-i obosească pe romani, să le tocească tăişul săbiilor şi să strice ordinea linilor acestora. Însă nu erau nişte soldaţi suficient de buni ca să-i învingă pe romani. Aceasta era sarcina celui de-al treilea rînd.

A treia linie era formată din soldaţi care se întorseseră din Italia împreună cu Hannibal. Erau tot felul de neamuri aici: italieni, celţi din

valea Padului, hispanici, numidieni şi africani. Cu alte cuvinte, pe al treilea rînd erau soldaţi care îl însoţiseră pe Hannibal încă de la începutul războiului. Acestea erau cele mai bune trupe ale sale. Hannibal plănuia să-i folosească pentru a-i birui pe romani după ce primele două rînduri de soldaţi aveau să-i mai înmoaie. Aveau să ţină piept inamicului, odihniţi şi neclintiţi, şi aveau să respingă atacul romanilor.

Însă problema cea mai mare era superioritatea lui Scipio în ceea ce priveşte cavaleria. Combinînd cavaleria italiană cu magnificii călăreţi numidieni, Scipio putea ataca armata lui Hannibal pe flancuri şi din spate, aşa cum acesta învinsese armata romană la Cannae. Hannibal ştia că trebuie să împiedice acest lucru, aşa că a folosit două strategii – elefanţi şi diversiuni.

Hannibal avea peste 80 de elefanţi cu el la Zama. Ca şi Porus la rîul Hydaspes, Hannibal i-a desfăşurat în faţa avangardei, sperînd să-i folosească pentru a destrăma formaţia ordonată a inamicului. Oricît de înfricoşătoare a fost şarja celor 80 de elefanţi, nu a avut efect. Unii dintre elefanţi s-au panicat cînd au auzit sunetul goarnelor, s-au întors şi au călcat în picioare cîteva unităţi de cavalerie ale lui Hannibal. Alţii pur şi simplu au fugit de pe cîmpul de luptă, călcînd totul în picioare în calea lor. Un al treilea grup de elefanţi i-au atacat pe romani şi au omorît unele trupe de infanterie uşoară, dar în rest nu prea au făcut pagube majore. Ca şi Alexandru înaintea sa, Scipio era pregătit. Lăsase nişte spaţii libere, ca nişte alei, între formaţiile sale de legionari, iar soldaţii au îndreptat spre ele animalele care îi atacau.

Elefanţii lui Hannibal au dat greş; acum era rîndul cavaleriei lui Scipio. El a plasat-o, ca de obicei, pe flancuri, romanii şi italienii în dreapta, iar numidienii în stînga. Scipio le-a ordonat să atace cavaleria lui Hannibal, mult depăşită numeric, de pe flancuri.

Ca reacţie, călăreţii lui Hannibal au întors spatele şi au fugit, urmăriţi îndeaproape de inamic. Mult timp nu a mai fost picior de călăreţ pe cîmpul de luptă. Este posibil ca Hannibal să fi plănuit acest lucru, sperînd să cîştige bătălia infanteriilor înainte de întoarcerea călăreţilor inamicului. După care îşi putea aranja soldaţii în formaţiuni rectangulare ca să le pareze atacurile.

Totul depindea de infanterie. Totul s-a desfăşurat conform planului lui Hannibal. Primele două rînduri de soldaţi – mercenarii şi nord-africanii – au primit nişte lovituri înainte ca romanii să-i atace cu ferocitate şi să-i facă să bată în retragere. Au lăsat în urma lor pe cîmpul de luptă atît de multe cadavre şi arme după prima etapă a bătăliei, încît romanii abia

reuşeau să-şi croiască drum fără să alunece pe pămîntul mustind de sînge ca să ajungă la a treia linie a lui Hannibal – veteranii săi.

A fost un moment încărcat de dramatism. Veteranii de la Cannae ocupau ambele flancuri. Pentru romani, a fost o luptă duşmănoasă; pentru cartaginezi, o ultimă şansă să salveze totul. La fel de lungi, cele două şiruri de soldaţi s-au luptat mult timp, dar pînă la urmă cavaleria lui Scipio s-a întors. Aceasta a lansat un atac decisiv asupra ariergardei lui Hannibal şi i-a măcelărit pe soldaţi. Era o imagine inversată a bătăliei de la Cannae.

În Antichitate, uneori bătăliile se încheiau în condiţii inegale.

Cînd un inamic era prins în capcană, fără nici o speranţă să se predea ori să lupte, rezultatul era un măcel, cu pierderi relativ mici pentru învingător. Numărul morţilor era apoi foarte mare doar pentru una din tabere. Astfel că, la Zama, aproximativ 20 000 de cartaginezi au fost ucişi şi aproape tot atîţia luaţi prizonieri. Dintre romani au murit doar în jur de 1 500 de oameni. Scipio obţinuse o victorie zdrobitoare. Hannibal suferise prima sa înfrîngere într-o luptă deschisă.

Hannibal a fost criticat pentru că nu a folosit linia a treia ca să atace flancurile lui Scipio la Zama. Criticii îi mai reproşează şi că nu şi-a regrupat elefanţii sau soldaţii din primele două linii care scăpaseră cu viaţă ca să protejeze ariergarda şi flancurile celei de-a treia linii. Fără îndoială că Hannibal s-a gîndit la aceste mutări, dar a conchis că soldaţii săi fie nu sînt suficient de mulţi, fie nu aveau destulă experienţă ca să-i folosească. Polibiu spune că Hannibal a fost admirabil la Zama14: a făcut în bătălie tot ceea ce ar fi putut face un bun general cu foarte multă experienţă.

După înfrîngere, Hannibal s-a retras în grabă spre coasta pe care se afla Hadrumetum, la o distanţă de peste 120 de mile, abandonîndu-şi trupele care mai supravieţuiseră. La scurt timp după aceea, Senatul cartaginez a trimis o solie la Scipio ca să ceară pace.

Condiţiile lui Scipio au fost mult mai aspre decît cele pe care Cartagina le acceptase iniţial şi apoi le respinsese. Acum trebuia să renunţe la toate posesiunile coloniale; trebuia să plătească despăgubiri şi să asigure cereale pentru trupele lui Scipio. Dar suma la care se ridicau despăgubirile se dublase acum, de la cinci mii de talanţi la zece mii, iar Cartagina şi-a pierdut şi flota militară, şi elefanţii. Nu mai avea voie să poarte războaie în altă parte decît în Africa, şi chiar şi aici doar cu aprobarea prealabilă a Romei. Condiţiile păcii îi permiteau lui Massinissa să-i hărţuiască pe cartaginezi prin cererea nu foarte precisă de a-i „restabili” posesiunile ancestrale.

În Cartagina, Senatul a dezbătut tratatul. În ciuda a tot ce se întîmplase, încă erau unii care susţineau continuarea războiului, dar trebuiau să discute cu Hannibal. Pentru prima dată în 35 de ani, el s-a întors în oraşul unde se născuse.

Hannibal a luat parte la dezbatere şi efectiv l-a dat jos de la tribună pe un vorbitor care se opunea semnării tratatului. Senatorii au fost şocaţi, iar Hannibal şi-a cerut iertare pentru comportamentul său dur, pe care îl deprinsese pe cîmpul de luptă.

Dar şi-a susţinut punctul de vedere. După Zama, a spus el, totul era pierdut fără speranţă. Cartaginezii nu mai aveau de ales, trebuiau să accepte condiţiile impuse de Scipio. Şi asta au şi făcut.

În anul următor, 201 î.Hr., condiţiile păcii au intrat în vigoare în mod oficial. După 17 ani, al doilea război punic se încheiase.

Un leu în iarnă

Ne-am fi putut aştepta ca romanii să-l ducă pe Hannibal înapoi în Italia, ca prizonier. Însă l-au lăsat să rămînă în Cartagina. Este tentant să îi atribuim lui Scipio meritul pentru acest lucru. Hannibal a rămas în armată ca general pînă în 200 î.Hr. Şi-a folosit trupele ca pe un fel de forţă poliţienească în Libia, unde autoritatea Cartaginei pălise, şi ca un corp civil de protecţie a mediului mai aproape de casă, unde au plantat măslini ca să compenseze devastările provocate de armata romană.

Apoi Hannibal a renunţat la funcţie. În următorii trei ani a privit cum Cartagina se chinuie să le plătească romanilor despăgubirile de război şi cum se luptă cu corupţia politică generalizată. Facţiunea Barca nu mai era la putere, aşa că oamenii au apelat la Hannibal. În 197 î.Hr. a candidat la funcţia de *suffete*, cel mai înalt demnitar din Cartagina – echivalentul consulului roman. A obţinut un mandat de un an în 196.

După ce a pierdut războiul cu Roma, după ce Cartagina îşi pierduse din cauza lui imperiul colonial din Hispania, unele teritorii din Africa de Nord, mulţi oameni şi bani, Hannibal şi-a început o nouă carieră politică acasă. Ca *suffete*, Hannibal a raţionalizat guvernarea Cartaginei şi a făcut-o mai democratică. A iniţiat o serie de reforme financiare care au pus capăt unui sistem corupt de impozitare ce devia veniturile fiscale doar în buzunarele unora. Noul sistem al lui Hannibal îi crea Cartaginei posibilitatea de a plăti tributul impus de romani fără a fi necesare noi impozite.

Rari sînt oamenii care îşi slujesc ţara şi în calitate de comandanţi pe cîmpul de luptă în vreme de război, şi ca reformatori politici în patrie

pe timp de pace. Şi mai rar întîlneşti un om care dă greş ca general, dar are succes ca politician – însă Hannibal a fost un astfel de om. Din nefericire, combinaţia se succes politic şi eşec militar poate fi toxică. Succesul naşte pizmă.

La şase ani după ce a acceptat înfrîngerea, Cartagina era înfloritoare şi prosperă. Conducătorii Romei au observat şi ei asta.

Romanii nu se aşteptaseră ca marele general să se dovedească şi un mare administrator, dar învăţaseră pe propria piele să nu subestimeze priceperea lui Hannibal. Ajuns la 55 de ani, el era încă viguros, aşa că au început să îşi facă griji, întrebîndu-se unde ar mai putea conduce el Cartagina cu mîna lui de fier.

Scipio a propus să-l lase în pace pe Hannibal, dar Senatul roman nu i-a ascultat sfatul. Aşa că, în 195 î.Hr., Roma a cerut Cartaginei să i-l predea. Hannibal a fugit în Orient, mai întîi la Tyr, metropola feniciană a Cartaginei, apoi în Anatolia şi în regatul lui Antiohie cel Mare, un alt duşman al Romei.

Hannibal a eşuat în încercarea de a-l îndruma pe Antiohie către victorie în lupta împotriva Romei. Din nou, a fost obligat să fugă.

De data aceasta a ajuns în regatul Bitiniei (în nord-vestul Turciei).

În 183 î.Hr., romanii l-au încolţit pe Hannibal în portul Libyssa (în apropiere de Istanbul). Ca să nu suporte umilinţa de a fi luat prizonier, Hannibal a înghiţit otravă, pe care se spune că o purta cu el, ascunsă într-un inel. A lăsat o scrisoare în care le reproşa cu amărăciune romanilor că nu avuseseră răbdare să aştepte să moară un om bătrîn.

Însă romanii ştiau ei ce fac. Deşi trecuse bine de 60 de ani, Hannibal încă era extrem de energic. În calitate de consilier militar al regelui Bitiniei, tocmai cîştigase o bătălie navală împotriva unui aliat al Romei.

Cartagina şi-a continuat existenţa în amurgul succesului lui Hannibal. Mulţumită guvernării inteligente a lui Hannibal, Cartagina a fost mai prosperă ca niciodată în cei 50 de ani de după înfrîngerea sa în al doilea război punic. Asta era mai mult decît au putut suporta romanii.

În 149 romanii le-au dat locuitorilor Cartaginei un ultimatum: fie predau oraşul şi se mută cu zece mile mai departe de coastă, fie vor porni războiul. Cartaginezii au ales să lupte. Au rezistat trei ani. În cele din urmă, în primăvara anului 146, romanii au luat oraşul cu asalt. O mare parte a populaţiei a murit de foame sau de tăişul sabiei; restul

locuitorilor au fost vînduţi ca sclavi. Un incendiu uriaş a distrus cea mai mare parte a oraşului.

Dacă Hannibal nu ar fi aşezat-o pe o temelie atît de solidă, poate Cartagina nu ar fi devenit suficient de prosperă ca să bage spaima în Roma. Totuşi, dacă Hannibal nu ar fi invadat Italia, Roma nu s-ar fi temut de prosperitatea Cartaginei.

Însă aceasta nu este ultima ironie. La un secol după ce Cartagina a fost distrusă, a renăscut. În 46 î.Hr. s-a decis ca oraşul să fie transformat în colonie romană şi populat cu imigranţi din Italia. Noul întemeietor al Cartaginei era nimeni altul decît Iuliu Cezar!

Cezar

După bătălia de la Munda, Cezar nu a mai avut adversari militari. Politica era altă problemă. Toţi romanii recunoşteau preeminenţa lui Cezar pe cîmpul de luptă, dar puţini erau dispuşi să îi admită supremaţia în ţară. Roma încă era republică şi libertatea rămînea un ideal. Majoritatea oamenilor erau dispuşi să renunţe la unele dintre privilegiile lor de dragul păcii, însă trebuia să se negocieze la cîte privilegii să renunţe şi în ce condiţii.

Pentru a aduce pacea în ţară, Cezar a trebuit să îşi schimbe atitudinea: acum nu îi mai comanda pe romani, ci îi curta.

Omul care nu a vrut să fie rege

Totul depindea, desigur, de ce voia Cezar. Însă ce anume voia el mai exact?

Avem o idee vagă, dar nu putem fi siguri. Cezar nu a scris nici un manifest. Cînd şi-a sărbătorit cele patru triumfuri, în 46 î.Hr., îi mai rămăseseră mai puţin de doi ani de trăit, iar în acest timp nu avea cum să schimbe complet Roma. Însă Cezar a înfăptuit numeroase lucruri în aceşti doi ani, iar în ultimii săi zece ani de viaţă a mai făcut şi unele comentarii revelatoare, aşa că mai ştim cîte ceva.

Cezar voia să domine Roma; asta e clar. A spus odată, pe cînd trecea printr-un sat din Alpi, că ar prefera să fie primul om în acel sat decît al doilea om în Roma15. Deşi e adevărat că a fost un egocentric, a fost şi un patriot şi un reformator. În acelaşi timp, nu era dispus să se identifice cu o anumită constituţie – şi poate că asta demonstra înţelepciune. Cînd oamenii propun schimbări majore, încep să fie vizate detaliile.

Cînd a traversat Rubiconul, în 49 î.Hr., şi a pornit războiul civil, Cezar a invocat două motive. A spus că apără puterea tribunilor – reprezentanţii oamenilor de rînd. A mai spus că-şi apără rangul şi onoarea. Apoi, într-o scrisoare din 48 î.Hr. către Metellus Scipio, care lupta de partea lui Pompei, Cezar vorbea de trei priorităţi: „liniştea Italiei, pacea provinciilor şi bunăstarea imperiului” 16.

Interesant este ce *nu* menţionează Cezar, şi anume Senatul roman. Pentru adversarii lui Cezar, Senatul era încununarea sistemului roman. Senatul, credeau ei, făceau Roma înţeleaptă şi liberă. Un sfat al bătrînilor format din foşti demnitari cu experienţă, Senatul era la cîrma statului. De asemenea, Senatul garanta libertatea, căci numai el permitea dezbaterile libere şi neîngrădite. Aşa spuneau apărătorii săi.

Dar Cezar nu a fost impresionat. „Republica”, a spus el odată, „nu e nimic, doar un nume fără formă ori substanţă” 17. Modul cum s-a comportat între 46 şi 44 î.Hr. a demonstrat că a vorbit serios.

Cezar credea că Senatul împiedicase Roma să facă reforme esenţiale, atît în Italia, cît şi în imperiu. Considera că senatorii sînt înguşti la minte şi că îşi urmăresc propriul interes. Şi chiar aşa erau – şi orgolioşi şi irascibili. Cezar i-a insultat în mai multe feluri, şi prin gesturi pe care nu le făcea, şi prin gesturi pe care le făcea – uitînd să se ridice în picioare cînd intrau ei în încăpere, de exemplu, sau făcîndu-i să aştepte cînd voiau să-l vadă. Senatul s-a alăturat corului de romani care îi ofereau lui Cezar onoruri fără precedent, atît de multe încît aproape că-l venerau ca pe un zeu – dar nu tocmai. Vechea aristocraţie se dispreţuia pentru asta şi îl dispreţuia şi pe Cezar.

Cezar se considera mai presus de asemenea meschinării.

Credea că doar un om cu o înţelepciune şi un talent excepţionale putea aduce schimbarea. Cezar era un astfel de om – cel puţin aşa îl vedea el. Mulţi dintre compatrioţii săi erau dispuşi să îi recunoască măreţia. Sau, cel puţin, erau dispuşi să-i acorde un statut semidivin. Însă autoritatea politică supremă era cu totul altceva.

Cezar voia să aibă puterea unui rege, dar fără să aibă şi titlul de rege. În Roma, *rege* era un cuvînt degradant. Republica romană a fost întemeiată în 509 î.Hr. (ca să folosim data tradiţională) în urma unei rebeliuni împotriva unui rege. În ochii romanilor, „monarhie” însemna stăpînire coruptă şi arbitrară – pe scurt, tiranie.

Cezar flirta cu ispitele monarhiei. Susţinea că este descendentul primilor regi ai Romei (şi al zeilor) şi purta nişte încălţări speciale, de felul celor care se spunea că purtaseră şi aceştia. Şi-a instalat amanta,

pe regina Cleopatra a Egiptului, într-o reşedinţă de dincolo de Tibru, ceea ce le-a dat de bănuit republicanilor. Aceasta l-a adus cu sine şi pe fiul ei, Cezarion, spunînd că este copilul lui Cezar.

Cîţiva dintre susţinătorii săi au îndrăznit să-l numească pe Cezar rege în public, însă el a respins acest apelativ. Poate că ei făceau experimente publice pentru el, însă Roma nu era pregătită pentru un rege. În schimb, Cezar a pus să fie declarat *dictator perpetuo* – dictator pe viaţă – în februarie 44 î.Hr. Era doar o prelungire a trei mandate mai scurte de dictator pe care le primise deja de cînd trecuse Rubiconul.

La Roma, mandatul de dictator pe viaţă nu era constituţional, aşa cum nu ar fi în nici un stat modern. Cezar credea că merită acest titlu şi că ţara îl va accepta mai degrabă decît să se cufunde din nou în război civil. Ce nu a înţeles el a fost că pînă şi mulţi dintre susţinătorii săi voiau ca el să respecte Senatul şi regulile sale, precum şi constituţia romană, dar el manifesta dispreţ faţă de toate acestea. Cînd, de exemplu, unul dintre consulii din 45 î.Hr. a murit în ultima zi a anului, Cezar l-a numit consul pe unul dintre aliaţii săi – pentru mai puţin de o zi.

Cezar credea că dictatura lui servea binele public şi chiar a oferit Romei o linişte temporară – şi un program încărcat de reforme care trebuiau demarate.

Lui Cezar de fapt nu prea îi păsa de tribuni, dar îi păsa de oamenii de rînd din Roma şi din Italia. A aprobat o serie de legi care erau în beneficiul lor. Oraşul Roma era plin de şomeri, violenţă şi corupţie. Cezar a luat măsuri drastice împotriva găştilor politice. Le-a oferit locuri de muncă prin intermediul unor proiecte de lucrări publice – un nou forum şi nişte temple noi –, precum şi distracţie şi hrană în cadrul unor jocuri şi spectacole. I-a încurajat pe doctori şi pe profesori să imigreze în Roma şi a finanţat biblioteca publică a oraşului.

În acelaşi timp, a curăţat străzile aglomerate şi periculoase ale Romei. A folosit recompense şi pedepse pentru a-i face pe oameni să plece din oraş. Pe de o parte, a luat măsuri împotriva noncetăţenilor care primeau cereale gratuite, un ajutor social destinat cetăţenilor romani. Pe de altă parte, a înfiinţat noi colonii pentru cetăţeni. Opt mii de cetăţeni romani, majoritatea săraci, au fost aleşi să emigreze în Anatolia, Grecia sau Africa de Nord. În acelaşi timp, le-a dat veteranilor pământ în Italia, Hispania şi Galia.

Şi provinciile au avut de cîştigat de pe urma reformelor lui Cezar. Înainte de Cezar, toţi italienii fuseseră cetăţeni romani, cu excepţia celor care trăiau la nord de Pad sau în Sicilia. Cezar le-a acordat cetăţenia italienilor de la nord de Pad şi le-a oferit sicilienilor „drepturi latine", o formă limitată de cetăţenie romană.

În acelaşi timp, a uşurat povara provinciei Asia (vestul Turciei), unde perceptorii romani erau vestiţi pentru abuzurile lor. Cezar a pus capăt acestor practici.

A reorganizat şi Senatul, crescînd numărul membrilor de la şase sute la nouă sute şi numind mulţi noi senatori. Aceştia îi erau loiali, desigur, şi printre ei se numărau şi unii pe care senatorii mai bătrîni îi dispreţuiau: subofiţeri, furnizori ai armatei şi celţi din Italia de Nord. Însă erau oameni noi cu talente noi, şi era nevoie de ei.

În acest timp, în mijlocul tuturor acestor reforme dinamice, Cezar plănuia să părăsească Roma. I se conferise autoritatea de a declara război Imperiului Part. Un stat iranian creat în timpul unei revolte împotriva succesorilor lui Alexandru, Imperiul Part se întindea din Irak pînă în Afghanistan.

Cezar avea două motive să declare război Parţiei: onoarea şi securitatea. În 53 î.Hr. parţii zdrobiseră o armată romană în bătălia de la Carrhae (pe teritoriul actual al Siriei) şi umiliseră legiunile capturîndu-le stindardele. În 46 î.Hr. parţii au susţinut o revoltă din

Siria. Cezar voia să înăbuşe revolta şi să răzbune înfrîngerea suferită de romani.

Punea la cale o acţiune de anvergură. Senatul i-a aprobat cea mai mare armată pe care o comandase el vreodată. Era formată din 16 legiuni (pe hîrtie, cam 80 000 de soldaţi) şi 10 000 de călăreţi.

Campania era menită să înceapă în primăvara anului 44 î.Hr. După ce s-a reunit pe celălalt ţărm al Mării Adriatice, expediţia punitivă avea să-l atace pe regele Burebista al Daciei (astăzi România), ale cărui armate atacau provincia romană Macedonia – şi care îl sprijiniseră pe Pompei. Apoi Cezar avea să ajungă în Asia.

Cezar plănuia să invadeze Imperiul Part prin Armenia, un stat de la graniţă. A insistat să-i studieze minuţios pe parţi şi metodele lor de luptă înainte să atace. Aceştia erau nişte adversari redutabili şi mai ales călăreţi renumiţi.

Nu este clar dacă se gîndea să cucerească noi teritorii sau voia doar să înfrîngă armata parţilor. Se zvonea că vrea să cucerească sudul Rusiei la întoarcere şi apoi să ajungă pînă în Galia, dar este greu de crezut. Cert este că plănuia o campanie îndelungată. Se aştepta să fie plecat din Roma timp de trei ani.

Cum rămînea însă cu conducerea Romei cît era el plecat?

Cezar a numit dinainte funcţionari pe toată această perioadă. Ei puteau ajuta la menţinerea sistemului său, însă nu aveau autoritatea lui Cezar. În lipsa lui, Roma nu avea să mai fie la fel de stabilă ca acum, cît era el acolo.

Poate că asta era şi ideea. Poate Cezar voia ca romanii să vadă cum e viaţa fără să fie călăuziţi de mîna lui de fier. La întoarcere, avea să le ofere nu doar autoritatea sa, ci şi, spera el, noi bogăţii şi onoruri cîştigate pentru Roma împotriva unui duşman străin, nu în alt război civil. Cezar credea că poporul roman ar putea accepta dictatura sa răsuflînd uşuraţi.

Sau cel puţin aşa am putea presupune. Poate că adevărata atracţie a războiului cu parţii era evadarea. Mai bine să pună mîna pe arme împotriva parţilor pe cîmpul de onoare, este posibil să fi gîndit Cezar, decît să schimbe replici cu mai-marii încăpăţînaţi şi periculoşi ai Romei.

Cezar programase să părăsească Roma pe 18 martie 44 î.Hr.

La 44 de ani, nu mai era tînăr. Cezar ştia că, atunci cînd va părăsi Roma ca să plece pe front, era posibil să vadă oraşul pentru ultima dată. Este posibil să nu-i fi păsat.

Idele lui Marte

Desigur, Cezar nu a mai plecat niciodată din Roma. A fost asasinat cu trei zile înainte de plecarea sa. Şaizeci de senatori au conspirat şi l-au atacat în timpul unei şedinţe a Senatului, pe 15 martie – Idele lui Marte, cum era cunoscută data conform calendarului roman. Brutus şi Cassius, Cinna şi Casca – numele principalilor conspiratori îi sînt cunoscute oricui l-a citit pe Shakespeare. Ei urzeau acest plan de cîteva luni şi ştiau că este ultima lor şansă să acţioneze.

În ziua aceea senatorii nu se întruneau în clădirea Senatului, care era în curs de renovare. Aşa că s-au întrunit într-o clădire ce făcea parte dintr-un proiect recent de lucrări publice aparţinîndu-i rivalului lui Cezar – Theatrum Pompeium. Cezar a murit la picioarele unei statui reprezentîndu-l pe Pompei.

Asasinii au scos pumnalele şi l-au înjunghiat pe Cezar de 23 de ori. Sute de senatori au privit şocaţi, în timp ce doar doi au încercat să-l ajute. *Imperator*-ul se zbătea şi riposta. A început să strige indignat şi l-a înjunghiat pe unul dintre atacatori. Povestea spune că s-a dat bătut doar cînd a văzut că şi Marcus Brutus îl atacă.

Brutus era fiul fostei amante a lui Cezar, Servilia. Se zvonea că Cezar era tatăl acestuia, însă este puţin probabil. Totuşi, aceasta face şi mai intens comentariul rănitului. Privindu-l pe Brutus, Cezar ar fi spus, în greacă: „Şi tu, fiule?” 18. (Nu a spus *et tu, Brute.*) După care s-a prăbuşit, pentru a nu se mai ridica niciodată.

A fost unul dintre cele mai celebre asasinate din istorie. De asemenea, este şi o fisură imensă în edificiul realizărilor lui Cezar – o crăpătură uriaşă care străbate însăşi inima caracterului său.

Totuşi, dacă veţi privi mai în profunzime, veţi putea vedea problema care stătea la baza tuturor lucrurilor pe care le-a făcut Cezar în Roma. Marele general avea tot ce trebuia ca să fie şi un mare om de stat – totul în afară de realism. Pînă la urmă, Cezar, veteranul trecut prin ciur şi prin dîrmon ce luptase în 50 de bătălii în care pretindea că omorîse 1 192 000 de oameni19, era un romantic. Îi păsa ce crede despre el poporul roman. Aceasta a fost cea mai mare greşeală a lui.

În cazul în care Cezar ar fi fost pur şi simplu un dictator, s-ar fi înconjurat de gărzi de corp şi ar fi umplut străzile Romei cu cadavrele

duşmanilor săi. Însă nu i-ar fi folosit la nimic vărsările de sînge şi crimele care au marcat dictatura lui Sylla cu o generaţie înainte. În schimb, Cezar şi-a continuat faimoasa politică a clemenţei.

După ce s-a întors la Roma, în 46 î.Hr., i-a mai iertat şi pe alţi duşmani ai săi şi le-a permis să se întoarcă în Italia. A numit în funcţii înalte pe mulţi dintre foştii susţinători ai lui Pompei. Nu a făcut nimic ca să-i împiedice pe romani să publice broşuri în care îl lăudau pe duşmanul său de moarte, Cato, care era acum un martir jertfit pe altarul libertăţii.

Lui Cezar i-ar fi fost uşor să se protejeze. Nu îi trebuia decît o gardă de corp, care ar fi făcut practic imposibilă asasinarea lui. Ca general, avusese o gardă de corp, la fel ca oricare alt comandant roman. De obicei îl protejau o trupă de mercenari hispanici, dar la începutul anului 44 î.Hr. a renunţat la ei. Este adevărat că Senatul îi jurase credinţă şi îi acordase permisiunea să-şi formeze o altă gardă de corp din senatori şi cavaleri, dar Cezar nu se grăbea.

Dacă ar fi avut o gardă de corp ar fi însemnat că recunoaşte că trebuie să trăiască sub ameninţarea fricii, iar Cezar nu voia asta.

Poate că a mai existat un factor. Cezar a continuat să se considere un membru al elitei romane din punctul de vedere al nobleţii şi culturii. Făcea tot felul de lucruri în acest sens – de exemplu, lua cina la vila lui Cicero şi discuta despre literatură. Cînd şi Brutus, şi Cicero au publicat cărţi în care îi aduceau laude lui Cato ca fiind romanul ideal, Cezar i-a poruncit asistentului său literar să scrie o replică – iar apoi, imediat ce i-a permis timpul, a scris chiar el *Anticato.* Însă omul care cauzase în mod indirect moartea lui Cato, Pompei, Metellus Scipio, Domitius Ahenobarbus şi atîţia alţi susţinători ai aristocraţiei romane nu putea să-şi găsească prea uşor locul în sînul acesteia.

Cezar a fost ucis de o combinaţie de aroganţă şi dependenţă. El voia ca aristocraţii Romei să îi recunoască supremaţia, dar şi să-l accepte în cercul lor. Însă nu le putea avea pe amîndouă. Dacă voia ca aristocraţii să-l bată pe spate, nu îi putea forţa să îngenuncheze în faţa lui. Dacă insista ca ei să se supună, atunci trebuia să fie pregătit pentru pumnalele lor. Oricît a fost de înţelept, nu a văzut acest adevăr.

Cezar a făcut poate şi greşeala de a crede că este intangibil.

Poate credea cu adevărat că este protejat de *Fortuna Caesaris* – „norocul lui Cezar". Poate calculele sale erau strict seculare, dar în cazul acesta erau arogante. Faptul că era conştient că este un geniu şi estimarea exagerată a propriei superiorităţi făceau să pară o trădare chiar şi

simpla idee că vreunul dintre oamenii care îi erau inferiori şi pe care el îi învinsese ar fi putut să-i facă vreodată rău.

Jumătate din Roma, credea el, îl iubeşte, iar cealaltă jumătate se teme de el. Nu era raţional, s-a gîndit Cezar, să-l urască cineva.

Dar a uitat importanţa pe care o avea *dignitas* sau rangul, demnitatea – o omisiune cu adevărat stranie pentru un om care şi-a justificat decizia de a traversa Rubiconul spunînd că *dignitas* este pentru el mai scumpă decît viaţa.

Alexandru cel Mare a renunţat să mai încerce să-i oblige pe macedoneni să se prosterneze în prezenţa sa. Cezar nu a încercat niciodată ceva atît de evident cu aristocraţii mîndri ai Romei, dar ceea ce a făcut i-a ofensat la fel de mult. Şi-a bătut joc de onorurile care însemnau atît de mult pentru ei. A flirtat cu ideea de a fi numit rege. Şi, cel mai grav, şi-a iertat duşmanii.

Asasinii din 44 î.Hr. nu aveau să-l ierte niciodată pe Cezar pentru că i-a iertat. Cezar le-a stîrnit pizma şi teama. Realizările sale erau mult mai mari decît ale lor. Promisiunile sale ameninţau să le deturneze averea către oamenii de rînd. Reformele sale erau o ofensă la adresa conservatorismului înnăscut al romanilor. Însă cel mai grav era faptul că aroganţa lui îi umilea. Însăşi clemenţa cu care Cezar se mîndrea atît de mult era principalul reproş al duşmanilor săi la adresa lui. După cum se spune că a afirmat Cato, Cezar nu avea nici un drept să stăpînească asupra oamenilor exonerîndu-i20.

Astfel încît conspiratorii s-au adunat, ba ţipînd ca nişte gîşte, ba ascuţindu-şi pumnalele ca nişte soldaţi.

Oamenii care voiau să fie Cezar Senatorii romani erau înguşti la minte şi îşi făceau singuri rău. Erau zgîrciţi cu soldaţii Romei şi ostili faţă de elita din nordul Italiei şi din Galia. În schimb, şi soldaţii, şi senatorii cei noi îl susţineau pe Cezar. La fel şi oamenii de rînd din Italia – cei pe care senatorii urmăreau să-i exploateze în primul rînd. Şi totuşi, aceiaşi senatori egoişti erau cei mai înverşunaţi şi mai magnifici apărători ai libertăţii politice care au existat vreodată pe lumea asta.

Libertatea era doar pentru cîţiva, dar era libertate. Nimic nu avea să-i facă să renunţe la dreptul de a face şi a spune ce vor.

Cezar ar fi trebuit să îi omoare pe toţi ca să şi-i supună. Şi el era prea mult un bătrîn aristocrat roman ca să facă aşa ceva. Cezar nu îi putea ucide pe unii ca Brutus şi Cassius, pentru că îi păsa prea mult ce cred ei. Însă, după ce l-au ucis ei pe el, regulile s-au schimbat.

Oamenii care i-au succedat lui Cezar nu aveau nici un scrupul să-i ucidă pe cei mai mulţi dintre nobilii romani, dacă de asta era nevoie ca să rămînă la putere. Şi aşa au şi făcut.

Aceasta a fost tragedia Idelor lui Marte. În loc să reinstituie republica, au adus înapoi războiul civil, ca răzbunare. Războiul civil al lui Cezar a durat cinci ani; cel care a urmat a durat 14.

Cezar evitase mereu ceea ce romanii numeau „proscriere", adică afişarea unor liste cu numele duşmanilor ale căror viaţă şi proprietăţi erau confiscate. Noul război a adus-o înapoi.

Pe listă erau 2 300 dintre cei mai bogaţi şi mai proeminenţi membri ai elitei romane. Mulţi dintre ei şi-au salvat viaţa, dar nu şi proprietăţile. Dar nici măcar asta nu era destul ca să satisfacă dorinţa de pradă, aşa încît 18 dintre cele mai bogate oraşe din Italia, cu tot cu pămînturile lor, au fost date de comandanţi pe mîna soldaţilor care încă îl susţineau pe Cezar.

Printre cei care nu au scăpat cu viaţă a fost şi Cicero. Mîinile şi limba oratorului i-au fost aduse ca trofee omului care poruncise uciderea lui, Marc Antoniu. Fostul locotenent al lui Cezar s-a remarcat după Idele lui Marte ca unul dintre cei mai importanţi doi conducători ai trupelor lui Cezar. Celălalt era nepotul de 19 ani al lui Cezar.

Caius Octavius, nepotul surorii lui Cezar, era moştenitorul legal al acestuia. Cezar se întorsese din Hispania împreună cu Octavius în anul 46 î.Hr. şi a fost impresionat de el. Octavius era ager la minte, isteţ şi ambiţios. Cum Cezar nu avea fii legitimi, l-a adoptat pe Octavius postum, ceea ce nu era o procedură ieşită din comun în Roma. Cînd a fost citit testamentul lui Cezar, Octavius a devenit Caius Iulius Caesar Octavianus – numit adesea astăzi Octavian.

Spre deosebire de Alexandru, Cezar avea un moştenitor ajuns la vîrsta adultă. Însă, la fel ca Alexandru, Cezar a lăsat în urma sa o luptă pentru succesiune. Marc Antoniu nu avea nici o intenţie să-i facă loc lui Octavian. Antoniu avea vreo 40 de ani şi era un mare soldat. Octavian nu era soldat, dar avea calităţi mai importante. Nu avea doar numele lui Cezar, ci şi talentul politic al acestuia. Aşa că a avut un avantaj asupra lui Antoniu încă de la început.

Cei doi s-au luptat în Italia, iar trupele lui Octavian au cîştigat.

Apoi şi-au unit forţele împotriva armatei lui Brutus şi Cassius, pe care i-au învins în bătălia de la Philippi, în Macedonia, în 42 î.Hr.

Antoniu şi Octavian şi-au împărţit apoi între ei lumea romană.

Octavian a primit Italia şi Apusul, iar Antoniu s-a ales cu Orientul – şi cu Cleopatra.

Fosta amantă a lui Cezar şi-a construit acum ambiţii cu steaua lui Antoniu. Împreună, plănuiau să clădească un nou imperiu oriental şi apoi să-l înfrîngă pe Octavian. Însă Antoniu a fost învins de Parţia, unde încercase fără succes să ducă la capăt invazia pe care o plănuise Cezar.

În acest timp, Octavian şi-a adunat şi el forţele. L-a învins pe ultimul fiu al lui Pompei rămas în viaţă, Sextus Pompeius, într-un război naval în largul coastei Siciliei. Şi-a consolidat susţinerea de care se bucura în Italia şi în Apus caricaturizîndu-l pe Antoniu ca sclav sexual al reginei orientale.

Propaganda lui Octavian s-a dovedit a avea mai mult succes decît faptele eroice ale lui Antoniu. În 32 î.Hr., Senatul le-a declarat război lui Antoniu şi Cleopatrei. Lupta decisivă a fost bătălia navală de la Actium, în 31 î.Hr., o victorie pentru Octavian.

În 30 î.Hr., Antoniu şi Cleopatra s-au sinucis. Cezarion a fost omorît din ordinul lui Octavian. Acesta era acum unicul stăpîn al lumii romane. Cunoscut sub titlul de Augustus („cel venerat”) începînd din 27 î.Hr., avea să fie primul împărat al Romei. Cezar şi Augustus au stabilit o succesiune de împăraţi care a rezistat în Roma timp de cinci sute de ani.

În 30 î.Hr. nu mai rămăsese nimeni în Roma care să mai ţină minte cum era pe vremuri, în timpul Republicii. Anii de război şi proscripţii îi măturaseră pe toţi. Augustus avea cale liberă să termine ce începuse Cezar. Dar, transformînd Roma din republică în monarhie, Augustus a tras învăţăminte din exemplul lui Cezar.

Augustus nu avea să-şi ia vreun titlu precum „dictator pe viaţă”. Nu s-a intitulat decît *princeps*, adică „primul între egali”.

Nici nu a arătat lipsă de respect faţă de Senat. Dimpotrivă, a susţinut că reinstituie Republica. A pretins că respectă toate regulile vechi ale jocului politic.

Dar nimeni nu s-a lăsat păcălit. Toată Roma a înţeles că Augustus instituise un nou regim, unul care impunea legea şi ordinea cu preţul libertăţii. Dar legea şi ordinea erau mai bune decît războiul.

Esenţa deciziei

Nici unul dintre cei trei comandanţi nu şi-a încheiat cu succes campaniile militare. Nici unul nu a reuşit să îmbine victoria cu statutul de conducător. Şi totuşi, fiecare a eşuat în mod diferit.

Conflictul armat în care a fost implicat Hannibal s-a încheiat dezastruos. Cînd a plecat să cucerească Italia, în anul 218 î.Hr., acesta se aştepta la un război relativ de scurtă durată. Cînd a devenit limpede că va fi un război mai lung, Hannibal s-a dovedit incapabil să obţină resursele – militare şi financiare – necesare pentru a învinge. Nu s-a adaptat cu succes la schimbările care au avut loc. Nu a dovedit nici o judecată înţeleaptă şi nici o capacitate strategică sănătoasă.

Cînd a invadat Italia, Hannibal era semeţia întruchipată. În momentul părăsirii Italiei, părea că nu mai are cale de scăpare.

După înfrîngerea pe care Hasdrubal a suferit-o la Metaurus în anul 207, eşecul campaniei militare din Italia ar fi trebuit să fie evident.

Şi totuşi, a rămas în Italia încă patru ani.

Dacă lui i-a aparţinut hotărîrea de a rămîne, atunci acest lucru demonstrează încăpăţînare şi rupere de realitate. Dar dacă guvernul cartaginez a fost cel care l-a forţat să rămînă, atunci Hannibal a dat dovadă că nu este un conducător în adevăratul sens al cuvîntului, prin faptul că nu a reuşit să-i convingă pe membrii acestuia.

Cînd, în cele din urmă, a fost rechemat în Africa, în anul 203, Hannibal probabil că a acționat aproape la fel ca oricare alt general în aceleaşi circumstanţe. Însă era prea tîrziu. Se punea deja în discuţie problema dacă nu cumva ar fi trebuit să refuze să mai continue războiul.

Alexandru a evitat dezastrul, însă şi-a extins imperiul la extrem. Ultimii ani ai războiului, de la Sogdiana pînă în India, nu au avut aproape deloc valoare strategică. Spitamenes nu a reprezentat o ameninţare într-atît de serioasă încât să justifice campaniile militare ale lui Alexandru. India oferea bogăţii inestimabile, însă era aproape imposibil să fie ţinută sub control.

Cezar şi-a încheiat cel mai triumfător campania militară. Nici Africa de Nord şi nici Hispania nu s-au lăsat uşor înfrînte în timpul campaniei sale militare extrem de bine conduse, fiecare dintre ele furnizînd momente de real pericol. Însă le-a gestionat cum se cuvine şi s-a întors pentru a guverna chestiunile politice ale Romei.

Strategia sa a fost una sănătoasă.

Lucrurile stau cu totul altfel dacă ne îndreptăm atenţia către abilităţile de reconciliere ale fiecăruia dintre ei. Alexandru nu a fost deloc interesat să asigure infrastructura necesară pentru ca pretenţia sa de a deveni „regele Asiei" să devină realitate. Nu a acordat suficientă atenţie noii clase aflate la guvernare, începînd chiar cu dinastia sa. La vîrsta de 32 de ani şi după mai mult de 12 ani de domnie, abia dacă îşi găsise timp pentru a produce un moştenitor legitim. A fost artizanul căsătoriilor mixte, dar a lăsat deschisă problema dacă copiii rezultaţi în urma acestor relaţii vor putea guverna imperiul. Avea o nouă armată, însă eficacitatea acesteia nu fusese testată.

Perşii reuşeau cu greu să-şi menţină unitatea imperiului, în vreme ce teritoriile aflate sub dominaţia lui Alexandru erau din ce în ce mai numeroase. Rebelii reprezentau o problemă inevitabilă, dar nu şi unitatea de care au dat dovadă. Alexandru nu a întreprins suficiente eforturi pentru a-şi consolida supremaţia asupra regiunilor cucerite. Dimpotrivă, a declanşat un nou război în Arabia, pregătind alte campanii militare. Războinicul din el a acordat prea puţină atenţie şi statutului de politician.

Cezar a gestionat mai bine situaţia, cel puţin pînă la un anumit punct. Fiind mai întîi politician şi apoi general, el s-a aplecat cu mai multă atenţie decît Alexandru asupra chestiunilor de politică internă. Însă Cezar nu a acordat importanţa cuvenită procesului de reformă. S-a dovedit incapabil să gestioneze vechea aristocraţie romană care i se opunea şi a plătit cu viaţa pentru acest lucru. Însă chiar şi dacă ar fi fost mai diplomatic, nu s-ar fi concentrat îndeajuns asupra chestiunii de faţă. La fel ca Alexandru, abia încheia un război, că şi începea un altul.

Ca o ironie a istoriei, şi Alexandru, şi Cezar au murit cînd urmau să declanşeze un nou război de proporţii. Nici unul dintre ei nu putea să suporte viaţa din capitală atunci cînd se întrezărea o campanie militară.

Alexandru nu a reuşit să construiască un nou imperiu sau o dinastie grandioasă, însă a izbutit să distrugă un vechi imperiu – cel persan. Astfel, a pus bazele unor state succesoare aflate sub conducerea noilor clase politice greceşti şi macedonene. Din acest punct de vedere, a fost un om de stat de succes.

Cezar a vrut să fie dictator pe viaţă, dar acest lucru nu i-a reuşit. A început însă procesul de reformare a Romei pe care, succesorul său ales, Augustus, a transformat-o din republică în imperiu. Abilităţile de conducător ale lui Cezar, departe de a fi perfecte, par mult mai nobile decît cele ale lui Alexandru.

Fiecare dintre ei şi-a lăsat amprenta. De la succesorii lui Alexandru pînă la Pyrrhos, Hannibal, Cezar şi mai departe, la Traian şi Iulian Apostatul, aşa-zişii cuceritori l-au privit pe Alexandru ca pe un model. Cezar a avut un asemenea impact ca învingător, încît nu doar orice împărat roman i-a purtat numele, dar şi conducătorii unor ţări îndepărtate, ca Germania, Austria şi Rusia, aveau nume de kaizeri şi ţari, derivate ale cuvîntului *cezar*.

Însă cazul lui Hannibal este cel mai ironic. De fiecare dată cînd tentativele sale militare au eşuat, abilităţile lui politice au prins viaţă. Consolidarea legăturii cu Scipio a reprezentat probabil singurul lucru important pe care a putut să-l facă pentru a evita exilul sau execuţia. A continuat să se reinventeze ca om de stat şi reformator, făcînd pentru Cartagina ceea ce a făcut Cezar pentru Roma – şi chiar mai mult. Ar părea o mostră de egoism faptul că Hannibal se considera indispensabil, dar probabil că avea dreptate. Ar fi putut altcineva în afară de el să salveze Cartagina?

Nimeni nu mai îmbinase rezonanţa magică a numelui său cu spiritul de lider şi curajul de care a dat dovadă, şi cu înţelepciunea pe care şi-a dobîndit-o în perioadele de restrişte.

Din păcate, Hannibal nu a fost lăsat să rămînă în Cartagina pentru a se bucura de roadele succesului său. Mai mult decît atît, Cartagina a ajuns la concluzia că însăşi prosperitatea sa a contribuit la decăderea ei în mîinile răzbunătoarei Rome. Însă mulţumită lui Hannibal, ultimele generaţii ale măreţei metropole nord-africane s-au înscris printre cele mai paşnice şi mai bine guvernate pe care le-a avut vreodată.

Puţini s-ar fi aşteptat la aşa ceva din partea omului care, cîndva, privise Italia de pe culmile Alpilor cu ochii unui criminal.

Concluzie

În primăvara anului 322 î.Hr., mulţimile s-au adunat pretutindeni de-a lungul drumurilor străvechi din Babilon şi pînă în Siria. Ceea ce au văzut a fost o procesiune nemaiîntîlnită îndreptîndu-se spre apus. Mai întîi au trecut inginerii şi echipa de muncitori rutieri care trebuiau să netezească drumul, apoi garda militară, apoi 64 de catîri şi – în sfîrşit – obiectul pe care îl trăgeau animalele, un car funebru. Era atît de măreţ şi de somptuos, încît fuseseră necesari doi ani pentru a fi construit. Era decorat cu sculpturi şi tablouri şi acoperit cu atît de mult aur şi giuvaere, încît sclipea în soare. În interiorul carului acoperit, ascuns de ochii mulţimii, înveşmîntat într-o robă purpurie cusută cu fir de aur, întrun sicriu din aur avînd un capac aurit, zăcea trupul îmbălsămat şi

înconjurat de mirodenii. Era ceea ce mai rămăsese din Alexandru cel Mare, mort de aproape doi ani.

După moartea sa, mareşalii lui Alexandru s-au bătut atît pentru imperiul, cît şi pentru cadavrul său. Acesta aducea prestigiu şi, dacă este să dăm crezare profeţilor, binecuvîntare din partea zeilor. Unii au dorit să-l ducă în locul tradiţional de înhumare a regilor macedoneni, la Aegae, în Macedonia. Alţii l-au vrut îngropat în Racla lui Ammon, într-o oază din Libia, unde Alexandru a fost odată primit ca fiu al lui Zeus. Guvernatorul Egiptului, Ptolemeu, fiu al lui Lagus, a avut ultimul cuvînt. Însoţit de armată, a venit în întîmpinarea cortegiului funerar în Siria şi l-a dus în Egipt. Ptolemeu nu a intenţionat să trimită cadavrul dincolo de deşert; în schimb, i-a oferit un loc de cinste în capitala sa, Alexandria.

Aici, mormîntul lui Alexandru a constituit loc de pelerinaj pentru regi şi împăraţi timp de 700 de ani, pînă cînd a fost în cele din urmă jefuit.

La aproape 300 de ani de la înmormîntarea acestuia a avut loc o ceremonie funerară în Forumul roman, pe 18 martie 44 î.Hr., la trei zile după sărbătoarea Idelor lui Marte şi a celui mai răsunător asasinat din lumea occidentală. Nu ar fi avut loc nici un serviciu funerar dacă asasinii – Eliberatorii, cum îşi spuneau ei – şi-ar fi dus la îndeplinire planul iniţial. Aceştia au intenţionat să arunce cadavrul lui Iuliu Cezar în Tibru. Însă au intrat în panică şi l-au abandonat la locul asasinatului, ceea ce a permis aducerea cadavrului lui Cezar acasă. Apoi, în loc să insiste în favoarea unei înmormîntări simple, au căzut de acord asupra efectuării unor funeralii publice în Forum, cu toate onorurile cuvenite. Aceasta a fost greşeala lor.

Şi astfel a fost posibilă rostirea faimosului discurs al lui Shakespeare: „Prieteni, romani, conaţionali!”. Cu toate că versiunea lui Shakespeare este ficţiune, discursul are un sîmbure de adevăr. Cînd trupul lui Cezar a fost adus în Forum pentru funeraliile publice, Marc Antoniu a ţinut într-adevăr un discurs. A fost unul scurt, dar puternic, din care lipseau însă cele trei cuvinte faimoase. Antoniu a împletit starea de tristeţe cu ura faţă de criminali. Cînd a terminat de vorbit, Antoniu ţinea în mînă roba lui Cezar însîngerată şi a atras atenţia asupra rănilor.

Publicul a reacţionat prin urale. Oamenii de rînd ai Romei l-au susţinut pe Cezar cît timp a fost în viaţă. Acum le lipsea, mai ales cînd au auzit că Cezar lăsase prin testament fiecărui cetăţean un cadou în bani, iar oraşului, un parc public. Cuvintele şi gesturile lui Antoniu le-au trezit emoţii puternice. Mulţimea s-a năpustit în magazinele din apropiere şi, tîrînd după ei bănci de lemn şi rafturi, au aprins un rug. Cu toate că planul iniţial a fost să ducă corpul neînsufleţit al lui Cezar în racla fiicei

sale, în partea cealaltă a oraşului, şi să fie incinerat acolo, oamenii nu au mai dorit nimic din toate acestea. L-au incinerat pe loc. Apoi s-au răspîndit şi, purtînd torţe aprinse, au atacat locuinţele celor care l-au ucis. Nici Cezar nu s-ar fi putut răzbuna mai bine.

A treia ceremonie funerară – de fapt, un recviem – a avut loc 2 000 de ani mai tîrziu, în 1934. Locul de desfăşurare a fost pe un deal lîngă oraşul industrial Gebze, la 30 de mile est de Istanbul, deasupra golfului Izmit, străvechiul golf Astacus, spre îndepărtata coastă stîncoasă. Însuşi preşedintele Turciei, Mustafa Kemal Atatürk, a ţinut un discurs elogiator. Unul dintre cei mai renumiţi generali şi oameni de stat din istorie, Atatürk, venise să cinstească memoria altui general care şi-a găsit sfîrşitul acolo. Îşi pierduse viaţa pe coastă, chiar sub acel deal unde stătea Atatürk, cu aproximativ 2 115 ani în urmă. Acesta se numea Hannibal. Chiar aici, în străvechea Libyssa, în anul 183 î.Hr., Hannibal a preferat să se otrăvească decît să se lase capturat de romani.

Atatürk l-a admirat sincer pe Hannibal, dar a avut şi un motiv ascuns în favoarea ridicării monumentului comemorativ. În 1934, Benito Mussolini, dictatorul Italiei, a încercat să exercite presiuni asupra Turciei. Atatürk a ripostat comemorîndu-l pe Hannibal, unul dintre cei mai mari duşmani pe care Italia i-a avut vreodată. A comandat ridicarea unui monument pe locul legendar, dar neconfirmat al mormîntului lui Hannibal. Au fost necesari aproape 50 de ani, pînă în 1981, pentru ca monumentul să fie terminat.

„Curajosul are întregul pămînt drept mormînt", a spus generalul şi omul de stat atenian Pericle1. Mormîntul lui Alexandru din Alexandria nu mai exista demult. Templul lui Cezar din Forumul roman se află în ruină. Ce ironie că Hannibal, care a fost înfrînt de Roma şi s-a sinucis, are un monument modern ridicat în memoria sa.

Am ajuns, în sfîrşit, să-l îngropăm pe Cezar – şi pe Alexandru şi pe Hannibal. Merită să te întrebi ce lucru bun, dacă există vreunul, dăinuie după ei. Ce trebuie să învăţăm din istoriile celor mai mari trei generali ai lumii antice?

Reputaţia militară este cu siguranţă unul dintre ele. Ei se clasează printre cei mai mari comandanţi din istorie. Au înregistrat mai multe succese cu armate mici decît majoritatea generalilor care au la dispoziţie o hoardă întreagă. Au fost lideri inspiraţi. Au triumfat pe cîmpul de luptă în faţa duşmanilor care i-au depăşit numeric şi financiar. Şi-au condus armatele credincioase în depărtări, luptînd alături de ele, din Hispania şi pînă în India. Cu toate că nu au dat înapoi

în situaţii grele, au ridicat mulţimile, autoproclamîndu-se iubitori ai poporului şi binecuvîntaţi de zei.

Ambiţioşi şi temerari, nu năzuiau decît spre fapte măreţe.

Hannibal a eşuat ca strateg militar, însă a reuşit în calitate de comandant de război. Alexandru şi Cezar au triumfat în ambele ipostaze. Nu se pune problema dacă au ezitat sau nu – au făcut-o.

Probabil că unele dintre deciziile lor s-au dovedit fatale, însă aceşti doi căpitani au avut sprijinul providenţei.

Cadeţii găsesc în cele trei modele lecţii în permanenţă, mai ales că par atît de asemănătoare la prima vedere. Toţi trei comandanţii au anumite lucruri în comun:

Începutul unei campanii militare produce şoc şi teamă, dar nu şi sfîrşitul ei. Pînă şi cele mai reuşite atacuri se lovesc invariabil de obstacole. Istoria războiului este o istorie a greşelilor, iar amprenta pe care o lasă un bun general constă mai puţin în a şti cum să evite greşelile, ci în a şti cum să se redreseze. El trebuie să ştie cum să acţioneze pentru a obţine cea mai bună poziţie. Flancul cu armata mai experimentată ar trebui să facă tot posibilul pentru a atrage inamicul în lupta crîncenă, deoarece alternativa o reprezintă un război al uzurii, iar acest lucru este în favoarea celeilalte tabere.

Lucrurile sînt similare pînă în acest punct, însă de aici încolo Hannibal se deosebeşte de Alexandru şi Cezar. A cîştiga o luptă aprigă este un lucru extraordinar, însă războaiele nu se cîştigă cu o singură bătălie. Trebuie să ştii cum să gestionezi o victorie. Un comandant strălucit merge mai departe, să strîngă laţul în jurul inamicului, şi o face cu succes şi la momentul oportun. Aceasta reprezintă cea mai provocatoare şi mai dificilă etapă a lansării unui atac, prea uşor dată uitării în faţa grandorii unei victorii răsunătoare. Hannibal a fost dezamăgit, de exemplu, în ciuda victoriei uluitoare de la Cannae.

Alexandru şi Cezar au mers şi ei mai departe pentru a strînge laţul, dar au plătit un preţ scump. Războaiele pe care le-au purtat au durat prea mult şi au presupus prea multă vărsare de sînge şi cheltuieli enorme, încît au redus la minim posibilitatea de a obţine o pace îndelungată. Şi l-au transformat pe comandantul suprem într-un dependent de război care ar prefera mai presus de orice să plece în căutarea altor dragoni pe care să-i ucidă decît să construiască acasă o societate stabilă.

Cînd s-a pus problema transformării victoriei militare în capital politic, şi Alexandru, şi Cezar au ezitat. Nici unul dintre ei nu a dobîndit un

succes de lungă durată, şi totuşi au netezit calea celorlalţi spre reuşită.

În calitate de politicieni, au fost mari devastatori şi, în mod indirect, mari întemeietori. Alexandru a distrus Imperiul Persan, Hannibal şi-a ruinat propriul imperiu, iar Cezar a desfiinţat guvernarea republicii romane. Alexandru a înfiinţat regatele elenistice, Hannibal a determinat Roma să se extindă peste Mediterana, iar Cezar a fost, de fapt, primul dintre împăraţii romani. Tot ei au avut un cuvînt extrem de important de spus în ceea ce priveşte cultura. Datorită lui Alexandru civilizaţia greacă s-a răspîndit pe scară largă. Mulţumită lui Hannibal, Roma a început să gîndească precum un imperiu. Graţie lui Cezar, romanii au început să se simtă ca nişte supuşi ai unui împărat.

Dacă ar trebui să concentrăm realizările de ordin politic ale celor trei comandanţi într-un singur cuvînt, acesta ar fi: *unu*. Înainte de Alexandru, Grecia, Roma şi Cartagina reprezentau state mici şi independente. După Cezar, ele au devenit un singur imperiu. Ceea ce Alexandru a visat – guvernare universală –, Cezar şi Augustus au dus mai departe. Hannibal a încercat să stopeze procesul, însă în cele din urmă nu a făcut decît să-l grăbească.

Guvernarea aflată în mîinile unui singur om – monarhia – s-a dovedit eficientă şi disciplinată. După o perioadă îndelungată de război, monarhia a adus liniştea pe plan mondial. Dar a şi asfixiat libertatea politică. Lumea nu era destul de mare pentru cetăţeni şi lideri străluciţi.

În timp ce scriam această carte, un coleg m-a întrebat la ce lucram. I-am răspuns că scriam despre Alexandru, Hannibal şi Cezar. „Ah”, a răspuns el, „tiranii”. Nicidecum, am protestat eu, atrăgîndu-i atenţia că subiectul este mult mai complex – însă în cele din urmă a trebuit să recunosc că avea dreptate. Alexandru şi Cezar au fost nişte tirani. Hannibal, nu, cu toate că unii dintre cartaginezi s-au temut că şi-a dorit şi el acest lucru.

Alexandru a susţinut democraţia într-o oarecare măsură, în timp ce Cezar şi-a iertat duşmanii, însă acestea au fost doar mişcări tactice. Nici unul nu a intenţionat să împartă puterea. Alexandru şi-a executat propriii generali; Cezar a declarat război confraţilor romani. Alexandru a fost un rege care s-a bazat pe absolutism; Cezar a fost un dictator pe viaţă, care s-a ghidat după principiile monarhiei.

Cu o posibilă excepţie, Hannibal, nici unul dintre cei trei lideri nu s-a declarat în favoarea unui guvern constituţional simplu şi moderat. Au vrut să domine statul prin cuceririle lor extraordinare.

Au fost autopromotorii care şi-au construit şi lansat propriul „brand” la cele mai înalte cote. Toţi trei i-au atras şi probabil că încă îi mai atrag pe

cei care apreciază charisma în cazul liderilor lor. Însă nici unul dintre ei nu a promovat celebritatea mai bine ca Alexandru.

Alexandru cel Mare, Hannibal şi Iuliu Cezar reprezintă modele şi semnale de alarmă în acelaşi timp. Riscăm atunci cînd îi ignorăm, dar ar trebui să-i imităm cu precauţie. Războiul va reprezenta întotdeauna un aspect trist al vieţii, iar ei au fost prea iscusiţi în arta războiului ca să nu avem ce învăţa de la ei. Însă o societate autentică nu va lăsa niciodată ca un război să fie condus de altceva decît de interesul public. Alexandru, Hannibal şi Cezar nu s-au lăsat influenţaţi decît de ei înşişi.

Alexandru

Personalitatea lui Alexandru ne copleşeşte. Uimeşte lumea ca fiind deja un fenomen, comandant de cavalerie de succes chiar înainte să devină rege la vîrsta de 20 de ani, şi a atras atenţia a trei continente pînă la moartea sa – şi mult după aceea. A profitat mult de pe urma farmecului său, iar restul şi l-a adjudecat prin forţă. Se spune că unul dintre subordonaţii săi a tremurat la vederea unei statui înfăţişîndu-l pe Alexandru la mulţi ani după moartea sa[2].

Cred că acest lucru i-ar fi fost pe plac.

Rareori s-au mai întîlnit la un lider virtuţi care să se potrivească atît de bine cu viciile sale. Prinţul încoronat al Macedoniei a crescut la curtea regală, unde privilegiul se împletea cu paranoia. Ambiţia sa l-a propulsat şi l-a distrus în acelaşi timp.

Singurul lucru pe care şi-l dorea era să devină regele Asiei, însă nu a înţeles niciodată ce presupunea acest lucru. Talentul său de a conduce războaie i-a adus un imperiu, însă simpla lui administrare îl plictisea. Le-a cîştigat dragostea macedonenilor prin harul său de bun conducător, dar i-a părăsit furios ca un pretendent refuzat, cînd şi-a urmat destinul. Viziunile sale grandioase i-au permis să alunece uşor spre noua ipostază de rege al Asiei, dar apoi rolul de rege al Macedoniei i s-a părut lipsit de importanţă şi orizonturi, aşa că l-a neglijat. Încrederea în propriul său destin l-a făcut să îşi asume riscuri enorme pe cîmpul de luptă, ceea ce i-a conferit succese pe plan militar, însă cu preţul a şapte răni. Probabil că acestea l-au făcut vulnerabil în faţa unui virus care l-a omorît la 33 de ani. Hannibal şi Cezar şi-au riscat şi ei viaţa pe cîmpul de luptă, însă nu la fel de mult. Ei nu au fost răniţi la fel de des şi grav.

Alexandru s-a aflat în graţiile zeilor. Înzestrat cu inteligenţă şi curaj, a primit o educaţie desăvîrşită. A intrat în dispută cu tatăl său, regele Filip al Macedoniei, însă acesta a fost asasinat cînd Alexandru avea 20

de ani, lăsîndu-i fiului său o moştenire războinică: un plan de cucerire a Imperiului Persan, împreună cu toate pîrghiile necesare. Inamicul persan al lui Alexandru avea un general strălucit, care i-ar fi putut zădărnici invazia înainte ca ea să aibă succes – Memnon din Rodos. Însă Memnon a murit subit, lăsînd în urmă doar puţini capabili să-l înfrunte pe Alexandru şi care nu au avut succes în acest sens.

Alexandru a fost un comandant de luptă în orice moment.

Deţinea un uimitor talent de luptător versatil. Era expert şi în atacurile decisive, şi în organizarea unui asediu, însă se simţea în largul lui atît împotriva elefanţilor şi călăreţilor din deşert, cît şi împotriva unei falange inamice. În adîncul sufletului său se considera iute, mobil şi agil precum un cavalerist. În situaţia unor atacuri decisive, orchestra mişcările infanteriei şi cele ale cavaleriei cu o pricepere pe cît de elegantă, pe atît de mortală.

Prin abilitatea sa de a-şi estima realist inamicul şi cîmpul de luptă şi de a veni cu o soluţie rapidă şi eficientă, a devenit întruchiparea intuiţiei strategice. Darius al III-lea al Persiei nu a fost un general prost, însă Alexandru l-a surclasat.

Alexandru a excelat ca lider al maselor. A condus prin puterea exemplului. A împărţit cu oamenii săi din campaniile militare aceleaşi necazuri şi pericole de pe cîmpul de luptă. Avea o viziune extrem de clară a ceea ce înseamnă un soldat obişnuit. A făcut tot posibilul ca pagubele să fie cît mai mici, iar recompensele mari, de la taxe şi pînă la prăzi de război. I-a ajutat peste măsură pe orfanii şi văduvele de război.

Era îndrăzneţ, însă şi-a asumat mai mari riscuri în plan tactic decît strategic. Cu toate că a riscat să fie rănit în luptă, şi-a înfruntat inamicul pas cu pas. De exemplu, nu şi-a continuat incursiunea militară spre est înainte să rezolve problema din Anatolia. Statutul de învingător în luptă a reprezentat doar începutul pentru Alexandru: a acumulat, de asemenea, averi, a cîştigat sprijin politic din partea populaţiei şi a nimicit flota persană.

Referitor la ultimul aspect, Alexandru a ezitat. În contraatac, nu a apreciat la adevărata valoare puterea navală pe care o deţinea Memnon. Providenţa a intervenit pentru a-l salva pe Alexandru.

Pe parcursul lungului drum spre est, Alexandru rareori şi-a neglijat infrastructura. În fulgerătoarea campanie militară, după victoria obţinută în Gaugamela, s-a oprit direct la trezoreria Persiei de la Susa şi Persepolis, care i-a rezolvat pentru totdeauna problemele de ordin financiar. A menţinut un control destul de strîns asupra guvernului din

țară, care îi furniza soldați suplimentari din Macedonia atunci cînd avea nevoie. De asemenea, s-a dovedit a fi extrem de creativ și adaptabil atunci cînd trebuia să găsească oameni noi.

Alexandru a dat dovadă de foarte multă înțelepciune în chestiunea politicilor interne. Chiar dacă și-a dorit cu ardoare să scape de generația veche de comandanți, mai ales de Parmenio și întreaga sa familie, era conștient de faptul că avea nevoie de ei.

Aceștia erau mult mai experimentați pe plan militar decît el și se bucurau de sprijinul armatei. Însă după ce l-a înfrînt pe Darius, a luat hotărîrea să se răzbune.

Alexandru a reprezentat o sursă de inspirație pentru mulți dintre urmașii săi, prin idealurile sale de democrație, intervențiile sale extraordinare și victoriile militare glorioase. Cu toate acestea, din pricina caracterului său, înfăptuia și acte de terorism și crime.

A distrus minunatul oraș grecesc Teba și i-a masacrat ori înrobit pe locuitorii săi. Aceeași soartă au avut-o și zecile de mii de civili din Sogdiana și India. I-a judecat și omorît pe dușmanii și rivalii din Macedonia, înainte ca aceștia să-l ucidă pe el.

Alexandru nu a fost niciodată mai impresionant ca în perioada ce a urmat celor mai răsunătoare victorii armate de la Issos și Gaugamela. În ambele cazuri, a dovedit cunoștințe temeinice în ceea ce privește etapele unui război. După Issos s-ar fi putut îndrepta spre continent ori direct spre Egipt, dar s-a oprit să cucerească orașul Tyr. A recunoscut că nu putea să încheie conflictul din Apus atîta vreme cît flota persană deținea o bază miltară în portul Tyr. După Gaugamela și-a dat seama de necesitatea capturării lui Darius și a bogățiilor sale. Victoria pe cîmpul de luptă nu era suficientă. Alexandru a demonstrat cît de bine a înțeles această regulă.

Din nefericire, pe măsură ce înainta spre est, și-a pus din ce în ce mai rar strategia în practică. Prioritatea lui Alexandru ar fi trebuit să fie un imperiu mare, dar ușor de condus, în care grecii, macedonenii și asiaticii să pună pe roate sistemul administrativ, sub oblăduirea lui Alexandru și a fiilor săi. Acest lucru ar fi însemnat sfîrșitul războiului. În schimb, prioritățile lui Alexandru erau să cucerească, să-și adjudece gloria și să-și surclaseze predecesorii persani.

Au rezultat conflicte armate inutile în Sogdiana și India, care au necesitat costuri atît de mari, încît, în cele din urmă, oamenii s-au răzvrătit și l-au forțat să se întoarcă din drum. Însă nu s-a mai întors niciodată în Macedonia. Babilon era capitala sa acum, de unde și-a

plănuit noi războaie uriaşe, începînd cu atacul naval al Arabiei şi continuînd cu incursiuni pe Marea Caspică, în Cartagina şi Italia. La sfîrşitul carierei sale, Alexandru a ajuns în cele din urmă să aprecieze valoarea forţei navale.

Cel mai şocant lucru din ultimii ani de viaţă ai lui Alexandru l-a reprezentat ruptura produsă între grandoarea viziunilor sale şi lipsa de interes în domeniul administrativ. A fost un vizionar, nu un manager. A demonstrat mare flexibilitate în a-şi însuşi din eleganţa şi din protocolul curţii regale persane. A pus bazele unei noi armate încă din Asia. Nu a fost niciodată testată în luptă, însă curajul acestei armate post-macedonene era remarcabil. A unit elitele macedonene şi persane.

Nimic din toate acestea nu a condus la ideea unei unităţi generale, atribuită uneori lui Alexandru. Şi-a dorit sincer ca grecii şi macedonenii să fie elitele noului său imperiu. Aproape că a recunoscut necesitatea de a-i face parteneri de guvernare pe persani, dacă acest lucru ar fi făcut să funcţioneze noul regim.

Alexandru nu era ipocrit, însă era mai degrabă pragmatic decît un adept al pluralismului.

Totuşi, el a fost prea puţin interesat de problemele esenţiale ale noului său imperiu. Ce rol ar deţine grecii şi macedonenii în zona administrativă? Ar emigra ei spre răsărit, şi dacă ar face-o unde s-ar stabili? Ce noi instituţii ar sprijini noul regim? Cum ar fi el guvernat?

În loc să se chinuie cu aceste întrebări fundamentale, Alexandru a preferat să pornească un nou război. Însă tinerii percep războiul ca pe un joc, iar Alexandru era avatarul tinereţii, la fel ca idolul şi presupusul său predecesor, Ahile.

Un alt idol pentru Alexandru a fost Cirus cel Mare, regele care a pus bazele Imperiului Persan şi pe al cărui tron stătea acum Alexandru. Nici Cirus nu a fost un bun administrator – a fost şi el un rege-războinic.

Toţi cei trei comandanţi au pretins ajutor divin, însă numai Alexandru a insistat că este fiul lui Zeus, regele tuturor zeilor greci, şi numai el a cerut să fie venerat în timpul vieţii. Toţi au pretins respect, însă doar Alexandru şi-a obligat supuşii, cel puţin pe cei din Orient, să se plece dinaintea sa.

Alexandru a adus ofensă vechilor noţiuni de guvernare constituţională şi în alt fel, prin promovarea tinereţii. Republicile şi democraţiile străvechi se bazau pe faptul că o guvernare dreaptă necesită maturitate, care începe în jurul vîrstei de 30 de ani. Orice altcineva mai tînăr părea

neexperimentat şi emotiv. Hannibal avea aproape 30 de ani cînd a invadat Italia, iar Cezar avea 50, însă Alexandru împlinise doar 22 de ani cînd a invadat Imperiul Persan.

Totuşi, nu şi-a ascuns nicidecum vîrsta – mai mult decît atît, şi-a făcut-o cunoscută pe sculpturi şi monede. Acest lucru i-a cucerit din nou pe vechii adepţi ai libertăţii. Ei considerau regula vîrstei ca fiind inamicul unui sistem de guvernare liber şi constituţional.

Ultimele sale cuvinte dezvăluie cel mai bine tristul adevăr despre Alexandru. Cînd a fost întrebat în mîinile cui ar dori să lase imperiul, el a răspuns: „În mîinile celui mai puternic".

Uneori se face uz de acest citat ca semn că, prins în spirala morţii, regele nu mai cugeta la această problemă. Eu cred că adevărul este cu totul altul. Alexandru nu şi-a cîştigat imperiul prin corectitudine, evlavie ori înţelepciune, ci prin forţa sa ca despot războinic. Ce altă modalitate mai bună există pentru a alege un succesor?

Hannibal

Hannibal a fost un lider războinic de excepţie, atît în bătălii, cît şi campanii militare, în calitate de conducător, dar şi ca strateg.

Polibiu a venerat „abilităţile de conducător, curajul şi iscusinţa pe cîmpul de luptă" ale lui Hannibal3. A fost uimit de capacitatea acestuia de a-şi menţine unită armata în Italia – pe teritoriu inamic – timp de 15 ani de război neîntrerupt. Am putea adăuga încă doi ani de război în Hispania (221-219 î.Hr.) şi un an în Africa de Nord (203-202). Era o armată formată din războinici de rase, naţionalităţi şi limbi diferite, spunea Polibiu, însă Hannibal i-a făcut „să asculte de o singură poruncă şi să se supună unei singure voinţe". Toţi cei trei comandanţi au fost străluciţi lideri ai maselor, însă Hannibal i-a surclasat. Soldaţii săi nu s-au răzvrătit niciodată, spre deosebire de cei ai lui Alexandru şi Cezar. El i-a ţinut laolaltă precum „un adevărat căpitan de navă".

Bătăliile pe care le-a condus au fost adevărate capodopere în ceea ce priveşte capacitatea de a combina armele, lucru pe care numai o armată unită sub puterea „unei singure voinţe" era în stare să-l facă. A rivalizat din acest punct de vedere cu abilitatea lui Alexandru de a coordona infanteria şi cavaleria şi şi-a dus la perfecţiune strategia sa preferată de atac prin învăluire.

Hannibal a venit în plus cu o notă de versatilitate şi surpriză care lipseau, în general, în bătăliile lui Alexandru. A fost campionul

trucurilor militare, de la tacticile de camuflare a soldaţilor cartaginezi la Trebia, pînă la a treia linie de atac formată din veterani, la Zama.

Nu se poate spune că Hannibal a fost un comandant de luptă desăvîrşit. A cîştigat toate confruntările directe, pînă la ultima – la Zama. Rareori a dobîndit, mai ales prin asediu, secretul artei războiului din vremea sa. A plătit un preţ mare pentru traversarea îndrăzneaţă a munţilor Apenini în 217 şi unul şi mai mare pentru traversarea Alpilor prin zăpadă, cu un an în urmă, deşi ar fi putut să aleagă un anotimp mai blînd pentru acest lucru. Într-adevăr, prima sa campanie militară în războiul împotriva Romei, marşul îndelungat din Hispania pînă în Italia, a fost, în mod clar, cea mai defectuoasă, deoarece l-a costat mai mult de jumătate din armată.

Însă un lider foarte bun trebuie să fie mai mult decît un comandant militar, ceea ce Hannibal nu a reuşit. În materie de politică şi strategie, a fost de-a dreptul copleşit. Cu siguranţă, s-a descurcat foarte bine identificîndu-se cu statutul de eliberator, populist şi om puternic – era considerat un nou Hercule. Însă abilităţile sale de relaţionare cu oamenii nu i-au fost suficiente pentru a cîştiga războiul împotriva Romei.

Hannibal nu a fost un bun strateg. A dat dovadă de cunoştinţe precare privitoare la etapele unui război. Pur şi simplu nu a fost preocupat de cum să transforme succesul de pe cîmpul de luptă în anihilarea totală a inamicului. Spre deosebire de Cezar, nu reuşea să gîndească în perspectivă.

Scopul principal al lui Hannibal de a cuceri Italia nu era unul nou. Pyrrhos netezise calea spre îndeplinirea acestui deziderat.

Noua strategie cu care venise Hannibal a fost să înainteze pe uscat din Hispania pînă în Italia. A fost un plan îndrăzneţ, i-a luat prin surprindere pe romani şi i-a forţat să renunţe la invadarea Africii de Nord. Însă acest lucru l-a costat pe Hannibal jumătate din armată. A fost începutul marşului funerar al lui Hannibal, a cărui temă era *puterea*.

Puterea – Hannibal deţinea prea puţină, iar romanii aveau din abundenţă. Această situaţie a condus la dramaticul său eşec strategic, subestimarea inamicului. Hannibal s-a aşteptat ca unitatea Romei să ia sfîrşit după înfrîngere şi şi-a imaginat că aceasta va capitula imediat. Ceea ce nu a luat în considerare a fost puterea Romei.

Constituţia republicană romană a cultivat solidaritatea şi patriotismul – şi a făcut acest lucru la scară mare, mulţumită politicii inteligente de a împărţi cetăţenia romană cu elitele locale.

Pînă cînd Hannibal a invadat Italia, existau aproape un milion de cetăţeni romani în toată Italia, un număr uriaş conform standardelor din acea vreme.

În timpul unui război de lungă durată, resursele umane ale Romei i-au conferit un avantaj major. Imediat ce Fabius a stabilit politica de uzură – şi a implementat-o –, Roma i-a zădărnicit planurile lui Hannibal. Acesta este motivul pentru care a avut nevoie de o victorie rapidă. Şi acest lucru s-a întîmplat după bătălia de la Cannae. Ar fi trebuit să urmeze sfatul lui Maharbal şi să-şi trimită cavaleria asupra Romei. Armata sa rănită şi zdrobită ar fi putut să o urmeze.

În timp ce Hannibal nu avea capacitatea să atace oraşul, cu atît mai puţin să-l asedieze, atacul său prin surprindere ar fi putut să-l sperie pe un trădător, iar acesta să deschidă poarta cetăţii. Ar fi putut să zdruncine unul sau mai mulţi aliaţi ai Romei din centrul Italiei. Ar fi putut să impresioneze guvernul cartaginez într-atît încît să trimită întăririle de care avea nevoie. Ar fi putut să determine multe alte lucruri care să fie în folosul lui Hannibal.

Atunci cînd a trebuit să dea dovadă de extrem de mult curaj, Hannibal a dat înapoi. A fost cea mai mare greşeală a sa şi acest lucru i-a redus considerabil şansele de a învinge.

În perioada de după bătălia de la Cannae, Cartagina a deschis un al doilea front în Sicilia, la fel ca şi Roma. Acest lucru l-a făcut pe Hannibal să-şi piardă interesul pentru lansarea campaniei militare asupra Italiei, ceea ce a avut un rezultat dezastruos. Pe întreg parcursul celui de-al doilea război punic, Cartagina a trimis în jur de 80 000 de soldaţi în Sardinia, Sicilia şi Hispania şi doar 4 000 lui Hannibal. Ar fi putut foarte bine să cîştige războiul cu aceşti oameni.

Mare parte din acest ultim eşec înregistrat de Hannibal se datorează şi guvernului cartaginez, ale cărui priorităţi nu cuprindeau şi Italia. Însă nici Hannibal nu a fost total nevinovat. Şi el a căutat victoria în afara Italiei. După ce guvernul cartaginez a refuzat să-i trimită întăririle pe care le-a cerut în 215 î.Hr., este posibil să se fi recunoscut înfrînt în faţa realităţii politice. Avea o mare influenţă şi în alte teatre de război, prin intermediul fraţilor săi comandanţi de oşti din Hispania şi a relaţiilor cu persoane de vază din Sicilia. Aşa că a negociat o alianţă cu Filip al V-lea al Macedoniei.

Nimic din toate acestea nu a dat roade. Nici amiralii şi nici generalii cartaginezi nu s-au ridicat la nivelul aşteptărilor.

Cartagina nu avea alţi comandanţi de calibrul lui Hannibal.

Însă Roma îl avea pe Scipio Africanus. Acesta şi-a însuşit cele mai importante calităţi ale lui Hannibal, la care a adăugat abilităţi de ordin politic şi strategic. Iar la sfîrşitul unui război îndelungat, rezultatul s-a concretizat într-o victorie a Romei.

Nu se poate spune că providenţa l-a favorizat pe Hannibal în al doilea război punic, dar i-a permis să se aleagă cu ceva de pe urma eşecului, ceva de care nu au avut parte nici Alexandru şi nici Cezar, ca rezultat al succesului lor. Providenţa a făcut din Hannibal un om politic mai important decît a fost ca general.

Au circulat multe anecdote despre perioada în care Hannibal s-a aflat în exil. Este riscant să punem mare preţ pe valoarea acestora. Însă dacă au fost adevărate, ele ilustrează faptul că Hannibal şi-a păstrat inteligenţa şi farmecul chiar dacă devenise din ce în ce mai neîndurător.

Una dintre ele povesteşte că Scipio a venit la Efes, un oraş din Anatolia, în calitate de ambasador, la Antiohie şi astfel l-a întîlnit pe Hannibal4. Acesta l-a întrebat cine a fost cel mai mare general al tuturor timpurilor. Alexandru, a răspuns Hannibal, pentru că el a reuşit să înfăptuiască atît de multe avînd la dispoziţie o armată atît de mică şi pentru că a străbătut distanţe atît de mari. Al doilea a fost Pyrrhos datorită priceperii sale de a alege cîmpul de luptă potrivit şi de a-şi poziţiona oamenii şi pentru abilitatea, în calitate de străin, de a-i cîştiga pe italieni de partea sa. Hannibal însuşi s-a poziţionat al treilea.

Apoi Scipio l-a întrebat ce ar fi avut de spus dacă l-ar fi înfrînt. Fără ezitare, după cum spune povestea, Hannibal i-a răspuns că, în acest caz, s-ar fi considerat cel mai mare general.

A fost un compliment elegant şi subtil – vorbim despre „înţelepciunea punică", după cum afirmă Titus Livius5. Însă Hannibal s-a dovedit a fi mai puţin gentil atunci cînd nu se afla faţă în faţă cu cel mai mare general al Romei.

Se mai povesteşte că gazdele din Efes l-au invitat pe Hannibal să asiste la cuvîntarea celebrului filosof Phormio. Acesta a susţinut o prelegere despre statutul de general, uimindu-i pe toţi în afară de Hannibal. Cerîndu-şi iertare de la început pentru greşelile de limbă, el fiind vorbitor de feniciană, a continuat, desfiinţîndu-l pur şi simplu pe antevorbitorul său. „A spus că văzuse mulţi bătrîni, dar nici unul mai senil ca Phormio." 6

În cazul în care istorisirea este autentică, ea înfăţişează un personaj inteligent care şi-a folosit diplomaţia doar ca să-şi modereze francheţea în faţa publicului. Avînd peste 50 de ani, se supăra şi devenea sensibil în

legătură cu vîrsta sa, la care cei doi eroi ai săi, Alexandru şi Pyrrhos, nu ajunseseră niciodată.

Cezar

Cezar ajunsese la maturitate. Acesta este unul dintre principalele motive care au condus la succesul său. Spre deosebire de Alexandru sau Hannibal, care au fost comandanți supremi în jurul vîrstei de 20 de ani, Cezar nu a deținut comanda supremă decît după ce a împlinit 40 de ani. Acest lucru s-a întîmplat în Galia; împlinise 50 de ani cînd a traversat Rubiconul şi a declanşat războiul civil.

A avut şi alte avantaje în comparație cu Alexandru şi Hannibal.

Din punct de vedere cronologic, a fost ultimul dintre ei şi astfel a putut să învețe din greşelile predecesorilor săi. Cînd a pornit războiul civil, avea experiența, încrederea în forțele proprii şi pe veteranii uneia dintre cele mai răsunătoare campanii militare din istorie, cucerirea Galiei.

Galia a compensat ceea ce ar fi putut fi un dezavantaj pentru Cezar – s-a ridicat, mai mult sau mai puțin, prin forțe proprii. Nu a fost nici rege şi nici fiul unui războinic renumit. Este adevărat că provenea dintr-o familie aristocrată, cu relații puternice, însă a trebuit să se ridice prin propriul său talent. Acest lucru, la fel ca tradiția din familie, ar putea explica legătura cu oamenii obişnuiți pe care a întreținut-o mereu, ceea ce i-a adus mult capital politic.

Ceea ce l-a deosebit de ceilalți doi comandanți a fost statutul său de persoană matură. Văzuse prea multe ca să mai fie surprins de lucruri mărunte. Nu avea nimic de demonstrat în luptă; ar fi putut cîştiga un război doar prin corupție şi mită. „Pentru a şti totul trebuie să ierți totul", după cum se spune, iar Cezar ştia foarte multe pînă să împlinească 50 de ani. Acest lucru ar putea explica politica sa de toleranță.

Este posibil ca vîrsta să fi avut un cuvînt de spus referitor la faimoasa rapiditate a lui Cezar. Era un bătrîn grăbit. I-au trebuit puțin peste patru ani ca să cucerească Imperiul Roman şi să cîştige războiul civil. Alexandru a avut nevoie de nouă ani ca să cucerească Imperiul Persan, iar în prealabil, armata lui Filip slăbise armata persană timp de doi ani. Războiul dintre Hannibal şi Roma a durat 17 ani.

Viața lungă de care s-a bucurat Cezar i-a permis să-şi etaleze extraordinarele sale talente. Spre deosebire de ceilalți doi comandanți, înainte să devină general, a fost un politician strălucit.

A ştiut cum să utilizeze toate pîrghiile puterii. A fost, de asemenea, un orator public de excepţie. Alexandru şi Hannibal erau şi ei cultivaţi, dar numai Cezar a scris cărţi – cărţi extraordinare. Chiar şi după 2 000 de ani, *Comentariile* sale sînt lucrări clasice de factură militară şi propagandă politică.

Aceste talente l-au ajutat extrem de mult pe Cezar, dar au presupus şi costuri. Pe de o parte, a dus la perfecţiune arta de a-şi surclasa rivalii şi a distruge totul în jurul lor. A ridicat comunicarea la rangul de artă. Pe de altă parte, s-a identificat prea mult cu oamenii obişnuiţi, din rîndul cărora s-a ridicat. În ciuda tendinţelor sale populiste, era din toate punctele de vedere un aristocrat roman. Cezar încă îşi dorea să aibă parte de admiraţia şi respectul nobilimii, peste care se ridicase. Nu mai făcea parte din tagma lor, dar nici nu putea accepta acest lucru.

Şi totuşi, spre deosebire de Alexandru şi Hannibal, Cezar a înţeles că viaţa înseamnă mult mai mult decît triumful obţinut pe cîmpul de luptă. A înţeles cîtă satisfacţie îi oferea promulgarea legilor care îi consolidau ţara. În consecinţă, după ce a cîştigat războiul civil, a emis un set nou de legi.

Cezar nu a reuşit să rezolve cu succes problemele de ordin politic ale republicii, care au condus, în primă instanţă, la izbucnirea războiului civil. Totuşi, a fost mult mai interesat de guvernare decît Alexandru, chiar dacă, în final, Cezar s-a retras, urmînd exemplul lui Alexandru. Ambii au preferat războaiele peste hotare decît afacerile murdare şi frustrante ale guvernării din ţară.

Totuşi, unele dintre reformele lansate de Cezar au avut consecinţe care au durat secole întregi – şi, în cazul calendarului, mii de ani.

La fel ca şi ceilalţi, a ajuns aproape să combine succesul militar şi politic.

La fel ca şi Hannibal, Cezar nu a riscat foarte mult în luptă. S-a dovedit a fi extrem de precaut din punct de vedere strategic. Nu făcea nici o mişcare de amploare fără să gîndească în avans două, trei, cinci ori chiar zece variante de acţiune. De exemplu, după ce a cîştigat controlul asupra Italiei în anul 49 î.Hr., nu s-a întors spre răsărit decît după ce a cucerit Hispania. La nivel operaţional, pe de altă parte, Cezar a fost un aventurier. Începînd cu traversarea Adriaticii toamna tîrziu, în anul 49 î.Hr., continuînd cu bătălia de la Alexandria din anul 48 şi pînă la traversarea haotică din Sicilia pînă în Africa în anul 46, Cezar a riscat enorm. Avea toate motivele să dea greş, însă de fiecare dată a avut succes. Şi-a atribuit succesul norocului, dar noi am fi tentanţi să credem că a fost providenţa.

Tacticile militare ale lui Cezar nu aveau nimic în comun cu eleganţa lui Alexandru sau a lui Hannibal, însă romanii au fost rareori eleganţi în război. Cavaleria nu a reprezentat niciodată un punct forte pentru romani, iar infanteria era puternică şi flexibilă, însă rareori graţioasă. Din fericire pentru Cezar, majoritatea duşmanilor săi erau tot romani. Era mult mai avantajat decît ei. O mare parte dintre oamenii săi erau veterani care purtau pe umeri succesul dobîndit în Galia.

În calitate de comandant, Cezar era renumit pentru improvizaţiile pe care le făcea, împotriva cavaleriei oraşului Pompei, la Pharsalos, sau a propriilor săi oameni aflaţi în prag de revoltă la începutul bătăliei de la Thapsus. Nu şi-a pierdut niciodată cumpătul, nici în faţa înfricoşătoarei cavalerii numidiene la Ruspina şi nici cînd a fost pe punctul să fie învins la Munda.

A fost, de asemenea, un strălucit lider al maselor. Soldaţii aflaţi sub conducerea lui Cezar l-au iubit. Puţini generali ar fi fost capabili să-şi menţină armatele unite în condiţii de semifoamete, cum s-a întîmplat la Dyrrachium sau în perioada lungului marş după înfrîngere. Numai un comandant cu instincte politice ascuţite şi cu sînge rece cum a fost Cezar i-ar fi recompensat atunci, permiţîndu-le să jefuiască un oraş. În altă situaţie, doar Cezar a putut să pună capăt unei revolte folosindu-se de talentele sale oratorice, cu un singur cuvînt.

Logistica nu a reprezentat un punct forte pentru Cezar, după cum s-a văzut în campaniile militare de la Dyrrachium şi din Africa de Nord. Ar fi trebuit să acorde mai multă atenţie infrastructurii. Dar cu siguranţă că a ştiut valoarea banilor, după cum a demonstrat-o peste tot, mai ales în Egipt şi Orientul Apropiat. Iar spiritul de organizator îi era suficient unui general pînă în acel moment. Pompei a fost renumit pentru abilităţile sale de bun organizator, însă îi lipsea instinctul de asasin al lui Cezar.

A dat dovadă de prea multă prudenţă – de exemplu, cînd ar fi trebuit să-şi asume riscul de a-l omorî pe Cezar, după ce l-a pus pe fugă la Dyrrachium. Cezar nu ar fi avut nici o reţinere.

A cîştigat războiul civil prin curaj, talent şi o voinţă de fier. A pierdut pacea din cauza frustrării şi aroganţei sale. Disputele politice din cadrul Forumului Roman îi provocau o dezamăgire imensă, faţă de saluturile energice din taberele militare. Cu siguranţă că s-a simţit uşurat în martie 44 î.Hr., cînd şi-a făcut planuri să părăsească Roma pentru a porni un război de trei ani în Est.

Şi se mai punea problema aroganţei sale. Cezar a refuzat să înţeleagă cît de mult îi insulta pe ceilalţi cetăţeni romani prin aşa-zisa clemenţă a lui

sau, dacă a înţeles, nu a vrut să creadă că ar fi existat cineva care să aibă curajul să-l atingă. Aşa că a renunţat la garda de corp şi a murit de Idele lui Marte.

Un adevărat lider nu trebuie să asculte numai de raţiune şi simţire; el trebuie să simtă pulsul politicii. Spre final, Cezar s-a aflat în strînsă comuniune cu el însuşi şi cu zeii pe care îi credea de partea sa. La fel ca Alexandru, s-a lăsat pradă iluziei grandorii şi omnipotenţei.

Cel mai viteaz dintre toţi?

Trei mari comandanţi, dar care dintre ei este cel mai strălucit?

Dacă luăm în considerare calităţi precum ambiţia şi curajul, atunci sîntem răsfăţaţi în alegere. Toţi trei au dezlănţuit teroarea în rîndul populaţiei civile. Toţi trei s-au lăsat guvernaţi de mîna providenţei.

Şi totuşi, remarcăm cîteva diferenţe.

Hannibal a fost probabil cel mai strălucit comandant, atît în război, cît şi pe cîmpul de luptă. A condus unul dintre cele mai elegante şi devastatoare exemple de victorie, rămas în analele istoriei militare – cu bătălia de la Cannae. Dacă Filip şi Alexandru au iniţiat arta mobilităţii pe cîmpul de luptă, Hannibal a dus-o la perfecţiune. De asemenea, şi-a ţinut armata unită timp de 15 ani în Italia, fără să aibă parte de revolte. Iată ce înseamnă un adevărat conducător.

Hannibal a fost şi cel mai prost strateg. Cezar a fost probabil cel mai bun. Nu numai că a cucerit rapid Imperiul Roman, în mai puţin de patru ani, dar a făcut-o metodic şi cu premeditare.

Capacitatea sa de a lua decizii corecte l-a mai şi trădat cîteodată.

Şi Alexandru a fost un strateg excelent, însă el a făcut o greşeală uriaşă în faţa lui Memnon şi a flotei persane. Doar providenţa l-a salvat. Nici Alexandru nu a ştiut cînd şi cum să pună capăt unui război. Prelungea lupta mult prea mult.

Şi Alexandru, şi Cezar au demonstrat cunoştinţe temeinice referitoare la etapele unui război, însă Cezar a fost mai bun. Nu s-a lăsat angrenat în nimic atît de inutil şi epuizant ca războaiele pe care Alexandru le-a purtat în Sogdiana şi India. Hannibal nu a înţeles etapele unui război.

Alexandru a fost un comandant aproape la fel de bun pe cîmpul de luptă precum Hannibal şi un strateg aproape la fel de bun cum a fost Cezar. În operaţiunile militare a fost cel mai flexibil şi mai agil. A fost, de

asemenea, cel mai strălucit manager de logistică şi infrastructură. A început fără nici un ban, dar a sfîrşit cel mai bogat om din lume. Întotdeauna a avut multe efective la dispoziţie.

Alexandru nu a avut pereche ca „brand". Numele lui Cezar este de neuitat, iar succesul său se regăseşte pe fiecare pagină din *Comentariile* sale. Însă Alexandru îşi vindea tinereţea şi charisma

– charismă în adevăratul sens al cuvîntului, în accepţiunea originală de graţie divină. Nici înţelepciunea expresiei *Veni vidi vici* şi nici forţa herculeană a lui Hannibal nu se pot compara cu aceasta.

Cuceritorii rareori se dovedesc a fi şi buni conciliatori, şi sînt chiar mai incompetenţi ca administratori. Hannibal a avut succes totuşi ca administrator, dar nu a fost un cuceritor de excepţie.

Alexandru a demonstrat o remarcabilă grandoare a viziunii legate de noul său imperiu, însă s-a concentrat prea puţin asupra detaliilor practice, care l-au adus în ruină. A schimbat lumea distrugînd Imperiul Persan şi punînd bazele regatelor elenistice, însă ele şi-au urmat propriul parcurs.

Cezar a încheiat etapa Republicii Romane cu libertăţile ei limitate. El a fost primul rege post-republican, cu toate că a evitat termenul. Cezar a lăsat un moştenitor, pe Octavian, cunoscut mai tîrziu sub numele de Augustus, pentru a duce la bun sfîrşit proiectul pe care îl demarase. În cele din urmă, oricît de imperfectă şi arogantă a fost politica sa în privinţa clemenţei, şi-a iertat duşmanii şi nu i-a executat. Merită toată aprecierea pentru acest lucru.

În concluzie, Cezar a fost cel mai mare dintre toţi comandanţii din Antichitate. Hannibal este eroul cauzelor pierdute şi al bătăliilor perfecte. Alexandru a fost vedeta neegalată. Cezar, cu toate punctele sale slabe, s-a apropiat cel mai mult de statutul de conducător.

Mulţumiri

Michael Fronda şi Jacob Nabel au făcut o lectură integrală a manuscrisului şi mi-au oferit sugestii valoroase. Adrienne Mayor, Josiah Ober, Jan Parker, Matthew Sears, David Teegarden şi Kevin Weddle au parcurs anumite capitole. C.R. Zwolinski mi-a furnizat informaţii esenţiale pe tot parcursul scrierii acestei cărţi.

Mi-au fost foarte utile discuţiile pe care le-am purtat cu următoarele persoane şi sugestiile oferite de ele: Andrew Amato, Hans Beck, David Blome, Max Boot, Flaminia Cervesi, Judith Dupre, Robert Faulkner,

Michael Fontaine, Richard Fontaine, Charlie Goldberg, Victor Davis Hanson, Chris Harper, Bart Howard, Bettany Hughes, Isabel Hull, John Hyland, Ann E. Killebrew, Stephen Kling, Damien Lazar, Christopher Lynch, Sturt Manning, Luciana Mariotti, Kim McKnight, Katherine Milne, Ian Morris, Waller R. Newell, Brandon Olson, Marissa Valle Pittaluga, Richard Polenberg, Hunter Rawlings, Joseph Roisman, Jeffrey Rusten, Philip Sabin, Walter Scheidel, J.R. Son, Rob Tempio, Viviana Valenti şi Theodora Zemek.

Cu prietenie şi profesionalism, Serhan Güngör mi-a ghidat paşii pe drumul parcurs de Alexandru prin Turcia. American School of Classical Studies at Athens m-a îndrumat prima dată pe urmele lui Alexandru în Grecia. Jim Zurer mi-a oferit sfaturi profesioniste de călătorie despre Italia. Susan Dixon face o treabă extraordinară cu site-ul meu. Suzanne Lang este un ajutor nepreţuit în rezolvarea unor probleme de secretariat şi de logistică.

Îmi face o deosebită plăcere să mulţumesc facultăţii, studenţilor şi personalului de la Departamentul de Istorie şi Clasici al Universităţii Cornell, precum şi personalului de la John M. Olin Library a aceleiaşi universităţi.

Agentul meu literar, Cathy Hemming, mi-a oferit tot timpul sfaturi înţelepte, de la ideea iniţială pînă la manuscrisul final.

Redactorul meu, Bob Bender, a dat forma finală manuscrisului, cu multă chibzuinţă şi meticulozitate, ajutat şi de asistenta sa, Johanna Li.

Soţia mea, Marcia, mi-a oferit mai multă înţelepciune şi sprijin decît are cineva dreptul să ceară. Însă mai are meritul deosebit de a mă fi însoţit într-o recunoaştere pe cîmpul de luptă de la Cannae într-o căldură infernală. Copiii noştri, Sylvie şi Mike, au preferat (în mod înţelept) să rămînă acasă.

În sfîrşit, cartea de faţă nu ar fi fost scrisă niciodată fără influenţa a trei comandanţi ai clasei, regretatul Alvin Bernstein, Donald Kagan şi Walter LaFeber. Lor le dedic această carte, cu recunoştinţă.

Notă despre surse

Includ aici principalele lucrări în engleză şi cîteva texte esenţiale în alte limbi pe care le-am folosit pentru a scrie acest studiu şi ca ghid pentru lecturi suplimentare.

Cei care studiază clasicii şi istoria antică ar trebui să aibă la îndemînă *The Oxford Classical Dictionary*, ediţia a III-a (Oxford: Oxford University

Press, 1999). Hărți excelente ale lumii antice se găsesc în Richard J.A. Talbert, ed., *The Barrington Atlas of the Ancient Greco-Roman World* (Princeton: Princeton University Press, 2000).

Alexandru

Nici unul dintre cei trei comandanți ai noștri nu a fost subiectul atîtor volume și articole de specialitate ca Alexandru. Iată doar cîteva dintre ele.

Începem cu volumul recent al lui Philip Freeman, *Alexander the Great* (New York, Simon & Schuster, 2011), care oferă o trecere în revistă documentată și accesibilă. Cea mai minuțioasă și mai metodică introducere despre Alexandru este A.B. Bosworth, *Conquest and Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), dar nu este o lectură la fel de accesibilă. Lucrarea lui Robin Lane Fox *Alexander the Great* (Londra: Penguin Books, 1973) este o relatare elocventă și totodată bine documentată – iar autorul nu face mare caz de erudiția sa. Și cartea lui Peter Green *Alexander of Macedon: A Historical Biography, 356-323 BC* (Berkeley: University of California Press, 1991, publicat inițial în 1974) este bună, însă lasă de dorit în ceea ce privește aspectele militare.

Green și Bosworth au o atitudine mai dură față de Alexandru decît Freeman și Lane Fox. Volumul lui J.R. Hamilton *Alexander the Great* (Londra: Hutchinson University Library, 1973) este foarte concis.

Alte introduceri bune, mai recente, despre Alexandru sînt și următoarele: Paul Cartledge, *Alexander the Great: The Hunt for a New Past* (Woodstock & New York: Overlook Press, 2004); Waldemar Heckel, *The Conquests of Alexander the Great* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008); Guy MacLean Rogers, *Alexander: The Ambiguity of Greatness* (New York: Random House, 2004); și Joseph Roisman, ed., *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden și Boston: Brill, 2003).

Pentru introduceri în istoria Macedoniei și a lui Filip al II-lea, vezi: Eugene N. Borza, *In the Shadow of Olympus: The Emergence of Macedon* (Princeton: Princeton University Press, 1990); Joseph Roisman și Ian Worthington, eds., *A Companion to Ancient Macedonia* (Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010); și Ian Worthington, *Philip II of Macedonia* (New Haven: Yale University Press, 2008).

Savanții se străduiesc să păstreze un echilibru. Totuși, Alexandru reușește să scoată la iveală extremele și unii dintre cei mai buni specialiști în istoria lui Alexandru tind să se numere fie printre admiratori săi, fie printre detractori. Decanul de vîrstă al admiratorilor

este W.W. Tarn, cu *Alexander the Great*, 2 vol. (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1948), care scrie o lucrare clasică şi influentă prezentînd un portret idealizat al lui Alexandru ca susţinător al înfrăţirii tuturor oamenilor. Un an mai tîrziu, în 1949, Fritz Schachermeyr l-a descris pe Alexandru ca pe un geniu terifiant şi periculos într-o lucrare magistrală, revăzută în 1973 cu titlul *Alexander der Grosse: Das Problem seiner Persönlichkeit und seines Wirkens* (Viena: Österreichische Akademie der Wissenschaften; Philosophisch-Historische Klasse; Sitzungsberichte, 1973). În limba engleză, principalul sceptic de la sfîrşitul secolului XX a fost Ernst Badian, care a conturat imaginea unui Alexandru oportunist, supus greşelilor şi deloc idealist, într-o serie de eseuri influente. Printre cele mai bune sînt următoarele:

„Alexander the Great and the Unity of Mankind", *Historia*, 7 (1958), pp. 424-444; „Alexander the Great and the Loneliness of Power", *AUMLA*, 17 (1962), pp. 80-91, retipărit în Badian, *Studies in Greek and Roman History* (New York: Barnes & Noble, 1964), pp. 192-205; „Alexander the Great and the Greeks of Asia", în E. Badian, ed., *Ancient Society and Institutions: Studies Presented to Victor Ehrenberg on his 75th Birthday* (Oxford, UK: Blackwell, 1966), pp. 37-69; „Agis III", *Hermes*, 95.2 (1967), pp. 170-192; „Alexander the Great, 1948-1961", *Classical World* , 65 (1971), pp. 37-56, 77-83; „Alexander in Iran", în I. Gershovitch, ed., *The Cambridge History of Iran*, vol. II (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1985), pp. 420-501; „Darius III", *Harvard Studies in Classical Philology*, 100 (2000), pp. 241-268. Badian a mai scris şi o serie de articole, scurte, dar precise despre subiecte care au legătură cu Alexandru, î n *Encyclopedia Iranica*, http://www.iranica.com, şi *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the ancient world* (Leiden: Brill, 2007).

A.B. Bosworth este cel mai important sceptic contemporan care scrie despre Alexandru. Pe lîngă volumul său *Conquest and Empire* (menţionat mai sus), vezi *Alexander and the East: The Tragedy of Triumph* (Oxford: Clarendon Press, 1996). Pentru o discuţie stimulatoare, deşi fără dovezi, care susţine ideea că Alexandru a eşuat din punct de vedere strategic, vezi J.D. Grainger, *Alexander the Great Failure* (Londra: Continuum Books, 2007).

Frank L. Holt a scris mai multe cărţi importante despre campaniile lui Alexandru din Bactriana şi Sogdiana, printre care fascinanta *Alexander the Great and the Mystery of the Elephant Medallions* (Berkeley: University of California Press, 2003) şi provocatoarea *Into the Land of Bones: Alexander the Great in Afghanistan* (Berkeley: University of California Press, 2005).

Pierre Briant scoate în evidență datoria lui Alexandru față de persani în *Alexander the Great and His Empire: A Short Introduction*, traducere de Amélie Kuhrt (Princeton: Princeton University Press, 2010).

Majoritatea surselor antice sînt disponibile în ediții broşate.

Cititorul ar trebui să înceapă cu Arrian, *The Campaigns of Alexander* (Harmondsworth, UK, şi Baltimore, MD: Penguin Books, 1976), şi apoi să continue cu Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander* (Harmondsworth, UK: Penguin Books, 2004 [ed. rom.: *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei*, traducere de Constantin Gerota şi Paul H. Popescu Gălăşanu, București: Editura Minerva, 1970]). Urmează „Life of Alexander", în Plutarh, *The Age of Alexander: Nine Greek Lives*, traducere şi note de Ian Scott-Kilvert (Harmondsworth, UK, 1973 [ed. rom.: *Vieți paralele*, vol. IX: *Alexandru și Cezar*, București: Editura Științifică, 1957]). O altă sursă importantă, Diodorus Siculus, se găseşte în ediția Loeb Classical Library, în traducerea lui C. Bradford Welles: Diodorus Siculus, *Library of History*, vol. VIII, cărțile 16.66-17 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1963 [ed. rom.: Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, adaptare din limba franceză, note şi tabel cronologic de Valentin Marin, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2005]). O sursă antică minoră, colecția lui Iustin de citate din *Historiae pillippicae et totius mundi origines et terrae situ*, scrisă de Pompeius Trogus, se găsește tradusă în engleză pe http://www.forumromanum.org/literature/justin/english/index.html.

Despre stilul macedonenilor de a purta război, lucrarea lui F.E. Adcock *The Greek and Macedonian Art of War* (Berkeley: University of California Press, 1962) încă este o bună introducere.

J.R. Ashley, *The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359-323 BC* (Jefferson, NC, şi Londra: McFarland, 1998), este pătrunzătoare, deşi nu întotdeauna exactă.

Pentru Alexandru în calitate de comandant, se poate începe cu scurta biografie instructivă schițată de John Keegan în *The Mask of Command* (New York: Penguin Books, 1988). Marele teoretician militar J.F.C. Fuller oferă o analiză incisivă în *The Generalship of Alexander the Great* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1960), deşi nu întotdeauna susținută şi de lucrările ulterioare.

N.G.L. Hammond, *Alexander the Great: King,*

Commander, and Statesman (Park Ridge, NJ: Noyes Press, 1980), este metodică şi instructivă, deşi uneori apologetică; A.B. Lloyd, „Philip II and Alexander the Great: The Moulding of Macedon's Army", în A.B.

Lloyd, ed., *Battle in Antiquity* (Londra: Duckworth, în colaborare cu Classical Press of Wales, 1996), pp. 169-198; Nick Sekunda, *The Army of Alexander the Great* (Oxford: Osprey Publishing, 1984); *idem*, *The Persian Army 560-330 BC* (Londra: Osprey Publishing, 1992).

Pentru bătăliile lui Alexandru, vezi următoarele studii, pe lîngă cărţile menţionate mai sus: *Granicus* – E. Badian, „The Battle of the Granicus: A New Look", *Ancient Macedonia II* (Tesalonik: 1977), pp. 271-293; Clive Foss, „The Battle of the Granicus: A New Look", *ibidem*, pp. 495-502; N.G.L. Hammond, „The Battle of the Granicus River", *Journal of Hellenic Studies*, 100, ediţie centenară (1980), pp. 73-88; A.M. Devine, „Demythologizing the Battle of the Granicus", *Phoenix*, 40 (1986), pp. 265-278; Nikos Th. Nikolitsis, *The Battle of the Granicus* (Stockholm: [Svenska Institutet i Athen], 1974); M. Thompson, *Granicus 334 BC: Alexander's first Persian victory* (Oxford: Osprey Publishing, 2007). *Issos* – A.M. Devine, „The Location of the Battlefield of Issus", *Liverpool Classical Monthly*, 5.1 (1985), pp. 3-10; *idem*, „The Strategies of Alexander the Great and Darius III in the Issus Campaign (333 BC)", *Ancient World* , 12 (1985), pp. 25-37; *idem*, „Grand Tactics at the Battle of Issus", *Ancient World* , 12 (1985), pp. 39-59. *Gaugamela* – E.W. Marsden, *The Campaign of Gaugamela* (Liverpool: Liverpool University Press, 1964); A.M. Devine, „Grand tactics at Gaugamela", *Phoenix*, 29 (1975), pp. 374-385; *idem*, „Gaugamela, a Tactical and Source-Critical Study", *Ancient World* , 13 (1986), pp. 87-16. *Hydaspes* – A.M. Devine, „The Battle of Hydaspes, a Tactical and Source-Critical Study", *Ancient World*, 16 (1987), pp. 91-113.

Mi-au fost foarte utile următoarele studii asupra unor subiecte specifice: Ada Cohen, *The Alexander Mosaic: Stories of Victory and Defeat* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997); B. Due (1993), „Alexander's Inspiration and Ideas", în Jesper Carlsen, ed., *Alexander the Great: Reality and Myth* (Roma: L'Erma di Bretschneider, 2002), pp. 53-60; R. Edwards, „Two Horns, Three Religions: How Alexander the Great ended up in the Qur a n" , *American Philological Association, 133rd Annual Meeting Program (Philadelphia, 5 January 2002) 36, under Reception of Classical Literature, No. 5*; D.W. Engels, *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army* (Berkeley: University of California Press, 1978); E.A. Fredricksmeyer (1982), „On the Final Aims of Philip II", în W. Lindsay Adams şi Eugene N. Borza, eds., *Philip II, Alexander the Great, and the Macedonian Heritage* (Washington, DC: University Press of America, 1982), pp. 85-98; E.A. Fredricksmeyer, „Alexander the Great and the Kingship of Asia", în A.B. Bosworth, ed., *Alexander the Great in Fact and Fiction* (New York: Oxford University Press, 2000), pp. 136-166; A. Pasinli, *The Book of Alexander*

Sarcophagus (Istanbul: A Turizm Yayinlari, 1997); E.M. Anson, „The Persian Fleet in 334", *Classical Philology*, 84 (1989), pp.44-89.

Pentru ruta urmată de Alexandru, vezi studiile clasice ale lui Freya Stark, *Alexander's Path from Caria to Cilicia* (Londra: J. Murray, 1958) şi „Alexander's March from Miletus to Phrygia", *Journal of Hellenic Studies*, 78 (1958), pp. 102-120; şi cartea şi documentarul de televiziune irezistibile al căror autor este Michael Wood, *In the Footsteps of Alexander the Great: A Journey from Greece to Asia* (Berkeley: University of California Press, 1997) şi *In the Footsteps of Alexander the Great* (Londra: BBC Worldwide, 2010). Vezi şi S. Doganer (2007), „Alexandru cel Mare: regele războinic ca geograf" [în turcă], *Türk Cografya Dergisi*, 48, pp. 19-58.

Două cărţi foarte diferite şi neconvenţionale depre Alexandru ca strateg care merită citite sînt Partha Bose, *Alexander the Great's Art of Strategy* (New York: Penguin, 2003), şi David J. Lonsdale, *Alexander the Great, Lessons in Strategy* (Londra şi New York: Routledge, 2007).

Cele două excelente romane ale lui Mary Renault despre Alexandru par acum puţin depăşite: *Fire from Heaven* (New York: Vintage, 2002, publicat iniţial în 1969) şi *The Persian Boy* (New York: Vintage, 1988, publicat iniţial în 1972). Pentru nişte reconstituiri pătrunzătoare, pline de imaginaţie şi incitante ale bătăliilor lui Alexandru, vezi două romane de Stephen Pressfield, *The Virtues of War: A Novel of Alexander the Great* (New York: Bantam, 2005) şi *The Afghan Campaign: A Novel* (New York: Broadway, 2007). Valerio Massimo Manfredi are o trilogie despre Alexandru: *Alexander: Child of a Dream* (New York: Washington Square Press, 2001), *Alexander: The Sands of Ammon* (New York: Washington Square Press, 2002) şi *Alexander: To the Ends of the Earth* (New York: Washington Square Press, 2002).

Preferatul meu este *The Sands of Ammon* datorită portretului spectaculos al lui Memnon din Rodos şi evocării sale pe fundalul peisajului anatolian.

Hannibal

Cauzele pierdute au farmecul lor şi Hannibal nu face excepţie.

Îi atrage ca un magnet pe autori, deşi cititorii ar trebui să fie conştienţi de faptul că lucările mai vechi, mai ales cele de dinainte de 1945, sînt adesea pline de absurdităţi despre „personajul semitic".

Această problemă nu există într-o excelentă scurtă introducere publicată recent de un remarcabil specialist în războaiele punice,

Dexter Hoyos, *Hannibal: Rome's Greatest Enemy* (Exeter, UK: Bristol Phoenix, 2008). Un articol introductiv scris de Hoyos este de asemenea edficator, „Hannibal: What Kind of Genius?", *Greece and Rome*, seria II, 30.2 (1983), pp. 171-180. Trei introduceri mai vechi despre Hannibal, cu totul deosebite şi de obicei fermecătoare, sînt următoarele: G.P. Baker, *Hannibal* (New York: Cooper Square Press, 1999, publicată iniţial în 1929); Leonard Cottrell, *Hannibal Enemy of Rome* (New York: Da Capo Press, 1992, publicată iniţial în 1960); Ernle Bradford, *Hannibal* (New York: Dorset Press, 1981). Cel mai bun şi mai ştiinţific volum în limba engleză este Serge Lancel, *Hannibal*, traducere de Antonia Nevill (Oxford: Blackwell, 1988). Jakob Seibert a scris o biografie magistrală în *Hannibal* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1993), însă nu a fost tradusă din germană în engleză. Dexter Hoyos oferă o excelentă analiză a lui Hannibal şi a familiei sale în *Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean, 247-183 BC* (Londra şi New York: Routledge, 2003).

Cea mai bună introducere despre războaiele punice este Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars* (Londra: Cassell, 2000). Vezi şi eseurile din Dexter Hoyos, ed., *A Companion to the Punic Wars* (Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2011). Pentru o analiză

pătrunzătoare, vezi Brian Caven, *The Punic Wars* (New York, St. Martin's Press, 1992). Vezi şi: R.M. Errington, *The Dawn of Empire: Rome's Rise to World Power* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1972); N. Bagnall, *The Punic Wars: Rome, Carthage, and the Struggle for the Mediterranean* (Londra: Pimlico, 1999). T.A. Dorey şi D.R. Dudley, *Rome Against Carthage* (Garden City, NJ: Doubleday & Company, Inc., 1972), este scurt şi cuprinzător.

Cea mai bună istorie militară a celui de-al doilea război punic este J.F. Lazenby, *Hannibal's War* (Norman: University of Oklahoma Press, 1978). John Peddie, *Hannibal's War* (Thrupp, Stroud, Gloucestershire, UK: Sutton Publishing, 1997), este pătrunzătoare şi adesea exprimă judecăţi neconvenţionale. Sînt foarte valoroase eseurile din Tim Cornell, Boris Rankov şi Philip Sabin, eds., *The Second Punic War: a reappraisal* (Londra: Institute of Classical Studies, School of Advanced Study, University of London, 1996). Terence Wise şi M. Healy, *Hannibal's War with Rome* (Oxford: Osprey Publishing, 2002), este o sursă foarte bună pentru ilustraţii.

Richard Miles oferă o excelentă introducere despre Cartagina, cu o înţelegere deosebită a modului cum a folosit Hannibal căile de comunicare şi o discuţie obiectivă despre sacrificarea copiilor, în *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*

(Londra: Allen Lane, 2010). O minunată colecție de fotografii ale unor obiecte de artă și descoperiri arheologice din Cartagina și imperiul cartaginez se găsește în *Hannibal ad Portas: Macht und Reichtum Karthagos/herausgegeben von Badesischen Landesmuseum Karlsruhe* (Stuttgart: Theiss, 2004); textul acestui catalog al unor exponate de muzeu este în germană.

Pentru o introducere despre Roma în epoca celui de-al doilea război punic, vezi Michael H. Crawford, *The Roman Republic*, ediția a II-a (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993).

Vezi și H.H. Scullard, *A History of the Roman World from 753 to 146 BC* (Londra: Methuen & Co, 1970).

Pentru armata romană, vezi mai jos, la secțiunea „Cezar".

Pentru omul care l-a învins pe Hannibal, vezi B.H. Liddell Hart, *Scipio Africanus, Greater than Napoleon* (Cambridge, MA: Da Capo Press, 2004, publicată inițial în 1926), și H.H. Scullard, *Scipio Africanus: Soldier and Politician* (Ithaca: Cornell University Press, 1970).

Despre originile celui de-al doilea război punic, Donald Kagan, *On the Origins of War and the Preservation of Peace* (New York: Anchor Books, 1996), oferă un capitol conținînd o analiză pătrunzătoare și concisă. Pentru o relatare detaliată, vezi Dexter Hoyos, *Unplanned Wars: The Origins of the First and Second Punic Wars* (Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1998). Despre Polibiu și decizia lui Hannibal de a porni un război împotriva Romei, vezi A.M. Eckstein, „Hannibal at New Carthage: Polybius 3.15 and the Power of Irrationality", *Classical Philology*, 84.1 (1989), pp. 1-15.

Mai există și alte studii valoroase despre subiecte legate de al doilea război punic. *Despre Hannibal și aliații Romei*, vezi Michael P. Fronda, *Between Rome and Carthage* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010). *Despre strategia lui Fabius*, vezi P. Erdkamp, „Polybius, Livy, and the Fabian Strategy", *Ancient Society*, 23 (1992), pp. 127-147. *Despre Hannibal și religie*, vezi T.W. Africa, „The One-Eyed Man against Rome", *Historia*, 19.5 (1970), pp. 528-538; B. Corinne, „Melqart", în Lindsay Jones, ed., *The Encyclopedia of Religion* (Detroit: Macmillan Reference USA, 2005), vol. 9, pp. 5846-5849.

Pentru bătălia de la Cannae, începeți cu Robert O'Connell, *The Ghosts of Cannae: Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic* (New York: Random House, 2010), sau cu Adrian Goldsworthy, *Cannae: Hannibal's Greatest Victory* (Londra: Cassell Military, 2001); vezi și Mark Daly, *Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War*

(Londra şi New York: Routledge, 2002); Martin Samuels, „The Reality of Cannae", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, 47 (1990), pp. 7-29. *Pentru urmările bătăliei*, vezi J.F. Shean, „Hannibal's Mules: The Logistical Limitations of Hannibal's Army and the Battle of Cannae, 216 BC", *Historia*, 45.2 (1996), pp. 159-187.

Cele mai importante două surse antice sînt disponibile în traducere engleză în ediţii broşate: Polybius, *The Rise of the Roman Empire*, traducere de Ian Scott-Kilvert, selecţie şi studiu introductiv de F.W. Walbank (Harmondsworth, New York: Penguin, 1979), şi Livy, *The war with Hannibal; books XXI-XXX of The History of Rome from its foundation*, traducere de Aubrey de Sélincourt, editat cu un studiu introductiv de Betty Radice (Harmondsworth: Penguin, 1965 [ed. rom.: *De la fondarea Romei*, traducere de Janina Villan, Florica şi Paul H. Popescu, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1963]). Biografiile lui Fabius Maximus şi Marcellus, doi importanţi comandanţi romani, se găsesc în Plutarch, *Makers of Rome*, traducere şi studiu introductiv de Ian Scott-Kilvert (Harmondsworth: Penguin, 1965 [ed. rom.: *Vieţi paralele*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, vol. I 1960, vol. II 1963]).

Relatarea părtinitoare a lui Appian este disponibilă în traducerea lui Horace White, *Appian's Roman History* , vol. 1 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1930 [ed. rom.: *Istoria Romei.*

Războaiele civile, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1957]). Pentru scurtele biografii ale lui Hamilcar şi Hannibal scrise de Cornelius Nepos, vezi *Epitome of Roman History / Lucius Annaeus Florus* [cu o traducere în limba engleză de Edward Seymour Forster].

Cornelius Nepos [cu o traducere în limba engleză de John C.

Rolfe] (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929). Pentru o traducere în limba engleză a fragmentelor (adică a pasajelor care au supravieţuit) din Diodorus Siculus, *Library of History*, cărţile 26 şi 29, despre Hannibal, vezi http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/26*.html şi http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/29*.html, iar pentru cartea 25, despre Hamilcar Barca, vezi http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/25*.html.

David Anthony Durham, *Pride of Carthage: a Novel of Hannibal* (New York: Anchor, 2006), este o relatare antrenantă şi accesibilă a celui de-al doilea război punic. Ross Leckie, *Hannibal* (Washington, DC: Regnery, 1996), dinamic şi plastic, este un roman scris sub formă de memorii.

Romanul istoric clasic al lui Gustave Flaubert *Salammbo* are drept cadru Cartagina la scurt timp după al doilea război punic, în timpul revoltei mercenarilor (cca 240 î.Hr.). Pentru o relatare istorică, vezi Dexter Hoyos, *Truceless War: Carthage's Fight for Survival* (Leiden & Boston: Brill, 2007).

Cezar

Există multe cărţi bune despre Cezar. Pentru un rezumat despre omul Cezar, este perfect micul volum excelent al lui J.P.V.D. Ba l s d o n *Julius Caesar* (New York: Atheneum, 1967). O remarcabilă bografie recentă este Adrian Goldsworthy, *Caesar: Life of a Colossus* (New Haven: Yale University Press, 2008).

Philip Freeman, *Julius Caesar* (New York: Simon & Schuster, 2008), este pătrunzător şi concis. Un clasic prin discernământ şi erudiţie este Matthias Gelzer, *Caesar: Politician and Statesman*, traducere de Peter Needham (Oxford: Blackwell, 1969). Christian Meier, *Caesar*, traducere de David McLintock (New York: Basic Books/Harper Collins, 1995), este o carte excelentă, metodică şi captivantă, însă uneori manieristă. *Pentru Cezar ca om al cuvintelor*, vezi Zvi Yavetz, *Julius Caesar and His Public Image* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983). *Pentru atracţia exercitată de Cezar asupra săracilor şi noncetăţenilor*, vezi Luciano Canfora, *Julius Caesar: The Life and Times of the People's Dictator* , traducere de Marian Hill şi Kevin Windle (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 2007).

Pentru o introducere despre perioada agitată din ultima etapă a republicii romane, vezi Tom Holland, *Rubicon* (New York: Doubleday, 2003), sau Mary Beard şi Michael Crawford, *Rome in the Late Republic* (London: Duckworth, 2009). Pentru o relatare detaliată, vezi Erich Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*, ediţia a II-a (Berkeley: University of California Press, 1995).

Despre Cezar în calitate de comandant militar, vezi: J.F.C. Fuller, *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant* (New Brunswick, NJ: Da Capo, 1965); Kimberly Kagan, *The Eye of Command* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006).

Despre Cezar ca scriitor şi sursă istorică, vezi: F.E. Adcock, *Caesar as Man of Letters* (Cambridge: Cambridge University Press, 1956); eseurile din Kathryn Welch şi Anton Powell, eds., *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments* (Londra, Duckworth, Swansea: Classical Press of Wales, 1998); J.E. Lendon, „The Rhetoric of Combat: Greek Military Theory and Roman Culture in Julius Caesar's Battle Descriptions", *Classical Antiquity*, 18 (1999), pp. 273-

329; L.F. Raditsa, „Julius Caesar and His Writings", în H. Temporini, ed., *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt; Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung, Joseph Vogt zu seinem 75. Geburtstag gewidmet, I: Von den Anfängen Roms bis zum Ausgang der Republik*, vol. I.3 (Berlin, New York: De Gruyter, 1973), pp. 417-456.

Despre Pompei, vezi: Peter Greenhalgh, *Pompey, the Republican Prince* (Columbia: University of Missouri Press, 1982), şi Robin Seager, *Pompey the Great: A Political Biography*, ediţia a II-a (Malden, MA: Blackwell, 2002); Patricia Southern, *Pompey* (Stroud: Tempus, 2002). Vezi şi Kurt von Fritz, „Pompey's Policy Before and After the Outbreak of the Civil War of 49

BC", *Transactions of the American Philological Association*, 74 (1942), pp. 145-180; John Leach, *Pompey the Great* (Londra: Croom Helm, 1978).

Despre bătălia de la Pharsalos, vezi: W. Gwatkin, „Some Reflections on the Battle of Pharsalus", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 87 (1956), pp. 109-124; C.B.R. Pelling, „Pharsalus", *Historia*, 22 (1973), pp. 249-259; Matthew Leigh, *Lucan: Spectacle and Engagement* (Oxford: Clarendon Press, 1973), pp. 77-157; J.D. Morgan, „Palaepharsalus – the Battle and the Town", *American Journal of Archaeology*, 87 (1983), pp. 23-54; Graham Wylie, „The Road to Pharsalus", *Latomus*, 51 (1992), pp. 557-565.

Despre modul romanilor de a purta războaie, vezi lucrarea mai veche, dar încă foarte bună, a lui F.E. Adcock *The Roman Art of War under the Republic* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940). Pentru o trecere în revistă mai recentă, vezi fie Adrian Goldsworthy, *Roman Warfare* (New York: Smithsonian Books/Collins, 2005), fie Jonathan P. Roth, *Roman Warfare* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009). Pentru o introducere mai detaliată, vezi Adrian Goldsworthy, *The Complete Roman Army* (New York: Thames & Hudson, 2003); C.M. Gilliver, *The Roman Art of War* (Charleston, SC: Tempus, 1999), oferă o analiză atentă. Vezi şi Kate Gilliver, Adrian Goldsworthy şi Michael Whitby, *Rome at War* (Oxford: Osprey Publishing, 2005), şi eseurile relevante din Paul Erdkamp, ed., *A Companion to the Roman Army* (Oxford: Blackwell, 2007). L.J.F. Keppie, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire* (Norman: University of Oklahoma Press, 1984), oferă o analiză detaliată a evoluţiei armatei romane în timpul Republicii, iar John Peddie, *The Roman War Machine* (Conshohocken, Penn.: Combined Publishing, 1996), este foarte bună în ceea ce priveşte generalii.

Pentru logistică, vezi Paul Erdkamp, *Hunger and the Sword: Warfare and Food Supply in Roman Republican Wars (264-30 BC)* (Amsterdam: J.C. Gieben, 1998), şi Jonathan P. Roth, *The Logistics of the Roman Army at War (264 BC – AD 235)* (Leiden şi Boston: Brill, 1999).

O selecţie valoroasă a surselor, cu comentarii şi o bibliografie, poate fi găsită în Matthew Dillon şi Lynda Garland, eds., *Ancient Rome: From the Early Republic to the Assassination of Julius Caesar* (Londra şi New York: Routledge, 2005). Julius Caesar, *The Civil War, with the anonymous Alexandrian, African, and Spanish Wars* , traducere, studiu introductiv şi note de J.M. Carter (Oxford: Oxford University Press, 1997 [ed. rom.: *Comentariele lui Caiu Juliu Cesare de Belulu Civile*, traducere de D. Caianu, Bucureşti: Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1872]); Appian, *The Civil Wars* , traducere şi studiu introductiv de J.M. Carter (Londra, New York: Penguin Books, 1996 [ed. rom.: *Istoria Romei. Războaiele civile*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1957]).

Pentru istoria Romei scrisă de Dio Cassius, cărţile 41-44, vezi ediţia Loeb Classical Library, Dio Cassius, *Roman History*, vol. 4: cărţile 41-44, traducere de Earnest [sic] Cary şi Herbert Baldwin Foster (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916 [ed. rom.: *Istoria romană*, traducere de A. Piatkowski, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1973-1985]); traducerea în limba engleză este disponibilă pe

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html.

Biografiile lui Pompei şi Cezar se găsesc în Plutarch, *Fall of the Roman Republic*, ediţie revăzută, traducere, studiu introductiv şi note de Rex Warner, revăzută cu traduceri ale comparaţiilor şi o prefaţă de Robin Seager, cu o prefaţă a seriei de Christopher Pelling (Harmondsworth: Penguin, 2005); biografiile lui Brutus şi Marc Antoniu pot fi găsite în Plutarch, *Makers of Rome*, traducere şi studiu introductiv de Ian Scott-Kilvert (Harmondsworth: Penguin, 1965); biografia lui Cezar scrisă de Suetoniu se găseşte în Caius Suetonius Tranquillus, *The Twelve Caesars*, traducere de Robert Graves, revăzută, cu un studiu introductiv de Michael Grant (Londra, New York: Penguin, 2003 [ed. rom.: *Vieţile celor doisprezece cezari*, traducere de David Popescu şi C.V. Georoc, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1958]).

Pentru Cleopatra, vezi: Stacy Schiff, *Cleopatra: A Life* (New York: Little, Brown, 2010); Duane Roller, *Cleopatra: A Biography* (Oxford: Oxford University Press, 2010); Diana E.E. Kleiner, *Cleopatra and Rome* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2005).

Printre studiile asupra unor subiecte specifice se numără: J.V.P.D. Balsdon, „The Ides of March", *Historia*, 7 (1958), pp. 80-94; J. Elmore, „Caesar on the Causes of Mutiny", *Classical Journal*, 20 (1925), pp. 430-432; Peter Green, „Caesar and Alexander: Aemulatio, Imitatio, Comparatio", *American Journal of Ancient History*, 3 (1979), pp. 1-26.

Colleen McCullough, *Caesar: A Novel* (New York: William Morrow, 1997), este o lucrare cunoscută, fidelă surselor istorice; Steven Saylor, *The Judgment of Caesar: A Novel of Ancient Rome* (New York: St. Martin's Minotaur Books, 2004), şi Steven Saylor, *The Triumph of Caesar: A Novel of Ancient Rome* (New York: St. Martin's Minotaur Books, 2008), sînt nişte cărţi poliţiste interesante. Volumul lui Conn Iggulden *Emperor: The Gods of War* (New York: Delacorte Press, 2006) zugrăveşte un tablou al războiului civil în linii mari. Cartea lui Thornton Wilder *The Ides of March* (New York: Harper Perennial, 2003, publicată iniţial în 1948) este o adevărată delectare.

Arta războiului în Antichitate

Nu există nici un manual, însă, pentru ceva apropiat, vezi John Gibson Warry, *Warfare in the Classical World: an illustrated encyclopedia of weapons, warriors and warfare in the ancient civilisations of Greece and Rome* (Norman: University of Oklahoma Press, 1995), şi Simon Anglim *et al*. , *Fighting techniques of the ancient world 3000 BC – 500 AD: Equipment, combat skills, and tactics* (New York: Thomas Dunne Books: St. Martin's Press, 2002). Harry Sidebottom oferă o abordare tematică în *Ancient Warfare: A Very Short Introduction* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2005). Peter Connolly, *Greece and Rome at War* (Londra: Greenhill Books, 2006), oferă ilustraţii superbe şi o istorie completă.

Despre strategia în războaiele din Antichitate, vezi eseurile din Victor Davis Hanson, ed., *Makers of Ancient Strategy* (Princeton: Princeton University Press, 2010). *Despre psihologie în bătăliile din Antichitate*, vezi J.E. Lendon, *Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity* (New Haven: Yale University Press, 2006).

Giovanni Brizzi oferă o trecere în revistă a artei războiului în Antichitate, cu o analiză deosebit de bună a tacticilor lui Hannibal, î n *Il guerriero, l'oplita, il legionario. Gli eserciti nel mondo classico* (Bologna, Italy: Il Mulino, 2002), în limba italiană.

Philip Sabin, *Lost Battles: Reconstructing the Great Clashes of the Ancient World* (Londra: Hambledon Continuum, 2008), combină jocurile strategice cu erudiţia pentru a reconstitui cîmpul de luptă din Antichitate.

Despre cavalerie, vezi Philip Sidnell, *Warhorse: Cavalry in Ancient Warfare* (Londra: Hambledon Continuum, 2006).

Mari comandanţi

Se poate începe cu Theodore Ayrault Dodge, *Great captains: A course of six lectures showing the influence on the art of war of the campaigns of Alexander, Hannibal, Caesar, Gustavus Adolphus, Frederick, and Napoleon* (Boston: Houghton, Mifflin, 1892, copyright 1889). Dodge a publicat şi volume separate detaliate despre fiecare dintre aceşti şase comandanţi.

Richard A. Gabriel oferă o analiză pătrunzătoare şi o serie de studii de caz, inclusiv despre Hannibal şi Scipio Africanus, în *Great Captains of Antiquity*, cuvînt înainte de Mordechai Gihon şi David Jablonsky (Westport, CT: Greenwood, 2001).

Printre studiile pătrunzătoare despre comandanţi din epocile ulterioare ce ar putea fi numiţi „mari căpitani", din perioada medievală pînă în secolul XX, se numără: Sir Basil Henry Liddell H a r t , *Great Captains Unveiled* (Freeport, NY: Books for Libraries Press, 1967); Martin Blumemson şi James L. Stokesbury, *Masters of the Art of Command* (Boston: Houghton Mifflin, 1975); Martin van Creveld, *Command in War* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987); Eliot Cohen, *Supreme Command: Soldiers, Statesmen, and Leadership in Wartime* (New York: Free Press, 2002); John Keegan, *The Mask of Command* (New York: Penguin Books, 1988).

Pentru o introducere în ştiinţele sociale moderne şi lucrările despre leadership, vezi Bernard M. Bass şi Ruth Bass, *The Bass Handbook of Leadership*, ediţia a IV-a (New York: Free Press, 2008), şi diferite intrări din George R. Goethals, Georgia J. Sorenson, James MacGregor Burns,

ed., *Encylopedia of Leadership* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2004).

Despre elefanţi în războaiele antice, vezi H.H. Scullard, *The Elephant in the Greek and Roman World* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1974).

Despre intuiţia strategică, vezi William R. Duggan, *Coup d'œil: Strategic intuition in Army planning* (Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, US Army War College, 2005), şi *idem*, *Strategic Intuition: The Creative Spark in Human Achievement* (New York: Columbia Business School Pub., 2007).

Am descoperit multe lucruri interesante în două cărţi recente despre mari conducători scrise de nişte specialişti în filosofie politică: Robert

Faulkner, *The Case for Greatness: Honorable Ambition and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 2007), şi Walter Randy Newell, *The Soul of a Leader: Character, Conviction, and Ten Lessons in Political Greatness* (New York: Harper Collins, 2009). Mi-a fost de mare folos şi Winston S. Churchill, *Great Contemporaries* (Chicago: University of Chicago Press, 1973, publicată iniţial în 1937).

Note

1. Zece calităţi ale comandanţilor de succes

1. Platoşa: detaliile armurii lui Hannibal se bazează pe o reconstituire verosimilă.

2. Chipul lui luminos şi cumplit: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 21.4.

3. *Daniel* 8.1-8, 15-22, 11.2-4.

4. „Tribul vulturului": Abraham Lincoln, „Address to the Young Men's Lyceum of Springfield, Illinois, January 27, 1838", în *Speeches and Writings 1832-1858*, New York: Library of America, 1989, p. 34.

5. „Nu am susţinut cauza. L-am susţinut pe om – şi mi-a fost prieten": parafrază după Caius Matius în scrisoarea sa către Cicero din 44 î.Hr.: *neque enim Caesarem in dissensione civili sum secutus sed amicum*, Cicero, *Scrisori către prieteni* 11.28.2.

6. Imaginea lui Hannibal în mantia lui soldăţească: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 21.4.

7. „Pentru că iubea onoarea, iubea pericolul": Plutarh, *Viaţa lui Cezar* 17.2.

8. Doar nevoia de somn şi de sex: Plutarh, *Viaţa lui Alexandru* 22.6.

9. „Şi, tinere", a spus el: Plutarh, *Viaţa lui Cezar* 35.11.

10. A omorît un milion de oameni: Plutarh, *Viaţa lui Cezar* 15.5.

11. Sau cel puţin aşa au afirmat romanii: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 31.20.6.

12. Teritoriul „cucerit cu suliţa": Diodorus Siculus 17.17.2.

13. Nici un om nu a întrecut vreodată realizarea lui Alexandru: Genghis Han a cucerit un imperiu mult mai mare, dar i-au trebuit 20 de ani ca să facă asta, iar el a trăit pînă la 65 de ani.

2. Atacul

1. „Splendoarea marii răsplăţi”: Polibiu, *Istorii* 3.6.12, traducerea

Loeb,

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/3*.html.

2. „Prin firea sa, era un om cu totul minunat”: Polibiu, *Istorii* 9.22.6.

3. „Tînăr, plin de ardoare marţială”: Polibiu, *Istorii* 3.15.6, traducerea

Loeb,

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/3*.html.

4. Primul bărbat din Roma: Plutarh, *Viaţa lui Cezar* 11.3-4.

5. „Nu despre republică este vorba aici”: Cicero, *Scrisori căte Atticus* 10.7.1.

6. „Prestigiul şi demnitatea”: Cezar, *Războiul civil* 1.7.

7. „Demnitatea republicii”: Cezar, *Războiul civil* 1.9.

8. „Un avantaj conferit mie [Cezar]”: Cezar, *Războiul civil* 1.9.

9. „El [Cezar] spune că face totul”: Cicero, *Scrisori către Atticus* 7.11.1.

10. „Duşmanul ar fi cîştigat”: Plutarh, *Viaţa lui Cezar* 39.8.

11. „Îşi primiseră instrucţia constant participînd la lupte adevărate”:

Polibiu, *Istorii* 3.89.5-6, traducerea Loeb, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/3*.html.

12. „Onoare şi imperiu”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 22.58.3.

13. „Cu totul sub influenţa”: Polibiu, *Istorii* 3.15.9.

14. „Nu armatele mari”: Martin Blumenson şi James Stokesbury, *Masters of the Art of Command* (Cambridge, MA: Da Capo Press, 1990), p. 146.

15. „Căruia i se dusese vestea pentru judecata sa înţeleaptă ca general”: Diodorus Siculus 17.18.2.

16. „A susţinut o politică”: Diodorus Siculus 17.18.2.

17. Haos: Arrian, *Anabasis Alexandri* 1.15.2.

18. „Cai care se luptau... cu alţi cai”: Arrian, *Anabasis Alexandri* 1.15.4.

19. „Pentru că ostaşii acestuia nu doar se chinuiseră cumplit”: P o l i b i u , *Istorii*

3.60.3,

traducerea

Loeb,

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/

E/Roman/Texts/Polybius/3*.html.

20. „Mai important pentru un general decît cunoaşterea principiilor inamicului său”: Polibiu, *Istorii* 3.81.1, traduerea Loeb,

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/3*.html.

21. Punctele slabe: Polibiu, *Istorii* 3.81.3.

22. „Venise mai presus de orice”: Polibiu, *Istorii* 3.77.3-7.

23. „El credea că surpriza”: Plutarh, *Viaţa lui Cezar* 32.2.

24. „Depindea de surpriza”: Appian, *Războaiele civile* 2.34

[136], traducerea Matthew Dillon şi Lynda Garland, *Ancient Rome from the Early Republic to the Assassination of Julius Caesar* (New York: Routledge, 2005), p. 643.

25. „A făcut aceasta”: Cezar, *Războiul civil* 1.23.

26. „Să fie”: Cezar în [Cicero], *Scrisori către Atticus* 9.7c (cca 5

martie 49).

27. „Clemenţă insidioasă”: Cicero, *Scrisori către Atticus* 8.16.

28. „Oamenii sînt înclinaţi să creadă”: Tucidide 7.69.2.

3. Rezistenţa

1. „Nu îşi imaginează consecinţele”: Polibiu, *Istorii* 11.2.4-6.

2. „Provocarea educaţiei”: citat în Craig Mullaney, *The Unforgiving Minute: A Soldier’s Education* (New York: Penguin, 2009), p. 365.

3. Aristotel îl învăţase: Aristotel, *Politica* 4.1296a.

4. „Burtică moale”: Richard M. Langworth, *The Definitive Wit of Winston Churchill* (New York: Public Affairs, 2009), p. 109.

5. Ecoul răcnetului: Curtius 3.10.1-2; Diodorus Siculus 17.33.4.

6. „În trei bătălii”: Curtius 4.1.35.

7. „Aş accepta”: Plutarh, *Viaţa lui Alexandru* 29.8.

8. Zonă parcă anume făcută pentru ambuscade: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 22.4.1.

9. Izvoarele fac aluzie la o discuţie care a avut loc între comandanţii cartaginezi: Dexter Hoyos, „Maharbal’s Bon Mot: Authenticity and Survival”, *Classical Quarterly*, n.s. 50.2

(2000), pp. 610-614.

10. „Încît armata sa nu o putea căra cu sine pe toată”: Polibiu, *Istorii*

3.86.10,

traducerea

Loeb,

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/3*.html.

11. „Într-o zonă care abunda de toate tipurile de fructe şi legume”:

Polibiu, *Istorii*

3.87.1,

traducerea

Loeb,

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/

E/Roman/Texts/Polybius/3*.html.

12. „Provizii şi efective inepuizabile”: Polibiu, *Istorii* 3.89.9, traducerea

Loeb,

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/

3*.html.

13. „Să trimită ajutoare aliaţilor lor”: Plutarh, *Fabius* 2.5, traducerea

Loeb

(vol.

3,

1916),

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/

Texts/Plutarch/Lives/Fabius_Maximus*.html.

14. „Aşa că s-a hotărît”: Plutarh, *Fabius* 5.3, traducerea Loeb (vol.

3,

1916),

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives/Fabius_Maximus*.html.

15. „Servitorul lui Hannibal”: literal, „ *Paedagogus* al lui Hannibal”, sclav grec care slujea ca însoţitor pentru copilul unui nobil roman.

16. „Arta înşelătoriei punice”: Florus, *Epitome* 1.22.13.

17. Cele mai bune stratageme: Plutarh, *Viaţa lui Pompei* 63.1.

18. „Războaiele nu se cîştigă cu evacuări”: Winston Churchill, discurs în faţa Camerei Comunelor, 4 iunie 1940, http://www.churchill-society-london.org.uk/Dunkirk.html.

19. Să se lupte cu o armată fără conducător: Suetoniu, *Iuliu Cezar* 34.2.

20. „Nu prin toleranţă”: Suetoniu, *Iuliu Cezar* 69.

21. *et devotissimi... et fortissimi*: Suetoniu, *Iuliu Cezar* 68.1.

22. „Cel mai puternic lucru în război este lucrul la care nimeni nu se aşteaptă”: Appian, *Războaiele civile* 53.

23. „Noi nu putem avea pace pînă cînd nu ni se va aduce capul lui Cezar”: Cezar, *Războiul civil* 3.19.

24. „Cezar are noroc”: Appian, *Războaiele civile* 2.57.

25. Animale, nu oameni: Appian, *Războaiele civile* 2.61.

26. I-a scris celebrului său socru: Cicero, *Scrisori către prieteni* 9.9.2-3.

27. „Soarta... transformă mişcările mici în schimbări mari”: Cezar, *Războiul civil* 3.68.

28. *Imperator!* : Cezar, *Războiul civil* 3.71.

29. „Astăzi duşmanul ar fi învins”: Plutarh, *Cezar* 39; *cf*. Appian, *Războaiele civile* 2.62. Traducere de Rex Warner: Plutarch, *Fall of the Roman Republic*, ediţie revăzută. Traducere de Rex Warner, rev. Robin Seager, prefaţă de Christopher Pelling, Londra: Penguin Books, 2005, p. 294.

30. În particular: Appian, *Războaiele civile* 2.64.

31. În public: Cezar, *Războiul civil* 3.73.

32. Încredere în părintele său: Dio Cassius, *Istoria romană*

41.27.

33. „Războiul este un dascăl exigent”: Tucidide 3.82.2.

4. Ciocnirea

1. „Pentru scurt timp, bătălia a devenit o luptă corp la corp”: Arrian, *Anabasis Alexandri* 3.14.3.

2. „Aerul... cu gemetele celor căzuţi”: Diodorus Siculus 17.60.4.

3. Nu s-au aruncat sulițe, cum se întîmpla de obicei: Arrian, *Anabasis Alexandri* 3.15.2.

4. „O imagine ciudată şi terifiantă”: Polibiu, *Istorii* 3.114.

5. La fel de bine ar fi putut să li se predea deja încătuşaţi soldaţilor săi: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 22.49.3.

6. „Mai degrabă un măcel decît o bătălie”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 22.48.6.

7. Au căzut în luptă foarte mulţi romani: cele mai credibile cifre în privinţa pierderilor se găsesc în Titus Livius, *De la fondarea Romei* 22.49.13-18, însă nu prea se potrivesc cu numărul total al soldaţilor romani furnizat de lucrarea de obicei demnă de încredere, Polibiu, *Istorii* 3.113.

8. Soldaţii beţi şi ghiftuiţi ai lui Cezar: Appian, *Războaiele civile* 2.64.

9. „Disciplinaţi şi disperaţi”: Appian, *Războaiele civile* 2.64, traducerea Loeb, http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?

doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0232%3Abook%3D2%3Achapter%3D10%3Asection%3D66.

10. „Cele mai prudente calcule”: Appian, *Războaiele civile* 2.64, traducerea Loeb, http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?

doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0232%3Abook%3D2%3Achapter%3D10%3Asection%3D66.

11. „Mai rezervat”: Tacit, *Istorii* 2.38.

12. În cele din urmă, Pompei a cedat: Cezar, *Războiul civil* 3.86;

Appian, *Războaiele civile* 2.10.67; Plutarh, *Viaţa lui Pompei* 67.4-5; Polyaenus, *Stratageme de război* 8.23.14.

13. Ca un căpitan de vas care cedează cîrma: Lucan, *Farsalia*, 7.126-128.

14. Trebuia să se tot deplaseze: Cezar, *Războiul civil* 3.85.

15. „Speranţa”: Tucidide 5.102.

16. Bătălia probabil că a avut loc: locația exactă a bătăliei nu se cunoaște sigur. Aici mă bazez pe argumentele lui C.B.R.

Pelling, „Pharsalus", *Historia*, 22 (1973), pp. 249-259, și John D. Morgan, „Palaepharsalus – the Battle and the Town", *American Journal of Archaeology*, 87 (1983), pp. 23-54.

17. Conform unei surse, Cezar le-a spus soldaților săi: Plutarh, *Viața lui Pompei* 68.4.

18. „Să ne pregătim inimile": Cezar, *Războiul civil* 3.85.

19. „Criza căpeteniilor": Lucan, *Farsalia* 7.242-243.

20. Cuprindea la un loc toate gemetele: Lucan, *Farsalia* 7.571-573.

21. „Cu aripile deschise pe întreaga cîmpie": Lucan, *Farsalia* 7.506.

22. Arcași și prăștieri: Dio Cassius, *Istoria romană* 41.60.1-2.

23. Topindu-se de căldură: Lucan, *Farsalia* 7.511-513.

24. „Nici o circumstanță nu a contribuit mai mult": Frontinus, *Strategemata* 2.22.

25. „Ei au vrut-o": Asinius Pollio, citat de Suetoniu, *Iuliu Cezar* 30.4.

26. Rezultatele bătăliei de la Pharsalos: Cezar, *Războiul civil* 3.99; Appian, *Războaiele civile* 2.82, care îl citează pe

istoricul Asinius Pollio – a cărui operă s-a pierdut –, un martor ocular care a luptat la Pharsalos de partea lui Cezar.

5. Strîngerea lațului

1. El nu voia leșul lui Darius: Iustin 3.3.

2. Un discurs care a atins trei teme: Plutarh, *Viața lui Alexandru* 47.1-3, afirmă că parafrazează o scrisoare către Antipater în care Alexandru povestește ce anume a spus el de fapt.

3. A minimalizat foarte mult distanța: Quintus Curtius 6.3.16.

4. Mago: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 28.46.7, 14; 29.4-5; 30.18-20. Mago visase la glorie, însă astăzi sigurul mod în care ar putea rămîne în istorie este doar datorită unui sos de ouă. Se spune că orașul Mahón de pe insula Minorca este locul unde s-a inventat maioneza – iar

oraşul Mahón se mîndreşte cu faptul că poartă numele lui Mago. Însă există controverse legate de etimologia numelui oraşului şi mai sînt şi alte oraşe care susţin că ele sînt locul unde s-a inventat maioneza.

5. „Din acelea pe care le purtau doar Cavalerii – şi doar cei dintîi dintre aceştia”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 23.12.2.

6. „Acum ştiu ce soartă va avea Cartagina!”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 27.51.12.

7. „Să nu-şi piardă viaţa şi patria unde se născuseră”: Polibiu, *Istorii* 3.118.5.

8. „Pe drept cuvînt, zeii nu şi-au pus”: Titus Livius, *De la*

fondarea Romei 22.51.4.

9. „Mulţi cred că amînarea din ziua aceea”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 22.51.4.

10. Datează de pe vremea celui de-al doilea război punic: Michael P. Fronda, *Between Rome and Carthage: Southern Italy during the Second Punic War* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010), p. 42, n. 106, citîndu-i pe Hans Beck şi U. Walter (eds.) *Die frühen römischen Historiker*,

vol.

1

(Darmstadt:

Wissenschaftliche

Buchgesellschaft, 2001), 4 F13-14.

11. „Nici cartaginezii, nici duşmanii lor”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 21.12.1.

12. Sylla, spunea el, nu se pricepea deloc la politică: Suetoniu, *Iuliu Cezar* 77.

13. *Fortis fortuna adiuvat*: Terenţiu, *Formio* 203.

14. „Nu pot decît să îi deplîng soarta”: Cicero, *Scrisori către Atticus* 11.6.5.

15. „Am cerut, am împrumutat”: Dio Cassius, *Istoria romană*

42.49-50.

16. Calcul simplu: Dio Cassius, *Istoria romană* 42.49.

17. „Cetățeni”: Suetoniu, *Iuliu Cezar* 70; Plutarh, *Viața lui Cezar* 51.2; Appian, *Războaiele civile* 2.13.92-94; Dio Cassius, *Istoria romană* 52-54.

18. Se spune că s-a descotorosit de capii răzvrătiţilor: Dio Cassius, *Istoria romană* 42.55.2.

19. „Pătat de vină”: *Războiul african* 44.

20. „Să ridic arma”: *Războiul african* 45.

21. „Ţie nu îţi spun comandant suprem”: *Războiul african* 45.

22. Îl considera pe Cezar un tiran: Plutarh, *Cato cel Tînăr* 72.2, este posibil să fi inventat discursul lui Cato, dar pare verosimil.

23. „O, Cato, te invidiez”: Plutarh, *Cato cel Tînăr* 72.2.

24. „Fiecare pentru cauza lui poate invoca un judecător suprem”: Lucan, *Farsalia* 1.127-128, traducere de Sir Edward Ridley, *Pharsalia. M. Annaeus Lucanus* (Londra: Longmans, Green, and Co., 1905), http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?

doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0134%3Abook%3D1%3Acard%3D33.

25. „Nu vă e ruşine să mă daţi pe mîna unor mucoşi ca ăştia?”: Plutarh, *Viața lui Cezar* 56.2.

6. Momentul cînd trebuie să te opreşti

1. „Diferite binecuvîntări şi mai ales”: Arrian, *Anabasis Alexandri* 7.11.8.9, modificat față de traducere de P.A. Brunt, *Arrian, Anabasis of Alexander, Books V-VII* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983), p. 241.

2. „Cei care pot cîştiga bine un război rareori pot încheia o pace bună”:

Winston

Churchill, *My Early Life: A Roving*

Commission (New York: Charles Scribner’s Sons, 1987), p.

331.

3. „Alexandru nu se mai sătura”: Aristoboulos, citat de Arrian, *Anabasis Alexandri* 7.19.6, şi Strabon, *Geografia* 16.1.11, *cf.*

Arrian, *Indica* 9.11.

4. „Cornul cel mare s-a sfărîmat”: *Daniel* 8.8.

5. „Muzica trebuie să cînte mereu”: W.H. Auden, „September 1, 1939”.

6. Inexprimabilul miros al morţii”: W.H. Auden, „September 1, 1939”.

7. „Celui mai puternic”: Arrian, *Anabasis Alexandri* 7.26.3, Diodorus Siculus 17.117.4, *cf*. 18.1.4; Quintus Curtius 10.5.5, Iustin 12.15.8.

8. „Nişte mari jocuri funerare”: Diodorus Siculus 17.117.4.

9. „Nu mici speranţe, ci mari speranţe”: Polibiu, *Istorii* 15.2.3.

10. „Să aibă ei grijă de altele”: Polibiu, *Istorii* 15.5.2.

11. „Uimit”... „a simţit nevoia”: Polibiu, *Istorii* 15.5.8.

12. „Uluit de încrederea în sine a inamicului”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 30.29.4.

13. „Să caute pacea cît armata sa era intactă”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 30.29.5.

14. Polibiu spune că Hannibal a fost admirabil la Zama: Polibiu, *Istorii* 15.15.3.

15. Ar prefera să fie primul om în acel sat: Plutarh, *Viaţa lui Cezar* 11.3-4.

16. „Liniştea Italiei”: Cezar, *Războiul civil* 3.57.

17. „Republica”, a spus el odată, „nu e nimic”: Suetoniu, *Iuliu Cezar* 77.1.

18. „Şi tu, fiule?”: Suetoniu, *Iuliu Cezar* 82.2.

19. 50 de bătălii în care pretindea că omorîse 1 192 000 de oameni: Plinius cel Bătrîn, *Istoria naturală* 7.91-92.

20. Cezar nu avea nici un drept să stăpînească asupra oamenilor:

Plutarh, *Viaţa lui Cato cel Tînăr* 66.2.

Concluzie

1. „Curajosul are întregul pământ drept mormînt”: Tucidide, *Războiul peloponesiac* 2.43.3.

2. Unul dintre subordonaţii săi a tremurat: este o trimitere la Kassandros, Plutarh, *Viaţa lui Alexandru* 74.6.

3. „Abilităţile de conducător, curajul şi iscusinţa pe cîmpul de luptă” ale lui Hannibal: Polibiu, *Istorii* 11.19, sursa tuturor citatelor din acest paragraf. Toate traducerile în engleză din acest paragraf sînt variante modificate ale traducerii lui W.R.

Paton,

Loeb

Classical

Library,

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/42*.html.

4. Scipio a venit la Efes: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 35.14.5-11; Plutarh, *Viaţa lui Flaminius* 21.3.

5. „Înţelepciunea punică”: Titus Livius, *De la fondarea Romei* 35.14.11.

6. „A spus că văzuse mulţi bătrîni”: Cicero, *Despre orator* 2.75.

Index*

A

abilitatea marilor comandanţi de a face mai multe lucruri concomitent 36

Abydos 75

Actium, bătălia de la ~ (31 î.Hr.) 304

activişti care militează pentru drepturile homosexualilor, Alexandru şi 45

Adriatică, Marea 143-144

traversarea ~ de către Cezar 145-147, 325

Aegae 309

Afghanistan 44

Afranius, Lucius 142-143, 186, 191

Africa de Nord 273

~ în războaiele punice 66, 79, 92, 278, 281-291, 319

~ în războiul civil roman 140, 143, 145, 155, 204, 240, 243-251, 258, 325-326

Africa Romană. *Vezi* Africa de Nord

afro-americani, Hannibal şi 46

agilitate 255-256

~ a lui Alexandru 35-36, 61, 118, 166-167, 197-198, 201, 206-207, 235-236, 259, 315, 328

~ a lui Cezar 35-36, 61, 71, 79-80, 141-142, 151-152, 195, 197-198, 201, 204, 259, 324

~ a lui Hannibal 35-36, 61, 66, 134, 183, 197-198, 201, 259

Ahile 51-52, 209, 221, 318

Ai Khanum 267

al doilea război punic (218-201 î.Hr.) 29, 50

campania din Africa a lui Scipio Africanus în ~ 279, 281-291

contraatacul romanilor în Hispania 134-136, 154, 229, 238

cucerirea Hispaniei de către Scipio Africanus în ~ 280-281

faza de atac a ~ 90-98

faza de ciocnire a ~. *Vezi* Cannae, bătălia de la faza de rezistenţă a ~ 107-108, 127-136

motivele lui Hannibal pentru declanşarea ~ 52-57

nevoia lui Hannibal de o victorie rapidă în ~ 231, 237-238

strîngerea laţului în ~ 203-204, 224-239, 256-260, 312

tratatul de pace al ~ 291

Alesia 236

Alexandria, Egipt:

Cezar în ~ 35-36, 44-45, 243-244, 255

mormîntul lui Alexandru din ~ 309-310

Alexandru al II-lea, rege al Macedoniei 213

Alexandru al III-lea „cel Mare”, rege al Macedoniei 13, 136, 257, 322

agilitatea lui ~ 35-36, 61, 118, 166-167, 197-198, 201, 206, 207, 235-236, 259, 315, 328

aliaţii greci trimişi acasă de ~ 210

ambiţia lui ~ 31, 51-52, 223, 311-312, 315-316, 318, 327-328

armata lui ~. *Vezi* armata macedoneană

arta asediului 315

asumarea divinităţii de către ~ 40, 168, 309, 317-318

~ ca om de stat 27-29

~ ca „rege al Asiei” 127, 205-206, 208, 210-213, 268, 304-305, 315

~ ca strateg militar 28-29, 37-38, 61-66, 118, 154, 170, 223, 259, 316-317, 327-328

~ ca strateg politic 73-77, 287

calităţile de conducător ale lui ~ 33-34, 201, 223, 306, 315

condiţiile oferite de Darius lui ~ pentru a încheia pacea 124-125

confruntarea deschisă ca obiectiv al lui ~ 158, 315

Darius urmărit de ~ 208

~ după invazia din India 261-262, 265-278

elementul surpriză ca tactică a lui ~ 38-39, 118, 206-207, 219

execuţiile ordonate de ~ 213, 214

experienţa militară timpurie a lui ~ 51, 80, 87, 314

familia lui Darius capturată de ~ 122-123

flota lui ~ din Oceanul Indian 221-224, 271-272

flotele militare subapreciate de ~ 32-33, 35-36, 60, 65-66, 108-109, 112-113, 124, 141, 142, 153, 223, 259, 272, 316, 317

gîndirea pe termen lung a lui ~ 38-39

guvernarea plictisitoare pentru ~ 32-33, 35-36, 265-268, 272, 304-306, 315-316, 327-328

invadarea Arabiei plănuită de ~ 272-274, 318

inventivitatea militară a lui ~ 76, 217, 235-236

iscusinţa politică a lui ~ 63-64, 214, 316-317

~ în calitate de comandant al operaţiunilor terestre 25, 27, 28, 61, 85, 122, 124, 166-167, 170, 219, 311, 327-328

încrederea în sine a lui ~ 122

îndrăzneala lui ~ 25, 29-30, 34-35, 61, 118, 124, 166-167, 197-198, 201-202, 235-236, 272, 311, 315-316, 327-328

învăţămintele trase de ~ 197-199, 223, 272

judecata lui ~ 32-33, 61-62, 105, 122, 154, 161-162, 164, 166-167, 197-198, 201-202, 315-316

măiestria tactică a lui ~ 76, 85, 164, 219, 316-317, 327-328

mercenarii greci masacraţi de ~ 77, 90

moartea lui ~ 274-275

moştenirea lui ~ 44-46, 264, 304-306

motivele lui ~ pentru a porni războiul 40, 51-53, 73-75, 103, 104

obiceiurile şi straiele persane adoptate de ~ 40, 211-212, 214, 322-323

procesiunea funerară a lui ~ 309

providența și ~ 41, 114, 115, 141, 154, 311, 315-316, 327, 328

rănile suferite de ~ 34-35, 122, 217-218, 275-276

soldații bine tratați de ~ 88, 90

stilul personal al lui ~ 40-41, 51, 78-79, 168, 306, 311, 327, 328

tacticile contrainsurgență folosite de ~ 35-36, 44-45, 216-217, 235-236

teama de conspirații a lui ~ 211-213

teroarea ca tactică a lui ~ 39, 77, 90, 123, 201, 222, 311-312, 316, 327-328

vanitatea lui ~ 47-48, 326

Alexandru al III-lea „cel Mare", rege al Macedoniei, cucerirea Persiei de către 28-30, 47, 49-52, 72-77, 140, 153

asediul Halicarnasului 107, 113, 153

banii și proviziile pentru ~ 52-53, 76, 83-84, 109-110, 122-123, 259

bătălia de la Issos 110-111, 116-124, 159, 316-317

bătălia de pe rîul Granicus 25, 83-89, 109-110, 189

campania din Extremul Orient 203, 212-213, 215-224, 259, 304-305, 317-318, 327-328

campania din Iran 205-206, 259, 316-317

faza de atac a ~ 83-89

faza de ciocnire a ~. *Vezi* Gaugamela, bătălia de la faza de rezistență a ~ 107, 109-127

harta ~ 18-19

~ în Anatolia 25, 29-30, 49-50, 74-76, 83-89, 107, 109-110, 135-136, 145, 155

întăririle pentru ~ 117

strîngerea lațului în ~ 203, 205-224, 256-260, 313, 316-317

~ şi ameninţarea rebeliunilor în oraşele-state greceşti 74-77, 110-111, 116-117, 123, 125-126

Alexandru al IV-lea, rege al Macedoniei 276-277

Alpi:

traversarea ~ de către Hannibal 28-30, 47-49, 90-91, 128, 199, 320

traversarea ~ de către Hasdrubal 229

Amanus, munţii 117-118

Amanus, pasul 118

Ambhi, rege indian 218

ambiţie 31-32

~ a lui Alexandru 31, 51, 223, 311, 315-316, 318, 327-328

~ a lui Cezar 32, 57-58, 311, 327-328

~ a lui Hannibal 31-32, 311, 327-328

Ammon, racla lui 309

Anatolia:

avangarda macedoneană în ~ 74, 85, 145-146, 324

bazele navale persane din ~ 107, 113, 153

campania lui Alexandru în ~ 25, 30, 49-50, 74-75, 83-89, 107, 109-110, 113-115, 135, 136, 145, 155

~ după moartea lui Alexandru 277-278

Hannibal în ~ 293

revoltele şi tulburările din ~ 65

Anticato (Cezar) 300

Antigonus „Chiorul” 124, 136, 155, 278

Antiohia 244, 267

Antiohie al III-lea, împărat seleucid 293

Antipater, guvernator al Iudeei 244

Antipater, guvernator al Macedoniei 13, 210, 270

Antoniu, Marc (Marcus Antonius) 16, 146, 148-149, 191, 303-304, 310

Apama 269

Apenini, munţii 94, 100, 128-129, 132, 136, 175, 199, 320

Apulia (Puglia) 133-134, 172, 175, 179

Arabia, invadarea plănuită de Alexandru 272-274, 318

Arachosia 209, 215

Arbela (Irbil) 171

Arhimede 174, 227

Aria (Herat) 209, 215-216

Ariminium (Rimini) 99, 129-130

Aristotel 62, 110

armata britanică, la Dunkirk 137

armata cartagineză:

cavaleria ~ 35-36, 66-67, 95, 97-98, 157, 177-179, 182, 238, 285, 288-289, 320

celţii din ~ 128-131, 135, 157, 178-183, 229-230, 288

componenţa ~ 66-67

dezertările din ~ 91-92

experienţa şi profesionalismul ~ 66-67

hispanicii din ~ 178-183, 288

infanteria ~ 66-67, 177-183, 285, 288-289, 320

întăririle de care avea nevoie ~ 92-93, 104-105, 130-132, 135, 203-204, 225-226, 229, 230, 233-234, 238-239, 258-261

~ la Cannae 172, 174-175, 177-184

~ la rîul Ticinus 94-95, 174

~ la rîul Trebia 96-98

~ la Trasimene 129-131, 174

libienii din ~ 66, 178, 180-182

lipsa hranei şi a proviziilor pentru ~ 92-93, 129-130, 132, 228

moralul ~ 260

armata macedoneană:

armele superioare ale ~ 63, 88

avangarda ~ 74, 85, 146, 324

~ bine tratată de Alexandru 89

cavaleria ~ 25, 36, 62-63, 76, 86-89, 118-122, 162, 166, 169-170, 211, 218-220

escadronul regal al ~ 63

infanteria ~ 64, 88, 119-122, 162, 166, 211

~ în campaniile din Extremul Orient 203, 216-224

~ în timpul revoltei din 324 î.Hr. 261, 271

~ în timpul revoltei din India (326 î.Hr.) 203, 220

~ la Gaugamela 165-172

~ la Issos 118-122

~ la rîul Granicus 86-89

mercenarii din ~ 64, 215, 271

moralul ~ 203, 221, 260

~ opunîndu-se campaniei din Extremul Orient 203, 207-210, 213
planurile logistice ale ~ 36, 328
recruţii orientali din ~ 260, 266, 271
revoluţionarea ~ de către Filip 63
tacticile ~ 64, 87
trupele aliate din ~ 63-64, 77, 86-87, 119-122, 166, 210, 215
versatilitatea ~ 170
veteranii demobilizaţi din ~ 271
armata persană:
campania ~ în Lidia 124
cavaleria ~ 64, 87-88, 119-121, 157, 161-162, 164-165, 169, 170-171, 198
carele de luptă ale ~ 162, 164, 165, 168
infanteria ~ 64, 119-121, 164, 165, 198
împărţirea comenzii ~ 84-85
~ la Gaugamela 164-166, 168-171
~ la Issos 119-121
~ la rîul Granicus 25, 84-88, 109
mercenarii greci din ~ 64, 77, 85, 90, 119-121, 154, 162, 165, 208
tacticile ~ 64
armata romană (Cezar):
agilitatea ~ 36, 61, 71, 80, 142, 152, 198, 239
cavaleria ~ 143, 191-192, 194, 246, 253-254
efectivele ~ 81, 145, 240, 260
infanteria ~ 71, 191-195, 247-250, 253-254

în Hispania 140-145, 253-256, 263
la Pharsalos 188-197
lipsa rezervelor de hrană 149, 150
loialitatea ~ 70-71, 145, 191, 248-249, 326
profesionalismul şi experienţa ~ 193-194, 254
reaprovizionarea ~ 188
revoltele ~ 144, 245-246, 260, 326
armata romană (Pompei):
cavaleria ~ 158, 191-193, 198, 247
efectivele şi resursele ~ 81-82, 145
infanteria ~ 191-193, 247, 254
în Hispania 82, 140-144, 153, 253-256, 263
la Pharsalos 189-197
lipsa de experienţă a ~ 195
armata romană (războaiele punice):
agilitatea ~ 93
cavaleria ~ 130, 177, 198, 281, 285, 289-290
compoziţia ~ 66
efectivele şi resursele ~ 68, 130-131, 227
infanteria ~ 93, 157, 176-177, 179-182, 198, 281, 285, 289, 290
la Cannae 172, 174-184
la rîul Trebia 96-98, 178
la Trasimene 129-130, 232
şi contraatacul împotriva coloniilor cartagineze 43, 134-136
Arno 128-129

Arretium (Arezzo) 129
Arses, rege al Persiei 65
arta asediului
lipsa de atenţie a lui Hannibal faţă de ~ 33, 36, 233-236, 258, 320
stăpînirea de către Alexandru a ~ 315
stăpînirea de către Cezar a ~ 71, 236, 258
stăpînirea de către Filip a ~ 63
Artabazus 85
Artaxerxe al III-lea, rege al Persiei 65, 85
Asia Centrală 64-65, 161, 171
Asia de Sud 65
Asiria 159, 163
asumarea unor riscuri. *Vezi* îndrăzneală
atac (prima etapă a războiului) 42, 49-106
Alexandru în ~ 84-89
Cezar în ~ 99-106
Hannibal în ~ 90-98
Atatürk, Mustafa Kemal 311
Atena:
cucerirea ~ de către persani 125-126, 206-207
~ în războiul peloponesiac 43-44
atriţiune, strategie de (strategia fabiană) 43-44, 132-134, 138, 149, 154-155, 158-159, 174, 175, 186-187, 224, 227-228, 237, 249-250, 321
confruntarea directă *vs* ~ 200, 201, 249-250, 312
Aufidus (Ofanto) 157, 175-176

Augustus, împărat al Romei 29, 304, 306, 313, 328

Autophradates 115

azteci 61

B

Babilon 159, 163, 171, 206, 259, 269, 273-274, 277, 309, 317

Bactriana 161-162, 165, 168, 208, 209, 211, 215-216, 221-224, 236, 267-270, 275, 277-278

Baecula, bătălia de la ~ (208 î.Hr.) 229, 280

Bagradas (Medjerda) 284

Bahrain 272

Barca, familia 53, 55, 57, 73, 79-80

Barsine 85, 123, 276

Bessus, satrap al Bactrianei 13, 162, 165, 168-169, 171, 208-209, 212, 215-216, 257, 259

Bitinia 293

Bocchus, rege al Mauretaniei 248

Brundisium 108-109, 137-139, 144, 145, 147-148, 201

Bruttium 230

Brutus, Marcus 299-300, 302-303

Burebista, rege al Daciei 298

C

calităţi de lider:

~ ale lui Alexandru 33-34, 201, 223, 306, 315

~ ale lui Cezar 33-34, 141, 142, 151-152, 201, 241, 326

~ ale lui Hannibal 33-34, 92, 129, 131, 202, 233, 319, 327

Callisthenes 214

Cannae, bătălia de la (216 î.Hr.) 26, 29, 41, 47, 157, 159, 172, 173-184, 189, 197, 199-200, 202, 204-205, 224-227, 229, 231-235, 237, 239, 250, 255, 258, 263-264, 266, 280-281, 288-290, 312, 321-322, 327

harta ~ 173

superioritatea numerică a romanilor în ~ 174-177

victimele în ~ 174, 182-183, 197-198

Cannae, citadela 175-176

Canusium 175, 183, 235

Capua 225, 228-229

care de luptă 161-165, 168-169

Carrhae, bătălia de la (53 î.Hr.) 297-298

Cartagina 273

coloniile ~ din Hispania. *Vezi* Hispania, coloniile cartagineze din

duşmănia Romei faţă de ~ 28-29, 56

luptele politice din ~ 33, 67, 72-74, 78-80, 258-259, 283-284

~ neştiind cînd să se oprească 280

pacea cu Roma 291

primul tratat de pace al lui Scipio Africanus repudiat de ~ 279-280, 283-284

strategiile nefocalizate ale ~ 227, 238, 257-258, 321-322

Vezi şi primul război punic; al doilea război punic Carthalo 231

Caspică, Marea 273

Cassius Longinus, Caius 299, 302, 303

Cassius Longinus, Lucius 187

Cato, Marcus Porcius 15, 100, 240, 251-252, 257, 300-301

Caunus 113

cavaleria de elită 25, 35-36, 62-63, 90-91, 119, 161-162, 164-167, 169-170, 212, 219, 272

cavaleria tesaliană 64, 87, 89, 120, 121, 166, 169-170

cavalerie:

~ cartagineză 35-36, 66-67, 95, 97-98, 157, 177-179, 182, 238, 285, 288-289, 320

~ macedoniană 25, 35-36, 62-64, 76, 86-90, 118-122, 161-163, 165-166, 169-170, 212, 218-221

~ numidiană 95, 97-98, 179, 180, 246-247, 281-285, 288, 289, 326-327

~ persană 64-65, 87-89, 118, 119, 157, 161-165, 168-172, 197-198

~ romană (Cezar) 142-143, 190-192, 194, 247, 253-254

~ romană (Pompei) 158, 191-194, 197-198, 246-247, 249-250, 253

~ romană (războaiele punice) 130-131, 175-177, 197-198, 281-

282, 284-285, 288-289

~ tesaliană 87-89, 120-122, 165-166, 169-170

celți din nordul Italiei 66, 93-94

alianțele lui Hannibal cu ~ 78-79, 96-97, 237

~ în armata cartagineză 128-131, 135, 157, 178-183, 229-230, 288

Cezar, Caius Iulius 15, 256-257

agilitatea lui ~ 35-36, 61, 71, 79-80, 141-142, 151-152, 195, 197-198, 201, 204, 259, 324

ambiția lui ~ 32, 57-58, 311, 327-328

aroganța lui ~ 47, 300-301, 326-327

arta asediului stăpînită de ~ 71, 235-236, 258

asasinarea lui ~ 29, 35-36, 264, 299-302, 326-327

banii şi proviziile pentru ~ 204, 244-245, 259, 326

~ ca dictator pe viaţă 295-296

~ ca răzvrătit împotriva guvernării legitime 74

~ ca strateg militar 29, 37, 61, 70-72, 140-141, 151-152, 258, 304-305, 325-328

~ ca strateg politic 79-82, 141-142, 149, 287, 306-307

~ ca tactician 246-248, 255, 325-326

~ ca unic comandant al armatei sale 82-83

calităţile de lider ale lui ~ 33-34, 141-142, 151-152, 201, 241, 326

campania din Parţia plănuită de ~ 29, 60, 297-299

capturarea lui Pompei ca obiectiv al lui ~ 240-241, 258

celebritatea lui ~ 40-41

clemenţa ca politică a lui ~ 102-104, 143-144, 300-301, 324,

326, 328-329

Cleopatra şi ~ 204, 243-244, 296

confruntarea deschisă ca obiectiv al lui ~ 158, 249-250

crearea de către ~ a unui stil personal 40-41, 80, 306, 311, 327-328

~ despre Pompei 62-63, 71, 82-83, 105, 150-151

dominaţia Romei ca scop al lui ~ 58, 81, 241, 294-297, 312

duşmanii politici ai lui ~ 57, 58, 81, 293-294

elementul surpriză ca tactică a lui ~ 35-36, 38, 82-83, 98-99, 145-146, 192-193, 237

forţele hispanice ale lui Pompei înfrînte de ~ 72-76, 153

funeraliile lui ~ 310

Galia cucerită de ~ 29, 32, 37, 40, 46, 57, 79-80, 324

gîndirea pe termen lung a lui ~ 38

iscusinţa politică a lui ~ 57-58, 70-71, 79-81, 102-104, 143, 146-147, 240-241, 248, 255, 264-265, 306-307, 326

~ în Alexandria 35-36, 45, 243-244, 325

~ în calitate de comandant al operaţiunilor terestre 26-28, 61, 245-248, 293, 326

~ în campania de la Dyrrachium 26-27, 146-152, 154-155, 184, 326

~ în estul Mediteranei 244-245

încercările de a negocia pacea 146-147

încrederea în sine a lui ~ 57, 58, 324

îndrăzneala lui ~ 27-30, 34-35, 47, 61, 98, 138, 141-142, 152, 193-194, 197-198, 311, 315, 316, 325-328

învăţămintele trase de ~ 154, 155

judecata lui ~ 32-33, 61, 82, 105, 141-142, 197-198, 201, 202, 327-328

~ la Brundisium 108, 138-139

~ la Corfinium 99-103, 105, 141-142, 236

~ la Munda 253-254, 287-288, 293-294, 326

~ la Pharsalos. *Vezi* Pharsalos, bătălia de la

~ la Thapsus 249-251, 253, 254, 259, 326

logistica drept punct slab al lui ~ 32, 35-36, 246-247, 255, 256, 326

loialitatea armatei faţă de ~ 70-71, 144-145, 190, 248-249, 326-327

moştenirea lui ~ 46, 264-265, 304-306

motive ale lui ~ pentru a merge la război 40-41, 46, 57-60, 80, 81, 103-104, 294-295

onorurile divine conferite lui ~ 41, 57-58, 295

politicile populiste ale lui ~ 80-81, 223-224, 301, 310, 325

providența și ~ 41, 239, 240, 242, 247, 311, 325, 327, 328

războiul din Africa al lui ~ 245-251, 258, 325-326

reformele politice ale lui ~ 251-252, 296-297, 301, 306, 307, 325

renunțarea de către ~ la garda de corp 300, 326-327

reputația (*dignitas*) importantă pentru ~ 40-41, 60, 294, 299, 300-302, 325

superioritatea navală a lui Pompei față de ~ 60, 72-74, 140, 143, 149

teroarea ca tactică a lui ~ 39, 40, 79-80, 186, 201-202, 311, 327-328

traversarea Adriaticei de către ~ 145-147, 325

traversarea Rubiconului de către ~ 29-30, 47-50, 71, 80, 81, 145-146, 294

triumfurile lui ~ 244, 251, 252, 263-264

Vezi și războiul civil roman (49-45 î.Hr.) Cezarion (Ptolemeu al XV-lea) 244, 296, 304

Cheroneea, bătălia de la (338 î.Hr.) 37, 76, 88

Chios 114, 124

Churchill, Winston 114, 139, 265

Cicero, Marcus Tullius 15, 59-60, 103, 150, 188, 242, 251, 300, 302

Cilicia 117-118

ciocnire (a treia etapă a războiului) 42-43, 157-202

Alexandru în ~. *Vezi* Gaugamela, bătălia de la Cezar în ~. *Vezi* Pharsalos, bătălia de la Hannibal în ~. *Vezi* Cannae, bătălia de la Cipru 241, 277

Cirus cel Mare, rege al Persiei 51, 209, 223, 318

Clastidium (Casteggio) 94, 96

Cleitus „cel Negru” 25, 88, 213

Cleopatra a VII-a, regină a Egiptului 15, 242

Antoniu și ~ 204, 243-244, 296

Cezar și ~ 303-304

Cnidus 113

Coenus 220-221

comandanți, mari:

eșecul ca posibilitate constantă pentru ~ 45-46, 311-312

inteligența ~ 32-33, 61

~ în modernitate *vs* ~ în Antichitate 45-47

lipsa de modestie la ~ 47

morțile premature ale ~ 45-46

zece chei ale succesului ~ 30-41

Vezi și agilitate; ambiție; calități de lider; crearea unui stil personal; infrastructură; îndrăzneală; judecată; providență; strategie; teroare

Commentarii de Bello civili (Cezar) 45, 59

Commentarii de Bello Gallico (Cezar) 41, 45, 80

confederația romană 69, 73, 78-79, 99, 225, 236-237, 320

confruntare deschisă

dorința de ~ a lui Alexandru 158, 315-316

dorința de ~ a lui Cezar 158, 249

dorința de ~ a lui Hannibal 158, 249

strategia de atrițiune *vs* ~ 201, 313

contraatac, anticiparea 42-43

Corcyra (Corfu) 240

Corfinium, asediul (49 î.Hr.) 99, 100-102, 105, 138, 141, 187, 236

Cornelia (soția lui Pompei) 241, 242

Cortés, Hernando 60

Cortona 129

Crassus, Marcus Licinius 59

Craterus 13, 214

crearea unui stil personal 40-41

Alexandru 40, 51, 78, 167-168, 306, 311, 327-328

Cezar 40-41, 80, 306, 311, 327, 328

Hannibal 40, 77-78, 128, 230, 231-232, 306, 311, 320, 327, 328

Cremona 94

creştini, Alexandru şi 44-45

Creta 124

Crotone 262-263

Curio 140-143, 155, 240

D

Damasc 122

Daniel, Cartea lui 275-276

Dardanele. *Vezi* Hellespont

Darius al III-lea, rege al Persiei 13, 64, 73, 84-85, 109, 111, 113, 115-123, 125-127, 137, 146, 154, 157-165, 167-172, 198, 199-201, 205-209, 212, 215, 216-217, 221, 241, 257, 259, 268, 274, 316-317

asasinarea lui ~ 208, 215-216, 220-221

~ la Gaugamela 159, 164-172, 197-199, 201-203

~ la Issos 116-121, 159

~ în tratative de pace cu Alexandru 124-125

urmărirea lui ~ de către Alexandru 208, 259

dignitas (reputaţie), importanţa 40-41, 60, 294-295, 299-301, 325

Dinastia Seleucidă 278

Dolabella 150

Domitius Ahenobarbus, Lucius 16, 100-103, 105, 141, 143, 187, 191, 197, 300

Domitius Calvinus, Lucius 187, 191

Dunkirk 137, 139

Dyrrachium 23, 36, 138-139, 146, 148-153, 155, 158, 184, 186, 187-189, 192, 195, 197, 199, 201, 240, 255, 326

E

Ebru 108, 135

Ecbatana (Hamadan) 208, 211, 274

Educaţia lui Cirus (Xenofon) 51

educaţia marilor comandanţi 32-33

Efes 323

Egipt 64-65, 75, 85, 127, 159, 163, 167, 192, 207, 241-245, 263, 269, 277-278, 296, 309, 317, 326

Egnatia, via 146, 186

elefanţi:

~ lui Darius 161-162, 164

~ lui Hannibal 49, 67-68, 91, 98, 238, 289

~ lui Hasdrubal 229

~ lui Metellus Scipio 250

~ lui Porus 218-220, 289

Emilia 128

Emporiae 135

Enea 57

Enipeus 189-191

Epir (Albania) 26, 68, 146, 258

Erigyius din Mytilene 216

Escadronul Regal 63

eşecuri şi piedici, redresarea după 34-35, 43-44, 108-110, 141-143, 151-152, 155, 158, 311

Etruria (Toscana) 128-129

etrusci 131

Eufrat 163

evrei:

Alexandru şi ~ 45

Cezar şi ~ 244

F

Fabius Maximus Verucosus, Quintus 51, 132-134, 136-137, 199, 281

autoritatea limitată a lui ~ 133

strategia lui ~ 132-134, 138, 154, 158, 175, 189-190, 200, 201-202, 224, 227-228, 249, 250, 321-322

falanga macedoneană 119-121, 166, 169, 218, 220

Favonius, Marcus 188

Fenicia 114, 123, 273, 277

Filip al II-lea, rege al Macedoniei 13, 32, 37, 76, 85, 277

abilităţile politice ale lui ~ 266

armata revoluţionată de ~ 62, 63

asasinarea ~ 213, 315

ca strateg militar 62

invadarea Persiei plănuită de ~ 51-52, 75, 207, 324

vistieria macedoneană golită de ~ 52

Filip al III-lea, rege al Macedoniei 276-277

Filip al V-lea, rege al Macedoniei 225

Flaminius, Caius 14, 129-131

Florus 134

flota cartagineză 68-69, 107-108, 134-135, 225-227

flota militară ateniană 64-66, 75

flota militară persană 35-36, 38-39, 60, 76-77, 109-110, 121-122, 259, 327-328

bazele ~ din Anatolia 107, 113, 114, 153

campania ~ în partea continentală a Greciei 110-113, 124

dezertările ~ 124

~ în contraatac împotriva Greciei 43-44, 65-66, 113-116, 141-142, 154, 316-317

flota militară romană 68

Cezar 60, 73, 140, 143, 239

în al doilea război punic 107, 108, 227

Pompei 82, 108-109, 140, 143, 149, 197, 201, 240

flote militare:

ateniene 65, 74,

cartagineze 68, 108, 134-135, 225

persane. *Vezi* flota militară persană

romane. *Vezi* flota militară romană

subaprecierea ~ de către Alexandru 32-33, 35-36, 60, 65-66, 108-109, 112-113, 124, 141-142, 153, 223, 259, 272, 316-317

Franţa:

invazia nazistă din ~ 137

~ în războiul algerian 44

Freud, Sigmund 46

Frontinus 194

G

Galia Cisalpină 80-81

Galia, cucerirea de către Cezar 29, 32, 38-39, 46, 57-60, 70-71, 80-83, 323-324

Gange, valea 221

Gaugamela, bătălia de la (331 î.Hr.) 157, 159, 162, 168, 171-172, 197, 202, 205-206, 208, 215, 241, 259, 266, 316-317

victimele din ~ 170-172, 197, 198

eclipsa de lună de dinaintea ~ 159, 164

harta ~ 160

Gaza 127

Gebze 311

Gedrosian, deşertul 223

Genova 203

Germania nazistă 137

Gerunium 134, 136

gesturi elocvente ale marilor comandanţi 33-34

Gomel 164

Gomfoi 39, 186, 190

Gordium 114, 117, 136

grand strategy (marea strategie) 37-38

Granicus, bătălia de la (334 î.Hr.) 25, 87-88, 105, 109, 124, 189

guvernare, lipsa de interes a lui Alexandru față de 32-33, 35, 36, 265-268, 272, 304-306, 315, 316, 327-328

H

Hadrumetum (Sousse) 283, 291

Halicarnas, asediul ~ (334 î.Hr.) 107, 113, 153

Halicarnas, recucerirea ~ de către persani 124

Hamilcar Barca 14, 32, 37, 53, 55, 66

Hannibal 14, 104, 257

agilitatea lui ~ 35-36, 61, 66, 134, 183, 198, 202, 259

alianțele lui ~ cu celții 78, 96, 236

alianțele lui ~ în sudul Italiei 224-225, 236

ambiția lui ~ 31-32, 312, 327

armata lui ~. *Vezi* armata cartagineză

~ ca om de stat 28, 78, 93, 287, 323, 327

~ ca reformator politic 292, 328

ca strateg militar 28, 37-39, 62, 66-69, 94, 225, 231-233, 236-239, 258, 305, 312, 320, 327

~ ca strateg politic 77-80, 96, 286, 307, 320

calitățile de lider ale lui ~ 33-34, 92, 129, 131, 202, 233, 319, 327

cariera lui ~ după război 292, 293

cariera militară timpurie a lui ~ 77-78

confruntarea deschisă ca obiectiv al lui ~ 158, 249

copilăria lui ~ 53

crearea de către ~ a unei anumite imagini despre sine 40, 78, 129, 231, 307, 312, 320, 328

dezmembrarea confederației romane ca strategie a lui ~ 69-70, 73, 78, 98, 127, 133, 225, 236, 257, 321

elefanții lui ~ 29, 67, 78, 98, 238, 289

elementul surpriză și viclenia utilizate de ~ 38, 44, 94, 98, 129, 134, 177, 228, 232, 235, 290, 320

~ fugind din Campania 134

harta campaniilor 20-21

Hispania ca bază pentru ~ 73, 108-109, 154, 229, 319

infecția oculară a lui ~ 128

iscusința tactică a lui ~ 62, 67, 95, 178, 183, 312, 319-320, 327

istoricii clasici despre ~ 53-54

Italia invadată de ~ 29, 47, 49, 90-98, 128

~ în Africa de Nord 283-291, 319

~ în calitate de comandant al operațiunilor terestre 26, 28, 61, 92-93, 284, 311-312, 319, 327

~ în sudul Italiei 228, 231, 282

îndrăzneala lui ~ 26, 29, 35, 56, 61, 70, 128, 198, 201, 288, 305, 312, 316, 320, 327

întîlnirea lui Scipio Africanus cu ~ 285-287, 307, 323

învățămintele trase de ~ 155, 178

judecata lui ~ 32-33, 62, 105, 183, 198, 202, 234, 305

~ la Cannae. *Vezi* Cannae, bătălia de la

~ la Crotone 262-263

~ la rîul Ticinus 94-95, 135, 174, 229

~ la rîul Trebia 96-98, 135, 174, 320
~ la Trasimene 129-130, 135, 174, 232
~ la Zama 288-291, 320
lipsa unei baze în Italia 127, 136
lipsa unei flote 60
lipsa unei gîndiri pe termen lung 38, 320
lipsa unor comandanţi de primă clasă 136, 154-155
lipsa unor efective suficiente 92, 105, 132, 135, 203, 226, 230,
234, 238-239, 258-260, 305, 320
monumentul comemorativ al lui Atatürk pentru ~ 311
moştenirea lui ~ 46, 265, 304, 305-307
motivele lui ~ pentru declanşarea războiului 40, 52-57, 104
necunoaşterea de către ~ a artei asediului 33, 36, 233-235, 258-259, 320
politica din Cartagina şi ~ 33, 73, 79-80, 258, 283-284
propunerile de pace ale lui ~ 231-232, 234-235
providenţa şi ~ 41, 183, 230, 322, 327
punctele slabe ale lui ~ în ce priveşte infrastructura 136, 242, 282
refuzul lui ~ de a ataca Roma 225, 232-233, 239, 321
sinuciderea lui ~ 293
teroarea ca tactică a lui ~ 39, 93, 202, 312, 327
vanitatea lui ~ 47
victoria rapidă de care avea nevoie ~ 231, 238, 321
Vezi şi al doilea război punic (218-201 î.Hr.) Hannibal „Gladiatorul” 91
Hanno 135, 179-180

Harpalus 211, 270

Hasdrubal (comandant al cavaleriei) 179-180, 182

Hasdrubal (fratele lui Hannibal) 14, 53, 67, 79, 91, 108, 134-136, 155, 229-230, 280, 305

Hasdrubal „cel Frumos” 55

Hasdrubal Gisgo 280-281

Hellespont (Dardanele), traversarea de către Alexandru 32, 49-50, 74-75, 84-86, 153

Hephaestion 13, 170, 214, 269, 274-275

Hera Lacinia, templul 263

Herakles (fiul lui Alexandru) 276

Hercule 40, 78-79

Hindukush 216

Hispania

armata lui Pompei în ~ 82, 140-144, 153, 252-256, 263, 264

Cezar în ~ 140-144, 153, 252-256, 263-264

Hispania, coloniile cartagineze din 28, 37, 43, 53, 55, 66-67, 70, 73, 78, 94, 107-109

contraatacul romanilor împotriva ~ 134-136, 154, 229, 238

cucerirea de către Scipio Africanus 280-281

hispanici din armata cartagineză 178-182

Hitler, Adolf 61

horme (pornire lăuntrică) 31

Hydaspes (Jhelum) 222

Hydaspes (Jhelum), bătălia de la (326 î.Hr.) 218-220, 287

hypaspişti 63, 166, 211

Hyphasis (Beas) 220

I

Ilerda, bătălia de la (49 î.Hr.) 142

Ilipa, bătălia de la (206 î.Hr.) 280

Imperiul Persan 28

dezmembrarea ~ după cucerire 277-278, 313

guvernarea descentralizată a ~ 269

invadarea Greciei de către ~ (480 î.Hr.) 74, 90, 126, 207

întinderea ~ 64, 161, 278

teritoriile orientale ale ~ 208, 209, 212, 215-224

rebeliunile din ~ după cucerire 268-269, 306

resursele financiare şi militare ale ~ 122, 126, 161, 205

slăbiciunea ~ 72

Vezi şi Alexandru al III-lea „cel Mare", rege al Macedoniei, cucerirea Persiei de către

Ind, valea 218, 222

India 209, 261, 265

invadarea ~ de către Alexandru 215, 218-220, 259, 274

Indian, Oceanul 222

infanterie:

~ cartagineză 67, 177-178, 179-182, 285, 288-289, 320

~ macedoneană 63, 89, 119, 120-121, 162, 166, 211, 219

~ persană 64, 119, 121, 162, 165

~ romană (Cezar) 71, 191-195, 198, 248-250, 253-254

~ romană (Pompei) 191-194, 249, 253-254

~ romană (războaiele punice) 93, 157, 176-177, 179-182, 198, 281, 285, 288-289

infrastructură 37, 73, 136, 170, 183, 202, 245, 256, 266, 316, 328

inteligenţa marilor comandanţi 32, 61

intuiţia strategică a marilor comandanţi 32-33

Iran 127, 165, 171, 200, 277

Islam, Alexandru şi 45

Israel 277

Issos, bătălia de la (333 î.Hr.) 110, 116-124, 158-159, 163, 317

Italia, invadarea de către Hannibal 29, 47, 49, 90-98, 128

Iudeea 127, 244

Izmit, golful 311

Î

împăciuire 56

îndrăzneală:

~ a lui Alexandru 25, 29-30, 34-35, 61, 118, 124, 166-167, 197-199, 235-236, 272, 311, 315-316, 327-328

~ a lui Cezar 27-30, 34-35, 47, 61, 98, 138, 141-142, 152, 193-194, 197-198, 311, 315, 316, 325-328

~ a lui Hannibal 26, 29-30, 34-35, 56, 61, 70, 128, 197, 198-199, 288, 304-305, 311, 315, 320, 327-328

J

Jabal Maqlub, dealurile 164

Jaxartes, rîul 216

Juba, rege al Numidiei 143, 240, 247-248, 252, 257

judecată 32-33, 161

~ a lui Alexandru 32-33, 61, 62, 105, 122, 154, 167, 198, 202, 316
~ a lui Cezar 32-33, 61-62, 82, 105, 142, 198, 202, 327, 328
~ a lui Hannibal 32-33, 61-62, 105, 183, 198, 202, 234, 305
K
Kabul, valea 218
Khyber, trecătoarea 218, 222
Kos 113
L
Labienus, Titus 16, 189, 192-194, 247-248, 250, 252, 254
Lade 111
Larissa 186, 190, 196-197
Latmos, golful 111
Lee, Robert E. 61
Legiunea a VIII-a 191
Legiunea a IX-a 144, 191
Legiunea a X-a 191, 245, 253-254
Legiunea a XIII-a 71
Legiunea a XIV-a 248
Leonidas, rege al Spartei 90
Lesbos 114, 124
libertate politică 241, 294, 302, 304, 313, 328
Libia, libieni 277, 309
~ în armata cartagineză 66, 178-179, 181-182
Libyssa 293
Lidia 124

Lincoln, Abraham 31
Lisandru 44
logistică:
lipsa de atenție a lui Cezar față de ~ 32, 35-36, 246-247, 255, 256, 326
priceperea macedonenilor la ~ 36, 328
Lucan 188, 191, 194
Luceria 99, 101-102, 175
Lug 128
lumea de după război 42
Lysimachus 278
Lysippus 89
M
Macedonia 266, 270, 317
~ după moartea lui Alexandru 277
insolvența ~ 52, 76, 84
~ în al doilea război punic 225, 227
revolta grecilor împotriva ~ (331 î.Hr.) 115, 210
Mago 14, 53, 67, 179, 203-204, 226, 238, 282, 288
Maharbal, fiul lui Himilco 14-15, 67, 130, 179, 232-233, 235, 321
Maracanda 213
Marile Cîmpii, bătălia de pe (203 î.Hr.) 282
Marius 58
Masinissa, rege al Numidiei 15, 279, 282, 284-286, 291
Massilia (Marsilia) 141
Mazaeus 165, 169

megalopsychia (măreție sufletească) 31

Melqart 40, 53

Memnon din Rodos 13, 133, 135, 141, 276, 315

flota militară persană comandată de ~ 107, 110, 113-115, 124, 141, 154, 259, 316

~ la rîul Granicus 84-86, 90, 189

Mentor 85

mercenari 64, 85

~ în armata macedoneană 64, 215

~ în armata persană 64, 77, 85, 90, 119-121, 154, 162, 165, 208

~ la Capul Taenarum 270

masacrarea ~ de către Alexandru 77, 90

Mesopotamia 117, 127, 165, 200

Metaurus (Metauro), bătălia de la (207 î.Hr.) 230, 305

Metellus, Lucius 139

Metellus Pius Scipio, Quintus Caecilius 16, 187, 189, 240, 248, 295, 300

Milet 111-114, 124, 223

Minorca 203

Minucius, Marcus 132, 134

Mitridate al VI-lea, rege al Pontului 59, 244

Moltke, Helmuth von 109

momentul cînd trebuie să te oprești (a cincea etapă a războiului) 43, 261-307

Alexandru și ~ 261-262, 265-278, 328

Cezar și ~ 294-304

Hannibal şi ~ 278-294

monarhie 306, 313-314, 328

moral 203, 221, 256-257, 260

Mottones 67

Munda, bătălia de la (45 î.Hr.) 253, 255-256, 287-288, 924

musoni 203, 221, 223

Myndus 113, 115

Mytilene 114, 124

N

Nanda, dinastia 221

Napoleon I, împărat al Franţei 41, 83

Napoli 228

Napoli, golful 175

Nearchus din Creta 223, 272

negocieri de pace 43

Nicanor 211

Nola 228

noroc în război 41, 43, 125, 151

Noua Cartagină (Cartagena) 55, 78, 91, 229, 280

Numidia, numidieni 66, 143, 240, 247, 281-282, 289

cavaleria ~ 95, 97, 179, 238, 247, 281-282, 284-285, 289, 326

O

Octavian (Caius Octavius). *Vezi* Augustus, împărat al Romei operaţiuni 37

oraşe-state greceşti:

amenințarea unei rebeliuni a ~ 73-77, 110-111, 116, 123, 125-126, 270-271

~ după moartea lui Alexandru 277-278

invadarea ~ de către persani (480 î.Hr.) 74-75, 90, 125-126, 206-207

~ în timpul revoltei din 331 î.Hr. 116, 209-210

Oxus (Amu-Daria), rîul 216

Oxyathres 212

P

Pad, valea 78

Parmenio 13, 85, 87, 112, 114, 117, 119, 121-123, 125-126, 136, 166-167, 169-170, 199, 208, 211, 213, 269, 316

Parţia 303

campania plănuită de Cezar împotriva ~ 29, 59, 297-298

Parysatis 268

pasul sirian 118

Paullus, Lucius Aemilius 26, 174-176, 181, 183, 200

Perdiccas 14, 214

Pergam 267, 277

Pericle 311

perioada elenistică 278, 313, 328

Persepolis 126, 200, 206-208, 210, 212, 224, 259, 269, 316

Persic, Golful 272

Petra 148-149

Petreius, Marcus 142-143

Peucestas 269, 271

Pharnabazus 115, 124

Pharnaces al II-lea, rege al Bosforului 16, 244-245, 252, 258

Pharsalos, bătălia de la (48 î.Hr.) 158-159, 184-195, 197, 201, 204-205, 239-241, 245, 253, 255, 258, 326

harta ~ 185

victimele din ~ 196-197

Philippi, bătălia de la (42 î.Hr.) 303

Philotas 211, 213

philotimia (ambiţie) 31

Pinarus 118-119, 121

Pind, munţii 184

Pirinei, munţii 47, 78, 91

Pisae (Pisa) 131

Placentia (Piacenza) 94-96, 144

Plutarh 35, 39, 133, 139, 267

Polibiu 15, 51, 53-54, 56, 67, 70, 92, 97, 109, 178, 263, 284, 291, 319

politică

războiul şi ~ 43-44, 46-47

Vezi şi strategie politică

Polytimetus, rîul 217

Pompei (Cnaeus Pompeius Magnus) 16, 43, 58, 73, 204

aprecierile lui Cezar la adresa lui ~ 62, 72, 82, 105, 150-151

baza lui din estul Mediteranei 82, 102, 140, 240

cariera militară a lui ~ 58-59, 82

ca strateg militar 105, 138-139, 141, 151, 186-187, 196

ca tactician 191-193, 196

efectivele şi resursele lui ~ 81-82, 145

forţele hispanice ale lui ~ 82, 140-144, 153

în campania de la Dyrrachium 26-27, 146-154, 186-187

încrederea exagerată în sine a lui ~ 151, 155

la Pharsalos. *Vezi* Pharsalos, bătălia de la propunerile de pace ale lui Cezar respinse de ~ 147

Senatul aliat cu ~ 58, 81, 241

stînjenit de împărţirea comenzii 72, 82, 102

superioritatea navală a lui ~ 83, 108-109, 140, 143-144, 149,

197, 201

şi decizia de a lupta într-o confruntare directă 201

şi evacuarea de la Brundisium 108-109, 137-139

şi evacuarea din Roma 99, 101-102

şi fuga de la Pharsalos 196

timiditatea operaţiunilor lui ~ 141

uciderea lui ~ 242-243

Pompei 116

Pompeius, Cnaeus 240, 252-254, 256

Pompeius, Sextus 240-242, 252, 303

Pont 244, 263-264

Pontius Aquila, Caius

Porus, rege indian 14, 218-222, 257, 289

primul război punic (264-241 î.Hr.) 52, 55, 68, 237

proskynesis 212

providenţă 41, 201-202

Alexandru şi ~ 41, 114-115, 141, 154, 311, 315-316, 327-328

Cezar şi ~ 41, 239-240, 242, 247, 311, 325, 327-328

Hannibal şi ~ 41, 183, 230, 322, 328

Ptolemeu I, rege al Egiptului 14, 269, 278

Ptolemeu al XIII-lea, rege al Egiptului 242-244

Punjab 209, 222

Pyrrhos, rege al Epirului 15, 67-68, 79

R

Ravenna 80-81

războaie de succesiune (322-275 î.Hr.) 277

război

cinci etape ale ~ 41-44; *vezi şi fiecare etapă în parte* constrîngerile politice asupra ~ 43, 46

de uzură. *Vezi* atriţiune, strategie de

imprevizibilitatea ~ 43, 104, 105

norocul în ~ 41, 43

război de gherilă 43-45

„Războiul african” 248

războiul algerian (1954-1962) 44

războiul civil roman (49-45 î.Hr.) 26-29, 49-50, 71-72

faza de atac a ~ 99-106

faza de ciocnire a ~. *Vezi* Pharsalos, bătălia de la faza de rezistenţă a ~ 108-109, 137-155

harta ~ 22-23

motivele lui Cezar pentru declanşarea ~ 40-41, 45-46, 57-60, 80-81
strîngerea laţului în ~ 204, 205, 239-260, 312-313
războiul din Afghanistan 44
războiul din Irak 44
războiul franco-prusac (1870-1871) 109
războiul peloponesiac (431-404 î.Hr.) 44
Războiul Social (91-88 î.Hr.) 100
recompensă şi pedeapsă, folosită de marii comandanţi 34
Regium 229
reputaţie (*dignitas*), importantă pentru romani 40, 60, 295, 299-302
rezistenţă (a doua etapă a războiului) 42, 107-152
Alexandru în ~ 107, 109-127
Cezar în ~ 108, 137-152
Hannibal în ~ 107-108, 127-136
Rhoesaces 25, 88
Rimini (Ariminium) 99, 129-130
Roma
aristocraţia. *Vezi* Senatul roman
duşmănia cartaginezilor faţă de ~ 28-29, 56-57
în Războiul Social 100
libertatea politică în ~ 240, 241, 295, 302-304, 313
oraşele din centrul Italiei loiale ~ 226
pacea cu Cartagina 291
punctele tari ale ~ 73, 321-322

războaiele civile din ~ 58, 303, 304; *vezi şi* războiul civil roman (49-45 î.Hr.)

superioritatea geostrategică a ~ 68-69

tulburările interne din ~ 58, 59, 72

Vezi şi al doilea război punic; primul război punic Roxana 268, 276

Rubicon, traversarea de către Cezar 29, 32, 39, 41, 50, 57-59, 70, 71, 80-82, 99, 104-105, 139, 145-146, 295-296, 301, 324

Rusia, invadarea de către Hitler 61

Ruspina (Monastir), bătălia de la (46 î.Hr.) 247-248

S

Saguntum, asediul (219 î.Hr.) 56, 78-79, 135, 235

Samos 112, 270

Sardinia 55, 68, 70, 79, 131, 140, 143, 153, 204, 227, 234, 238, 322

Satibarzanes 215-216

Schlieffen, Alfred Graf von 182

Scipio Africanus, Publius Cornelius 95, 183, 229, 235, 292

campania în Africa 279, 281-291

copierea de către ~ a tacticilor lui Hannibal 280, 323

elementul surpriză şi înşelarea ca tactici ale lui ~ 280, 282

întîlnirile lui Hannibal cu ~ 285-287, 307, 323

la Zama 288-291

şi cucerirea Hispaniei cartagineze 280-281

Scipio, Cnaeus Cornelius 108, 135

Scipio, Metellus. *Vezi* Metellus Pius Scipio, Quintus Caecilius Scipio, Publius Cornelius 94-98, 135-136, 229

Seleucus 269, 278

Sempronius Longus, Tiberius 94, 96-98
Senatul roman
aliat cu Pompei împotriva lui Cezar 58, 81, 241
Cezar ca amenințare pentru ~ 81, 241
onorurile divine conferite lui Cezar de ~ 40, 57
ordonarea de către ~ a arestării lui Cezar 81
propunerile de pace ale lui Hannibal respinse de ~ 231, 232
Sertorius 59
Servilia 299
Servilius, Cnaeus 129-131
Sestos 75
Shakespeare, William 45, 299, 310
Sicilia 68, 79
invadarea ~ de către Pyrrhos 68
~ în al doilea război punic 224-225, 227, 229, 234
~ în primul război punic 29, 52-53, 55
~ în războiul civil 140, 143, 153, 201
Sicoris (Segre) 142-143
sinergie în armate 37
Siphnos 124
Siracusa 227, 234
Siria 75, 117-118, 159, 163, 165, 187, 244, 267, 273, 297, 309
Sogdiana 161, 215-217, 221, 236, 259, 269, 273, 275, 305, 317, 328
Sparta 65, 77, 90
~ în războiul peloponesiac 44

~ în revolta dîn 33̂1 î.Hr. 115, 210

Spartacus 59

Sphithridates 25

Spitamenes 14, 215-217, 257, 259, 269, 305

Stalingrad 61

Stateira 268

Stockdale, James 109

strategie de război 37-39

strategie militară 37-39, 60-74, 256-257

~ a lui Alexandru 28, 37-39, 61-66, 118, 153-154, 170, 223, 259, 316-317

~ a lui Cezar 29, 37-39, 61, 70-72, 140-142, 257-258, 305, 324-325, 327-328

~ a lui Hannibal 28-29, 37-39, 61, 66-70, 93-94, 231-233, 236-239, 258, 304-305, 320, 327-328

~ a lui Pompei 105, 137-139, 141, 150, 186-188, 195

Vezi şi atriţiune, strategie de

strategie politică 74-83

~ a lui Alexandru 74-77, 287

~ a lui Cezar 80-83, 142, 149, 287, 324

~ a lui Hannibal 77-80, 287, 307, 320

strîngerea laţului (a patra etapă a războiului) 42-43

Alexandru şi ~ 203, 205-224, 256-260, 313, 316-317

Cezar şi ~ 204-205, 239-260, 312-313

Hannibal şi ~ 203-204, 224-239, 256-260, 312-313

Susa 126, 200, 206, 269, 316

Sylla, dictator al Romei 58, 81, 103, 241, 300
Sylla, Publius 191
Syllium 115
Syphax, rege al Numidiei 279, 282
T
Tacit 187
tactici de contrainsurgenţă, utilizarea de către Alexandru a 35-36
Taenarum, Capul 270
talentul, calitate a marilor comandanţi 33
Tarentum 228-229
Tarraco 135
Tarsus 244
Taxila 218
Teba 39, 76, 123, 317
Tenedos 124
Termessus 115
Termopile, bătălia de la (480 î.Hr.) 90
teroare
utilizarea ~ de către Alexandru 39, 77, 90, 124, 202, 222, 311, 312, 327
utilizarea ~ de către Cezar 39, 80, 186, 202, 311-312, 327
utilizarea ~ de către Hannibal 39, 202, 311-312, 327
Tesalia 151-152, 155, 184, 186, 188-190
Thapsus, bătălia de la (46 î.Hr.) 250-251, 253, 255, 259, 326
Theatrum Pompeium 299
Ticinum (Pavia) 94

Ticinus, bătălia de la (218 î.Hr.) 94-97, 105, 135, 174, 229, 280
Tigru, rîul 163-164, 200
Titus Livius 54, 130, 181, 235, 323
Torino 39, 93-94
Tracia 76, 146, 277
Trasimeno, lacul, bătălia de la (217 î.Hr.) 129-131, 136, 174, 232
Trebia (Trebbia), bătălia de la (218 î.Hr.) 96-98, 105, 135, 174, 178, 320
triburile Saca 161, 168
Troia (Ilium) 75
Tucidide 104, 153, 189
Tyr 224, 293
Tyr, asediul (332 î.Hr.) 110, 123, 124, 127, 273, 317
U
Umbria 230
Utica 251, 282
Uzitta 249
V
vanitate 48, 194
Varro, Caius Terentius 174-177, 200, 202
victorii *à la* Pyrrhos 68
X
Xenofon 51
Xerxes, rege al Persiei 75, 126, 207
Z
Zagros, munții 157, 159, 200, 206, 274

Zaṃa, bătăliá de la (202 î.Hr.) 283-284, 287-291, 320

Zela, bătălia de la (47 î.Hr.) 244, 245

Zeleia 84, 86

Zeus, Alexandru ca fiu al lui 167, 309, 318

* Numărul paginilor se referă la ediția tipărită a cărții și la ediția digitală în format PDF.

Document Outline

- Cronologie
- Glosar de nume-cheie
- Mari comandanți
- 1. Zece calități ale comandanților de succes
- 2. Atacul
- 3. Rezistența
- 4. Ciocnirea
- 5. Strîngerea lațului
- 6. Momentul cînd trebuie să te oprești
- Concluzie
- Mulțumiri
- Notă despre surse
- Note
- Index